

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HACLI SEFERLERİNDE KUŞATMA

AYDIN USTA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HAÇLI
SEFERLERİNDE
KUŞATMA

AYDIN USTA

HAÇLI SEFERLERİNDE KUŞATMA
AYDIN USTA

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editör
Hüseyin Onur Ercan

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-9787-13-0
Yeditepe Yayınevi: 263
Araştırma İnceleme : 217
1. Baskı: Ekim 2015

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi. com / bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresi.com

HAÇLI SEFERLERİNDE KUŞATMA

AYDIN USTA

YEDİTEPE

KISALTMALAR

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
arp. trc.	: Arapça tercüme
AÜDTCF.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi
aynı mlf.	: aynı müellif
bkz.	: bakınız
ed.	: editör
haz.	: hazırlayan
ing. trc.	: İngilizce tercüme
nşr.	: neşir
s.	: sayfa
tfs. için:	: tafsilat için
thk.	: tahkik
trk. trc.	: Türkçe tercüme
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: tarih yok
v.d.	: ve diğeri
yay.	: yayınlayan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNÜŞÜM	19
HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE AVRUPA'DA GENEL SAVUNMA ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI	19
HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE ORTADOĞU'DA GENEL SAVUNMA ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI	27
KALE SAVAŞ HALİNİN BAŞLAMASI.....	31
HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE KUŞATMA PRATİKLERİ.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

MEKÂN VE SAVAŞÇILAR	57
ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİ	57
HAÇLILAR	63
MÜSLÜMANLAR	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUŞATMA ALTINDA DİPLOMASİ VE YAŞAM	235
KUŞATMALARDA DİPLOMASİ VE SONUÇLARI	235
SİVİL HALKIN SOSYO-PSİKOLOJİK DURUMU.....	254
SONUÇ	277
BİBLİYOGRAFYA	281

Aydın Usta

1975'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Üsküdar Bağlarbaşı İlköğretim Okulu'nda; ortaöğretimini Üsküdar Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı.

1992'de kazandığı MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1996'da fakülte birinciliği ile bitirdi. Aynı yıl MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programında yüksek lisans eğitimine başladı.

1997 yılı içinde MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans eğitimini *Sâmâniler Devletinin Kuruluş Devri* adlı teziyle tamamladı. 2000 yılının Ocak ayında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. 2003'te *Sâmânîler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihi (943-1005)* adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2008 yılında doçent olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen Usta, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın ayrıca *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, (İstanbul 2007) ve *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri* (İstanbul 2008) adlı kitapları yayınlanmıştır.

ÖNSÖZ

Savaş ve mücadele insanlığın varoluşundan beridir onun tarihinin içinde yer alan ve gidişatını şekillendiren ana temalardan biri olmuştur. Sosyalleşmenin temelini meydana getiren yerleşimin başlaması bir taraftan sosyo-kültürel ve ekonomik gelişime ivme kazandırırken diğer taraftan da devletlerin ve dolayısıyla da bunların arasındaki iktidar mücadelelerinin önünü açmıştır. Başlangıçta savaş meydanlarında tarafların askerî güçlerinin karşı karşıya gelmesi şeklinde gerçekleşen mücadeleler, özellikle zayıf tarafın saldırılara bir karşılık olarak geliştirdiği savunma prensiplerinin ortaya çıkışıyla birlikte daha da karmaşık bir şekle bürünmüştür. Savunma zaten yerleşiklerin en başından itibaren kazanımlarını dışarıdan gelen saldırganlara karşı korumak adına verdikleri çabanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ibtidai anlamda yerleşimin etrafını çevreleyen ahşap veya taş yüksek bir set (duvar/sur) haliyle şekil bulmuştur. Ancak savunma sistemleri saldırganların elindeki mevcut silahlara ve teknolojiye göre kendini sürekli geliştirmeyi de bilmıştır. İlerleyen dönemlerde malî ve askerî açıdan sağladığı avantajlar nedeniyle savunma tercihinin meydan savaşlarının da önüne geçtiği görülmektedir. Nitekim ateşli silahların ortaya çıkışı ile yaşanan devrime kadar Ortaçağ dünyasının en temel mücadele şekli kale savaşları olmuştur.

Dönemin en büyük saldırı hareketlerinden biri durumunda-ki Haçlı Seferlerinin gidişatı da benzer bir şekil takip etmiştir. İki

yüzyıla yayılan seferlerin tarihine bakıldığında gerçekleştirilen kuşatma muharebelerinin meydan savaşlarına kahir bir üstünlük sağladığı görülmektedir. Öyle ki, İznik, Antakya ve Kudüs gibi birbirini takip eden üç büyük kuşatma ile başlayan seferler yine 1291'de Akka önlerinde cereyan eden bir diğer kuşatma ile sonlanmıştır. Bunların dışında geçen süre içinde birçok irili ufaklı kuşatma yaşanmıştır. Çalışmamız, Haçlı Seferleri döneminde önem ve mahiyetine göre gerçekleştirilen kuşatmaların ele alınıp incelenmesi üzerine kurulmuştur. Zira bahse konu bu mücadelelerin farklı yönleriyle ele alınması askerî-siyasî olaylar kadar dönemin sosyo-ekonomik portresinin çıkarılması açısından da önemlidir. Dolayısıyla çalışmanın düzeni buna göre tertip edilmiştir.

Giriş kısmında yerleşim ve savunma arasındaki bağlantı ile alakalı düşüncelerin ortaya koyulmasının sonrasında ilkçağlardan itibaren gelişen farklı savunma anlayış ve düzenleri ile olayların ana mekanını oluşturan Ortadoğu şehirlerindeki savunma tertibatları anlatılmaktadır. Birinci bölümde; Haçlı Seferlerinin evvelinde Avrupa ve Ortadoğu'daki savunma anlayış ve pratiklerinin yanında meydan savaşlarından kale savaşlarına doğru giden süreç ele alınmaktadır. İkinci bölüm ise Ortadoğu'nun jeopolitiğinin incelenmesiyle başlamaktadır. Bunun sonrasında ilk olarak seferler süresince Haçlılar tarafından gerçekleştirilen kuşatmalar, akabinde ise Müslümanların yaptıkları kuşatmalar aktarılmıştır. Üçüncü bölüm ise Haçlı Seferleri dönemindeki kuşatma savaşlarının diplomasi yönünün incelenmesiyle başlayıp kuşatmalara isteyerek ya da istemeyerek müdahil olan ve belki de bu konudaki en mağdur tarafı meydana getiren sivil halkın sosyo-psikolojik durumuna ayrılmıştır. Burada son olarak kuşatma savaşlarının ekonomisi ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında kitap temini konusunda desteklerini esirgemeyen MSGSÜ Merkez Kütüphanesi ve Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

***Prof. Dr. Aydın Usta
İstanbul 2014***

GİRİŞ

Uruklar, boylar ve sülaleler devlet kurulduktan sonra şehir ve kasabaları ele geçirmeye mecburdurlar. Bu da iki sebepten ileri gelmektedir. İlkin; devletin sükûnet ve rahatlığı icap ettirmesi ile ağırlıkları bırakmak ve göçebelik hayatında eksik olan imar ve bayındırlığı bütünlük ihtiyacı ve mecburiyetidir. İkinci sebep ise devleti ele geçirmek üzere harekete geçmeleri beklenenlerden korunmaktır.

İbn Haldun, Mukaddime

Şehirler sosyal bir varlık olan insanoğlunun bir arada yaşama ihtiyacının bir ürünüdür. Bununla alakalı en önemli adım ise insanın temel ihtiyaçlarının başında gelen besin gereksiniminin karşılanması için yapılan tarımsal faaliyetler olmuştur. İskânı zorunlu kılan bu uğraş insanoğlu için şehirleşmenin de önünü açmıştır. İlk yerleşimlerle alakalı elimizde Ürdün Eriha'da ve Türkiye Çatalhöyük'te M.Ö. 7000'lere tarihlenen iki istisnai örnek bulunmaktadır. Fakat bu tarihten M.Ö. 3000'lere kadarki uzun süreçte şehirleşme ve şehirlerin akıbeti hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Belirtilen tarihten itibaren ise Sümerlerin Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki verimli araziye yerleşerek şehirler kurdukları bilinmektedir. Sümer şehirlerinde dikkati çeken en önemli husus ise başlangıçta savunma ile alakalı herhangi bir yapının bulunmaması idi. İnşa planlamasındaki temel düzen evler, tapınaklar ve kent duvarları şeklindeydi. Öyle ki M.Ö. 3000'li yılların başlarında varlığı bilinen Ur, Uruk, Kish dahil on üç ken-

tin hiçbirinde duvar bulunmuyordu¹. Benzer özellikleri Yunan şehirlerinin ilk dönemlerinde de görmek mümkündür. Öncelik sosyal ve mimarî unsurlardaydı. Bunların inşasının ardından şehrin etrafı duvar ile çevrilirdi. Böyle bir anlayışı kurulan yerleşim ve çevresinde herhangi bir tehdidin olmamasıyla değil, iskânın gerçekleştiği mekânların yerleşimcilere sağladığı doğal savunma avantajıyla açıklamak mümkündür. Nitekim Sümer şehirleri Dicle ve Fırat gibi iki büyük nehrin koruyuculuğu altında iken ilk Yunan yerleşimleri kuruldukları yüksek mekânların çevreye hâkim pozisyonundan istifade etmekteydiler. Aynı dönemlerde Hindistan'daki İndus Vadisi'ndeki yerleşimlerde ise tahkimatlar ve savunma düzenekleri göze çarpmaktaydı.

Ancak coğrafyanın sağladığı göreceli güvenlik ve sükûnetin uzun süreli olamayacağı aşîkârdı. Çünkü şehirleşme ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerin temeliydi. Bunlar mekânın gelişim ve popülaritesinin sınırlarını belirlemekteydi. Yerleşimcilerin meydana getirdikleri eserler ve diğer fiilleri zenginlik, rahatlık ve lüks gibi yaşamsal artıları da beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla şehirlerin nüfusları sakinlerine sağladıkları avantajlar nispetinde süratle artmaya başlamıştı. Böyle bir husus ise yerleşimin sınırlarının genişlemesinin yanında mevcut zenginliği elde etmek isteyen başka unsurları da buralara çekmekteydi. Ayrıca büyüyen şehirler arasındaki güç mücadeleleri sonucunda başlayan siyasî karşıtlıklar da sakinlerini ellerindekileri korumaya yönlendirmekteydi. Diğer taraftan nüfus artışıyla birlikte bilhassa M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren şehirlerin düzlük arazi üzerine doğru genişlemesi de savunmayla ilgili yapıları daha da elzem hale getirmişti. Bu amaçla yerleşimi meydana getiren evlerin etrafının ağaç, kerpiç ya da taş duvarlarla çevrilmesiyle ilk savunma sistemleri meydana getirilmişti. Sur adı verilen bu duvarlar daha sonra kendisini çevreleyen kuru ya da suyla dolu hendekler vasıtasıyla güçlendirilmişti. Hatta yukarıda bahsi geçen Eriha şehrinde ardıllarının işlevlerini karşılamasa da bir kulenin varlığı bilinmekteydi².

1 John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, trk. trc. Füsun Doruker, İstanbul 1993, s.204-205.

2 Keegan, a.g.e., s.200-201.

Giderek şiddetini arttıran siyasî ve ekonomik güç mücadeleleri de savunma ihtiyacının daha belirgin şekilde hissedilmesini sağlamıştı. Bu gereksinim zaman zaman sadece şehri korumakla sınırlı kalmayıp sahip olunan araziye de içine alacak şekilde genişletilebiliyordu. Çin'i kuzeyden gelen Türk saldırılarından korunmak üzere inşa edilen ünlü Çin Seddi, Bizans'ın Balkanlardan gelebilecek tehditleri karşılamak için yaptırdığı Trakya'daki Theodosius Duvarı, Buhara ve Semerkand şehirleri ve çevresindeki kasabaları korumak adına inşa edilen 12x12 fersah genişliğindeki iki ayrı duvarı buna örnek verebiliriz. Yine coğrafi şartlar da şehirlerin sakinlerine muarızlarının saldırılarına karşı ekstra bir korunma sağlamaya devam etmekteydi. Medine şehrinin üç tarafının volkanik kayalarla çevrili olması 627'deki Hendek Savaşı'nda Müslümanların çok daha üstün bir güç karşısında kendilerini koruyabilmelerine imkân vermişti. Kafkasya'nın dağlık arazisi, Rusya'nın *General Kış'ı*, İngiltere'nin ada devleti olması da konuyla ilgili diğer önemli misallerdir.

Ancak bütün bunların aksine savunmayla alakalı düzenlemele-ri hâkimiyetleri altındaki coğrafyanın geneline yaymak yerine sınır boylarına kurmak da bir başka tercih olmuştur. Bu durum moral unsuru ve devletin gücüyle de doğru orantılıdır. Nitekim Platon'a göre *tek gerçek savunma duvarı yurttaşlarının kılıçlarıdır. Yiğit kişiler düşmanı sınırda karşılamalıdır. Surlar korkakların topraklarını savaşmadan vermeleri için bir kışkırtmadır*³. Sparta ve Roma gibi şehirlerde belki de Platon'un bu sözlerinin yansıması olarak uzun süre savunma ile alakalı herhangi bir yapı meydana getirilmemişti. Eski Mısır'da ve Roma İmparatorluğu'nda devletin askerî gücüne duyulan güven yanında stratejik bir tercih olarak savunma ile alakalı tertibatın sınırlarda alınması içerilerdeki pek çok şehrin sur ve tahkimatlardan yoksun kalması sonucunu doğurmuştu.

Diğer taraftan savunma ve güvenlik ile ilgili kaygılar insanları yerleşimlerin kurulacağı mekânlar konusunda seçici olma-

3 R. E. Wycherley'in, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, trk. trc. Nur Nirven-Nezih Başgelen, İstanbul 1993, s.34-35'den nakil.

ya itmiştir. Tercihler öncelikle mekânın savunabilirlik değerlerine göre yapılmıştır. Dolayısıyla yerleşimler genel anlamda yüksek bir tepenin üzerine ya da çevresi deniz ve ırmaklarla çevrili savunma kolaylığı sağlayan yerlere inşa edilmiştir. Bu durum haliyle yerleşme ve savunma prensipleri arasında bir eşgüdümü de beraberinde getirmiştir. Müslüman müelliflerinden İbn Haldun'un (ö.1406) şu düşünceleri insanoğlunun yerleşim-savunma prensiplerini en açık şekilde aksettirmektedir. Ona göre dışarıdan gelebilecek tehditlerin önüne geçebilmek için yerleşimlerin etrafının sur ve duvarlarla çevrilmesi, iskânın aşılması ve çıkılması zor bir yerde yahut etrafı deniz ve ırmaklarla çevrili girişinin düz ya da kemerli bir köprüden sağlanan sahaya yapılması gerekmektedir⁴. Bu husus savunma düşüncesinin yanında sahip olunan arazi üzerinde otorite sağlanmasıyla da yakından bağlantılıdır. Öte yandan yerleşim konusunda daha evvelinden denenmiş alanlar da tercih edilmekteydi. Bu başka toplumlar tarafından iskân edilmiş köy, kasaba ya da şehirler üzerine yenilerinin inşa edilmesi ya da eski yerleşimlerin fatihler tarafından kullanılması şekliyle kendisini göstermekteydi. Buradaki temel gösterge de ekonomik ve savunma gereksiniminden kaynaklı nedenlerdi.

Çalışmamızın esasını teşkil eden Haçlı Seferlerinin gerçekleştiği Ortadoğu coğrafyasının şehirlerindeki yerleşim-savunma prensipleri de yukarıda anlatılanlara benzer özellikler içermektedir. Seferlerin ilk yüzyılının ana mücadele sahası durumundaki Suriye'nin iki önemli merkezi Haleb ve Dımaşk'ın kuruluşları hemen hemen Sümer şehirleriyle aynı zamanlara tarihlenmektedir. Bunlardan Haleb, Kuzey Suriye'deki ticarî yolların ortasında yer almasının yanında fırtına tanrısı Adad'a adanmış olması dolayısıyla dinî bir öneme de sahipti. Şehrin ilk ortaya çıktığı saha bugün Haleb iç kalesinin yer aldığı höyüğün civarıydı. Savunma açısından kıyısında bulunduğu Kuveyk

4 *Mukaddime*, II, trk. trc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul1991, s.234.

Nehri'nin kayalıklarından da istifade etmekteydi. Güneydeki Dımaşk da benzer şekilde bir höyük üzerine kurulmuş ve büyümesini müteakip ovaya doğru genişlemişti ve Barada Nehri'nin korumasından faydalanmaktaydı.

Yunanlıların ve Fenikelilerin kurdukları ticaret kolonileri ağı sayesinde Akdeniz kıyılarında savunma sistemine sahip kentlerin sayısı hızlı bir şekilde artmıştı. Nitekim Akka, Sur, Sayda, Hayfa, Beyrut, Trablus gibi Suriye sahil şehirleri ticarî amaçlar doğrultusunda Fenikeliler tarafından kurulmuşlardı. Bunların arasında bilhassa M.Ö. 2750 civarına tarihlenen Sur, savunma anlamında çok güçlü bir şehirdi. Bir ada üzerinde yer almasının yanında güçlü bir tahkimata da sahipti⁵.

Bölgenin en büyük sıkıntısı ise eski dönemlerden beri sürekli savaş sahası olmasıydı. Bununla birlikte tarihin her döneminde yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmıştı. Fakat özellikle iç taraflardaki şehirlerin savunma ve tahkimat düzenlemeleri sürekli mücadeleler nedeniyle zayıflamıştı. Suriye şehirleri yaşamış oldukları ilgisizliğin sonrasında Helenistik dönemde sosyal anlamda yeniden canlanma imkânı bulmuşlardı. Bunların savunma konusundaki zafiyetleri ise Roma döneminden itibaren yeniden inşa edilen surlarla giderilmişti⁶. Roma şehircilik anlayışının savunmayı ön plana çıkaran kare tarzı oluşumu Suriye şehirlerinde de kendisini göstermişti. Bu tarz Bizans döneminde yavaş yavaş değişerek dairevi bir şekle bürünecekti. Kıyı şehirleri ise korunma konusunda çok daha şanslı idiler. Savunma

- 5 Sur şehri Büyük İskender'in M.Ö. 332 tarihindeki kuşatmasına kadar doğal bir ada görünümüne sahipti. Ancak Makedonya Kralı, şehri ele geçirmek için karadan adaya doğru denizi doldurmak suretiyle dar bir koridor meydana getirmişti. Böylece şehir yedi aylık uzun bir kuşatmanın neticesinde onun eline düşerken coğrafi anlamda bir yarımada siüetine kavuşmuştu. Bkz., Arrianos, *The Anabasis of Alexander*, ing. trc., E.J. Chinnock, Londra 1885, s. 131-134; trk. trc., Hayrullah Örs, *İskender Anabasisi*, II, İstanbul 1945, s. 17-20; Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*, IV, ing. trc., Jonh C. Yardley, Londra 2004, s.4.
- 6 Nikita Elisséeff, "Fiziki Plan", *İslam Şehri*, ed. R.B. Serjant, trk. trc. Elif Topçugil, İstanbul 1992, s. 123.

düzenlemesinde deniz tarafından sağlanan doğal himaye bütün dikkatin kara yönüne verilmesine ve burasının daha güçlü bir şekilde tahkimıyla rahat bir savunmaya imkân vermektedir. Ancak kara ve deniz güçlerinin ortaklaşa yaptıkları saldırılar bu şehirler için zorlayıcı olabilirdi. Aynı dönemlerde Avrupa ise siyasî belirsizlik ve askerî mücadelelerin yoğunlaştığı bir kaos ortamı içerisindeydi. Büyük merkezlerdeki nüfus giderek zayıflamaya başlamıştı. Şehirler artık savunma ve çevredeki sivil ahalinin sığınmasına yarayan dar bir *castrum*'a(kale) dönüşmüştü⁷.

Yeniden doğuya döndüğümüzde Roma-Part mücadelelerini miras alan Bizans-Sâsânî rekabeti VI. yy.ın sonlarıyla VII. yy. başlarında yeniden şiddetlenmişti. Savaş halinin getirdiği yıkım özellikle Suriye şehirlerinde güçlü şekilde hissedilmekteydi. Dolayısıyla buradaki şehirler kısa süre sonra Müslüman fatihlerin önünde kolayca yere serilecekti. Bununla birlikte Müslümanlar bütünüyle ele geçirdikleri bölgelerdeki şehirlere yerleşmeyi tercih etmemişlerdi. Hz. Ömer (634-644) devrinde askerlerin yerli halkla karışmasını engellemek ve fetihlerin hızını düşürmemek için ordugâh şehirler kurulmuştu. Askerlerin buralarda toplu halde ikameti olası bir güvenlik sorununu da ortadan kaldırmaktaydı. Oluşturulan yerleşimler tamamıyla askerî bir karaktere sahipti. Nitekim başlangıçta herhangi bir mimarî yapının bulunmadığı çadır ve sazlıklardan mamul barınaklara sahip bir askerî kamp görünümündeydiler. Buralarda zaman içinde merkezde inşa edilecek caminin çevresinde evler ve şehrin diğer unsurları teşekkül edecekti. Fetihlerin daha uzak coğrafyalara taşınmasıyla birlikte de sosyal işlevlerini kazanacaklardı. Ancak ordugâh şehirler kendilerini koruyacak savunma düzenlemeleri için Abbâsîler dönemine kadar beklemek zorunda kalmışlardı. Bu durum ise bütünüyle dönemin iç güvenlik endişeleriyle alakalıydı.

Öte yandan Müslümanlar, ordugâh şehirlerin dışında eski yerleşimleri de kullanmışlardı. Bunlardan Güney Suriye'de-

7 Maurice Lombard, *İlk Zafer Yıllarında İslam*, trk. trc. Nezih Uzel, İstanbul 1983, s.118.

ki Dimaşk, Emevîler hanedanına ev sahipliği yapacaktı. İslam Devleti'nin yönetimini ellerinde bulunduran Emevîler kendilerine merkez edindikleri Suriye'deki Bizans mirasından çok geniş ölçüde istifade etmişlerdi. Şehirleşme konusunda da mevcut olanı geliştirmenin dışında pek fazla bir şey yapmadılar. Diğer taraftan İslamiyet öncesi geleneklerin ve çölün Arap insanının düşüncesindeki yerinin bir yansıması olarak inşa ettirdikleri saraylarını çölün kıyılarına konuşlandırmışlardı. Buradaki en önemli neden olası bir tehdit karşısında çölün koruyuculuğuna sığınabilmektir. Ayrıca Emevî sarayları koruma sağlaması için yüksek duvarlarla çevrilmişti.

Devletin merkezini Irak bölgesine çeken Abbâsîler devrinde ise Suriye şehirlerinin surları herhangi bir isyan teşebbüsüne karşı yıkılmıştı. Ancak bölgenin bütünüyle savunmasız bırakıldığını söylemek de yanlıştır. Abbâsîler zamanında Suriye'nin korunması Roma'daki gibi sınır boylarındaki suğur/avasım adı verilen tahkimli kale ve şehirler silsilesi vasıtasıyla sağlanıyordu⁸. Suriye şehirleri savunma ve tahkimatlarına Tavaifü'l-müluk ve Fâtımîler zamanlarında yeniden kavuşacaklardı. Mısır'da ise Fustat ordugâh şehri daha sonra yapılan eklemelerle sürekli kuzeydoğuya doğru genişletilmişti. Fâtımîler de son olarak aynı yönde kare planlı Kahire şehrini inşa etmişlerdi. Surlarla çevrilmiş bu yeni şehrin amacı Şii inancına sahip Fâtımî hanedan ailesini ve maiyetini yerli (sünni) ahalden ayırmak ve olası bir isyan teşebbüsüne karşı önlem alabilmektir. Görüleceği üzere Kahire, Mısır'ın yeni hâkimlerinin iç güvenlik kaygısının ürünü olup daha öncesinde de mevcut bir uygulama idi. Emevîlerin Irak Valisi Haccac, adı geçen hanedana muhalif Şiiilerin yoğunlukta bulunduğu Kufe ve Basra

8 Keagan'a (s.227-228) göre; barış içinde yaşayan Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde istihkama gerek duyulmamıştı. *Pax Romana*'nın anlamı; açık kentler, güvenli yollar ve Batı Avrupa'nın geniş arazisine yayılmış ülkede dahili sınırların yokluğu idi. Zira kalelerin çokluğu merkezi yönetimin zayıflığını veya yokluğunu belirtmekteydi.

şehirleri yerine kendisini güvence altına almak için bu ikisinin arasında Vasıt şehrini inşa ettirmişti. Benzer şekilde Abbâsîler başlangıçta Kufe’de ahaliden biat almalarına rağmen yine Şii-lere karşı kendilerini güvencede hissetmedikleri için ilk önce Enbar daha sonrasında da Bağdat şehrini kurmuşlardı.

Abbâsîlerle birlikte Ortadoğu’daki şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerinin dışında savunma anlayışları da çeşitlilik arz etmeye başlamıştı. Bu dönemde özellikle doğuda iç kale (kuhendiz), şehristan ve rabazdan meydana gelen dairesel planlı şehirler ön plana çıkmaya başlamıştı. Dış mahallelerini oluşturan rabazın dahi kimi zaman surlarla çevrilmesi bir şehirde basit anlamda üç ayrı tahkimat sisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Son savunma yeri olarak düşünülen İç Kale genelde şehrin içinde yüksek bir mekânda yer alırdı. Ayrıca ilk dönem ordugâh şehirlerinin bir tezahürü şeklinde algılanabilecek tarzda yerleşim dâhilindeki mahalleler birbirinden yüksek duvarlarla ayrılmıştı. Bunlar derb adı verilen kapılarla birbirine bağlanırdı. Buradaki amaç farklı mezhep ve meslek gruplarının yaşadığı yerleşimlerdeki iç güvenliğin sağlanmasına yönelikti. Aynı şekilde şehirdeki gayrimüslim unsurların da ayrı mahalleleri bulunurdu. Haçlılar da, Ortadoğu’ya geldiklerinde benzer kaygılarla kendilerini fethedilen unsurlardan –Yerli Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler – ayıracaklardı.

Ortadoğu’daki şehir planlaması ve savunma anlayışları Ta-vaifü’l-muluk ve Fâtımîler devirlerinde de aynı şekilde sürdürülecekti. Zira dönemin siyasî karışıklıkları, sürüp giden mücadeleler ve dolayısıyla tarafların yekdiğerine karşı ortaya çıkan savunma ihtiyaçları şehirlerin savunma sistemlerinin sürekli olarak yenilenip güçlendirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmişti. Öyle ki Haçlılar bölgeye geldiklerinde o zamana değin karşılaşmadıkları büyüklük ve güçteki tahkimatları aşmak zorunda kalacaklardı.

HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİNDE KUŞATMA SAVAŞ VE TEKNİKLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNÜŞÜM

Franklar direnişe hazırdılar. Ancak bunu savaşla değil tahkimatlar inşa ederek yaptılar.

Annales Vedastini

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE AVRUPA'DA GENEL SAVUNMA ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI

Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun sağladığı barış ortamı (Pax Romana) bu büyük siyasî yapının miladî dönemin başlangıcından itibaren zayıflamaya başlamasıyla tehdit altına girmişti. Dış düşmanların artan baskısı Roma imparatorlarını sınır tahkimatlarını geliştirmeye mecbur etmişti. Dolayısıyla o zamana değin daha çok saldırgan bir güç olarak bilinen Roma ordusu gelecekte beklenen istilalara hazırlık yapmak üzere savunmaya dayalı bir yapıya bürünmüştü. Claidus (41-54)'dan Diocletianus (284-305) zamanına kadar öncelikle sınır boylarındaki ağaç ve toprak karışımı tahkimatlar (*Castrum/Castra* daha küçüğü *Castellum/castella*) ardından da daha içerilerdeki açık şehirler (*civitates*) taştan surlarla çevrilmişti⁹. Ancak alınan bütün önlemlere karşın

9 Roma'nın sınır (limes) savunmasıyla ilgili düzenlemeleri ilk olarak İmparator Domitianus (81-96) zamanında Germen sınırında Ren ve Danube nehirleri boyunca başlamıştı. Buradaki birbirine askerî yollarla bağlanmış toprak-ağaç karışımı bir tahkimatlar sistemi meydana getirilmişti. Bkz., Jean Denis- G.G.

önce ikiye ayrılan imparatorluğun batıdaki parçası 476 yılında Kavimler Göçü'nün etkisiyle Germanlar tarafından yıkılmıştı.

Bu durumun ortaya çıkardığı siyasî istikrarsızlık özellikle de kırsaldaki sosyal ve ekonomik hayatı son derece olumsuz etkilemişti. Savunmasız kalan insanlar için taştan surlarla çevrili şehirler yegâne sığınak haline gelmişti. Böylece şehirlerin savunma sistemleri daha da önem kazanmıştı. Karmaşa ortamı Merovenj Hanedanı'nın sağladığı düzen sayesinde biraz olsun sükûnet bulmuştu. Bunun yanında Avrupa'nın Hristiyan Birliği üzerinde birleşmesi de istikrarın sağlanması hususunda etkili olmuştu. Fakat çok geçmeden Avrupa ve sahip olduğu Hristiyanlık değerleri varlığını tehdit eden ve birbiri ardına gelen güçlü saldırıları karşılamak zorunda kalmıştı. İlk olarak Kuzey Afrika üzerinden hareketle 711'de Cebel-i Tarık'a ayak basan Müslümanlar fatihler kısa sürede bütün İberik Yarımadasını ele geçirmişlerdi. Çok geçmeden Müslüman akıncıları, Güney Fransa'da faaliyet göstermeye başlamışlardı. Ancak Merovenjlerin saray naibi Charles Martel'in 732 senesinde Tours'da (Belatü'l-şüheda) kazandığı savaş Avrupa'da İslam'ın ilerleyişinin sınırlarını da çizmişti. Müslümanlar müteakip yıllarda Fransa topraklarına akınlarına devam etseler de daha çok İspanya'da savunma pozisyonunda kalacaklardı.

Öte yandan Avrupa'da bir iktidar değişikliği gerçekleşmiş ve Merovenjlerin yerini Tours Savaşı'nın galibi Charles Martel'in soyundan gelen Karolenj Hanedanı almıştı. Yeni siyasî yapı bilhassa Charlemagne döneminde (768-814) bütün Avrupa üzerinde hâkim hale gelmişti. Fakat Charlemagne'nin ölümünün ardından oğulları arasında başlayan iktidar kavgaları bölgeyi yeniden karmaşaya sürükleyecekti. 843 senesinde imzalanan *Verdun Anlaşması* mevcut karmaşayı daha da kesinleştirmişti. Zira bunun sonrasında ortaya çıkan feodalitenin hızla

Lepage, *Castles and Fortified Cities of Medieval Europe, An Illustrated History*, Londra 2002, s.5.

etki sahasını genişletmesi Avrupa'nın siyasî birliği açısından telafisi zor hasarlar meydana getirmişti.

Aynı dönem içerisinde başlayan kuzeyli Vikinglerin saldırıları durumu iyice içinden çıkılmaz hale sokmuştu. Yeni istila hareketi savunma yapılarının ehemmiyetini arttırmıştı. Böylelikle de kıta Avrupa'nın savunulmasında Roma'nın mirası bir kere daha ön plana çıkmıştı. Roma döneminin taş tahkimatlı şehirleri Vikinglere karşı direnç noktası ve halk için sığınak haline gelmişlerdi. Ancak içlerinden çoğunun bakımsızlık dolayısıyla hızlı bir tamirat geçirmesi gerekmişti. Ayrıca Franklar kendileri de tahkimatlı mekânlar meydana getirmişlerdi. Örneğin Charlemagne hâkimiyetini sağlamlaştırmak için gerekli gördüğü bölgelere yeni kaleler inşa ettirmişti. Diğer taraftan kendisine karşı isyan eden ya da tehdit içeren şehirlerin surlarını yıktırmaktan da geri durmamıştı.

Yine Viking tehlikesine önlem almak için kıyı boyunca gözetleme ve korunma işlevlerini yerine getirecek tahkimatlı hisarlar zinciri meydana getirmişti. Benzer şekilde kara sınırı boyunca da dışarıdan gelebilecek tehlikeleri göğüslemek üzere sınır kontlukları *Markgrafliklar* kurulmuştu. Bunlara ilerleyen zamanlarda feodalitenin temelini oluşturan özel tahkimatlı toprak ve ağaç birleşiminden meydana gelen kaleler eklenecekti¹⁰. Taş işçiliğinin antik dönemden itibaren bilinmesine karşılık gerekli malzemenin tedariki konusunda yaşanan zorluklar ve yüksek maliyeti nedeniyle ağaç-toprak tahkimatlar tercih edilmekteydi. Sadece zengin ve güçlü hâkimler böyle bir lükse sahipti.

Viking istilacıları başlangıçta kendilerine zorluk çıkartmayacak, direnişle karşılaşmayacakları ve kolayca ganimet elde edecekleri mekânları hedef alıyorlardı. Zira iyi korunan bir

10 John Beeler, *Warfare in Feudal Europe 730-1200*, New York 1971, s.20,27; Helen J. Nicholson, *Medieval Warfare, Theory and Practice of War in Europe 300-1500*, New York 2004, s.74-75; Jean Denis- G.G. Lepage, a.g.e., s.16.

yeri ele geçirmek için gerçekleştirecekleri kuşatma kısa yaz seferleri için uygun değildi. Daha da önemlisi kuşatma aletlerinin yapılması için gerekli malzemenin tedariki kadar bunların inşası konusunda da yeterli beceriye sahip değildiler. Ayrıca sayısal anlamda da uzun bir kuşatmayı etkili şekilde sürdürebilecek mevcuttan yoksundular. Dolayısıyla da savunma konusunda direnç ile karşılaşmayacakları kilise ve manastırlar ile tahkimatsız yerleşimleri tercih etmekteydiler. Bu nedenle din adamları bağışlarla elde edilmiş zenginlikleri kadar hayatlarını da korumak zorunda kalmışlardı. Ortaya çıkan sonuç ise kilise ve manastırların savunma anlamında ciddi bir gelişim göstermesi olmuştu. Saldırganların bilhassa kiliseleri hedef almalarında buraların savunmasız olmasının dışında farklı psikolojik nedenleri vardı. Çünkü kiliselerin yağmalanması Avrupa'nın dayandığı inanç temellerini çökertmek ve kendi tanrılarının üstünlüğünü vurgulamak açısından önemliydi. Eğer kutsal mekanlar güvenli değilse hiçbir yer olamazdı¹¹.

Fakat Viking saldırıları bir süre sonra daha şiddetli ve gide-rek artan sayılarda gerçekleşmeye başlamıştı. Daha da önemli seferlerin sonrasında ganimetleriyle birlikte çekilip gitmek yerine artık Avrupa'da kışlamayı tercih etmekteydiler. Bu durum elbette ki muhataplarının savunma gücünün yetersizliğinden aldıkları cesaretle yakından alakalıydı. Vikinglerin kışlık karargâhları *Longphuirt* olarak isimlendirilmişti. Bunlar gemilerin de yanaşmasına imkân sağlayan dolayısıyla da tehlike anında kolayca kaçmayı sağlayacak korunaklı mevkilerdi. Ada, yarım ada, nehir ağzı, bataklık mekânlar tercih konusunda öncelikli durumdaydı. Kış aylarında iç bölgelerde ikamet ettiklerinde ise bulundukları yeri toprak siper ve hendeklerle savunma açısından güçlendirmekteydiler. *Longphuirt*ler aynı zamanda ticarî amaçlar için de kullanılabilmekteydi. İrlanda'daki *Longphuirt*ler

11 Don Nardo, *The Vikings*, Connecticut 2011, s.27-28; John Haywood, *The Penguin Historical Atlas of the Vikings*, Londra 1995, s.51.

ise ileride Dublin başta olmak üzere kurulacak şehirlerin temelini oluşturacaktı¹². Vikingler 872 senesinde İngiltere’de Derbyshire’a bağlı Repton’da kışladıkları kilisenin çevresini saldırılara karşı korunaklı hale getirmişlerdi. Yine 880-881 kışında Hollanda Nijmegen’de bir sarayda kalan Vikingler bu yapının çevresini güçlü bir şekilde tahkim etmişler ve krallık ordusunun saldırılarını püskürtmeyi başarmışlardı¹³.

Tehlikenin büyümesi ve savunma anlamında bireysel çabaların yetersizliği Avrupa’nın hâkimlerini daha komple çözümler aramaya sevk etmişti. Kral Dazlak Charles (840-877) özellikle bu mesele üzerinde dikkat göstermiş ve 864 yılı Haziran’ında eski kraliyet şehri Pitres’de soylularıyla bir toplantı düzenlemişti. Kral öncelikle süratli hareket eden düşmanına aynı hızda mukabele edebilmek amacıyla bir süvari gücünün teşkilini istemişti. Oluşturulacak bu kuvvet sonraki dönemlere damgasını vuracak şövalye unsurunun ortaya çıkışına kaynaklık edecekti. Bunun dışında Pitres Toplantısında Vikinglerin bilhassa savunmasız ve kolay hedef teşkil eden yerleşimleri hedef seçmeleri sebebiyle böyle yerlerin tahkimini emretmişti. Alınan karar gereğince 869’da Tours, Le Mans, 880’de Beuvas ve Noyon, 883’de Reims, 887’de Longres, 888’de Orleans ve Cambrai, 898’de Tournai şehirlerinin surları elden geçirilmiş ve başka tahkimatların eklenmesiyle savunmaları güçlendirilmişti. Ayrıca savunma amaçlı yeni güç noktaları da inşa edilmişti. Geleneksel ağaç-toprak ve nadiren taş kullanarak yapılan surlu yapıların dışında Pitres’te uygulamaya konan başlıca yenilik ise özel tahkimatlı köprülerin inşasıydı¹⁴. Zira Vikinglerin nehirleri kullanarak gemilerle ülkenin iç bölgelerine nüfuz edebiliyor-

12 Mary A. Valante, *The Vikings in Ireland, Settlement, Trade and Urbanization*, Dublin 2008, s.38-39; John Sheehan, “The Longphort in Viking Age Ireland”, *Acta Archaeologica*, vol.79, 2008, s.282-295; aynı mlf., *Ireland’s Viking Age Hoards; Sources and Contacts*, *The Vikings in Ireland*, Roskilde 2001, s.51,59.

13 Nicholson, a.g.e., s.76-77.

14 Purton, s.89; DeVries, s.199-200; Haywood, a.g.e., s.60.

lardı. Dazlak Karl bu düşüncesinin ilk denemesini daha 862'de yapmıştı. Bu sene içerisinde Vikingler, Marne üzerindeki İşles-les-Villenoy'daki köprüyü yıkarak iç bölgelere doğru akınlarını sürdürmüşlerdi. Ancak Kral, onların hemen arkasından buradaki köprüyü tamir ve tahkim etmişti. Neticede dönüş yolunda sıkıştırılan Vikingler teslim olup rehinelere vermeye mecbur kalmışlardı. Dazlak Karl başarısını geliştirmek üzere Pitres'de Seine, Andelle ve Eure nehirlerinin birleştiği bir noktada ilk savunmalı köprü inşasına başlanmıştı. Sonrasında Lorie Nehri üzerine de ikinci bir tahkimatlı köprü yaptırmıştı. Dazlak Charles'in savunma düzenlemeleriyle alakalı emirlerinin yerine getirilebilmesi yoğun bir iş gücünün istihdamı ile mümkün olabilmiş ve bu iş için krallık ahalisi kullanılmıştı¹⁵.

Diğer taraftan Viking taarruzu sadece Kara Avrupa'sıyla sınırlı kalmamış ve İngiltere'yi de etkisi altına almıştı. Tarih boyunca bir ada üzerinde yer almasının getirdiği doğal savunma avantajlarından istifade eden İngiltere toprakları da saldırılardan nasibini almıştı. Hatta adanın doğusunda Northumbria kıyılarındaki manastırlar Viking yağmasının ilk kurbanları olmuşlardı. Bununla birlikte saldırılara karşı en etkili savunma organizasyonu da İngiltere'den çıkmıştı. Adanın güneyine hâkim Wessex Kralı Büyük Alfred (871-899)'in çabaları neticesinde saldırganlara karşı Kara Avrupa'sındaki çağdaşlarından çok daha etkili bir savunma düzeni ortaya çıkmıştı.

İngiltere'nin savunma sistemi esas olarak yağmacılara karşı deniz kıyıları ve nehir ağızlarının kontrol altında tutulması, savunmasız yerleşimlerin tahkimi ile savunmada görev alacak insan gücünün genel bir seferberlik programı çerçevesinde istihdamı üzerine kurulmuştu¹⁶. Bütün bu temelin üzerine birbi-

15 Purton, s.88-90; Nicholas Hooper-Matthew Bennett, *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare; The Middle Ages, 768-1487*, Londra 1996, s.37; Brian E. Hill, *Charles The Bald's Edict of Pitres (864): A Translation and Commentary*, Master thesis, Minnesota 2013, s.69-76.

16 Jim Bradbury, *The Medieval Siege*, Londra 1992, s.39.

rine belli mesafelerde kurulan ve *Burh* adı verilen bir tahkimli şehirler silsilesi meydana getirilmişti. Ortaya çıkarılan sistemin sürekliliğinin sağlanması büyük bir malî gücün yanında ciddi bir iş gücü de gerektirmişti. Kral Alfred bunu sağlamak adına öncelikle özel bir vergi çıkartmıştı. Ayrıca çevresinde yaşayan ahali de bağlı bulundukları burh'a malî ve gerektiğinde askerî destek sağlamakla yükümlü kılınmıştı. Nitekim Viking istilası sırasında inşa edilen 33 burh'daki müdafilerin toplamı 27.000 kişiydi ve bu rakam o dönemde Wessex Krallığındaki erkek nüfusunun 1/5 ya da 1/6 sına tekabül etmekteydi¹⁷. Yine bu sistemin işleyişini düzenlemek üzere de *Burghal Hidage* adı verilen bir belge düzenlenmişti¹⁸.

Burh sisteminin teşkili için Anglo-Saksonlar, Avrupa'daki gibi Romalılardan kalan eski tahkimatlardan hatta daha eski Demir Çağı'ndan kalma yüksek mekânlardaki yapılardan faydalandılar. Bunların dışında yeni savunma yapıları meydana getirdiler. Burhların yerleşim ve düzenlemesi Vikinglerin savunulan mekânlara karşı zafiyetleri üzerine yapılmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi Vikingler kendilerine hedef olarak çok fazla direnişle karşılaşmayacakları yerleri seçmekteydiler. Dolayısıyla burh savunması bu gerçeklik çerçevesinde organize edilmişti. Temel amaç hiç değilse bir ya da iki gün boyunca şehir önlerinde tutulabilmesiydi. Zira iki burh arasındaki uzaklık 20 mil yani bir günlük yürüyüş mesafesi olarak düzenlenmişti. Bu ise kuşatılan şehre diğerinden süratli şekilde destek ulaşmasını sağlamaktaydı. Böylece saldırganlara kuşatmaya niyet etmiş olsalar dahi gerekli aletlerin inşasını için zaman kalmıyordu. Yine destek kuvvetlerinin açık alanda geceleme ve düşman

17 Purton, s. 91.

18 Burghal Hidage hakkında tfs. için bkz. Bernard S. Bachrach, "Military Technology and Garrison Organization, Some Observation on Anglo-Sakson Military Thinking in the Light of the Burghal Hidage", *Technology and Culture*, vol.31, no.1 (Jan 1990), s.1-17; Bradbury, a.g.e., 40-42; Purton, s.91-92; David Hill, "The Burghal Hidage: The Establishment of a Text", *Medieval Archeology*, vol.13, 1969, s.84-92.

baskınına maruz kalmak tehlikesini de ortadan kaldırmaktaydı. Saldırı zamanlarında kırsal bölgelerdeki ahali de burhlara sığınmak suretiyle canları ve zenginliklerini muhafaza edebilmekteydiler. Genellikle yerli ahaliden meydana gelen müdafiler ok-yay ve mızrakla silahlanmışlardı. Asıl savunma güçleri ise şehirlerin dışında konuşlanmış durumdaydı¹⁹.

865-875 yılları arasında *Büyük Viking Ordusu* adıyla bilinen kuvvetle İngiltere üzerinde yoğun bir baskı kuran Vikingler bu defa bekledikleri başarıyı elde edememişlerdi. Burh sistemini etkili bir şekilde kullanan Wessex Krallığı karşısında Edgington Savaşı'nda (875) aldıkları mağlubiyetin ardından onlarla anlaşmak zorunda kalmışlardı. Böylece Kral Alfred'in oluşturduğu savunma anlayışı bir kere daha etkinliğini kanıtlamıştı. Bunun sonrasında Viking saldırıları daha çok kıta Avrupa'sında yoğunlaşacaktı.

Kıta Avrupası için tehdit sadece Vikinglerle sınırlı değildi. Doğu ve Kuzey-Doğu yönünde güçlü bir Macar ve Slav tehlikesi mevcuttu. Charlemagne'nin uzun süren seferlerinin neticesinde Doğu Avrupa'daki Avar Hakanlığını yıkmasının (805) ardından bunlardan boşalan topraklara Macarlar yerleşmişlerdi. Karşı karşıya kalınan yeni tehdit üzerine Alman Kralı I. Heinrich (919-936) 925 yılında *Burgenordnung* adıyla savunma tedbirleri içeren bir emirname yayınlamıştı. Buna göre; oluşturulacak savunma sisteminde görev almak bir yükümlülük haline getirilmişti. Halktan her on kişiden biri yaşadığı bölgedeki tahkimatlarda, karakollarda ikamet edecek, ikmal ve iaşeleri ise yine aynı bölge ahali tarafından karşılanacaktı²⁰.

Karşı tarafta Macarlar da kendilerini savunma yönünden de geliştirmişlerdi. Bunlar savunacakları mekânların çevresindeki araziye tahrip edip tuzak ve engellerle doldururlardı. Böylelikle herhangi bir saldırgan gücün fark edilmeksizin savun-

19 Bachrach, a.g.m., s.6-7; DeVries, s.197.

20 Purton, s.136; Bradbury, s.54.

maya yaklaşması da engelleniyordu. Toprak ve ağaçtan meydana gelen surun dış tarafı çamurla sıvanıp sonrasında ateşe verilmesiyle sur yüzeyinde seramik benzeri parlak ve kaygan bir zemin meydana gelirdi. Bu sayede saldırganların işinin zorlaştırılması amaçlanmaktaydı²¹.

Yüzyılı aşkın bir süre Avrupa'yı kasıp kavuran ve sakinlerini savunmada kalmaya zorlayan istilaların ortaya çıkardığı tehdit X. yy. ın ikinci yarısıyla birlikte ortadan kalkmıştı. Müslümanlar uzun süreden beri İberik yarımadasında savunmada pozisyonunda idiler. Macarlar ve Vikingler ise Hristiyanlığı kabul ederek Avrupa milletlerinin dünyasına dâhil olmuşlardı. Ancak bütün bu olumlu siyasî gelişmeler Avrupa'da düzen ve istikrarın teminine yetmemişti.

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE ORTADOĞU'DA GENEL SAVUNMA ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI

Doğu'da kuşatma ve savunma prensipleri batıdakilerden çok daha farklı bir seyir takip etmişti. Nitekim Roma-Part mücadelesinden Sâsânî-Bizans ve oradan da Bizans-İslam Devleti savaşlarıyla devam eden uzun süreçte çatışmalar sınır bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Burada Roma'nın halefi Bizans İmparatorluğu'nun muhataplarının zaman içinde değişmesine karşın mücadelelerin kuşatma ve müdafaa üzerine yoğunlaşan seyrinde herhangi bir farklılık meydana gelmemişti. Taraflar arasında Erzurum'dan başlayıp Malatya, Diyarbakır ve Urfa üzerinden geçip Tarsus'a kadar uzanan sınır boyunca tahkimli bir kale-şehir silsilesi mevcuttu. Yapılan büyük seferlerin dışında mücadele genelinde bu hat üzerinde cereyan etmekteydi. Dolayısıyla da sınır kalelerinin ele geçirilmesi ya da elde tutulması en temel strateji halini almıştı. Bu nedenle sınır kaleleri sürekli bakım ve tamirat görmekteydi. Roma İmparatorluğu'nun savunma pozisyonuna geçmeye başladığı dönemlerde doğuda ilk geniş çaplı sınır dü-

21 Bradbury, s.55.

zenlemeleri Diokletianus (284-305) zamanında yapılmıştı. Adı geçen imparator sınır birlikleri kuvvetlendirilmiş ve saldırılara karşı daha etkin ve çabuk müdahalede bulunmak üzere doğu sınırında beş ayrı başkumandanlık makamı ihdas edilmişti. Yine sınırlarda konuşlandırılan birliklere hizmetlerinin karşılığında araziler tahsis edilmişti ²².

I. Theodosius (379-392)doğu sınır hattının en kuzeyinde yer alan Theodosiopolis'i (Erzurum) yeniden ve güçlü şekilde inşa edilmişti. Şehrin surları daha derin bir temele oturtulmuş ve üzerine kuleler eklenmişti. Ayrıca etrafı geniş bir hendekle çevrilmişti. 507 senesine gelindiğinde Doğu sınırındaki tahkimat ağını kuvvetlendirmek üzere Anastasiopolis (Dara) Kalesi inşa edilmişti²³.

I. Iustinianus (527-565) zamanına gelindiğinde ise sınırlardaki savunma yapıları daha büyük önem kazanmıştı. Zira Iustinianus bütün dikkat ve enerjisini Büyük Roma İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması adına batıda yürüttüğü seferlerle yöneltmişti. Bizans'ın mevcut askerî güç ve imkânlarıyla tüm siyasetini batıya yönlendirdiği bu dönemde zayıflayan Balkan ve doğu sınırının korunması ise bütünüyle tahkimli şehir ve kalelerde konuşlanmış az sayıdaki birliğe bırakılmıştı. Iustinianus bu nedenle kendisinden evvel sınır hattı boyunca inşa edilmiş tahkimatları tamir ettiği gibi bunlara yenilerini de eklemek suretiyle her iki yönde de güçlü bir savunma hattı meydana getirmişti. Onun çalışmaları neticesinde Balkanlardaki Bizans arazisi geniş bir askerî kampa dönüşmüştü. Ancak tahkimli mekânları koruyacak asker sayısının yetersizliği onun

22 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s.39-40; Kelly DeVries, *Medieval Military Technology*, Peterborough 1992, s.179-180.

23 Geoffrey Greatrex-Samuel N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, II. Kısım, 363-630*, Londra 2005, s.53-54,76. Purton (s.20-21) burasının Iustinianus döneminde inşa ettirildiği tezine öncelik vermekle birlikte Anastasius döneminde 507 tarihinde inşa ettirildiğini yazan kaynakların varlığına da işaret etmektedir.

bütün çabasını beyhude kılacak ve Balkanlardaki Bizans toprakları Slav kabilelerinin ağır yağmasına maruz kalacaktı²⁴.

Doğu sınırı da benzer bir kaderi paylaşmıştı. Burada öncelikle müstahkem mevkiiler ve büyük kaleler on ya da yirmi millik mesafede birbirine bağlanmak suretiyle güçlü bir ön savunma hattı meydana getirilmişti. *Phrouria* adı verilen bu yapılar sadece askerî amaçlı olup sürekli kaybedilip yeniden ele geçirilen yerlerdi. İlk hattın gerisinde yer alan ve *Aplekta* adını taşıyan kalelerde ise ön hattı desteklemek üzere yine askerî birliklerin ikametine ayrılmıştı. Ana yollarda korunmayı sağlamak amacıyla inşa edilen *Kastra*'ların dışında yerel nüfusa ev sahipliği yapan *Kataphygia* denilen tahkimatlı şehirler mevcuttu²⁵. Mamafih burada da Balkan sınırında olduğu gibi asker mevcudu yeterli değildi. Dolayısıyla I. Iustinianus aldığı bütün savunma tedbirlerine rağmen Sâsânîlere haraç vererek barışı sağlamayı tercih etmişti. Ancak anlaşmanın yürürlükte kalması tamamıyla muhatabının iyi niyetine bağlıydı. Nitekim I. Anuşirevan (531-579) ile 532 yılında yaptığı *Ebedi Barış Anlaşması* 540 yılında bozulmuş, haracı yükselterek muhatabını yeni bir barışa ikna edebilmişti²⁶.

I. Iustinianus'un sınırlarını savunmak gayesiyle büyük önem verdiği savunma sistemi, halefleri zamanında yaşanan askerî felaketlerin neticesinde ağır bir tahribata uğramıştı. Bilhassa doğuda Heraklius'un (610-641) iktidarına kadar Sâsânîler, Bizans sınır hattını bütünüyle ezmişlerdi. Bunun neticesinde Suriye, Mısır ve İstanbul'a kadar bütün Anadolu toprakları Sâsânîlerin akın ve yağmalarına maruz kalmıştı. Balkan cephesinde ise Avarlar ve Slavlar Bizans arazisini çiğnemekteydi. Herşeye rağmen Heraklius zayıflayan imparatorluğun kalan bütün imkânlarını seferber ederek saldırganlara karşı son bir hamle yapmayı başarmıştı.

24 *The Cambridge Medieval History, II, Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, ed. H.M. Gwatkin-J.P. Whitney, Newyork 1913, s.33; Georg Ostrogorsky, a.g.e., s.66.

25 Purton, s.120.

26 Ostrogorsky, s.65-66.

Onun 612-627 yılları arasında fasılalarla devam eden doğu seferinin başarısı kaybedilen yerlerin geri alınmasını ve eski sınırın Bizans'ın lehine yeniden kurulmasını sağlamıştı.

Ancak Sâsânîlere karşı kazanılan zafer Bizans'a çok pahalıya mal olmuş ve imparatorluk rakibini yere serebilmek için bütün imkânlarını kullanmıştı. Henüz toparlanamadan yeni ve güçlü bir rakiple mücadeleye mecbur kalmıştı. 633 yılından itibaren Arabistan Yarımadası'ndan harekete geçen Müslüman fatihler önce iki kuvvetli darbenin sonrasında Sâsânîleri tamamıyla ortadan kaldırmışlardı. Aynı sıralarda Bizans'ın elindeki Suriye ve Mısır gibi iki önemli eyalet de fatihlerin eline geçmişti. İlerleyen dönemlerde İslam orduları İstanbul kapılarına kadar dayanacaklardı. Fakat Roma'nın güçlü askerî mirasını hala muhafaza etmekte olan Bizans herşeye karşın Müslüman ordularının saldırılarına karşın ayakta kalmayı başarmıştı. Elbette ki burada İslam Devleti'nin bünyesinde zaman zaman kendisini gösteren iç karışıklıkların da etkisi vardı. Nitekim bir süre sonra iki taraf arasındaki mücadeleler büyük seferlerin haricinde tamamıyla bir sınır savaşına dönüşecekti.

Bizans tarafında Heraklius'un, İran harplerinin hemen sonrasında organize ettiği *thema sistemi* adı verilen yapılanma kısa sürede askerî açıdan değerini ispat etmişti. Bu şekilde kendi asker kaynağını oluşturma imkânına sahip olan Bizans mücadelede durumu eşitleyebilmişti. Diğer taraftan Müslümanlara karşı sınır savunmasında da bir takım yenilikler yapılmıştı. İlk olarak karşı tarafın ilerleyişini durdurmak hiç değilse yavaşlatmak üzere *No man lands* (kimsesiz arazi) de denilen iki tarafın egemenliğindeki sahalar arasında bir tampon bölge meydana getirilmişti. Yine Toroslar'dan başlayan ve İstanbul'a kadar uzanan ateş kuleleri sayesinde merkez, çok kısa sürede gelen saldırılardan haberdar olabilmekteydi. Sonraları Müslümanlar da daha dar kapsamda aynı metodu uygulamışlardı²⁷.

27 Phillip Patteden, "The Byzantine Early Warning System", *Byzantion*, LIII, Brüksel 1983, s.259,269-270.

Müslümanlar safında da Bizans'ın uygulamalarının benzeri savunma tedbirleri göze çarpmaktaydı. Gerek Emevîler gerekse Abbâsîler Bizans sınırında iki kademeli bir savunma düzeni meydana getirmişler ve bunları sürekli olarak yenilemek suretiyle muhkem tutmayı başaramışlardı. *Suğur* adı verilen ön hat Bizans kuvvetlerinin İslam topraklarına girişini engellemek ya da Bizans arazisine yapılacak saldırılar için bir ileri karakol durumundaydı. Burası bütünüyle askerî bir bölgeydi. Daha geride ise ikinci bir savunma hattı yani *Avasım (koruyanlar)* yer almaktaydı. İkinci hattın asıl görevi suğuru desteklemek ve çevresindeki sivil nüfus ve araziye koruyup kontrol etmektir. Tarsus, Malatya ve Erzurum Bizans'a karşı başlıca suğur şehirleri iken daha geride yer alan Antakya ise bölgedeki en önemli Avasım şehriydi²⁸. Sınır bölgesindeki kale ve şehirler iki tarafta da sürekli olarak tahkim edilmekteydi.

KALE SAVAŞ HALİNİN BAŞLAMASI

Avrupa'da VIII. yy. da başlayıp X. yy. a kadar birbirini takip eden Müslüman ilerleyişi, Viking ve Macar istilaları, Bizans'ın özellikle doğuda önce Sâsânîler ardından İslam Devleti'ne karşı sürdürdüğü sınır çatışmaları, savaşlar ve devletlerarası mücadelelerin konsepti üzerinde ciddi tesirler bırakmıştı. Bilhassa dış saldırılar yüzünden üç yüz yıl boyunca sürekli savunmada kalmaya zorlanan Avrupa'da savunma anlayışı ön plana çıkmıştı. Bu çerçevede Avrupa'daki hâkimler yukarıda da değinildiği üzere savunma yapılarının yani kalelerin inşasına büyük önem vermişlerdi. Diğer taraftan kaleler sadece dış saldırılar değil mevcut istikrarsızlıktan faydalanmak isteyen küçük siyasî unsurlar için de birincil öncelik haline gelmişti. Zira bunlar için kale zenginlik ve güç göstergesi olduğu kadar, bölgesel hâkimiyeti pekiştirici, kendisi ve maiyetini koruyacak bir merkez vaziyeti

28 Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *AÜDT-CF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt. 28, sayı: 46, Ankara 2009, s. 143-144.

fesi görmekteydi. Böylece eski dönemlerde sık görülen meydan savaşları daha nadir hale gelmiş ve kale kuşatmaları ağırlık kazanmıştı. Öyle ki yeni dönemle birlikte kaleler artık Ortaçağ ile eş anlamlı kullanıldığı gibi kuşatma savaşlarının sembolleri haline gelmişlerdir²⁹. Bu aynı zamanda siyasî açıdan da Avrupa'da feodal düzenin ortaya çıkışına işaret etmektedir.

Doğu'da ise sınırlarda yoğunlaşan mücadele Avrupa'dakine benzer şekilde tahkimatlı şehirleri ön plana çıkarmıştı. Fakat doğudaki anlayış batıdakine nazaran biraz daha farklı bir seyir takip etmişti. Burada daha çok sivil ve askerî nüfusu bir arada barındıran tahkimatlı şehirlerin ön planda oluşu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla saldırılara karşı savunma prensip ve düzenekleri buna göre tertip edilmekteydi. Nitekim İslam şehircilik tarzı sivil-asker savunma anlayışının en güzel örneğini teşkil etmektedir. Ortaçağ'da İslam şehirleri rabaz, şehristan ve iç kale (kuhendiz) üçlemesinden meydana gelmekteydi. Ana yerleşim sivil nüfusun yaşadığı, ticarî, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yaşandığı şehristan idi. Burası surlarla çevriliydi. Askerî unsurların dışında o şehre ait milis kuvvetleri tarafından ortaklaşa savunulurdu. Şehrin genişlemesine paralel oluşan dış mahalleler rabaz diye isimlendirilmekteydi. Zaman zaman rabazın da sur ile çevrildiği vakiydi. Şehristanın içerisinde yüksek bir mekânda yer alan iç kale ise askerî ve idarî yönetici unsurlarının ikamet ettiği yerd. Burası şehir düşmüş olsa bile kendisini savunmaya devam edebilirdi.

Sivil ve askerî nüfusun aynı yaşam alanını paylaşmaları doğu coğrafyasında yüzyıllardır devam eden siyaset sahnesindeki denge durumuyla da ilişkilendirilebilir. Zira bu sahnenin oyuncularları çok fazla değişmemiştir. Bir tarafta Roma'nın ardılı Bizans yer alırken karşısında önce Sâsânîler daha sonra İslam Devleti olmuştur. Ayrıca yerleşimlerin kökeninin Roma'dan çok daha önceye gittiğini de dikkate almak gerekmektedir. Batı ile

29 Bradbury, s.1.

doğu arasındaki bu farklılıklar haliyle kale kelimesine yüklenen anlamlar üzerinde de bir karmaşa meydana getirmiştir. Kale ile alakalı belki de en genel tanımlamalardan biri onu şu şekilde anlamlandırmıştır; *Kaleler, yağmacılara karşı korunak sağlayan bir sığınma yeri, diğer savaşçılara karşı verilecek mücadelelerde bir ev, idarî merkez, sahibinin zenginlik ve zevkini gösteren bir mekândır*³⁰. Yine bir başka genellemelerde ise *surlu ve kuleli bir istihkâmdan çok daha fazlası*³¹ olarak ifade edilmektedir.

Ancak bu ve benzeri açıklamalar kelimenin anlamıyla alakalı kesinlik içermemektedir. Daha özellikli bir tanımlama için başvurulabilecek en önemli kaynak ise Roma'nın bıraktığı mirasıdır. Eski Roma dünyasında kaleyi ifade etmek üzere *Municipium, Oppidum, Castrum* kelimeleri kullanılmıştır. Bunların içinde kaynaklarda en fazla tesadüf edileni ise *Castrum* olup klasik Latince *kale, hisar* veya *büyük kale* anlamına gelmektedir. İngilizcedeki *Castle*, Fransızcadaki *Chastel, Chateau*, İspanyolcadaki *Castillo*, İtalyancadaki *Castello* kelimelerine kaynaklık etmiştir. *Castrum*'un daha küçük versiyonu ise *Castellum* olarak bilinmekteydi. Aslında kaleler çağının başladığı dönemdeki tahkimatlı yapıların birçoğunu bu şekliyle yani *Castellum* (*Castella*) olarak görmemiz mümkündür. İki tabir arasındaki fark aslında Ortaçağ'da kale ve onun benzerleri durumundaki şato ve hisarlar ayrılığının en açık ifadesidir. Zira *Castrum* (kale) askerî tahkimata sahip sivil nüfusun da yaşadığı yerleşimdir. İnşasındaki düşünce temel olarak bölgenin, sakinlerinin ekonomik ve sosyal birikimlerinin korunması yani savunmadır. *Castellum* (*Castella*, hisar ya da şato) ise daha çok askerî amaçlı ya da bir mülk sahibinin zenginlik ve gücünün ifadesi olarak inşa edilen mekândır³². Savunma maksadının dışında saldırgan ve yayılmacı bir düşüncenin dışavurumu anlamı da taşıyabi-

30 Nicholson, s.66.

31 Marilyn Stockstad, *Medieval Castles*, Londra 2005, XXVII.

32 Stockstad, a.g.e., XVII-XVII; Christopher Gravett, *Medieval Siege Warfare*, Oxford 2000, s.4-5.

liyordu. Nitekim Fatih William, Hastings Savaşı'nın ardından İngiltere'deki hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve bunu daha da iç bölgelere yaymak amacını bir kaleler zinciri inşa ederek gerçekleştirmişti. Aynı şekilde Anjou Kontu III. Foulque (Nerra) (987-1040) başlangıçta saldırgan komşularına karşı yaptırdığı tahkimatlarını bir sonraki safhada yayılmacı amaçlarının ifadesi olarak düşman arazisinde inşa ettirmişti³³. Bu düşünce çok daha sonraları bile etkinliğini korumuştur. Örneğin XVIII. yy. da Rus Çarlığı'nın, Orta Asya'yı işgali de benzer şekilde bir kaleler zincirinin inşasıyla gerçekleşmişti.

Bütün bunların ışığında Avrupa'daki askerî tahkimat ve savunma sistemlerinin daha çok castellumları işaret ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Bu da kale kelimesinin anlamı hususunda modern araştırmacıların bazı yanlış tanımlamalarına sebebiyet vermiştir³⁴. Diğer taraftan elbette ki Roma döneminin mirası olan castrum yani tahkimatlı şehirler de aynı dönemde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Doğu coğrafyasındaki tahkimatlar ise daha çok castrum (kale) tabirine yakın durmaktadır. Zira Ön Asya'da Bizans ve İslam Devleti arasında süre gelen mücadelelere rağmen Avrupa'ya nispetle siyasî açıdan çok daha istikrarlı bir durum söz konusudur. Ortadoğu'da ise siyasî istikrar halk ve askerî unsurların rahat bir şekilde aynı mekânı paylaşmalarını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte yukarıda da değinildiği üzere askerî unsurlar şehir düştüğü ya da tehlike altına girdiğinde son savunmalarını yapmak üzere iç kaleye çekilme seçeneğine de sahiptiler.

33 Purton, s.158; Bradbury, s.50-51; Bernard S. Bachrach, "The Angevin Strategy of Castle Building in the Reign of Fulk Nerra, 987-1040", *American Historical Review* sayı: 88, no.3, Washington 1983, 533-560.

34 Örneğin R.L. Jones, ("Fortifications and Sieges in Western Europe, c.800-1450", *Medieval Warfare, A History*, ed. Maurice Keen, Oxford 1999, s.163) adlı makalesinde kaleyi siyasî güçlerin bireysel kazanımlarını korumak üzere inşa edilen özel mekânlar olarak ifade ederken bu dönemde her şeyi savunmak düşüncesinin ortadan kalktığını söylemektedir. Benzer bir düşüncüyü Stockstad (s.XV-XVI) de de görmek mümkündür.

Bir kale kuşatması sırasında saldırganlar ve müdafiler

Avrupa'da feodallerin ikametgâhı olarak ön plana çıkan castellumların döneme damgasını vuran en yenilikçi versiyonu höyük ve dış avlunun birleşiminden meydana gelmişti. Bunlara savunmayı güçlendirmek adına yapıyı çevreleyen bir hendek eklenirdi. Höyük ve dış avlulu castellumların kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Helen Nicholson bunların Viking ve Macarlara karşı defansif amaçlarla Batı Avrupa'da inşasına başladığını, küçük, ucuz maliyetli ve yapımı hızlı bir şekilde gerçekleştirilebildiğini aktarmaktadır. Ayrıca Fransa'daki ilk örneklerinin Anjou Kontu III. Foulque tarafından inşa edildiğini belirtirken³⁵, Jim Bradbury Avrupa'da 1066 yılından öncesine ait höyük ve dış avlulu castellumların tespitinin zor olduğunu ancak bu tarihin sonrasında yüzlercesinin inşa edildiğini söylemektedir³⁶. Öte yandan her iki yazar da bahse konu kalelerin kökeninde Viking etkisinin belirgin olduğu kanaatinde³⁷. Höyük ve dış avlulu kaleler başlangıçta ağaç-toprak karışımından inşa edilmekte iken sonrasında tamamıyla taş

35 *Medieval Warfare, Theory and Practice of War in Europe, 300-1500*, s.77.

36 *The Medieval Siege Warfare*, s.50-51. Buna rağmen müellif, Bayeux Kilimlerinde ki resimlere dayanarak 1066 yılı öncesinde de bu türden castellumların olabileceğine dair kanıtların azımsanmayacağı kanaatinde.

37 Nicholson, aynı yer; Bradbury, s.51.

kullanılmıştır. Höyük ve dış avlulu kaleler X. yy'dan XII. yy'a kadar Avrupa'da feodal düzenin simgesi olmuşlardır³⁸.

Avrupa'da bu türden özel tahkimatların yaygınlık kazanmasının yanında yine sadece askerî amaçlara yönelik taştan kaleler de inşa edilmişti. Bu kalelerde tasarım anlamında bazı önemli yenilikler de görülmekteydi. Eski Helen ve Roma'nın mirası dikdörtgen kuleler artık yerlerini çok köşeli ya da dairesele kulelere bırakmaya başlamıştı. Böylelikle saldırganların sıklıkla müracaat ettikleri koçbaşı gibi kuşatma silahlarının verebileceği zararlara, lağım teşebbüslerine karşı daha fazla korunma sağlanmaktaydı. Ayrıca yeni tip kuleler karşı ateş imkânları bakımından da daha elverişli idiler. Elbette ki dik ve kayalık ya da bataklık araziler gibi geçmişin doğal savunma alışkanlıkları bu dönemde sürdürülmüştü. Yine suru çevreleyen hendeğin göreceli savunmasını yeterli görmeyen kale mimarları yeri geldiğinde ana suru, önünde yer alacak daha alçak ikinci bir surla desteklemek yoluna gitmişlerdi.

Askerî amaçlı kalelerin ve özel tahkimatların yanında surlu şehirler de bu dönemde varlığını korumaya devam etmişti. Hatta Hıristiyanlığı kabul etmelerinin sonrasında Macarlar kalelerinin çevresinde bunlara bağlı sosyo-politik düzenlemeler gerçekleştirilmişlerdi. Nitekim Kral Stephan (1000-1038) döneminde 45'den fazla kale-il inşa edilmişti. Böylelikle doğuda olduğu gibi kaleler ile sosyal hayatın bütünleşmesi amaçlanmıştı³⁹.

Ancak tahkimli bir yerin müdafaasının en temel gerekliliği saldırganların elindeki mevcut teknolojinin takibi idi. Bu durum müdafilerin başarısı üzerindeki en belirleyici hususiyetti. Zira yeni veya üstün bir silah olayın gidişatı üzerinde büyük

38 Höyük ve dış avlulu kalelerin özellikleriyle alakalı ayrıca bkz., DeVries, *Medieval Military Technology*, s.202-212; Denis, Jean- Lepage, G.G., s.29-37; Mathew Bennett-Jim Bradbury-Kelly DeVries-Iain Dickie-Phyllis Jestice, *Fighting Techniques of the Medieval World, AD. 500-AD. 1500, Equipment, Combat, Skills and Tactics*, Londra 2007, s.182-184.

39 Bradbury, s.55-56.

müesseriyyete sahipti. Konuyla alakalı en güzel örneği ise kuruluşundan itibaren birçok kuşatmaya maruz kalmasına karşın Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun 1453 yılına kadar ayakta kalabilmesinin en büyük sebebi olan İstanbul surlarıydı. Marmara Denizi ile Haliç arasındaki yarımada üzerinde kurulan şehrin savunmasının başlıca dayanağı durumdaki surlar II. Theodoisus (408-450) zamanında gerçek şeklini almıştı. Surların üzerinde çoğunluğu dikdörtgen tarzda inşa edilen 96 adet kule bulunuyordu. Bunlar öne doğru çıkıntı yapacak şekilde tasarlanmışlardı ve üzerlerinde saldırganlarınkine karşılık verecek mukabil kuşatma silahlarını taşıyan platformlar mevcuttu. Ana surun önünde ise iki metre kalınlığında daha alçak ikinci bir sur daha bulunuyordu. Savunma planlaması yaklaşan düşmanı iki duvar üzerinden de baskı altına alabilmek ve yayılım ateşinin etkisi arttırabilmek düşüncesi üzerine kurgulanmıştı⁴⁰. Hepsinin önünde ise geniş bir hendek yer almaktaydı.

Tarihi boyunca geçirdiği kuşatmalar sırasında edinilen tecrübelerle ilgili olarak yapılan düzenlemeler sayesinde şehrin surları ele geçirilemez bir yapıya kavuşmuştu. Buradaki en temel nokta ise saldırganların ellerindeki teknolojilere karşı koyabilecek ya da üstünlük sağlayabilecek kabiliyete sahip olabilmeleriydi. Yine Roma'nın askerî mimari konudaki zengin mirası da sonuna kadar kullanılmıştı. Ayrıca şehrin sürekli bir hedef teşkil etmesi savunma gayreti ve tertibatlarının devamlı olarak teyakkuzda kalmasını sağlamıştı. Nitekim 626 yılında Sâsânîlerin, Avarlar ile yaptıkları ortak kuşatmanın sonrasında yeniden elden geçirilen surlar 674 yılında Müslümanlarca yapılan ilk kuşatmaya karşı surların daha güçlü ve hazırlıklı olmasını sağlamıştı. Yine bu dönemde ortaya çıkan Grek ateşi, Bizans savunmasının en temel silahı haline gelmiş ve müdafilerin saldırganlara karşı ciddi bir üstünlük kurmasını sağla-

40 Nicholson, s.70.

mıştı⁴¹. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere kuşatmacıların elindeki teknoloji savunmanın kaderini belirleyen başlıca hususiyetti. 1453 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin genç padişahı II. Mehmed'in, İstanbul'un aşılmasız surlarını bertaraf etmek üzere planladığı büyük toparların yanında uyguladığı savaş taktikleri yüzyıllar boyunca ayakta kalabilmiş bu güçlü tahkimatlar sistemine de diz çöktürmeyi başarmıştı. Öyle ki barutun keşfi ve ateşli silahların yoğun şekilde kullanılması kuşatma savaşlarının kaderini ve stratejilerini de tamamıyla değiştirecekti. Ancak bütün bunlar ele aldığımız dönem için henüz çok uzak gelişmelerdi.

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE KUŞATMA PRATİKLERİ

Batı Dünyasındaki Kuşatmalar

Roma'nın yıkılmasını takip eden dönemde onun geride bıraktığı bütün miras barbar Germen kavimleri tarafından paylaşılmıştı. Mamafih Germen fatihlerin elde edemedikleri yegâne şey Roma'nın yüzyıllar boyunca savaş sahalarında kazandığı birikim, ustalık ve beceri olmuştu. Bilhassa kuşatma konusunda seleflerinin çok gerisinde idiler. Bu gerçeklik özellikle ilk dönemlerde bütün çıplaklığı ile kendisini hissettirmişti. Aslında barutun savaş sahnesinde yoğun şekilde kullanımına kadar eldeki mevcut silahlara bakıldığında çok fazla bir değişimin olmadığı göze çarpmaktadır. Nitekim kuşatmalarda kullanılan silahların genelinin kökeni M.Ö. II. bin yıl ve sonrasına aittir. Örneğin, ilk koçbaşı (şahmerdan) M.Ö. 1900'lerde Mısır'da, ilk kuşatma kuleleri M.Ö. 745-727 yıllarına tarihlenen bir kabartmaya göre Bereketli Hilal'de, ilk katapult türü mancınık M.Ö. 397 yılı civarında Yunanlılar tarafından kullanılmıştı⁴². Trebushet olarak bilinen mancınık

41 İstanbul'un tahkimatlarının gücü ve yapısı hakkında tfs. için bkz.,Stefen Turnbull, *The Walls of Constantinople A.D. 324-1453*, Oxford 2004; Byron C.P. Tsangadas, *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York 1980.

42 Keagan, s.235-236.

ise M.Ö. V. ve III. yy. lar arasında Çin’de keşfedilmişti⁴³. Sonraki yıllarda aynı silahlar yenilemelerle, eklemelerle daha güçlü ve etkili hale getirilmişti. Fakat başlangıçta açık alanda savaşmaya alışkın Germenler ve Roma’nın Avrupa’daki diğer halefleri için tahkimli mekânların ele geçirilmesi gayet zorlayıcı olmuştu.

Ortaçağ kalelerinin korkulu rüyası: Trebushet

43 Paul E. Chevedden-Les Eigenbrod-Vernard Foley-Werner Soedel, “The Trebushet” *Scientific American Special Online Issue*, Şubat 2002, s.2.

490 senesinde Büyük Theodoric (471-526) tarafından kuşatılan Ravenna şehri üç sene boyunca kendisini başarıyla korumayı bilmişti. Aynı şekilde Vizigot Kralı Alaric (395-410) 408-410 yılları arasında Roma'yı üç kez kuşatmış ve en nihayetinde 410 senesindeki son kuşatmasında başarılı olabiliyordu. Ancak bu da şehrin açlık sıkıntısı nedeniyle kapılarını açması sayesinde gerçekleşmişti⁴⁴. Alaric'ten bir yüzyıl sonrasında bile durumun pek de fazla değişmediği görülmektedir. Frank Kralı Clovis (ö.511) 500 senesinde Burgundların Kralı Gundobar'ı Avignon'da kuşatmasına rağmen çok iyi tahkim edilen şehri ele geçirememişti. Bunun üzerine yanındaki adamlarının da tavsiyesiyle Avignon'nun etrafındaki bağ, bahçe ve diğer şehre ikmal sağlayabilecek yerleri tahrip etmişti. Ancak şehir dayanmaya devam ettiği için nihayetinde Gundobar'ın vergi vermesi şartıyla kuşatmaya son vermişti⁴⁵.

Roma sonrası dönemde kuşatma bilgi ve araç gereçlerinden yoksun Germenlerin tahkimli yerlere nüfuz edebilmesinin en kolay yolu muhataplarını açlığa maruz bırakmaktı⁴⁶. Bunun olmadığı zamanlarda ise genelde kuşatma terkedilirdi. Diğer taraftan Germenlerin tahkimatlı şehirleri ele geçirebilmeleri için diğer bir yol ise ihanet idi. Bu sadece Roma sonrası dönem için değil tarihin her evresinde geçerli bir yoldu. 501 yılında Burgund Kralı Gundobar, Viyana'yı kuşattığında müdafiler erzak sıkıntısı yaşamamak için alt sınıftan insanları dışarıya çıkarmışlardı. Bunların arasında su kemerlerinin bakımıyla ilgi-

44 Purton, s.10; Guy Halsall, *Barbarian Migrations and Roman West 376-568*, Cambridge 2007, s.216.

45 Gregory of Tours, *History of Franks*, thk. Earnest Brehaut, Londra 1916, s. 43; Purton, s.11.

46 Geç Roma döneminin savaş sanatı konusundaki en önemli yazarı ve *De re Militari* adlı eseriyle sadece kendi dönemini değil bütün bütün ortaçağı etkileyen Vegetius; kuşatmanın uzama ihtimaline karşın müdafilerin çevredeki büyük ve küçükbaş hayvan, tahıl, şarap ve diğer ikmal malzemesinin toplanmasını tavsiye etmektedir. Bu aynı zamanda kuşatmacıların kalış sürelerinin kısaltılması için de gerekli bir öğüttür(Londra 1940, s.24).

lenen bir mühendis de bulunmaktaydı. Kendisine yapılan muamelelerin intikamını almak isteyen mühendis suyun şehre aktığı gizli bir yolu kuşatmacılara göstermiş ve Burgundlar bu sayede şehri ele geçirmişti⁴⁷. Yine İmparator Iustinianus döneminde Büyük Roma'yı yeniden canlandırmak adına yapılan fetih hareketleri sırasında gerek Vandallar ve gerekse Ostrogotlar sayısal üstünlüklerine rağmen Belisarius'un küçük savaş gücünü İtalya'dan çıkarmayı başaramamışlardı. Ostrogot Kralı Vitiges 537-538 senesinde gerçekleştirdiği Roma kuşatmasında üstün gücüne karşı başarı sağlayamamıştı⁴⁸.

Diğer taraftan zamanın ilerlemesiyle kuşatma aletlerinin imali ve kullanılması konusunda gelişmeler kaydedilmeye başlanmıştı. Tours Piskoposu Gregory'nin eserinde aktardığı Comminges Kuşatması bununla alakalı istisnai örneklerden biridir. Kral Guntram'a (561-592) karşı isyan eden Merovenj soylularından Gundobald 685 senesinde Comminges Kalesi'ne sığınmış ve burada kralın gönderdiği Leudeghisel adlı bir soylu tarafından kuşatılmıştı. Şehri ablukaya alan Leudeghisel 15 günün ardından kuşatma aletlerinin yapımına başlamıştı. Büyük bir süratle üzeri korumalı ve tekerlek üzerinde hareket edebilen koçbaşları, askerin duvarlara güvenli şekilde yaklaşmasına yardımcı olacak tahta siperler inşa ettirmişti. Ancak bütün emekler yapılan silahların kale duvarına yansıtılması sonrasında müdafilerin üzerlerine attıkları taş ve yanıcı maddelerin tesiriyle boşa çıkarılmıştı. Akabinde ağaç demetleriyle hendegün doldurularak rahat şekilde surlarla ulaşmak düşüncesi de başarısız kalmış ve nihayetinde şehir, geleceklerinden endişe eden bir grup soylunun ihaneti sonucu ele geçirilebilmişti⁴⁹.

Comminges Kuşatması Avrupa'da kuşatma ile ilgili beceri ve teknikler gelişmeye başladığının bir göstergesiydi. Artık Roma

47 Gregory of Tours, a.g.e., aynı yer; Purton, s.11-12.

48 Procopius, *History of the Wars*, book: V, ing. trc., H.B. Dewing, Londra 1919, s. 165-288; Ostrogorsky, a.g.e., s.65; Purton, s.16-17.

49 *History of Franks*, s.182-185.

mirasını her şekliyle özümsemeye başlanmıştı. Karolenj İmparatoru Charlemagne'nin 813 tarihinde yayınladığı *Capitulare Aquisgranense*'de ordunun eğitiminin yanında kuşatma ile alakalı yapılacak hazırlıklar, ikmal ve iaşenin sağlanması, askerlerin kuşatmada kullanılmak üzere kazma, küçük baltalar, demir uçlu kazıklarla teçhizi konularına yer verilmişti⁵⁰.

Ancak belki de bir ironi olarak Karolenjler devrinin en önemli kuşatma savaşında Franklar saldıran değil savunan tarafta yer almışlardı. O dönemde küçük bir ada üzerinde yer alan Paris şehri 885'de büyük bir Viking Ordusu tarafından kuşatılmıştı. Daha önce Vikingler tarafından üç defa yağmalanan şehir sonrasında Pitres Fermanı'nın ardından güçlü bir şekilde tahkim edilmeye başlanmıştı. Fakat kuşatmanın başladığı sıralarda tahkimatlar henüz tamamlanamamıştı.

700 gemi ve 40.000 kişiden müteşekkil Viking Ordusu ilk saldırılarında başarı kazanamayınca kuşatma aletleri inşasına girişmiş ve büyük sapanlar ve balistalar yapmışlardı. Yine tahta bir çatının koruyuculuğunda Paris savunmasının temelini teşkil eden kulenin altına lağımlar kazılmış ve kulenin bir kısmı başarıyla çökertilmişti. Ancak müdafilerin bunların üzerine yanıcı maddelerden oluşan bir karışım atmalarının ardından çıkan yangın rüzgârında etkisiyle saldırganların tarafına dönünce kuledekiler hasarı onarmak imkânını yakalamıştı. Başarısızlık üzerine Vikingler başkaca kuşatma silahlarının imaline girişmişlerdi. Ayrıca ordugâhlarını bir hendekle çevirip erzak sağlamak üzere civara yağma akınlarına başlamışlardı. İnşa faaliyetleri, Parislilerin balistalarından çıkan mermilerinin bu işte çalışan iki ustayı öldürmesi üzerine gecikmişti. Ayrıca müdafilerin yaptığı *mangana* adı verilen ve mermileri büyük zayiata sebebiyet veren bir mancınığı Vikingler için ciddi bir endişe kaynağı olmuştu. Zira muhasaralarda sadece saldırganlar değil müdafiler de karşı tarafın silahlarını yok etmek ve

50 Jones, s.167-168.

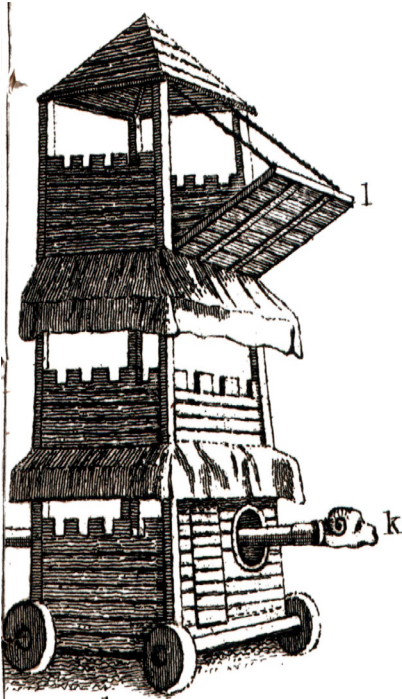
personeline zarar vermek amacıyla kuşatma silahları kullanırdı. Kaleler ve diğer tahkimatlar da bu silahların kullanılmasına uygun olarak inşa edilmekteydi. Nitekim kulelerin üzerinde bu türden silahların rahatça düşman üzerine yönlendirilmesini sağlayacak platformlar bulunurdu.

Paris kuşatmasında karşı karşıya kaldıkları her türlü olumsuzluğa rağmen saldırganlar gayretle çalışmalarına devam edip bir çatı tarafından korunan ve 16 tekerlek tarafından hareket ettirilen bir koçbaşı inşa etmişlerdi. Ancak koçbaşlarını kuleye yaklaştırmak için şehrin çevresindeki hendeği de doldurmalarına rağmen saldırı yine akamete uğramıştı. Kuleye karşı nehirde ateş gemileri göndermek teşebbüsü de nehir yatağındaki taşların ortaya çıkardığı doğal engele takılmıştı. Kule taarruzunun başarısız kalması nedeniyle saldırının ağırlık noktasını nehrin sağ tarafına kaydıran Vikingler taş ve yanıcı maddeler atabilen mancınıkların yanında bir de hücum kulesi inşa etmişlerdi⁵¹. Ancak bunlarla yapılan saldırılar da akamete uğramıştı. Nihayetinde şehri kurtarmak üzere Kral Şişman Charles (876-888) tarafından gönderilen destek kuvvetlerinin yetişmesiyle Vikingler geri çekilmeye zorlanmışlardı (886)⁵².

Yukarı Lorainne Dükü Thierry'nin, Kral Lothair (954-986) tarafından 985 yılında Verdun'da kuşatılması da Haçlı Seferleri öncesinde Avrupa'da kuşatma silahlarının kullanımı hakkında

51 Hücum kuleleri kuşatmacıların askerlerini surlara savunmanın silahlarından çok fazla zarar görmeden yaklaştırmak üzere sur duvarları ile aynı hatta kimi zaman daha yüksek inşa edilirdi. Bunlar çok katlı olarak inşa edilirdi. Hücum Kulelerini surlara yaklaştırmak üzere tekerleğin dışında ağaç kütüklerinden kızaklar da kullanılırdı. Kaleye yanaştırıldığında ise genelde üst kısmına inşa edilen köprü surlara borda edilirdi. Askerlerin dışında zamanla inşa edilen hücum kulelerinin üst tarafına mancınık gibi silahlar da yerleştirilebilmiştir. Hücum Kuleleri uygun ağaç malzemenin dışında demir gibi güçlü madenlerden de inşa edilmiştir. Ayrıca dış tarafına ateş ve müdafilerin silahlarından gelebilecek ateşe direnebilmesi için ıslak hayvan derisi kaplanır ve önüne halatlar gerilirdi. Bkz., Bennett-vd., a.g.e., s.197-198.

52 Purton, s.83-85; Bradbury, s.42-47; Hooper-Bennett, a.g.e., s.24; Mathew Bennett vd., s.175-181; Jones, s.168; Haywood, s.63.

*1
Moveable Tower with Bridge
and Battering Ram.*

Haçlıların temel kuşatma silahlarından Hücüm Kulesi ve altına monte edilmiş koçbaşı

bilgi sahibi olduğumuz bir diğer muhasaradır. Kralın gelişinin öncesinde müdafiler Argonne'den elde ettikleri kerestelerle 100 kadar kuşatma silahı yapmışlardı. Kral Lothair şehir önlerine geldikten sonra ordugâhının etrafını tahkim ettirmiş ve ardından bir hücum kulesinin inşasını emretmişti. Tekerekleri olan ve öküzler tarafından çekilen bu kule şehir surlarından daha yüksekti. Müdafiler de bunun karşısında yer alan surların üzerine ağaçtan bir kule inşa etmişlerdi. Kule merkezli yapılan saldırıların neticesinde Lothair'in kuvvetleri karşı tarafın makinalarını demir kancalarla çekerek devirmeyi ve sonrasında

şehri ele geçirmeyi başarmışlardı⁵³. Verdun'da karşımıza çıkan hücum kuleleri ilerleyen dönemlerde muhasaralarda saldırgan güçlerin en önemli silahı olacaktı. Örneğin Blois ve Champagne Kontu II. Odo (1004-1032) 1026'da en önemli rakibi Anjou Kontu III. Foulque'nin elindeki Montboyau'ya ve daha sonra elinden çıkan Saumur'a hücum kuleleri ile saldırmıştı. Fakat her iki saldırısı da bunların müdafiler tarafından yakılmasıyla başarısızlıkla neticelenmişti⁵⁴.

⁵³ Purton, s.147-148.

⁵⁴ Purton, s.157.

Doğu Dünyasındaki Kuşatmalar

Batı'da Germanlerin kuşatma konusundaki ağır gelişimlerine karşın doğuda Roma'nın gerçek mirasçısı Bizans, selefinin geleneklerini koruyup ilerletmek suretiyle muhasaralar konusundaki beceri ve kabiliyetlerini her zaman ortaya koymayı bilmişti. Ancak karşısında yine kendisi gibi köklü bir geçmişe ve geleneğe sahip Sâsânîlerin varlığı onu zaman zaman güç durumunda bırakmıştı. Dolayısıyla bu devletlerin sınırında yer alan şehirler yapılan muhasaraların neticesine göre sürekli el değiştirmekteydi. Sürekli hale gelen sınır bu mücadeleleri Bizanslı müelliflerin eserlerinde çok canlı bir şekilde tasvir edilmekteydi. Bizans ayrıca batı yönünde Avarların ve bunların ardından gelen Bulgarların komşuluğu ile muhataptı. Bilhassa Avarlar kuşatma silahları konusundaki bilgi ve becerileri ile bu cephede Bizans'ı oldukça güç durumlara sokmuşlardı.

502 senesinde Sâsânî Kısrası Kavad (488-531) güçlü bir orduyla Amid'i (Diyarbakır) kuşatmıştı. Şehir daha önce 359 yılında yine Sâsânîler tarafından çıkan veba salgının da yardımıyla ele geçirilmişti. Fakat sonrasında Bizans tarafından anlaşmayla geri alınmış ve güçlü bir şekilde tahkim edilmişti. Merkezde bir iç kalesi ve su kaynakları mevcuttu⁵⁵. Diyarbakır önlerine gelen Sâsânî kuvvetleri kısa sürede inşa ettikleri hücum kulesi ve koçbaşlarıyla şehrin duvarlarını zorlamaya başlamışlardı. Ayrıca 135 kiloluk taşlar atan mancınıklara sahiptiler. Askerlerin surlara yaptıkları saldırılar yoğun bir ok yağmuru ile perçinlemekteydi. Üç ay boyunca sürekli tekrar eden hücumlar müdafilerin gayretleri ve koçbaşlarını tahrip etmeleri neticesinde başarısız kalmıştı. Sâsânî kuvvetleri başarısızlıktan yılmadan şehrin karşısında surlardan da yüksek yapay bir tepe meydana getirmişler ve buradan yaptıkları ok

55 Michael E. Dodgeon-Samuel N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars A.D. 226-363, A Documentary History*, I, Londra 1994, s.186-187; Jones, s.70.

atışlarıyla müdafileri rahatsız etmeye başlamışlardı. Fakat şehirliler içeriden kazdıkları bir tünel sayesinde bu tepeyi çökertmeyi ve üzerinde bulunan çok sayıdaki Sâsânî askerini öldürmeyi başarmışlardı. Kisra Kavad bütün girişimlerinin başarısızla sonuçlanması dolayısıyla muhasarayı terk etmeyi düşünmeye başlamıştı. Ancak şehirlilerin surlardan kendisi ve ordusuna yaptıkları hakaretler karşısında kararını değiştirmişti. Nihayetinde Sâsânî askerleri şehrin kulelerinden birinin altında özensizce kapatılmış bir gedik keşfetmişlerdi. Geceleyn müdafilerin içeride düzenledikleri bir eğlenceyi de fırsat bilerek buradan merdivenlerle saldırıya geçen Sâsânîler fark edilmelerine karşın sayı üstünlüklerinin de tesiriyle şehri ele geçirmeyi başarmışlardı (503)⁵⁶.

512 yılında bir kez daha Sâsânîlerin hedefi olan Diyarbakır'da müdafiler bu kez koçbaşlarının vuruş şiddetini azaltmak için duvarlara hasır demetleri yerleştirmişlerdi. Sâsânîlerin şehrin karşısına kurdukları yapay tümsek yine alttan kazılan bir lağım sayesinde çökertilmişti. Ancak müdafiler ihanete yelik düşmüş ve su yolundan içeri alınan Sâsânî ordusu bir kere daha şehri ele geçirmeyi başarmıştı⁵⁷. Bizans-Sâsânî mücadelelerinde gerçekleşen kuşatmalarda diğer bir ilginç gelişme ise 540 senesinde Dara'da yaşanmıştı. Iustinianus ile imzaladığı *Ebedi Barış Anlaşması*'na rağmen Sâsânî Kisrası Hüsrev Anuşirevan (531-579) Bizans topraklarını işgale başlamış ve Dara önlerine gelmişti. Başlayan kuşatma sırasında Sâsânîlerin kazdıkları lağımı keşfeden müdafiler karşı bir lağım açarak bunu çökertmeyi başarmışlardı. Neticede iyi savunulan şehri alamayacağını anlayan Kisra, 1000 libre gümüş karşılığında buradan

56 Procopius, *History of the Wars*, I, I. ve II. kitaplar, ing. trc., H.B. Dewing, Londra 1914, s.55-59; Geoffrey Greatrex-Samuel N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, II. Kısım, 363-630*, Londra 2005, s.63-65; Purton, s24-25.

57 Purton (Süryani kroniği Zakaria'dan naklen), s.25.

ayrılmıştı⁵⁸. 587’de bir kere daha Dara önlerinde gördüğümüz Sâsânî ordusu kullandığı muhasara aletlerinin dışında şehre giren su kaynağının yolunu kesmek suretiyle müdafileri zor durumda bırakmışlardı. Neticede beş aylık bir mücadelenin ardından Dara, Sâsânîlerin eline geçmişti⁵⁹. Böylece son derece güçlü ve iyi savunulan mekânların dahi susuzluk yada erzak sıkıntısı karşısında çaresiz kaldığı bir kere daha görülmüştü.

Bizans-Sâsânî mücadelelerinde Dara ve Diyarbakır kuşatmaları üzerinden verdiğimiz örneklerde Avrupa’dakilerden ayrılan iki önemli fark dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki koçbaşları, balista, kuşatma kuleleri, mancınık gibi aletlerin kullanımının dışında bilhassa lağım ve karşı lağım kazmak fiillerinin sıklıkla uygulanmasıdır. Dolayısıyla kuşatmalarda lağım uygulamasının daha çok doğuya has bir özellik olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Bradbury de bu usulün XIII. asrın başlarına kadar Avrupa’da çok fazla bilinmediğini aktarmaktadır⁶⁰. İkinci hususiyet ise kuşatmacıların şehir surlarından yüksek yapay tepeler oluşturup bunların üzerine yerleştirdikleri silahlarla müdafileri baskı altına almak çabalarıdır. Benzer örneklerine Haçlı seferlerindeki kuşatmalarda da tesadüf edilmektedir.

Bizans, tarihi boyunca doğuda olduğu gibi batıda da güçlü ve zorlayıcı düşmanlarla karşı karşıya kalmıştır. Orta Macaristan’a yerleşerek hâkimiyeti altındaki Slavlarla birlikte Bizans’ın Balkanlardaki arazisini ağır baskı altına alan Avarlar da bunlardan biridir. Adı geçen devletin gerçekleştirdiği 586 (ya da 597) ve 617-618 yıllarında gerçekleştirdiği iki Selanik muhasarası başarısızlığa uğramasına rağmen onların kuşatma savaşları konusunda ne kadar bilgi ve teknoloji sahibi olduklarını ortaya koymuştur. İlk kuşatmada baskın unsurundan da

58 Procopius, I, 379-381; Greatrex-Lieu, s.106.

59 Greatrex-Lieu, s.147-148.

60 Peter Edbury, “Warfare in the Latin East”, *Medieval Warfare A History*, ed. Maurice Keen, Oxford 1999, s.109.

istifade etmek isteyen Avar-Slav kuvvetleri aniden şehir önle-
rinde görülmüşlerdi. Ancak surlara merdiven dayamak sure-
tiyle yaptıkları ilk saldırı şehrin koruyucu azizi St. Demetrius
tarafından geri çekilmeye zorlanmıştı. Ertesi gün Heleopolis
(Şehirler yıkan) adı verilen hücum kuleleri, demirden koç-
başları, mancınıklar ve içindeki askerleri hayvan derisi kaplı
bir çatı ile koruyan testudolar ile saldırılarını yenilemişlerdi.
Yoğun bir bombardımanın sonrasında şehrin dış duvarlarına
ulaşan Avarlar ellerindeki levye ve kazmalarla buranın temel-
lerini sökmeye başlamışlardı. Ancak şehirden bir çıkış yapan
müdafiler saldırganları geri atmayı başardılar. Akabinde Avar-
lar o güne kadar kuşatma savaşlarında görünmeyen yeni si-
lahlarını ileriye sürdüler. Korkunç bir gürültüyle şehir üzerine
uzak mesafeden büyük mermiler atabilen *çekişli trebushetler*
(mancınık) müdafileri paniğe sevk etmişti. Buna rağmen ba-
listalardan gönderdikleri ateşli oklar ile Avarların trebushetini
yakmayı başarmışlardı⁶¹. Fakat ertesi gün Avarlar daha fazla

61 Trebushetler Ortaçağ'a damgasını vuran en tahripkâr silahların başında gel-
mektedir. Avrupa'da bu isimle bilinen bu silahı Müslümanlar mancınık olarak
ifade etmişlerdi. İlk olarak Çin'de ortaya çıkmış sonrasında Ortadoğuda Bizans
ve Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. XII. yy ile beraber önce melez (çe-
kişli ve karşıt ağırlıklı) ardından da sadece karşıt ağırlıklı trebushetler kuşatma
savaşlarının vazgeçilmezleri olmuşlardır. Trebushetler bir dingile bağlı kirişten
oluşmaktaydı. Kiriş uzun ve kısa kenarlara ayrılmıştı. Uzun kenarın sonunda
silahı savuran bir kayış mevcuttu. Sonraki versiyonlarında ise bu işlevi görmek
üzere denge ağırlığı ve karşıt ağırlık koyulmuştur. Silahı fırlatmak için kısa
kenar yukarıya doğru pozisyon alırdı. Çekiş gücünün etkisiyle -sonraki versiy-
yonlarda karşıt ağırlık ve yerçekimi etkisiyle- harekete geçirdi. Silah başlıca
üç temel evrim geçirmiştir. Evvela insan gücüyle çalıştırılan Çekişli trebus-
hetler, ardından çekiş ve karşıt ağırlık prensibiyle çalışan hibrit trebushetler
ve nihayetinde döneminin en güçlü silahı olduğu ifade edilen karşıt ağırlıklı
trebushetler ortaya çıkmıştır. Bu silahla ilgili tfs. için bkz., Paul E. Chevedden,
“The Fortifications and the Development of Defensive Planning During the
Crusader Period”, *The Circle of War in the Middle Ages; Essay on Medieval
Military and Naval History*, Suffolk 1999, s. 36-38; Chevedden-v.d., a.g.m.,
s.2-5; Bennett-v.d., s.201-202. Bizanslılar barbar kabul ettikleri Avarların böyle
bir silahı kullanmalarından duydukları hayret ile silahın bilgilerinin Busas adlı
bir Bizans askerî tarafından intikam almak amacıyla verildiğini ve böylece

sayıda trebusheti savaşa sürdüler. Bir önceki günden de ders aldıkları için bu kez silahlarını tahta örtülerle korumaya almışlardı. Mamafih yoğun ateş güçlerine rağmen bunları kullanmak konusundaki beceri eksikliği dolayısıyla şehir surlarında beklenen tahrip gerçekleşmemiştir. Bu nedenle yedinci günün sonunda geri çekilmek zorunda kalmışlardı. 617-618 yılındaki kuşatmada benzer şekilde neticelenmişti.⁶²

Kuşatmada çekişli trebushet kullanılmasına dair

626 yılına gelindiğinde Avarlar bu kez İmparator Herakli-

Avarların bu teknolojiye sahip olduklarını aktarırlar. Ancak Avarların bu teknolojiden daha önceleri de haberdar olmaları muhtemeldir. Busas ile ilgili hikaye için bkz., Theophylact Simocatta, *The History of Theophylact Simocatta*, ing. trc., Michael Whitby-Mary Whitby, Oxford 1987, s.100-101.

62 Purton, s.29-31.

us'un, doğu seferinde olmasından istifade ile İstanbul surları önlerine görünmüşlerdi. Buradaki en ilginç nokta ise Avarların çeşitli trebushetler de dâhil bütün kuşatma silahlarını kullanmalarının yanında hücum kulelerinin daha evvelden prefabrik olarak hazırlanıp surların önünde kurulmalarıydı. Dolayısıyla Avarların, Bizanslı yazarların küçümsemelerinin aksine muhasaralar konusunda oldukça gelişmiş birikim ve teknolojiye sahip olduklarını anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi İstanbul kuşatmasının sadece karadan yürütülemeyeceğini bildiklerinden Slav tabirlerinden temin ettikleri bir donanmayı da beraberlerinde getirmişlerdi. Fakat üç gün süren ağır silahlar ve okçuların katıldığı müsademenin sonrasında başlayan saldırılar sonuçsuz kalmıştı. Avarların kendileriyle birleşmeye gelen Sâsânî kuvvetleriyle teması sağlayacak donanmalarının da imhası durumu bütünüyle Bizans'ın lehine çevirmişti. Neticede şehrin muhkem surları karşısında çaresiz kalan saldırganlar kuşatmayı bırakmak zorunda kalmışlardı⁶³.

Avarların geri çekilmesi ve İmparator Heraklius'un başarıyla sonuçlanan doğu seferi Bizans için bütün sorunların çözümü anlamını taşııyordu. Zira kısa süre sonra çok daha güçlü ve tehditkâr bir rakip ile karşı karşıya gelinmişti. 634 yılından itibaren Arabistan yarımadasından harekete geçen Müslüman fatihler çift cepheli sürdürdükleri mücadelelerinde Bizans'ın tamamıyla güçten düşürdüğü Sâsânî İmparatorluğu'nu tarih sahnesinden silmişlerdi. Bizans bu konuda eski rakibinden daha şanslı olmuş ama en önemli iki eyaletini Suriye ve Mısır'ı terk etmeye zorlanmıştı. Bizans'ın Müslüman fatihlerin tazyiki karşısında Sâsânîler gibi yere serilmemesindeki ayrıntılardan biri de Suriye ve Mısır şehirlerinin güçlü tahkimatlarla sahipliği ve yeni muhataplarının kuşatma savaşları hususundaki tecrübesizliği olmuştu. Öte yandan Müslüman fetihlerinde; meydan savaşları, sosyal ve dini hayatın getirdiği psikolojik unsurlar da ciddi tesirde bulunmuştu. Nitekim İs-

63 Ostrogorsky, s. 95-96; Purton, s.27-29.

lam ordularının ilk saldırı dalgası sırasında Bizans idaresi ile sorunlar yaşayan bu bölgelerin Monofizit Hristiyan unsurları -ki bunların içinde Hristiyan Araplar da bulunuyordu- Müslüman hâkimiyetine girmeyi tercih etmişlerdi. Ayrıca başlangıçta Kuzey Suriye'ye kadar ilerleyen Müslümanlar, Bizans'ın karşı saldırısı karşısında ele geçirdikleri yerleri bırakıp Ürdün'e kadar geri çekilmişlerdi. Burada Yermük denilen yerde 636 senesinde Bizans'a karşı kazanılan zafer Suriye'nin birçok şehrinin çok fazla direniş göstermeden teslim olmasını sağlamıştı.

Tahkimatlarına güvenerek savunmaya çekilen şehirler ise kuşatma konusunda yetersiz Müslümanlara karşı uzun süreler direnebilmişlerdir. Örneğin Dimaşk 70 günlük bir muhasaranın akabinde bir eğlence dolayısıyla surlardaki yerlerini bırakmaları sonucunda ele geçirilmişti. Müslüman ordusunun kumandanı Halid b. Velid bundan istifade ederek bir grup askerini kementler ve merdivenlerle surlara tırmandırmış ve şehir kısa sürede fethedilmişti⁶⁴. Bir süre direnen Hıms(637), Kudüs (638) gibi bazı şehirler kurtarılmakla imkânları kalmadığı için teslim olmuşlardı. İlk dönemlerde Müslüman kuşatmaları daha çok ablukaya almak, ikmal ve iase imkânlarını yok ederek teslime zorlamak şekliyle gerçekleşmekteydi. Zira Müslümanların hızlı ilerlemeyle bütün Suriye'yi aşarak güneydoğu Anadolu sınırlarına ulaşmışlar ve müdafaa yapan Bizans garnizonları bu hengâmede denizin içerisinde bir ada gibi destek imkânından tamamıyla yoksun kalmış durumdaydılar. Walter Kaegi, Bizans birliklerinin, yerli halk ile birlikte kalelerde savunmaya çekilmelelerinin Müslüman ordularının işini kolaylaştırdığını söylemektedir. Zira bu şekilde kuşatmacılar, kaleleri kolaylıkla kontrol altında tutabildikleri gibi sürpriz bir saldırıya maruz kalmak ihtimali de ortadan kalkmaktaydı. Ayrıca sivillerin varlığı kısa sürede erzak sıkıntısının ortaya çıkmasına sebebiyet vermekteydi⁶⁵.

Deniz kıyısında yer alan Suriye şehirlerinin müdafileri daha

64 İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi'l-târih*, II, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, s.427-429.

65 *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, trk. trc. Mehmet Özay, İstanbul 2000, s.156-158.

şanslı idiler. Zira Müslümanlar henüz bir donanmaya sahip olmadıkları için bu şehirler denizden ikmal, iâşe ve askerî destek alabilmekteydiler. Örneğin, Kaysariyye bu şekilde yedi sene boyunca Müslüman kuvvetlerine direnmiş ve nihayetinde 640 yılında şehrin içerisindeki bir Yahudi'nin ihaneti neticesinde düşürülmüştü⁶⁶. Karadan ablukaya alınan bir diğer kıyı şehri Trablus'un ikmal ve iâşe akışını engellemek adına kumandan Süfyan b. Mu'cib'in adıyla Hısn Süfyan diye bilinen bir hisar yaptırılmıştı⁶⁷. Güçlü bir savunmaya sahip İskenderiyye, Müslümanlara güçlü bir direniş göstermişti. Kuşatmacılar, müdafilerin ustaca kullandıkları mancınıklar dolayısıyla surlara pek fazla yaklaşma imkânı bulamamışlardı. Ancak şehir garnizonu bütün çabasına karşın uzun bir ablukanın nihayetinde destek ümidi kalmayınca anlaşmayla teslim olmuştu⁶⁸. Yine Emevîler zamanında 699-670, 674-680 ve 717 yıllarında gerçekleştirilen üç büyük İstanbul kuşatması da genelde şehri karadan ve denizden ablukaya almak şeklinde gerçekleştirilmişti. Fakat bu kuşatmalardan ikincisinde Suriyeli mülteci Callinus'un icat ettiği Grek ateşi adlı karada ve suda yanma özelliğine sahip silah ilerleyen dönemlerde kuşatma savaşlarında özellikle müdafa eden tarafın vazgeçilmez seçeneklerinden biri olacaktı.

Bizans sınırında yapılan savaşlarda kuşatma silahlarının varlığına dair çok fazla kaydın bulunmamasına karşın Müslüman fatihlerin kısa sürede kuşatma savaşlarına intibak sağladıklarına kuşku yoktur. Nitekim İran cephesinde Behuresir olarak da bilinen Batı Medain'in fethinde 20 mancınık ve koçbaşları kullanılmıştı. Fakat şehir iki aylık bir muhasaranın akabinde açlık nedeniyle kapılarını Müslümanlara açmak zorunda kalmıştı⁶⁹. Kaynağın mancınık adıyla aktardığı silah ise muhte-

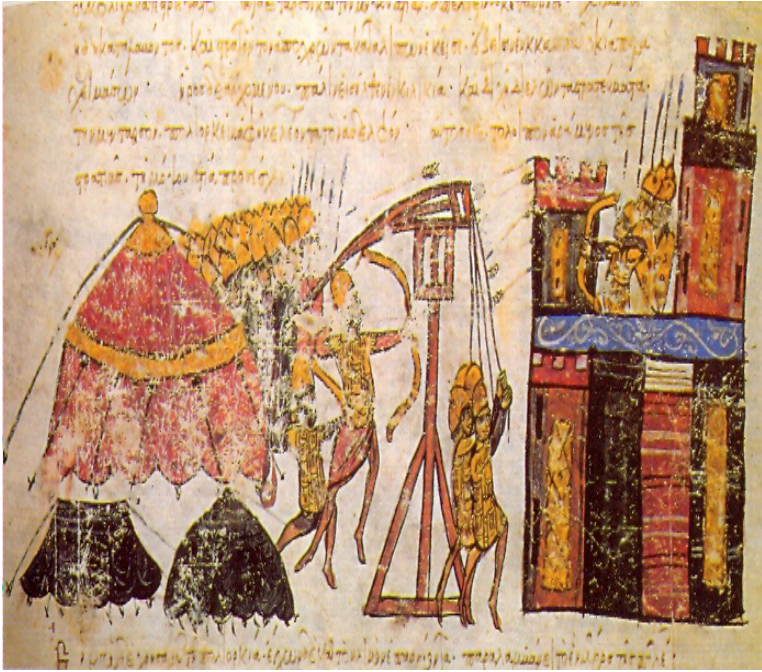
66 İbn el-Esîr, II, 497.

67 İbn el-Esîr, II, 431.

68 John of Nikiu, *The Chronicle*, ing.trc., R.H. Charles-D. Litt, Oxford 1916, s.189-194; İbn el-Esîr, II, 567-568.

69 İbn el-Esîr, II, 509-511.

melen çekişli trebuchet idi. Zira araştırmacılar bu silahın İslam fetihleri döneminde yaygınlık kazandığını belirtmektedir⁷⁰. Muhtemelen Müslümanlar bunun ve diğer kuşatma silahlarının inşasında Bizanslı ve İranlı esirlerden istifade etmişlerdir.

Bizans ordusunun bir kale kuşatmasında çekişli trebuchet kullanmasına dair

Dört Halifeler ve Emevîler döneminde kaynaklarda kuşatma silahlarının kullanımına dair fazla bilgi yok ise de yine bazı olaylar vasıtasıyla bunların kullanıldığı konusunda bilgi sahibiyiz. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın 692 senesinde Abdullah b. Zübeyr'e karşı Mekke'ye gönderdiği Haccac b. Yusuf, Ebû Kubeys Dağı'na mancınık kurmak suretiyle Kâbe'yi taş yağmuruna tutmuştu⁷¹. Kuteybe b. Müslim 706 senesinde Bey-

70 Chevedden, "The Fortifications and the Development of Defensive Planning During the Crusader Period", s.36.

71 İbn el-Esîr, IV, 350-351.

kent'i iki aya yaklaşan bir kuşatmanın akabinde surlarını lağım kazıp çökerterek ele geçirmişti⁷².

Müslümanların giderek ustalaşmaya başladıkları kuşatma sanatı konusunda hangi noktaya vardıkları ile alakalı en güzel ve bilgi sahibi olduğumuz örneklerden biri Abbâsî Halifesi Mutasım (833-842) devrinde gerçekleştirilen Amorium kuşatmasıdır. Halife, şehir önlerine geldiğinde öncelikle ordusunun çevresini güvenlik amacıyla bir hendekle çevrilmesini emretmişti. Daha sonra kurdurduğu yüksek bir kuleden şehri kontrol ederken surun daha önceden sel suları dolayısıyla yıkılmış ve hızlı ama zayıf şekilde onarılmış bir yerini keşfetmişti. Hemen buraya karşı mancınıklar kurdurarak sürekli atışlarla surun yıkılmasını sağlamıştı. Mancınıklar, kurulan suni tepelerin üzerinden şehre taş yağdırıyorlardı⁷³. Daha sonra şişirilmiş koyun derileriyle hendek doldurulmuş ise de testudolarla yapılan saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ancak saldırganlar herşeye karşın şehri bombardıman etmeyi sürdürmüşlerdi. Bunun giderek şiddetini arttırması savunucuları surlardan çekilmeye zorlamış bu sayede kuşatmacılar bir ev çatısı şeklindeki koruma perdesiyle koçbaşlarını surlara yaklaştırmaya imkânını vermişti. Mamafih yine de istenilen sonuç elde edilememişti. En sonunda şehir Temmuz 838'de ihanet yoluyla ele geçirilmişti⁷⁴.

Amorium kuşatmasında Müslüman ordusunun kendi kargâhını koruma altına alması saldırgan taraf için son derece dikkat edilmesi gereken bir durumdu. Zira beklenmeyen bir zamanda kaleden yapılacak huruç ya da müdafilere desteğe gelebilecek kuvvetlerin baskınına uğramak ihtimali de bu şekilde ortadan kalkmaktaydı. Böyle bir düzen Roma'nın mirası olupunun en büyük varisi Bizans da aynı uygulamayı sürdür-

72 İbn el-Esîr, IV, 528; Nerşahî, *Târih-i Buhara*, arp. trc. Emin Abdülmecid Bedevi-Nasrullah Mübeşşir el-Tarazî, Kahire 1965, s.73.

73 Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, I, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, s.226.

74 İbn el-Esîr, VI, 480-488; Abu'l-Farac, I, 226-228.

müş ve çevresindeki komşularına örnek teşkil etmiştir. Örneğin II. Nikephoros Phokas'ın (963-969) 965'deki Kilikya seferi sırasında Bizans ordusunun kampıgüçlü çitlerle koruma altına alınmıştı⁷⁵. Aleksios Komnenos (1081-1118) 1085 yılında Kastoria Kalesini kuşattığında evvela ordusunun etrafını kazıklar-la çevirdiği gibi nöbetçi ve gözlem kuleleri dikmişti. Bu sayede Bizans askerleri sanki bir kale içinde imiş gibi rakiplerine karşı harekâta başlamışlardı⁷⁶.

Amorium kuşatmasının sonrasındaki dönemde Abbâsîlerin idaresindeki İslam Devleti'nin güçten düşmesi Bizans'ın durumu dengelemesini sağlamıştı. Yeni dönem özellikle Suriye'de Bizans etkinliğinin arttığı bir süreç olacaktı. Bununla birlikte Selçukluların gelişi Bizans'ın doğuda X. yy. da ele aldığı üstünlüğü sonlandırmıştı. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren bilhassa üzerinde durduğu Türkmenlerin Bizans üzerine yönlendirilmesi politikası ve 1071'de kazanılan Malazgirt Zaferi'nin sonuçlarının ağırlığı altına ezilen Bizans'ın askerî kudretini yeniden toparlamak adına yaptığı asker çağrısı Batı'dan bambaşka bir yanıt bulacaktı. Böylece başlayacak Haçlı Seferleri ile birlikte yukarıdan itibaren aktarmaya çalıştığımız iki farklı coğrafya ve anlayışın savunma ve kuşatma teknikleri/birikimleri iki yüzyıllık bir dönem içinde Ortadoğu coğrafyasında birbirini deneme imkânı bulacaktı.

75 *The History of Leon the Deacon, Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, ing. trc., Alice-Mary Talbot - Denis F. Sullivan, Washington 2005, s.106.

76 Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1995, s.177.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKÂN VE SAVAŞÇILAR

ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİ

Haçlı Seferlerinin üzerinde cereyan ettiği Ortadoğu, tarih boyunca toplumsal olay ve gelişmelerin merkezinde yer almıştır. Üç büyük semavî din bu coğrafyadan çıkmış, dönemin kara ve deniz ticaret yollarının birleştiği şehirleriyle her zaman göz önünde olmuştur. Dinî ve sosyal açıdan mevcut çok renklilik burada kendine özgü bir kültürel yapının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mücadelenin ana sahası durumundaki Suriye ve Mısır bölgelerinin Doğu Akdeniz'e hâkim konumu buraların dönemin diğer bölge ve kültürleriyle iletişimi kolaylaştırmıştır. Suriye sahilleri aynı zamanda İpek Yolu'nun sona erdiği noktaydı. Yine Mısır, Kızıldeniz aracılığı ile Hind Okyanusu'na bağlanmaktaydı. Jeopolitik anlamda bu iki eyalet birbirinden ayrılmaz bir bütünü temsil etmekteydi. Dolayısıyla Eski ve Ortaçağlarda iki eyaletten birine hâkim olan siyasî güç mutlaka diğerini de idare altına almaya çalışmıştır. Roma, Bizans, İslam Devleti, Tolunoğulları, İhşidiler, Fatimîler, Zengiler ve Eyyubiler devletleri bu gerçekliğin açık örnekleridir. Zira uzun Doğu Akdeniz sahil şeridinin güvenliğinin sağlanması kadar hammadde ihtiyaçları konusunda birbirine bağımlılık Mısır ve Suriye'nin kaderini yekdiğerine ortak kılmıştır. Örneğin Mı-

sır ormanlar konusunda son derece yetersizdi. Ancak sahillerini korumak için her zaman bir donanma bulundurmaya ve bunun inşası için ise Suriye ormanlarına mecbur kalmıştı.

Coğrafi açıdan bakıldığında Suriye'nin geniş sahili hemen sonrasında başlayan Cebelü, Ensariyye ve Nusayriyye dağları dolayısıyla doğal bir korunmaya sahip olsa da kuzeydeki Akkar Ovası'nın dışında yeterli düzlük alana sahip değildi. Tarıma elverişli sahalar ise adı geçen dağ silsilelerinin doğusunda kalan Fırat ve Barada nehirlerinin suladığı bölgedeydi. Hemen sonrasında kuzeye doğru Bereketli Hilal içerisindeki el-Cezire toprakları güneydoğusunda ise Suriye Çölü yer almaktaydı. Özellikle Dimaşk ve çevresi tarımsal anlamda son derece elverişli topraklara sahipti.

Maurice Lombard, Mısır'ı *Nil'in hediyesi* ve *fellahların eseri* olarak tarif etmektedir⁷⁷. Gerçekten de eyalet, Nil Nehri'nin sosyal, ekonomik anlamda sağladığı imkânlar ölçüsünde gelişme fırsatı bulmuştur. Mısır'daki önemli şehirler genellikle nehrin çevresinde kurulmuştur. Nil'in, Akdeniz'e döküldüğü delta üzerinde yer alan Dimyat, Fustat ile başlayıp nihayetinde Kahire'ye dönüşen şehirler silsilesi (Fustat, el-Askar, Katayi ve Kahire), Kus, Asvan şehirleri hep nehir boyunca sıralanmıştır. Sadece İskenderiyye bir liman şehri ve Bizans döneminin idarî merkezi olması vasıflarıyla Nil'in havzasının dışında kalmasına rağmen gelişim gösterebilmiştir. Nil Nehri tarım ve ticaret konusunda çevresinde yaşayan ahaliye sundukları kadar aynı zamanda doğal bir savunma duvarı işlevine de sahipti. Zira nehir üzerinde tarımsal faaliyetler için inşa edilen bentlerin ve barajların bu ülkeye karşı yapılacak herhangi bir istila teşebbüsü sırasında kapaklarının açılması saldırganları hareketsiz bırakabilmekteydi.

Diğer taraftan Suriye ve Mısır'ın elde tutulması Akdeniz'deki siyasî ve ticarî hâkimiyetin de anahtarıydı. Nitekim

77 İlk Zafer Yıllarında İslam, s.28.

Bizans İmparatorluğu Akdeniz'deki siyasî ve ticarî hegemonyasını yüzyıllar boyunca bu iki eyalet üzerinden yürütmüştü. Aynı üstünlük VII. yy. ın ilk yarısından itibaren buraları ele geçiren Müslümanlar tarafından X. yy.'a kadar sürdürülmüştü. Bu sayede bilhassa Suriyeli tüccarlar gerek Bizans gerekse İslam Devleti döneminde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde faaliyet göstermek imkânını elde etmişlerdir. Suriye ve Mısır'da üretilenlerin yanında Uzakdoğu'nun mamulâtı da bunlar sayesinde Avrupa'ya ulaştırılmıştır⁷⁸. Zaman içerisinde Amalfi, Venedik, Ceneviz gibi denizci İtalyan şehir devletleri de ticarî anlamda Akdeniz'de seslerini duyurmaya başlamışlar, Müslüman makamlarıyla yaptıkları anlaşmalar sayesinde Suriye ve Mısır'da da çeşitli ticarî imtiyazlara sahip olmuşlardı. Ancak bahis konusu devletlerin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ile alakaları istisnai durumlar dışında genelde ekonomik sınırlar çerçevesinde kalmıştı. Özellikle Haçlı Seferleri döneminde ticarî çıkarları doğrultusunda mücadele sahnesinde de yer almışlardır. Diğer batılı unsurların Ortadoğu'ya ilgisi daha çok Kudüs'e yaptıkları hac ziyaretleri vesilesiyle kendisini gösterebilmiştir.

Dinî gruplar bölgenin sosyo-kültürel yaşantısının çok renkliliğinin temelini oluşturuyorlardı. Bizans İmparatorluğu'na karşı milliyetçilik duygularını mezhepsel anlamda ifade etmeye çalışan Suriye ve Mısır'ın sakinleri ağırlıklı monofizit inancına sahipti. İmparatorlukla yaşadıkları çekişme ve gördükleri baskı, İslam Devleti'nin egemenliği ile birlikte ortadan kalkmıştı. Müslüman idarecilerinin her birini ayrı bir cemaat olarak kabullendikleri bu topluluklar ekonomik ve sosyal hayatta önemli roller üstlenmişlerdi. Monofizitlerin dışında Ortadoğu'da bilhassa Kudüs ve çevresinde Bizans'ın ortodoks inancını paylaşan Hristiyanlarda yer almaktaydı. Bunların hakları İslam Devleti ile Bizans arasında yapılan anlaşmalar-

78 Konuyla alakalı tfs. için bkz., W. Heyd, *Yakın-doğu Ticaret Tarihi*, trk. trc. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, s.3-139.

la güvence altına alınmıştı. Daha kuzeyde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Kilikya'da meskûn Ermeniler için ise durum biraz daha farklı gelişmişti. Ermeniler, Süryaniler ve Kiptlar ile aynı inancı paylaşmalarının yanında siyasî erk elde etmek arzularından hiçbir zaman vazgeçmemişlerdi. Bizans ve İslam Devleti'nin hâkimiyetinde geçen dönemlerin ardından X. yy. ile birlikte küçük çaplı bağımsız siyasî teşekküller meydana getirmeyi başarmışlardı. Ortadoğu'nun Yahudi toplumu ise daha çok ticarî faaliyetleriyle ön planda idiler.

İslam toplumunda ise İsmailiyye Şiası'na mensup Fâtımîler 969'dan beridir Mısır'a hâkim durumdaydılar. Burayı kendilerine merkez yaptıktan sonra Suriye ve Filistin'i de ele geçirmişlerdi. Bizans ile yaptıkları ittifak dolayısıyla Abbâsîlere karşı siyasî üstünlüğü de ellerinde bulundurmaktaydılar. Ancak buna karşın hâkimiyetleri altındaki yerlerde nüfus anlamında sünni ağırlığı devam etmekteydi. Hatta Mısır da bile sünniler çoğunlukta idi. Suriye'de sünnilerin yanında özellikle Halep'te On İki İmam Şiası, Dürziler yaşamaktaydı. I. Haçlı Seferi'nin hemen ardından bu gruplara Alamut merkezli Nizarî İsmaililer (Haşîşiler) de eklenecekti. Makedonya Hanedanı (867-1056) ile birlikte Bizans'ın yeniden güç kazanması, Fâtımîlerin, Abbâsîlerin aleyhine bu devletle yapmış olduğu ittifak sünni İslam adına ciddi bir güç ve itibar kaybına sebebiyet vermişti. Abbâsî Halifeliğin merkezi Bağdat dahi şii inancına sahip Büveyhilerin kontrolünde idi.

Fakat Selçukluların Ortadoğu'ya gelmesi siyasî dengeleri altüst etmişti. Abbâsîler, Büveyhîlerin tahakkümünden kurtarıldığı gibi Bizans kısa süre önce yerleştiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Fâtımîler ise Suriye'yi terk etmeye zorlanmışlardı. Bozulan dengeler bir önceki dönemin üstün güçlerini ciddi şekilde rahatsız etmişti. Bizans 1071'de Malazgirt'te kaybettiği saygınlığını, Fâtımîler ise ellerinden çıkan Suriye'yi geri kazanmanın telaşına düşmüşlerdi. Mamafih mağluplar için işler

giderek içinden çıkılmaz bir hale bürünmekteydi. Zira gerek Suriye, gerekse Doğu ve Güneydoğu Anadolu toprakları yoğun bir Türkmen göçüne sahne olmuştu. Dolayısıyla her iki devletin de kayıplarını tek başlarına telafi etmeleri mümkün görünmüyordu. Malazgirt Savaşı'nın hemen sonrasında VII. Mikhael, Papa'dan paralı asker desteği istemek suretiyle yeni ve bölgeye yabancı bir gücü Ortadoğu'daki siyaset sahnesine sokmak için ilk adımı atmıştı.

Öte yandan Melikşah devrinde (1072-1092) bölgedeki üstünlüğünü pekiştiren Büyük Selçuklular, adı geçen sultanın eşi tarafından zehirlenerek öldürülmesinin ardından oğulları ve kardeşleri arasındaki taht kavgalarıyla çalkalanmaya başlamıştı. Çekişmeler söz dinlemeyen bazı emîrlar için bir fırsat teşkil etmiş, bunlar da kendi aralarında güç elde etmek yarışına girmişlerdi. Böylece Büyük Selçuklu Devleti'nin egemenliğindeki topraklar tam bir keşmekeşin içine düşmüştü. İktidar için yapılan mücadeleler bölünmeleri de arttırmaktaydı. Nitekim yeğeni Berkjaruk ile giriştiği taht mücadelesi sırasında 1095'deki Daşılı Savaşı'nda (Rey Savaşı) hayatını kaybeden Suriye-Selçuklu Meliki Tutuş'un ardından oğullarından Rıdvan Halep'te, Dukak ise Dımaşk'da yekdiğerine muhalif bir şekilde hâkimiyetini ilan etmişlerdi. Bölgedeki emîrlar de sürekli saf değiştirmek suretiyle iki kardeş arasındaki çatışmayı daha da şiddetlendirmektedirler. Büyük Selçuklu tahtı için ise Tutuş'un ardından bu kez de Berkjaruk ve Muhammed Tapar karşı karşıya gelmişlerdi.

Görüldüğü üzere Ortadoğu'daki siyasî ve bunun etkilediği sosyal şartlar yeni bir unsurun sahne alması için son derece müsait idi. Üç yüz yıl boyunca dış saldırılar karşısında savunmada kalmaya zorlanan, baskı altına alınan ve zenginlikleri yağmalanan Avrupa bu konuda reaksiyon göstermekte gecikmedi. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un, Papa II. Urbanus'a yinelediği paralı asker isteği ise sadece kitleleri hare-

kete geçirmek için gerekli mazereti sağlamıştı. Böylece zaten siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan sıkıntılar içindeki Avrupa, II. Urbanus'un 1095 Kasım'ındaki çağrısına hemen reaksiyon göstermiş ve 1096 yılından itibaren doğuya karşı Haçlı seferleri başlamıştı.

1291 yılına kadar devam edecek Haçlı Seferleri boyunca tarafların birbirleriyle yaptıkları mücadeleler nadiren gerçekleşen meydan savaşlarının dışında daha çok kuşatma savaşları tarzında gelişecekti. Zira Ortadoğu'da nüfus anlamında hiçbir zaman yeterli sayıya ulaşamayan Haçlılar için Müslümanlarla gerçekleşecek bir meydan savaşı bölgede elde ettikleri bütün kazanımların sonu olabilirdi. Hittin Savaşı bunun en açık örneğidir. Dolayısıyla Haçlılar bölgede var oldukları süre boyunca güçlerini birleştirmeden muhataplarıyla bir meydan savaşına girmemeye özen göstermişlerdir. 1104'deki Belih Çayı Savaşı'nda tek başına savaşı kabullenen Urfa ordusu, 1119'daki Tell-Afrin'de aynı şekilde Antakya ordusu Müslüman kuvvetleri tarafından çok ağır mağlubiyetlere uğratılmıştı. Yine Kudüs Kralı I. Baudouin, 1113'de Taberiye Savaşı'nda, Musul Atabeyi Mevdud'un ordusuna esir düşmesine rağmen kendisini yakalayan asker tarafından tanınmayınca kolayca kurtulmuştu.

Öte yandan bölgedeki Müslüman emîrlerin de Haçlılarla mücadelede bazı zayıf noktaları vardı. Askerî anlamda hafif Türkmen süvarisine dayanmak zorundaydılar. Türkmenlerin teçhizat yönünden zafiyeti dışında geleneksel itaatsizlikleri, Haçlılara karşı meydan savaşı vermek hususunda Müslüman tarafını da düşündürmekteydi. Dolayısıyla Haçlı kuvvetleri birleştikleri takdirde Müslümanlar kendilerine nazaran daha güçlü teçhiz edilmiş rakiplerine karşı meydan savaşını göze almak konusunda genelde mütereddit kalmışlardı.

Görüldüğü üzere mevcut şartlar bir anlamda kale savaşlarını zorunlu hale getirmişti. Özellikle nüfus dezavantajına sahip Haçlılar için bu bir gereklilikti. Zira nüfus anlamındaki zafiyet

nedeniyle kaleler, Haçlılar için en güvenli mekânlar durumundaydı. Bu yüzden sahip oldukları toprakları yaygın bir kale ve tahkimatlar zinciriyle korumayı tercih etmişlerdi. Fakat Haçlı Seferleri, Avrupalıların taarruzuyla başlamıştı. Tabiatıyla mücadelenin ilk dönemlerinde karşımıza çıkan kuşatma savaşlarında Hıristiyanlar genelde saldıran Müslümanlar ise savunan tarafta yer alacaktı. Mevcut durum Zengilerle başlayan ve Selahaddin ile zirve yapan İslam cihadıyla farklılaşım geçirecekti.

Özellikle Selahaddin ve sonrasında Müslümanlar kuşatan, Haçlılar ise müdafî rolünü üstlenmiştir. Ancak ikinci dönem de dahi Avrupa'dan başlatılan büyük seferler sayesinde Haçlılar kuşatma savaşlarındaki saldırgan durumlarını devam ettirmişlerdir. İlerleyen bölümlerde tafsilatlı şekilde ele alınacak 1189-1192 tarihleri arasındaki Akka kuşatması ile V. ve VII. Haçlı seferlerinde gerçekleştirilen Dimyat kuşatmalarını buna örnek verebiliriz.

HAÇLILAR

Papa'nın 1095'de Clermont'ta yaptığı Haçlı çağrısı Avrupa'da çok güçlü bir karşılık bulmuştu. Nitekim kısa sürede hazırlıklarını ikmal eden Haçlı orduları hemen ertesi sene birbirinden ayrı şekilde hareket ederek İstanbul'da bir araya gelmişlerdi. Aslında Bizans'ın başkentindeki bu birleşme seferlerin temel hareket noktalarından biri olan *doğulu Hıristiyan kardeşlere yardım düşüncesinin* de etkisiyle daha güçlü bir yapıya kavuşmak şansına sahipti. Ancak taraflar daha en başından itibaren birbirlerine karşı mevcut ön yargıları sebebiyle böyle bir fırsatı elleriyle bir kenara itmekten çekinmemişlerdi. İmparator Aleksios Komnenos, barbar olarak gördüğü davetsiz misafirlerinin varlığından son derece rahatsızlık duymaktaydı. Kendisinin emri altında bir askerî güç tasavvur edip bu doğrultuda Papa'ya yaptığı müracaat, hiç de beklemediği bir şekilde neticelenmişti. Haçlılar da özellikle mezhepsel anlamda yüzyıllardır üstünlük mücadelesi

verdikleri Bizans'a karşı tepkili idiler. Hatta bu durum İstanbul surları önünde iki taraf arasında çarpışmaya neden olmuştu. Gedofroi de Boullion'un kardeşi müstakbel Kudüs Kralı Baudouin komutasında şehre saldırmaktan çekinmeyen Haçlılar, Bizans birlikleri tarafından püskürtülmüştü⁷⁹. Ancak neticede karşılıklı gereklilikler her iki tarafı da durumu kabullenmeye mecbur etmişti. İmparator vassallık yemini aldığı Haçlılara yolculukları boyunca ele geçirecekleri eski Bizans şehirlerinin kendisine iadesini garanti altına almıştı. Bunun karşılığında onların ikmal-i-aşesini sağlamayı ve Kudüs'e kadar rehberlik yapmayı taahhüt etmişti. Böylelikle Haçlı Seferleri'ndeki ilk kuşatma savaşına giden süreç de başlamıştı.

İZNİK KUŞATMASI (6 Mayıs-19 Haziran 1097)

Haçlı ordusunun ilk hedefi Türkiye Selçuklularının başkenti İznik oldu. Burası, Hristiyanlık tarihi içerisinde çok önemli yere sahip bir şehirdi. 325 yılında İmparator I. Konstantinus'un hamiliğinde toplanan bir konsil, Hristiyanlığın geleceği ile ilgili önemli kararlar almıştı. *İznik Amentüsü* olarak da bilinen bu kararlar silsilesi içerisinde en önemlisi Hz. İsa'daki insan tabiatının bütünüyle reddedilip onun, Tanrı ile aynı özden geldiğinin kabulü olmuştu. Yine Bizans İmparatorluğu dâhilindeki *İkonoklasma Hareketi*ni sona erdiren konsil de 787 yılında İznik Aya-sofya Kilisesi'nde toplanmıştı⁸⁰. Daha öncesinde Bizans'ın elin-

79 Anna Komnena, s. 313-317. Haçlı kaynakları ise Baudouin'in kahramanlığı sayesinde Bizans'ın yapmış olduğu bir saldırının püskürtüldüğünü hikâye ederler. Bkz. *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, ing. trc. ve ed. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 2002, s.6; Robertus Monochus, *Historia Iherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade*, Burlington 2005, s.94-95; Petrus Tudebodus, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, ing. trc., J.H. Hill-L.L. Hill, Philadelphia 1974, s.21-22.

80 Tfs. için bkz. Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi: İznik'tan İkinci Vatikan'a*, trk. trc., Mehmet Aydın, Ankara 1990, s.5-9, 23-26; Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya 1991, s.160-161.

de bulunan şehir 1075 yılında Türkiye Selçuklularının kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından ele geçirilmiş ve yeni kurulan devlete başkent yapılmıştı. Bizans İmparatorluğu'nun kalbi durumundaki İstanbul'a bu kadar yakın bir diğer merkezin varlığı elbetteki ciddi bir tehditti ve Haçlıların yolculukları boyunca ikmal-iaşesinin sorunsuz karşılanması adına ele geçirilmesi gereklilik arz etmekteydi.

İznik, dağların arasında düz ve verimli bir arazi üzerinde kurulmuştu. Batısında İznik(Askania) Gölü yer almaktaydı. Roma döneminden kalan çokgen yapılı surları yaklaşık altı kilometrekarelik bir alanı kapsamaktaydı. Surlar üzerinde dört ana ve 12 ikincil kapı bulunuyordu. Bunlar kuzeyde İstanbul, doğuda Lefke, batıda Göl ve güneyde Yenişehir kapılarıydı. Kare ve dairesel planlı kuleleriyle İznik surları, İstanbul surlarına en fazla benzerlik gösteren tahkimattı. Sayısı 240'ı bulan kulelerin birbirine mesafesi ve inşa planları yaklaşan saldırganları iki taraftan da yayılım ateşi altına alacak şekilde tasarlanmıştı. Ana tahkimat ikinci bir sur ile desteklenmişti. Bunun önünde ise civardaki bir dereden gelen su akıntısıyla desteklenen geniş bir hendek vardı. Sadece bu hendek bile şehre düşmanca niyetlerle yaklaşanlar için ciddi bir engel teşkil etmekteydi⁸¹.

Haçlı reisleri arasında ilk olarak Lorient Dükü Godefroi de Bouillion ve imparatora bağlılık yemini etmekten kaçınan Tankred, Anadolu yakasına geçmişlerdi. İkisi önce İzmit'e gelerek üç gün boyunca burada konakladılar. Godefroi yabancıları bu bölgenin keşfini yapmış ve büyük bir ordunun geçişine uygun bir yolun olmadığını görmüştü. Arazi tamamıyla dağ geçitleri ve derin vadilerden müteşekkildi. Derhal birlikleri arasından balta, pulluk gibi aletlerle teçhiz ettiği 4.000 askeri Haçlı kuvvetlerinin ilerleyişini sağlayacak yolu açmakla

81 Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, ing. trc., A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943, s.153.

görevlendirdi. Kontun verdiği emir güç de olsa yerine getirildi. Yol güzergâhını belirlemek üzere belli mesafelere tahtadan haçlar dikildi⁸². Runciman'ın eski bir Bizans askerî yolunun İznik üzerinden devam ettiği söylemine⁸³ karşın iki Haçlı liderinin gelmekte olan ordular için yol açmaları onların İznik'e ulaşmak için farklı bir rota takip ettiklerini düşündürmektedir. Muhtemelen kıydan ilerleyen ve Yalova bağlantılı olarak İznik'e giden yol yerine bugünkü Karamürsel sırtları üzerinden Samanlı Dağları'nı aşıp İznik'e inen güzergâhı tercih etmişlerdi. Zira Haçlılar eski askerî yolu tercih etmiş olsalar böylesine bir emek harcamayacakları aşikârdır.

Sonrasında gerekli hazırlıkları tamamlayan Godefroi ve Tankred birlikleri ile harekete geçerek 6 Mayıs 1097'de İznik önlerine geldiler. Onları diğer Haçlı liderleri takip etti. Sadece Toulouse Kontu Raymond St. Gilles'in, imparatorun yanındaki ikameti devam ediyordu. Kuşatmacılar daha karargâhlarını kurmadan hazırlıksız yakalayabilmek, belki de şehrin tahkimatlarının ve müdafilerin gösterecekleri reaksiyonu ölçmek üzere ilk saldırılarını gerçekleştirdiler. Fakat İznik, tahkimatlarının muhkemliğinin yanında oldukça güçlü bir garnizona sahipti. Sultanın eşi ve hazinesi hala şehirde bulunuyordu. Ayrıca müdafiler muhtemelen casuslar marifetiyle Haçlıların gücü ve maksadı hakkında önceden bilgilendirilmişlerdi. Çünkü o sırada doğuda Malatya'yı kuşatmakla ilgilenen Sultan I. Kılıç Arslan durumdan haberdar edilmiş ve kendisinden derhal geri dönerek şehrin yardımına koşması istenmişti. Ancak daha evvelinde *Halkın Seferi* Haçlılarıyla yaşadığı tecrübe ve kazandığı kolay başarı sultanı şimdiki düşmanlarının savaş kudreti hakkında yanlış düşüncelere sevk etmişti. Dolayısıyla Malatya ile ilgilenmeye devam kararı almıştı. Onun bu tercihi olayların gidişatı üzerinde çok büyük etkide bulunacaktı.

82 *Gesta Francorum*, s.13-14; Robertus Monochus, a.g.e., s.103.

83 *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 135.

Haçlılar yaptıkları ilk saldırının başarısızlığının akabinde karargâhlarını kurup etrafını kazdıkları siperlerle muhkemleştirdiler. Godefroi de Bouillion, kardeşleri Eustache ve Baudouin ile Flandre Kontu Robert birlikleriyle şehrin İstanbul Kapısı'na denk düşen kuzey tarafında konuşlanmışlardı. Tankred, amcası Bohemund'un birlikleriyle Lefke Kapısı'nın karşısına yerleşmişti. Diğer Haçlı reisleri de bunlara göre pozisyon almışlar sadece güneydeki Yenişehir Kapısı önündeki kısım Toulouse Kontu Raymond St. Gilles ve emrindeki Güney Fransızları için boş bırakılmıştı. İznik Gölü'nün yer aldığı batı kısmı ise kuşatmacıların en zayıf noktasıydı. Çünkü ellerinde gerekli malzeme ve personel bulunmadığı için burası kontrol altına alınamamıştı. Dolayısıyla şehirdekiler dışarıyla irtibatlarını göl yolu üzerinden sürdürebiliyor ve kendileri için gerekli ikmal buradan gerçekleştirebiliyorlardı. Öte yandan müdafilerin gönderdikleri habercilerle yardım çağrısını yinelemeleri neticesinde Kılıç Arslan da durumun ciddiyetini idrak ederek ordusuyla birlikte batıya doğru hareket etmişti.

İznik önlerindeki Haçlılar ise muhasara için gerekli hazırlıkları tamamlamakla meşgul idiler. Bizans İmparatoru'nun verdiği söze rağmen ikmal onlar için en büyük sorunu teşkil etmekteydi. Erzak bulmak üzere çevreye gönderilen müfrezeler de yeterli olmamıştı. Dolayısıyla Haçlı ordugâhında yiyecek sıkıntısı baş göstermiş fiyatlar hızlı şekilde yükselmışti. Bir somun ekmeğin fiyatı 20 ila 30 denari olmuştu⁸⁴. Herşeye rağmen sıkıntılar o sıralarda Palekanon Karargâhı'na yerleşen İmparator Aleksius'un gönderdiği ikmal katarları sayesinde bir süreliğine giderilmişti. Kaynaklar bu durumu Norman Kontu Bohemund'un, İmparatorla yaptığı görüşmelerin neticesine bağlamaktadır⁸⁵.

İkmal meselesini halleden Haçlılar bir yandan ablukayı sıklaştırırken diğer taraftan da gerekli kuşatma aletlerinin in-

84 *Gesta Francorum*, s.14; Robertus Monochus, s.104.

85 *Gesta Francorum*, aynı yer; Robertus Monochus, aynı yer.

şasına girişmişlerdi. Bu konuda çok fazla sıkıntı yoktu. Zira en gerekli hammadde İznik'in civarında bulunan ormanlardan rahatlıkla temin edilebilmekteydi. Halat, çivi gibi diğer malzeme ise Bizanslı tacirlerden satın alınmaktaydı. Haçlıların beraberinde getirmiş oldukları ustalar hemen işe koyularak kuşatma aletlerinin yapımına başladılar. Özellikle *testudo* adını verdikleri surlarda delik açmak ya da lağım kazmakla görevli askerleri koruyan kuşatma silahına öncelik verilmişti. Roma döneminden beri kullanılmakta olan bu alet, temelde tekerlekler üzerine oturtulmuş hareketli bir çatıdan ibaretti. Savunmacılar tarafından atılan taşlardan, yanıcı maddelerden etkilenmemesi için çatı çeşitli şekillerde tasarlanıp güçlendirmesi yapıldı. Taşlardan korunması için genelde eğimli bir çatı, yanıcı maddelerin etkisinden uzak kalmak için ise demirden bir iskelet ile sağlamlaştırılmaktaydı. Yine yanlardan gelebilecek saldırıları savuşturmak üzere ağaç ve demir iskeletin üzerine hayvan derisi ve çamur kaplanmaktaydı. Bu silaha kapıları ve duvarları yıkmak için kullanılan koçbaşı da monte edilebilmekteydi⁸⁶.

Ayrıca surları dövmek üzere *mangolen*, *mangana*, *petrari* Müslümanların ise mancınık olarak isimlendirdikleri basit tarzda *trebushetler* inşa edilmişti. Trebushetler topun icadına ve etkin bir şekilde kullanılmasına kadar Ortaçağ kuşatma savaşlarının temel silahı olmuşlardı. Personel tarafından çekilen çekiş güçlü, hem çekiş hem de ağırlıkla hareket ettirilen melez (hibrit) ve denge ağırlıklı (karşı ağırlıklı) olmak üzere üç ana modeli mevcuttu. İznik kuşatması sırasında Haçlıların yaptıkları trebushetler muhtemelen çabuk ve hızlı imal edilebilmesi de göz önüne alındığında çekiş güçlü idiler. Bunlar tek bir kişi tarafından çekilebilen hafif bir model olabileceği gibi 20 ila 100 kişilik personele sahip formları daha güçlü mermiler fırlatabilme özelliğine sahiptiler. Hatta Çin'de 250 kişinin çektiği ve 50-60 kg. arası taşları 77 metre uzaklığa atabili-

86 Tfs. için bkz.; aynı mlf., David Nicolle, *Medieval Siege Weapons II, Byzantium, The Islamic World and India, A.D.476-1526*, Oxford 2003, s.39-41.

len modelleri mevcuttu⁸⁷. Ayrıca Haçlılar şehrin surlarından daha yüksek bir hücum kulesi inşa edilmişti⁸⁸. Fakat seferin katılımcılarından Etienne de Blois'in eşi Adele'ye yazdığı mektubundan⁸⁹ hareket eden R. Roger hücum kulesinin varlığının biraz müphem kaldığını ve inşa edilmiş olsa bile İznik'e karşı kullanılmadığını belirtmiştir⁹⁰. Müellif *Gesta Francorum*'da geçen *turres ligneas* (ahşap kule) kelimesinden hücum kulesi manası çıkarılamayacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte kuşatmanın bir diğer görgü tanığı Robertus Monochus'da şehrin surlarından yüksek bir hücum kulesinin inşa edildiği böylelikle de düşmana yakın mesafeden kılıç ve mızrakla saldırma imkânının doğduğunu açıkça yazılmıştır.

Haçlılar testudolarla başlattıkları saldırılarda iki günlük mücadelenin akabinde surların altında bir lağım kazmayı başarmışlardı. Lağımın surun hangi kısmında olduğu açıkça ifade edilmese de bilgiyi veren kaynağın⁹¹ Bohemund'a olan ilgisi dolayısıyla doğu tarafında olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak sultanın ordusuyla birlikte yaklaştığı haberinin gelmesi üzerine saldırganlar geri çekilmek zorunda kalmış ve gedik müdafiler tarafından derhal kapatılmıştı.

Yukarıda Türkiye Selçuklu Sultanı'nın, İznik'ten gelen ısrarlı yardım çağrıları üzerine Malatya kuşatmasını kaldırıp hızla geri döndüğünden bahsedilmişti. I. Kılıç Arslan başkentine yaklaştı-

87 David Nicolle, *Medieval Siege Weapons, I, Western Europe AD. 585-1358*, Oxford 2002, s.12; Geoffrey Hindley, s.41; Paul E. Chevedden, "Fortifications and the Development of Defensive Planning During the Crusader Period", ed. Donald J. Kagay-L.J. Andrew Villalon, *The Circle of War in the Middle Ages*, Suffolk 1999, s.37.

88 *Gesta Francorum*, aynı yer; Robertus Monochus, aynı yer; Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrantium*, ing. trc., Frances Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969, s.82.

89 *Letters from the East, Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, ing. trc., Malcom Barber-Keith Bate, Burlington 2010, s.17. Etienne, Sultan Kılıç Arslan'ın kuvvetlerini püskürttüktan sonra Haçlıların bir kuşatma kulesi inşasına giriştiklerini, müdafilerin bundan çekindikleri ve hiçbir destek imkanları da kalmadığından Bizans İmparatoruna teslim olmayı kabul ettiklerini yazmıştır.

90 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, Oxford 1997, s.23.

91 *Gesta Francorum*, aynı yer.

ğında gönderdiği casusları vasıtasıyla şehir önlerindeki duruma vakıf olmuş ve saldırı planını buna göre düzenlemişti. Çünkü o sırada müdafiler halen göl yolunu kullanarak erzak ihtiyaçlarını karşılayıp dışarıyla temas kurabiliyorlardı. Ayrıca şehri güney tarafından kuşatacak Raymond St. Gilles'in birlikleri de henüz kendilerine ayrılan sahaya yerleşmemişlerdi. Bu arada sultanın yakınlarında olduğu haberi müdafileri cesaretlendirmiş daha evvelinde Bizanslı Amiral Manuel Butimes ile yaptıkları teslim pazarlıklarını kesip onu şehirden çıkartmışlardı⁹².

Sultan gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra İznik müdafilerine hareketini haber vermek üzere iki haberci göndermişti. Onlara ertesi gün halen Haçlıların yerleşemediği güney kapısı tarafından saldırıya geçeceğini bildirmiş ve savaş başladığında kaleden bir huruç hareketi yapmalarını istemişti. Fakat Haçlıların gölü denetlemek üzere çıkardıkları devriyelerden birinin habercileri fark etmesi onlar için büyük bir şans oldu. Canlı ele geçirilen bir habercinin sultanın planlarını itiraf etmesi kuşatmacıları teyakkuza geçirmeye yetti. Durumun vahametini anlayan Haçlı liderleri muhtemelen o sırada Palekanon'daki karargâhta imparatorun yanında bulunan Raymond St. Gilles ve Puy Piskoposu Ahdemar'a haberciler gönderdiler. Bu ikisi komutaları altındaki askerleri geceleyin cebri yürüyüşle İznik'in güney surları önünde kendilerine ayrılan sahada konuşlandırmayı başardılar (16 Mayıs).Haçlılar adına zamanlama mükemmeldi. Çünkü Güney Fransızlarının gelişinin üç saat sonrasında Kılıç Arslan süvarilerden müteşekkil ordusuyla İznik önlerine ulaşmıştı. Sultan öncülerini kararlaştırılmış plan gereğince derhal Yenişehir Kapısı tarafına sevk etmişti. Fakat burası St. Gilles ve askerleri tarafından tutulduğu için hücum başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ardından Sultan bizzat bütün kuvvetleriyle aynı noktaya yüklendi ise de Bohemund ve Flandre Kontu'nun Türk ordusunun açık olan kanatlarına taarruzu neticesinde geri çe-

92 Anna Komnena, s.326.

kilmek zorunda kalmıştı. Bunlar yaşanıırken şehrin kuzeyinde bulunan Haçlı kuvvetleri herhangi bir huruç teşebbüsünden endişelendikleri için savaşa iştirak edememiřlerdi⁹³.

Psikolojik savaş yöntemleri: İznik kuşatmasında, Haçlılar şehre yardıma gelen Türk ordusunu mağlup ettikten sonra şehitlerin başlarını mancınıklarla kaleye atıyorlar (1097)

93 Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, ing. trc., Susan B. Edgington, *Historia Ierosolimitana, History of Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, s.105-109; *Gesta Francorum*, s.14-15; Robertus Monochus, s.105; Radolphus Cadomensis, *Gesta Tancredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana*, ing. trc., Bernard S. Bachrach-David S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Cean*, Burlington 2005, s.39-40; Anna Komnena, s.326; Willermus Tyrensis, I, 154-157.

Savaşın neticesi bir anlamda İznik'in kaderini de belli etmişti. Sultan mücadele meydanından ayrılırken şehirdekilere gönderdiği haberde onları istedikleri gibi davranmak konusunda serbest bırakmıştı. Müdafiler için artık dışarıdan yardım almak söz konusu değildi. Felaketler bununla da sınırlı kalmamıştı. Haçlıların isteği üzerine İmparator Aleksios'un, Civetot'tan naklettirdiği hafif teknelerin, İznik Gölü'ne indirilmesiyle içerideki garnizonunun dışarıyla bağlantısı tamamen kesilmişti. Aslında İmparator, ikamet ettiği Palekanon Karargâhı'nda gelişmelerden sürekli haberdar edilmesine karşın şimdiye değin göl yolunun kontrol altına alınması için herhangi bir yardım teklifinde bulunmamıştı. Muhtemelen muhataplarını kendisine mecbur bırakmak adına böyle hareket etmişti. Belki de Türkiye Selçuklu Sultanı'ndan gelmesini beklediği hamlenin sonuçlarını görmek istemişti. Zira Türk ordusunun çekildiği haberini almasının ardından onun, Haçlılara yaptığı erzak ve ikmal desteğini de arttırdığı görülmektedir. Ayrıca Bizanslı tacirleri de her türlü yiyecek ve ihtiyaç maddesinin satışını yapmak üzere Haçlı ordugâhına gitmelerini için bir emirname yayınlanmıştı⁹⁴.

Kazandıkları başarıyla güvenleri artan Haçlıların, şehir üzerindeki tazyiki daha da artmıştı. Kuşatma silahlarının eşliğinde giriştikleri saldırıların dışında çeşitli psikolojik savaş metodlarını da uygulamaya başlamışlardı. Müdafilerin morallerini bozmak için 16 Mayıs'taki savaşta şehit düşen yaklaşık 3.000 Türk askerlerinin başlarını kesip mancınıklarla şehre atmışlardı⁹⁵. İznik müdafileri de, Haçlıların yaptığı gibi olmasa da karşı tarafın savaş azmini kırmak ve kargaşa ortaya çıkarmak için bazı fiillerde bulunmaktan geri durmamışlardı. Nitekim Godefroi de Bouillion tarafından kuşatılan şehrin kuzey

94 Albertus Aquensis, s.109-111; Willermus Tyrensis, I, 157.

95 Şehitlerden 1.000 kadarının başları ise zafer nişanesi olarak Aleksios Komnenos'a gönderilmişti. Bkz., Albertus Aquensis, s.109; Robertus Monochus, aynı yer; Willermus Tyrensis, aynı yer.

kesiminde bir Türk okçusu muhasaranın başından itibaren Haçlılar için ciddi endişe kaynağı olmuştur. Günümüz savaşlarındaki keskin nişancılar gibi hareket eden bu şahıs kazandığı başarılarından da cesaretlenerek karşı tarafı tahkir edip onlarla alay etmeye başlamıştı. Onun davranışları Haçlı tarafının morali üzerinde olumsuz etki yapmaktaydı. Bu duruma bir son vermek isteyen Godefroi bizzat kendisi eline ağır bir yay alarak Türk okçusunu takip edip uygun bir pozisyon aramış ve nihayetinde yaptığı atışla onu öldürmeyi başarmıştı⁹⁶. Yine kaynaklarda Türk okçusunun zehirli oklar kullandığı ve bunun insanı hafifçe yaraladığı insanları dahi korkunç şekilde öldürdüğüne dair bir rivayet yer almaktadır⁹⁷.

Haçlıların bütün baskılarına karşın şehir garnizonu kendisini savunmaya devam etmek kararlılığında görünüyordu. Öyle ki *hileyi hileyle gücü güçle karşıladılar. Hristiyanlardan aşağı kalmayacak bir ruh sergilediler. Ellerindeki her silahla karşı koyup geri adım atmadılar*⁹⁸. Bu arada Haçlı reislerinin her biri şahsi zenginlik ve gayretleri ölçüsünde yaptırdıkları kuşatma aletlerini kullanarak başarı elde etmek çabasına girmişlerdi. Kuzey surları önündeki Haçlı karargâhında bulunan Henry D'Esch ve Kont Hartmann adlı iki soylu kendi çabalarıyla meşe kalaslarından bir testudo inşa ettirmişlerdi. Daha sonra içine 20 şövalye bindirilen bu alet surlara yanaştırmıştı. Mürettebat surları lağım lamaya çalışırken testudo, surlardan atılan taşların ağırlığı ile çökünce içinde bulunanların hepsi ölmüştü⁹⁹. Güney tarafında ise Haçlı seferinin en zengin ve güçlü simalarından Raymond St. Gilles karşısında yer alan Bizanslıların *Gonatas Kulesi*¹⁰⁰ adını

96 Willermus Tyrensis, I, 162.

97 Robertus Monochus, s.104.

98 Willermus Tyrensis, aynı yer.

99 Bu silah Willermus Tyrensis'de (I, 159) *scrophae, sow*; Albertus Aquensis'de (s.113) ise *fox* adıyla geçmektedir. Ayrıca bkz., Rogers, a.g.e., s.19; Bradbury, s.109.

100 Burası II. Basileos döneminde (976-1025) Bardos Skleros'un çıkardığı isyan sırasında adı geçen asi tarafından kuşatılmıştı. Muhasara sırasında altına lağım kazılan kule zarar görmüş ve diz çökmüş gibi bir görüntü almıştı. Bu nedenle sonradan buraya

verdikleri burca hücum etmekteydi. Kule iki mancınık ile sürekli bombardımana tutulmasına karşın bir taşı dahi yerinden oynamamıştı. Muhtemelen müdafiler surlara gelen darbenin şiddetini azaltacak nesneler koymuşlardı. Fakat sonradan mancınık sayısının arttırılarak bombardımana devam edilmesi neticesinde kulenin bedeninde yarıklar meydana gelmişti. Bir grup Haçlı askeri, durumdan cesaret alarak yarıkları genişletip yol açmak için ileri atılmışlar ise de müdafiler bunları püskürtüp açılan geçidi kapatmayı başarmışlardı¹⁰¹.

Burada kuşatmanın gelişimiyle alakalı anlatımımıza devam etmeden evvel bazı araştırmacıların Bizans İmparatoru Aleksios'un, Haçlılara muhasara aletlerinin inşası konusunda yardımı hususundaki görüşlerini aktarmak gerekmektedir. Gerek Rogers gerekse Ellenblum böyle bir durumun gerçekçi olmadığını belirtmektedir¹⁰². Bizans-Haçlı münasebetlerindeki yüzeysellik dikkate alındığında bu kabul edilebilir bir düşüncedir. Diğer taraftan Ellenblum'un dile getirdiği Haçlıların seferlerin başlangıcındaki lojistik üstünlüğüyle ilgili düşüncesi özellikle İznik'in sonrasındaki kuşatmalara ve Haçlıların kullanılacak malzeme konusunda yaşadıkları sıkıntılara bakıldığında pek gerçekçi durmamaktadır. Eğer bu noktada iki konuyu bağlamak gerekirse Haçlıların, Bizanslı ustaların yardımı olmaksızın kuşatma silahları inşa ettiklerini kabul etmekle birlikte hiç değilse materyal açısından böyle bir yardımın olabileceğini söylemek daha yerinde olacaktır. Ayrıca Ellenblum, Anna Komnena'nın, *babasının çeşitli tür ve ebadlarda inşa ettirdiği o zamana kadar görülmemiş ve hayranlık uyandırıcı kuşatma silahlarını inşa ettirip Haçlılara gönderdiği* şeklindeki cümlelerinin¹⁰³ arasından *Helepoleis* adı da verilen karşıt ağırlıklı

Gonatas yani diz çöken adı verilmişti. Bkz. Anna Komnena, s.326-327.

101 Albertus Aquensis, I, 113-115; Willermus Tyrensis, I, 161.

102 *Latin Siege Warfare*, s.21-22; *Crusader Castles and Modern Histories*, Cambridge 2007, s.193-194.

103 *Alexiad*, s.327.

trebushet'in varlığını çıkarmaktadır. Akabinde bunun doğru olmayacağını aktarmaktadır¹⁰⁴. Ancak araştırmacının düşün-cesi doğru olmakla birlikte Helepolislerin mancınık değil kuşatma kulesini ifade ettiği dikkatten kaçmıştır.

Yeniden İznik önlerindeki mücadeleye döndüğümüzde; uzayan muhasara Haçlı ordusunda sabırsızlığa yol açmıştı. İznik muhkem surları ve müdafilerinin kararlılığı, onların bütün çabalarını sonuçsuz bırakmaktaydı. Ayrıca uzun sürecek bir bekleyişin zaten hiçbir zaman yeteri kadar giderilememiş olan erzak sıkıntısını arttıracığı aşikârdı. Ayrıca gerçek hedeflerinden çok uzaktaydılar. Durumun vehametini anlayan ve hızlı bir çözüm arayan Haçlı reisleri, Lombardiyalı bir ustanın tam da bu sırada yaptığı karşı konulamayacak kadar güçlü bir kuşatma makinası inşa etmek teklifine dört elle sarıldılar. Bu kişi kendisine gerekli finansman sağladığı ve hammaddeler tedarik edildiği takdirde Gonatas Kulesi'nde çok büyük yıkıma sebebiyet verecek bir makine yapabileceğini taahhüt etmişti. Üstelik içindeki mürettebatın da karşı tarafın silahlarından etkilenmeyeceği garantisini vermişti. Ustanın istediği meblağ Haçlı reisleri tarafından ortaklaşa karşılanıp gerekli hammaddenin temininin akabinde çalışmalar başlatıldı. Kısa süre de ev çatısı şeklindeki güçlendirilmiş tavanı ile muhkem bir tesdudo inşa edildi. Gonatas Kulesi'ne yanaştırılan bu alet gerçekten de üzerine atılan ateş ya da taş hiçbir silahtan etkilenmemiş ve içinde kulenin temelini lağımlayacak personelini korumuştur. Sonuçta tesdudo'nun mürettebatı yorucu bir çalışmanın ardından taş temelin bir kısmını sökmeyi başardılar. Açılan gedik öncelikle kalaslarla desteklenip lağımı ateşlemek üzere yanıcı maddelerle dolduruldu. Ateşlemenin yapılmasının akabinde iş sadece yapılan işin sonuçlarını beklemeye kalmıştı. Gece yarısına doğru destek kalasları da tamamen yanınca kule depremi

104 a.g.e., s.194.

andıran büyük bir gürültü ile çöktü¹⁰⁵. Bu durum kaledekilerin savunma direncini de zayıflatmıştı. Nitekim Haçlı kaynaklarına göre gelişmelerden endişelenen sultanın eşi göl yolunda kaçmaya çalışırken yakalanmış ve imparatora teslim edilmişti¹⁰⁶.

Gonatas Kulesi'nin tahrip edilmesiyle ümitleri azalan İznik'in Türk garnizonu yeniden Bizanslı Amiral Manuel Butimes ile temasa geçerek teslim şartlarını görüşmeye başladılar. Nihayetinde şehir Haçlıların genel taarruz için hazırlık yaptığı 19 Haziran 1097 sabahından hemen önce Bizanslılara teslim edildi. Geceleyin Göl Kapısı'ndan şehre giren Peçeneklerden müteşekkil küçük bir birlik, şehrin surlarına Bizans bayraklarını astılar. Karşılaştıkları manzara şehri genel taarruzla alıp yağmalamayı düşünen Haçlılar için tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Ancak İmparator Aleksios, onların ruh halini evvelden tahmin etmişti. Dolayısıyla Haçlı reislerini zengin hediyelerle tatmin ederken, kalanlar için de geniş bir iase yardımı yaparak muhataplarının hoşnutsuzluklarını gidermeye çalışmıştı. Runciman, Haçlı reislerinin teslim müzakerelerinden haberdar edilmemelerini ihtimal dışı saymaktadır. Ona göre sadece teslim işinin son safhası hakkında Haçlılara kasıtlı olarak haber verilmemiştir¹⁰⁷. Fakat ilerleyen dönemlerdeki ikili ilişkiler göz önüne alındığında İznik'in Bizans'ın müdafilerle yaptığı gizli görüşmelerin sonrasında el değiştirmesi daha mümkün görünmektedir.

Yedi hafta süren İznik kuşatması Haçlıların Ortadoğu'da kazandığı ilk başarıydı. Ancak burada Bizans'ın ikmal ve iase konusundaki desteği belirleyici rol üstlenmişti. İznik ile İstanbul arasındaki mesafenin kısalığı dolayısıyla Haçlılar düzenli bir şekilde ikmal ve iase desteği alabilmişlerdi. Ancak Kudüs'e

105 Anna Komnena, aynı yer; Albertus Aquensis, s.123-125; Willermus Tyrensis, I, 163-165.

106 Albertus Aquensis, s.125; Willermus Tyrensis, I, 165-166. Anna Komnena (s.328) bu hanımın Bizans ordusunun İznik'e girişinin akabinde elde edildiğini ve makamına uygun bir şekilde saygı gösterilerek İstanbul'a nakledildiğini yazmıştır.

107 *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 138-139.

doğru yürüyüşlerine devam etmeleri ve İstanbul ile aradaki mesafenin uzaması ikmal konusundaki sorunları da beraberinde getirecekti. Nitekim Antakya kuşatmasında Haçlılar, ikmal konusunda ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalacaklardı. Diğer taraftan Haçlıların İznik'te kazandıkları başarıda Türkiye Selçuklu Sultanı'nın onların savaş kudreti konusundaki yanılığının etkisi büyüktür. I. Kılıç Arslan'ın bu hatadan geç dönmesi kuşatılan başkentine yapabileceği yegâne yardım fırsatını da kaybetmesine yol açmıştı. Nitekim onun, Haçlıların savaş kudreti hakkındaki yanlış değerlendirmesi ve Güney Fransızlarının 16 Mayıs'daki savaşın hemen öncesinde İznik'in güney surları önündeki mevzilerine yerleşmeleri de Haçlılar için çok büyük bir şans olmuştu. Ortadoğu'nun siyaset sahnesinin bu yeni oyuncusunun niyetleri hakkındaki belirsizlik seferin ilerleyen safhalarında da onlara avantaj sağlayacaktı.

ANTAKYA KUŞATMASI (20 Ekim 1097-3 Haziran 1098)

Haçlı ordusu İznik'in ele geçirilmesini müteakip güneye yönelmiş ve 1 Temmuz'da Eskişehir yakınlarındaki savaşta Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı bir kere daha geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Kazandıkları başarı onlar için Anadolu geçişinin çok fazla sorun çıkmadan devam etmesini sağlamıştı. Kayseri'de karşılaştıkları zayıf direnişi de bertaraf eden Haçlı ordusunun ana kolu Ekim ayı ortalarında Antakya arazisine girmişti. İznik'ten Antakya'ya kadarki güzergâhta yaklaşık dört ay süren yolculuk onları bitkin düşürmüştü. İkmal ve iâşe konusundaki yetersizlikler de daha hissedilir hale gelmişti. Bununla birlikte Haçlılar verimli ve zengin Antakya arazisinden temin ettikleri sayesinde kendilerini bir nebze olsun rahatlatmak imkânına kavuşmuşlardı. Fakat kış mevsimi yaklaşmaktaydı. Ayrıca İznik'te yanlarında olan Bizans'ın lojistik desteğinden de mahrumdular. Üstelik coğrafya tamamıyla kendilerine yabancıydı. Haçlı liderleri ne yapmaları gerektiğini konuşmak üzere aralarında

bir toplantı yaptılar. Zira lojistik imkânsızlıkların yanında şimdi ele geçirmeye çalışacakları Antakya daha önce karşılaştıkları İznik'ten çok farklı bir hedefti. Dolayısıyla oradakine benzer bir uygulama söz konusu olamazdı.

Büyük İskender'in kumandanlarından Antiochus tarafından Habibi Neccar Dağı eteklerinde kurulan şehir savunma anlamında yer aldığı arazinin bütün avantajlarından faydalanmaktaydı. Tahkimatları buna göre şekillenmişti. Adı geçen dağ ile Asi Nehri arasında konuşlanmış olan Antakya'nın surları dağın en yüksek yerinden başlayıp nehre kadar uzanıyordu. Bu ise şehrin her yönden kuşatılmasına engel teşkil ederken müdafilerine ise büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Aynı şekilde şehrin kuzey duvarları önünden kıvrılan Asi Nehri de doğal bir savunma yapısı meydana getirmekteydi. Bu tarafta nehir ve surlar arasındaki bataklık arazi de kuşatmacılar için bir başka zorlu engel idi. Nehrin üzerindeki iki köprü (Tahkimli Köprü ve Köpek Kapısı Köprüsü) müdafilere şehrin erzak ihtiyacını karşılamak ve gerektiğinde karşı saldırılar için çıkış yapabilmek imkânını vermektedir. Antakya surları birbirine eşit mesafedeki 400 kulenin eklenmesiyle güçlendirilmişti. İç kalesi ise Habibi Neccar Dağı'nın zirvesinde kurulmuş olup bütün araziye hâkim durumdaydı.

Antakya'nın hayranlık uyandıracak derecedeki¹⁰⁸ güçlü savunmasına karşı Haçlılar belki de bütün seferin kaderini tayin edecek kararı almak üzere bir araya geldiler. Toplantı yaklaşan kış mevsimini de dikkate alarak kuşatmanın gelecek ilkbahara ertelenmesi ya da vakit kaybetmeksizin şehrin muhasara alınması seçenekleri üzerinde yoğunlaştı. Özellikle Haçlı ordusundaki Bizans birliğinin kumandanı Tatikios kuşatmanın ertelenmesi taraftarıydı. Haçlı liderlerinden bir kısmı da bu fikre katılıyordu. Onlara göre tehir

108 Etienne de Blois, Haçlı ordusuyla birlikte şehir önlerine geldikten sonra eşine yazdığı mektuplarda hayranlığını *kişinin hayal edebileceğinden çok büyük, güçlü ve aşılmaz bir şehir* sözleriyle ifade etmektedir. Bkz. *Letters from the East*, s.23.

sayesinde İmparator Aleksios Komnenos'un göndereceği destek ordusu ve Avrupa'dan gelecek yeni kuvvetler de Haçlı ordusuna katılabilirdi. Böylelikle ordu daha da güçleneceği için etkili bir kuşatma ve nihayetinde Antakya'nın daha kolay ele geçirilebilme şansına sahip olabilirdi. Ayrıca bu sayede Anadolu geçişi sırasında zayıflayan binek hayvanları da kendilerini toparlayabileceklerdi. Raymond St. Gilles'in başını çektiği karşıt görüşlüler ise karşı tarafın dahi beklemediği şekilde şehrin bir an önce kuşatılmasını savunuyorlardı. Zira Müslümanlar onların gelişlerinden haberdar oldukları için şehri kurtarmak üzere büyük kuvvetler toplayabilirdi. Dolayısıyla şehrin müdafilerine toparlanma ve savunma tertibatlarını geliştirme fırsatı verilmemeliydi. Hatta Raymond daha da ileri giderek Antakya'nın taarruzla alınmasını savunuyor ve bu konuda Tanrı'nın kendilerine yardımcı olacağını düşünüyordu. Toplantının nihayetinde ikinci görüş ağırlık kazanmış ve Haçlılar, 18 Ekim'de Artah yakınlarındaki karargâhlarını kaldırdıktan sonra 20 Ekim'de şehir önlerine gelerek kamp kurmuşlardı¹⁰⁹. Ancak kuşatma Raymond'un istediği gibi taarruz ile değil, şehrin abluka altına alınması şekliyle gerçekleştirilecekti.

Alınan karar gereğince başlatılan kuşatma sadece I. Haçlı Seferi'nin değil belki iki yüz yıla yayılacak seferler silsilesinin kaderine etki edecek bir öneme sahip olmuştur. Günümüz araştırmacıları da özellikle bu gerçekliğin üzerinde durmaktadır. Roger, Antakya'nın Haçlılar tarafından kuşatılması ve ele geçirilmesinin Ortaçağın en büyük kuşatmalarından biri olduğunu ifade ve bunun I. Haçlı Seferi genelindeki merkezî yerine işaret etmektedir¹¹⁰. Aynı şekilde Bradbury, Antakya kuşatmasını başarı ya da başarısızlığın bütün seferin kaderini etkileyecek bir hareket olarak aktarmaktadır¹¹¹. Oldenburg ise bunu olağanüstü bir girişim diye tasvir etmiştir¹¹².

109 Willermus Tyrensis, I, 206-207.

110 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, s.25.

111 "The Early Crusades", s.109.

112 *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, Newyork 1966, s.102.

Haçlılar yaptıkları toplantı neticesinde aldıkları kararı uygulamaya koymak için harekete geçerken Antakya'nın Türk hâkimi Yağısıyan ise onların gelişinden haberdar edildiği için muhasara hazırlıklarını çok önceden yapmaya başlamıştı. Bağlı bulunduğu Halep Meliki Rıdvan ile Dimaşk Meliki Dukak'a, Musul Emîri Kürboğa'ya ve Suriye bölgesindeki diğer emîrlere haberciler göndererek yardım talep etmişti. Ayrıca Antakya şehrinde çok sayıda yerli Hristiyan da yaşamaktaydı. Yağısıyan herhangi bir ihanet ihtimalini göz önünde bulundurarak gayri müslim erkeklerine önce şehir surlarının önünde bir savunma hendeği kazdırmış ardından da içeri almamıştı. Şehirden çıkarılan bu kişiler bir süre Haçlı ordugâhında yaşamış, bazıları Yağısıyan lehine burada casusluk yapmıştı¹¹³. Ayrıca kalede saldırganlara karşı kullanılmak üzere mancınıklar yapılmış ve rum ateşi depolanmıştı¹¹⁴. Muhtemelen mancınıkların birçoğu Müslümanların kale savunmalarında sıklıkla kullandıkları arade tipi dört ayak üzerine ya da bir giriş merkezine oturtulan küçük mancınıklardı. Çekiş gücüne dayanan bu silahlar taşıma kolaylığı ve süratle farklı hedeflere yönlendirilebilme avantajı dolayısıyla tercih edilmekteydiler¹¹⁵.

Haçlılar, Antakya önlerine geldiklerinde kamplarını şehrin kuzeydoğusunda kurmuşlardı. Zaten kuzeyde Asi Nehri ile surlar arasında kalan sahanın bataklık ve diğer kısımlarının dağlık oluşu topyekûn bir kuşatma harekâtına da müsaade etmiyordu. Bohemund, yeğeni Tankred, Flandre Kontu Robert ve Normandiya Kontu Robert, St. Paulus Kapısı ile Köpek Kapısı'nın karşısındaki alana yerleşirken diğerleri, onun sağ tarafından başlayarak Dük Kapısı'na doğru ilk önce Le Puy Piskoposu Ahdemar, Raymond St. Gilles onun yanında Godefroi de

113 Guibertus Novigenti, *Historia Hierosolymitana*, *Gesta Dei Per Francos*, ing. trc., Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997, s. 75-76; *Gesta Francorum*, s. 29; İbn el-Esîr, X, 274.

114 Albertus Aquensis, s.203; Willermus Tyrensis, I, 210.

115 Bu tip mancınıklar için bkz., David Nicole, *The Medieval Siege Weapons*, II, 8.

Bouillion olmak üzere yerleşmişlerdi. Diğerleri ise komuta ettikleri birliklerle arkada yedekte bekleyeceklerdi. Ayrıca Haçlılar civardaki meyve bahçelerindeki ağaçları kesip karargâhları çevresinde kazıklı bir çit meydana getirmişlerdi.

Haçlıların Antakya kuşatması (1098)

Muhasaracıların, Antakya önlerinde pozisyon almalarının ardından iki tarafta da on beş gün süreyle hiçbir hareketlilik görülmemişti. Haçlılar bundan kendi mevzilerini güçlendirmek hususunda faydalandılar. Antakya Hâkimi Yağısıyan ise muhataplarını çok iyi tanımadığı için şimdilik hareketsiz kalmayı tercih etmiş olmalıdır. Geçen zaman onun lehine işlemekteydi. Zira Dımaşk'a ve Musul'a gönderdiği yardım çağrılarından olumlu yanıt almıştı. Şimdi kendisi için tek mesele bu merkezlerden gönderilecek destek kuvvetlerinin gelişine kadar dayanabilme-

si idi. Runciman da benzer şekilde hareketsizliğin Yağısıyan'ın işine geldiğini belirtmekle birlikte eğer başlangıçta Raymond'un saldırı teklifi uygulanabilseydi şehrin çok fazla direniş gösteremeyeceğini ifade etmiştir¹¹⁶. Ancak Antakya gibi büyük ve önemli bir şehrin sahip olduğu güçlü tahkimatlara rağmen saldırganlara karşı direnç gösteremeyeceğini düşünmek yanlıştır. Herşeyden önemlisi Haçlılar başlangıçta kaleye yapacakları saldırıyı destekleyecek donanımdan yoksundular. Gerekli kuşatma silahlarının inşası için de belli bir süre gerekmekteydi. Karşı taraf ise kendilerine göre çok daha hazırlıklı bir durumdaydı. Ayrıca Yağısıyan'ın, Sultan Melikşah'ın tecrübeli emirlerinden biri olması da göz ardı edilmemelidir. Çok daha önemlisi şehir bütün yönlerden muhasara altına alınamadığı için dışarıyla bağlantısını da sürdürmekteydi. Bu ise erzak temini kadar asker ihtiyacının giderilmesini sorun olmaktan çıkarmaktaydı. Kuşatmanın ilerleyen safhalarında müdafilerin gösterdiği direniş ve yaptıkları karşı saldırılar da Yağısıyan'ın hiç de Haçlılardan çekinen, teslimiyetçi bir halet-i ruhiye içinde olmadığını göstermiştir.

Nitekim kısa süre içinde Haçlıların stratejisini ve hareket tarzını çözümleyen Yağısıyan, kaleden yaptırdığı çıkışlarla onları rahatsız etmeye başlamıştı. Zira kuşatma savaşlarında psikolojik unsurlar gayet etkili enstrümanlardı. Saldırganlar sahip oldukları güç ve bundan kaynaklı ciddi bir güven duygusuna sahiptiler. Böyle durumlarda müdafiler için ise daha çok çaresizlik ve sakınma hissi ön planda olurdu. Bunu ortadan kaldıracak en etkili hareket tarzı ise fırsat geldiğinde yapılacak çıkışlarla saldırganların rahatsız edilmesi idi. Böylelikle onların da karışıklık ve güvensizlik hislerini tatmaları sağlanırken müdafilerin savunma motivasyonlarına da olumlu bir ivme kazandırılması amaçlanmaktaydı.

Antakya yer aldığı bölgenin arazi yapısı itibarıyla bu türden çıkışlara son derece müsaitti. Şehirdeki Türk garnizonu da

116 *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 167.

elindeki avantajlardan sonuna kadar istifade edecek tecrübe ve birikime sahipti. Öyle ki Köpek Kapısı tarafından yapılan çıkış hareketleri Haçlılar tarafında büyük bir rahatsızlığa sebebiyet vermişti. Bunun önünü almak isteyen Güney Fransızlarının komutanı Raymond St. Gilles adı geçen kapının önünde yer alan ve aynı isimle bilinen köprüyü yıkmak istemişti. Ancak ilk girişiminde köprünün sağlam yapısı ve kaledekilerin saldırıları nedeniyle başarılı olamamıştı. Toulouse Kontu ikinci teşebbüsünde köprüyü kontrol altında tutabilecek ahşap bir kule inşasına girişmişti. Mamafih kule tamamlanıp içine muhafızlar yerleştirildikten hemen sonra müdafilerin mancınıklar başta olmak üzere alevli ok ve Grek ateşi saldırılarına maruz kalmıştı. Bu bombardıman yapılan bir çıkış hareketiyle desteklenmiş ve nihayetinde kule bütünüyle tahrip edilmişti. Birbiri ardına uğradıkları başarısızlık üzerine Haçlılar, Köpek Kapısı önüne yerleştirdikleri üç adet mancınık ile burayı sürekli bombardıman atında tutarak yapılan çıkışların önünü almayı düşünmüşlerdi. Fakat bir müddet sonra bombardımanın gevşetilmesiyle birlikte şehir garnizonu yeniden çıkış yapmaya başlamıştı. Nihayetinde Haçlılar çok daha basit bir çözümle köprünün önüne büyük taşlardan bir mânîa oluşturarak saldırıların önünü kesmeyi başarmışlardı¹¹⁷.

Haçlılar için daha tehditkâr bir diğer konu ise aslında seferin başlamasından itibaren belki de hiç dikkate almadıkları ikmal ve iâşe problemiydi. Bilhassa bozulma riski dolayısıyla yanlarına çok fazla yiyecek almaları zaten mümkün değildi. İznik'e kadar bu gerçekliğin onlar için ciddi bir menfi tesiri olmamıştı. Zira ihtiyaçlarını Macar Kralı ve Bizans İmparatorunun destekleri sayesinde karşılayabilmişlerdi. Ancak Anadolu geçişi sırasında Türkiye Selçuklu Sultanının yol güzergâhı üzerindeki ikmal ve iâşe imkânlarını yok etmek stratejisi Haçlıları çok zor durumda bırakmıştı. Antakya civarına indiklerinde yağma yoluyla elde

117 Albertus Aquensis, s.203-205; Willermus Tyrensis, I, 209-211.

ettikleri hayvan sürüleri ve diğer yiyecek maddeleri kısmî bir rahatlık sağlamıştı. Fakat yaklaşan kış mevsimi için önlem alınmaması sonucunda yiyecek stokları hızlı şekilde tükenmişti. Üstelik tamamen düşman bir coğrafyada bulunduklarından yiyecek temini onlar için zor olduğu kadar tehlikeli bir hal almıştı. Yiyecek bulmak için etrafı taramaya gönderilecek birlikler eğer yeterli sayıda değil iseler her zaman Antakya garnizonu ya da civardaki diğer Müslüman askerî grupları tarafından pusuya düşürülmesi tehlikesi altındaydılar.

Nitekim Köpek Kapısı önündeki mücadelenin akabinde yiyecek aramaya çıkan üç yüz kişilik Haçlı birliğinin dönüş yolunda karşılaştığı akıbet bunun en güzel örneğidir. Tedbiri elden bırakarak karargâhlarına dönen bu gruba karşı Antakya garnizonu ani bir huruç hareketi düzenlemişti. Haçlılardan bir kısmı öldürülmüş kalanlar ise Türk askerlerinin takibinde Asi Nehri üzerindeki teknelerin birleştirilmesiyle inşa edilen köprüye kaçmışlardı. Panik havasının meydana getirdiği kargaşada kaçaklardan bazıları Asi Nehri'ne düşerek boğulmuşlardı. Olayı haber alan 1000 kadar şövalye, saldırganları kale kapısına kadar püskürtmesine rağmen bu kez de onlar şehirden çıkan daha üstün kuvvetler tarafından tahta köprüye sürülmüşlerdi. Burada sıkışan şövalyelerden bazıları atlarıyla birlikte nehre düşmüş ve zırhlarının ağırlığı nedeniyle boğularak ölmüşlerdi¹¹⁸.

Görüldüğü üzere yetersiz sayıdaki askerî gruplarla yiyecek seferine çıkmak artık tamamıyla imkânsız hale gelmişti. Sayı arttığı takdirde ise bu zaten Antakya için yetersizliği aşıkâr olan kuşatma çemberini daha da zayıflatmak anlamına gelmekteydi. Muhataplarının her hareketini takip eden Yağısıyan da böyle fırsatları geri çevirmeyecek deneyimli bir kumandandı. Nitekim Haçlı ordugâhındaki açlık probleminin had safhaya çıkması üzerine Bohemund ve Flandre Kontu Robert 28 Aralık günü 20.000 asker eşliğinde yiyecek temini için şehir önlerin-

118 Willermus Tyrensis, I, 211-212.

den ayrılmışlardı. Durumu haber alan Antakya garnizonu ani bir hamle ile Güney Fransızlarının üzerine yüklenmiş ve saldırı Raymond St. Gilles'in ve Ahdemar'ın gayretleriyle büyük kayıplar pahasına püskürtülebilmisti¹¹⁹.

Öte yandan yiyecek aramaya çıkan kabileler artık çoğunlukla elleri boş dönmeye başlamışlardı. Zira bölgeye ilk geldiklerinde hazırlıksız yakaladıkları ahalinin sürülerini ve yiyecek stoklarına rahatça sahip olmuşlardı. Mamafih böyle bir şey artık pek ihtimal dâhilinde değildi. Çünkü Haçlıların hareketini haber alan ahali sürüleriyle birlikte yüksek bölgelere kaçarak onlar dönünceye kadar saklanmayı tercih ediyorlardı. Günden güne daha şiddetli haline gelen açlık kış şartlarıyla birleşince gidişat kuşatmacılar için trajedi halini almaya başlamıştı. Şiddetli yağmurlar ve soğuk havanın getirdiği olumsuzluklar açlıkla birleşince Haçlı ordugâhında salgın hastalıklar ortaya çıkmıştı. Ayrıca ıslanan çadırlar çürüyor, mevcut kısıtlı erzak yağmur nedeniyle kısa sürede bozuluyordu. Bu şartlar altında dengeler bütünüyle değişmiş gibi görünüyordu. Haçlılar doğa koşulları ve açlık ile sürekli çıkışlar yaparak kendilerini rahatsız eden Antakya garnizonu arasında sıkışıp kalmışlardı. Şehre yardıma gelecek güçlü bir ordu, onlar adına her şeyin sonu olabilirdi. Fakat Haçlıların sefer boyunca yaver giden şansları böyle bir şeyin meydana gelmesine müsaade etmeyecekti.

Ağırlaşan şartlar kuşatmacıları psikolojik açıdan da oldukça yıpratmıştı. Nitekim ordudan kaçanların sayısı büyük ölçüde artmıştı. Bunlardan bazıları Müslümanlar tarafına kaçıp din değiştirirken¹²⁰ bir kısmı da daha önce Godefroi de Boullion'un kardeşi Baudouin tarafından ele geçirilmiş Urfa'ya gitmişlerdi. Kaçaklardan birinin kimliği gidişatı çok daha açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu kişi Haçlı hareketinin en ateşli simala-

119 Raymondus Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem*, ing. trc. J.H. Hill-L.L. Hill, Philadelphia 1968, s.33-34; *Gesta Francorum*, s.32; Guibertus Novigenti, s.77-78; Willermus Tyrensis, I, s.215-216.

120 Willermus Tyrensis, I, 267.

rından ve *Halkın Seferi* güçlerinin lideri Pierre L'Hermitte idi. Kendisi açlık ve sefaletle dayanamayıp ordugâhtan kaçmış ise de Bohemund'un yeğeni Tankred tarafından yakalanarak tekrar geri getirilmişti¹²¹. Kuşatmacıların günden güne bozulmakta olan ruh halini düzeltmek için Haçlı reisleri yoğun gayret içerisine girmişlerdi. Durumu düzlüğe çıkarmak ve yeniden gerekli motivasyonu sağlamak üzere kullanabilecekleri en etkili silah ise din idi. Zira din, tarihin her döneminde olduğu gibi Ortaçağ insanının da zihninde en önemli yeri işgal etmekteydi. Hele ki temel motivasyon unsuru din olan bir ordu içinde bunun aksine bir düşünce söz konusu olamazdı. Papalık temsilcisi sıfatıyla Haçlıların arasında bulunan Le Puy Piskoposu Ahdemar gelişmeleri *Tanrı'nın emirlerine itaatsizlik ve işlenen günahların karşılığı* olarak değerlendirmiş ve herkesin üç gün boyunca oruç tutmasını istemişti. Hatta bununla da yetinmeyerek *gürültülü ve sefih yaşantıları nedeniyle kadınların, Tanrı'nın memnuniyetsizliğine sebebiyet verdiklerini* ayrıca *ordudaki hayat kadınlarıyla cinsel ilişkiye giren askerler her gün düşman kılıçlarına karşı korunmasız olduğunu* duyurmuştu¹²². Olumsuzluğa sebep arayan bu zihniyetin kurbanı olarak alt tabakaya mensup bütün kadınlar Haçlı ordusundan sürüldüler.

Ancak bütün çabalara karşılık açlık tehlikesinin önü alınamamıştı. Willermus Tyrensis'in eserinde aktarılan bir hikâye yaşanan erzak sıkıntısının hangi boyutlara vardığını göstermektedir. Buna göre; Haçlı ordusunda gezen Türk casuslarını ortaya çıkarmak ve faaliyetlerini engellemek için Bohemund bir plan tasarlamış ve daha önce ele geçirilen Türk esirlerini meydana getirip aşçıbaşına teslim etmişti. Ona verdiği direktifte esirleri boğmasını ve daha sonra ordugâhın ortasındaki ateşte kızartılmalarını söylemişti. Adamlarına ise ordugâhta yemek konusunda herhangi bir soru sorulduğunda şefin ka-

121 *Gesta Francorum*, s.33; Robertus Monochus, s.127-128; Guibertus Novigenti, s.79-80.

122 Fulcherius Carnotensis, s.95; Guibertus Novigenti, s.87-88; Willermus Tyrensis, I, 220-221.

rarıyla bütün Türk esirlerin, Haçlı komutanlarının ve diğer askerlerin masasına yemek olarak sunulacağı cevabını vermelerini istemişti. Bu haber Bohemund'un birliklerinden ordunun tamamına yayılmış ve casuslar gerçek sandıkları haber karşısında çok korkmuşlardı. Ardından yakalanma endişesi ile Haçlı kampından ayrılıp kendi ülkelerine dönmüşlerdi. Casusların başkanı geri döndüğünde Hristiyanların karınlarını taze düşman etile doyurduğu haberini yaymış, Antakya'dakiler de dâhil bütün herkes korku içinde kalmıştı¹²³. Haçlıların arasındaki casusların ortaya çıkarılması ve karşı taraftakilerin Haçlılardan çekinmesini sağlamak adına gerçekleştirildiği söylenen bu olay diğer taraftan da onların yamyamlık yaptığına işaret etmektedir. Bunun evvelinde *Halkın Seferi* güçlerinin hareketi sırasında¹²⁴ ve akabinde ise Maaratü'n-numan kuşatmasında¹²⁵ benzer kayıtların yer alması Antakya önlerinde de böyle bir şeyin olabileceğini düşündürmektedir.

Bütün olumsuzluklara karşın Haçlılar adına Antakya muhasarasında bazı müspet gelişmeler de yaşanmıştır. Açlık tehdidinin büyüdüğü dönemlerde civarda yaşayan yerli Hristiyanlar erzak temininde çaresiz kalan Haçlıların yardımına koşmuşlardı. Fakat onların desteği kuşatma kuvvetlerinin tamamına yeterli gelmeyeceği gibi olayı sadece ticaret gibi görenler de vardı. Bu durum doğal olarak Haçlı ordugâhında yiyecek fiyatlarının artması ve karaborsanın ortaya çıkması sonucunu doğurmuştu. Antakya çevresinde yaşayanlar kadar Toros Dağları'nda meskûn Ermeniler yapılan çağrılar üzerine Haçlı kampına yiyecek maddeleri göndermişlerdi¹²⁶. Aynı şe-

123 Willermus Tyrensis, I, 222-223.

124 Anna Komnena (s.306) Haçlıların, ana kucağındaki bebekleri ya sakat bıraktıklarını ya da şişe takıp kızarttıklarını yazmıştır.

125 Raymondus Aquilers, (s.81) ve Fulcherius Carnotensis, (s.112) ise Maarra'da Haçlıların açlık dolayısıyla Haçlıların, Müslümanların kalça etlerinden parçalar keserek bunları kızartıp yediklerini ifade etmektedirler.

126 Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, trk. trc., H.D. Andresyan, Ankara 2000, s.192-193.

kilde Kıbrıs'ta sürgünde bulunan Kudüs Patriği Symeon'un çabalarıyla toplanan bir miktar erzak da Haçlılara ulaştırılmıştı. Ayrıca Antakya yakınlarındaki St. Symeon Limanı'na yanaşan İtalyan gemilerinin yükleri arasında zaman zaman erzak da yer alabiliyordu. Ancak bütün çabalara rağmen kıtlık ve karaborsacılık engellenememişti. Örneğin bir eşek yükü yiyecek maddesi için sekiz Bizans altını istenmekteydi. Bu ise 120 şiline karşılık geliyordu¹²⁷. Bir askerin günlük ekmek ihtiyacı için harcayacağı rakam iki şiline yükselmmişti. Önceleri beş şiline satılan büyükbaş hayvan iki marka dört ya da beş peniye satılan küçükbaş hayvan ise beş altı şiline yükselmmişti. Bir atın günlük yem harcaması ise sekiz şilini bulmaktaydı¹²⁸. Ancak parası olan askerin alabileceği bu rakamlar mevcut durum üzerinde çok fazla etkili olamamıştı. Açlık ve peşinden gelen salgın hastalıklar neticesinde Haçlı ordusu mevcudunun beşte birini kaybetmiş, sağ kalanlarda gurbetin acısını tatmışlardı¹²⁹.

Antakya için yapılan mücadelede gelişmeler muhasara kuvvetleri için günden güne daha da zorlayıcı hale gelirken Müslümanların birlikten yoksun oluşları durumu dengelemekteydi. Yukarıda aktarıldığı üzere bunların yekdiğerine karşı duyduğu güçlü rekabet ve düşmanlık hisleri, Haçlılara karşı organize olmalarını engellemiştir. Nitekim sayısal üstünlük ve bölgeyi tanımanın getirdiği avantajlara karşın uzun süren Antakya kuşatmasında müdafilere gerekli askerî desteğin sağlanamaması bütünüyle bununla alakalıdır. Gerekli organizasyonun yapıldığı takdirde Bizans'ın desteğinden yoksun ve açlıkla mücadele veren Haçlıların hiçbir başarı şansı olmadığı aşîkârdır. Ancak daha başında Halep Meliki Rıdvan, Yağısıyan ile aralarındaki bir meseleden ötürü eski tabisinin yardım teklifini geri çevirmişti. Dımaşk Meliki Dukak da ağabeyi ile rekabeti yüzünden tek başına harekete geçmişti. Ancak Dımaşk kuvvetleri yine yukarıda

127 *Gesta Francorum*, s.33.

128 Robertus Monochus, s.127; Willermus Tyrensis, I, 214.

129 Urfalı Mateos, a.g.e., s.193.

aktarılan Bohemund ve Flandre Kontu Robert'in yiyecek arama seferi sırasında Haçlılarla karşılaşmışlar ve geri çekilmeye zorlanmışlardı. Musul Emîri Kürboğa'dan ise bütün Suriye hâkimleri çekinmekteydi. Bunlara, Haçlıları kendisine doğal bir müttefik olarak görüp elçiler gönderen Fatımîleri de eklemek mümkündür. Fatımî Veziri el-Efdal b. Bedrû'l-Cemali, Haçlılardan kuşatmayı sürdürmelerini istemiş ve bu takdirde kendilerine asker ve erzak yardımı yapabileceğini bildirmişti¹³⁰.

Sadece Ortaçağ'da değil, tarihin her döneminde askerî yetkililerin en fazla çekindikleri durum çift cepheli bir savaşa sürüklenmek olmuştur. Antakya önlerindeki Haçlılar için bu husus ziyadesiyle geçerlidir. Ancak onlar kuşatma boyunca kurtarma orduları ve Antakya garnizonunun koordineli şekilde yaptıkları ortak bir saldırıya maruz kalmamışlardır. Yine de bu tarzda ve kararlılıkla sürdürülecek bir saldırının kuşatmacılar için ne kadar tehlikeli olabileceğini gösteren bazı fiilleri de yok saymamak gerekmektedir. Nitekim Halep Meliki Rıdvan'ın gecikmeli aldığı yardım kararının sonrasında Antakya'ya sevk ettiği birlikler Haçlıları kuvvetlerini bölmeye zorlamıştı. Karşı karşıya kaldıkları tehdidin büyüklüğünü idrak eden muhasaracılar 7 Şubat 1098 sabahı yaya kuvvetlerini kamplarında bırakarak Halep askerlerinin üzerine yürümek zorunda kalmışlardı. Yağısıyan, durumu öğrendikten hemen sonra şiddetli bir huruç hareketiyle geride kalan Haçlı yayalarının üzerine yüklenip onları yok olmanın eşiğine getirmişti. Haçlı yayaları ancak Halep kuvvetlerini mağlup ettikten sonra geri dönen süvarilerin desteği ile kurtulabilmişlerdi¹³¹.

Bütün bunlara İznik'ten beri Haçlıların yanında olan şans unsurunu da eklemek gerekmektedir. Bohemund ve Flandre Kontu'nun yiyecek seferi sırasında Antakya'ya yardıma gelen

130 Robertus Monochus, s.136-138; Albertus Aquensis, s.230-231; Willermus Tyrensis, I, 223-224; İbn el-Esîr, X, 273.

131 Willermus Tyrensis, I, 226-228; İbn el-Adim, *Zübdetü'l-Haleb fi târîhi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk 1954, s.132.

Dimaşk kuvvetleriyle tesadüfi karşılaşmaları konuyla alakalı güzel bir misal teşkil etmektedir.

Öte yandan Müslümanların kendilerine karşı organize olamayacaklarının anlaşılması, Haçlıların gelecekle alakalı ümitlerini arttırmıştı. Dimaşk ve Halep'ten gelen kurtarıcı ordulara karşı kazandıkları başarılar geriden gelebilecek bir tehdit olasılığını da azaltmıştı. Dolayısıyla bütün dikkatlerini Antakya'nın daha güçlü ve etkili şekilde abluka altına alınması üzerine yoğunlaştırdılar. Şehrin bütünüyle kuşatılamamasından dolayı müdafilerin yaptıkları huruçlar Haçlılar için ciddi bir sıkıntı kaynağı idi. İçeridekilerin iâşesi de bu şekilde kolaylıkla sağlayabiliyordu. Dolayısıyla kuşatmacılar, şehir garnizonunun hareketsizleştirmenin yollarını aramaya başladılar. Daha muhasaranın başlarında Kasım ayı içinde St. Symeon Limanı'na yanaşan lojistik malzeme ve erzak yüklü Ceneviz gemilerinin mürettebatları Haçlı karargâhına ulaşmak istedikleri sırada pusuya düşürülüp katledilmişti. O sıralarda zaten erzak sıkıntısı çekmekte olan Haçlılar deniz ile olan bağlantılarının da tehdit altına girmesine tahammül edemezlerdi. Bu nedenle Bohemund, St. Paul Kapısı'nın karşısında yer alan tepe üzerine *Malregad* adı verilen bir kule inşa ettirmişti. Rogers adı geçen kulenin muhtemelen toprak bir setten oluşan bir tahkimat olduğunu söylemektedir¹³². Şehre karşı ikinci kulenin inşası da benzer bir olay sonucunda gerçekleşmişti. Mart ayının başlarında St. Symeon Limanı'ndan yapılan bir nakliyatın taşıyıcıları Tahkimli Kapı'dan çıkış yapan müdafiler tarafından öldürülmüş ve malları yağmalanmıştı. Haçlılar kale garnizonunu geri dönüş yolunda yakalayıp katletmelerine rağmen¹³³ tehlikeyi tamamiyle önlemeye karar vermişlerdi. Dolayısıyla Tahkimli Kapı'nın karşısındaki Müslüman mezarlığında bulunan camiye bitişik yeni bir tahkimatın inşasına karar verilmişti. Müdafi-

132 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, s.33.

133 *Gesta Francorum*, s.39-42; Willermus Tyrensis, I, 229-233.

lerden geri alınan malzeme ile başlayan çalışmalar kısa sürede bitirilmiş ve Malregad'tan çok daha güçlü bir yapı ortaya çıkarılmıştı. Yanına inşa edildiği camiye nispetle *La Mahomeri* adı verilen palanka tarzındaki (ahşap) tahkimatın iki kulesi ve suru bulunmaktaydı. Yapı kendisini çevreleyen toprak set ve hendekle güçlendirilmişti. Buranın kontrolü ise Toulouse Kontu Raymond St. Gilles'e verilmişti¹³⁴. Böylece Haçlı kampının St. Symeon Limanı ile arasındaki bağlantının tam güvenliği sağlanmıştı. Son olarak sıra Antakya garnizonunun dışarıyla ilişkisini sürdürebildiği dağ yolunun ve bunun bağlandığı St. George Kapısı'nın kontrol altında tutulmasına gelmişti. Saldırganlar yol üzerinde bulunan manastırı tahkim ederek kumandasını üstlenen kişiye nispetle *Tankred Kulesi* adını verdiler. Buraya yerleştirilen birliğin Süryanî ve Ermeniler tarafından şehre ulaştırılmaya çalışılan bir ikmal kfilesini yakalamasıyla kule değerini kısa sürede ispat etmişti¹³⁵.

Kulelerin inşası kuşatmacılar için birçok avantajı da beraberinde getirmişti. Öncelikle kaleden yapılan çıkışlar engellenmiş ve Haçlılar kamplarında daha rahat hareket etmek imkânı bulmuşlardı. Müdafiler ise uzun süren kuşatmanın başından beri belki de ilk kez açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Böylelikle Antakya gibi doğal savunma avantajlarına sahip ve kuşatma silahlarının çok fazla nüfuz edemediği bir tahkimatın zaptı için en geçerli yöntem -tamamıyla kuşatıp açlığa mahkûm etmek- uygulamaya konulmuştu. Ortaçağın klasik kuşatma anlayışına göre bundan sonrası zamana ve müdafilerin gösterecekleri dirence kalmıştı. Fakat bir tahkimatı abluka altına alarak teslim zorlamak planı üzerinden sürdürülen muhasaralarda saldırıların güvenlik açısından çevredeki araziye de kontrol altında tutmaları gerekmektedir. Ancak Haçlılar adına böyle bir durum söz konusu değildi. Çünkü araziye yeteri kadar tanımadıkları

134 *Gesta Francorum*, s.39-40; Robertus Monochus, s. 131; Raymondus Aquilers, s.44-45; Willermus Tyrensis, I, 234.

135 *Gesta Francorum*, s.43-44.

gibi gerekli insan gücünden de yoksundular. Ayrıca Musul Emîri Kürboğa'nın güçlü bir orduyla harekete geçtiği haberiyle birlikte zaman çok daha değerli hale gelmişti. Daha öncesinde iki defa engelledikleri kale müdafileri ile kurtarıcı ordu arasında sıkışmak tehlikesi şimdi önlenemez görünüyordu.

Bununla birlikte iyi şansları halen yanlarındaydı¹³⁶. İznik'te olduğu gibi Müslümanların, onların niyet ve maksatları ile askerî yeterlilikleri konusundaki bilgisizlikleri halen sürmekteydi. Nitekim Kürboğa açık alanda yakalayıp kolaylıkla mağlup edebileceği Haçlıların üzerine gideceğine Mayıs ayı başlarında, Baudouin tarafından ele geçirilen Urfa'yı kuşatmıştı. Bir haftalık başarısız girişiminin ardından kaybettiği zamanın nelere mal olabileceğinden tamamıyla habersiz şekilde Antakya yönüne doğru yürüyüşe geçmişti.

Ortaçağda saldırganların silahlarının bütün gücüne ve karşı tarafta tahkimat ile müdafilerinin gösterdikleri dirence rağmen kuşatmaların kaderini tayin eden iki temel belirleyici mevcuttu. Bunlardan ilki açlık diğeri ise ihanet idi. Uzun süren kuşatma sırasında Haçlı liderlerinden Bohemund, Antakya surları üzerindeki İki Kız Kardeş Kulesi'nin komutanı Ermeni dönmesi Firuz ile temas kurmayı başarmıştı. Emîr Yağısıyan ile aralarında anlaşmazlık bulunan bu zat, Haçlıları kendisinin bulunduğu kuleden içeriye almayı kabul etmişti. 2 Haziran 1098 gecesi sarkıtılan iplerle İki Kız Kardeş Kulesi'ne tırmanan bir grup Haçlı askeri karşılarına çıkanları öldürüp St. George Kapısı'nı açmayı başarmışlardı.

Buradan içeriye giren saldırganların başlattığı katliam ertesi gün de devam etmiş ve nihayetinde fidye parası alınabilecek olanların dışında şehirde canlı Müslüman kalmamıştı. Dağlık bölgeden kaçmaya çalışan Yağısıyan, atından düşünce adamları tarafından terk edilmiş ve bir Ermeni köylü tarafın-

136 Oldenburg, s.105.

dan öldürülmüştü¹³⁷. Öte yanda şehrin düşmesine karşın Habibi Neccar Dağı'nın üzerinde yer alan iç kale direnmeyi sürdürmekteydi.

*Kale müdafilerinin en zayıf noktası: İhanet
Antakya ihanet yoluyla Haçlıların eline geçiyor (1098)*

Haçlılar, şehrin ele geçirilmesinin zamanlaması konusunda ne kadar talihli olduklarını kısa süre içinde anlamışlardı. Çünkü iki gün sonra Musul Emîri Kürboğa ve ordusu Antakya önlerine

137 Fulcherius Carnotensis, s.98-99; *Gesta Francorum*, s.45-48; Robertus Monachus, s.141-146; Radolphus Cadomensis, s.88-94; Raymundus Aguilers, s.47-50; Guibertus Novigenti, s.90-93; Albertus Aquensis, s.272-287; Anna Komnena, s.334-336; Urfalı Mateos, s.196-197; Willermus Tyrensis, I, 247-260; İbn Kalânîsî, *Târih-i Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983, s.220; Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinâmesi*, TTK Kütüphanesi, s.45; İbn el-Esir, X, 274-275; İbn el-Adim, II, 135.

geldiğinde durum tamamıyla tersine dönmüştü. Haçlılar uzun ve meşekkhatli geçen kuşatma sonrasında amaçlarına ulaşmışlardı. Ancak şimdi kuşatılan pozisyonuna düştükleri gibi hiçbir yerden de yardım bekleyemezlerdi. Kürboğa derhal iç kale ile bağlantı kurarak buraya kendi adamlarını yerleştirmesi Haçlılar için durumu daha da tehlikeli bir hale getirmişti. Üstelik açlık sıkıntısı daha şiddetli şekilde kendisini göstermişti. Uzun süreli bir direniş göstermek ihtimalleri yoktu. Dolayısıyla önlerindeki tek seçeneği değerlendirmek zorundaydılar.

Böylece Haçlı reisleri, Kürboğa'nın kuvvetlerine karşı yapacakları huruç için hazırlıklara başladılar. Bunun öncesinde ordunun açlık ve düşman baskısı altında iyice yıpranmış olan psikolojisi toparlamak üzere bir takım dinî motivasyon unsurlarını ön plana çıkarmayı ihmal etmediler. Hristiyan inancında Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğinde bir Roma askerinin kendisine saplayıp öldürdüğü kabul edilen Kutsal Mızrak'ın bulunuşu bu konuda onlar için emsalsiz bir yardımcı oldu¹³⁸. Ancak kuşatmacıların kendilerine göre çok üstün askerî gücü düşünülürken Haçlılar için sadece dinî motivasyon yeterli olamazdı. İkinci destek ise bizzat Kürboğa'nın şahsında bulundu. Türk emîri kendi gücüne duyduğu aşırı güvenden ötürü karşısındakilere askerî anlamda pek ehemmiyet vermiyordu. Bu nedenle Haçlılar 28 Haziran günü gruplar halinde şehirden çıkarken hemen saldırıya geçilmesi yönündeki bir teklifi reddetmişti. Zira bunu yaptığı takdirde Haçlıların tamamını ele geçiremeyeceğinden endişe etmekteydi. Mamafih bütün özgüvenine rağmen Kürboğa, ordusundaki kumandanların kendisine olan nefretinden habersizdi. Onu, kendi gelecekleri için Haçlılardan daha tehlikeli gören emîrler mücadelenin başlamasından sonra birer birer savaş meydanından ayrılmaya başladılar. Nihaye-

138 Nitekim Avrupalı araştırmacılardan bazıları da buna istinaden Haçlıların Kürboğa ile yapacağı mücadeleye *Mızrak Savaşı* adını vermiştir. Bkz. Harold Lamb, *The Crusades, Iron Men and Saints & The Flame of Islam*, New York 1956, s.186.

tinde Kürboğa da uzun süre mukavemet etmesine karşın mağlubiyeti kabullenip geri çekilmek zorunda kaldı¹³⁹.

Haçlıların aldıkları galibiyet sadece Antakya'daki değil Ortadoğu'daki varlıklarını garanti altına almıştı. Kudüs'e kadar uzanacak yolculuklarının son bölümünde lojistik konusunda kendisini tekrar eden zorluklara rağmen çok daha rahat ve güvenli hareket edeceklerdi. Nitekim Antakya'nın akabinde gerçekleştirdikleri Maarratü'l-numan ve Arka kuşatmalarında herhangi bir kurtarıcı ordunun tehdidinden uzak rahat hareket etmek şansına sahip olacaklardı. Daha da önemlisi Antakya için yapılan mücadeleler Haçlılar adına tam bir güç gösterisi anlamını taşımaktaydı. Bu durum ise artık bölgedeki Müslüman hâkimlerin, topraklarının yağmalanması ya da ele geçirilmesinden ise onlarla anlaşmayı tercih etmeleriyle yakından bağlantılıydı.

MAARRATÜ'L-NUMAN VE ARKA KUŞATMALARI (27 Kasım 1098-13 Mayıs 1099)

Yeni komşularına kabul ettirdikleri üstünlüklerine rağmen Haçlılar için her şeyin yolunda gittiği söylemezdi. Antakya'nın alınışının sonrasında liderler arasında meydana gelen iktidar mücadeleleri, yolculuğun bundan sonraki bölümünde orduya kimin kumanda edeceği sorusu ciddi bir rekabet meydana getirmişti. Bu konuların çözümsüzlüğünün yanı sıra açlık da Haçlılar için halen önemli bir sorundu. Bilhassa fakir askerler ve hacılar açlık dolayısıyla büyük bir sıkıntı içerisindeydiler. Hareketsiz kalmak onlar için katlandıkları zorlukların daha da şiddetlenmesi anlamına geliyordu. Nihayetinde bu grubun Toulouse

139 Fulcherius Carnotensis, s.101-107; *Gesta Francorum*, s.49-71; Robertus Monachus, s.147-179; Radolphus Cadomensis, s.96-111; Raymundus Aguilers, s.51-64; Guibertus Novigenti, s.94-112; Anna Komnena, s.341-342; Urfalı Mateos, s.197-198; Willermus Tyrensis, I, 261-296; Süryani Mikhael, aynı yer; İbn el-Esîr, X, 276-278; İbn el-Adim, II, 135-137.

Kontu Raymond St. Gilles ve Flandre Kontu Robert'e tazyikleri neticesinde¹⁴⁰ iki kont Antakya'ya çok da uzak olmayan Maarra-tü'l-numan üzerine yürümeye karar verdiler.

Antakya'nın güneydoğusunda yer alan Maarra-tü'l-numan savunmasına destek sağlayacak doğal engellerden yoksun bir şehirdi. Şehrin tahkimatı kendisini tamamıyla çevreleyen bir sur ile güney tarafını koruyan hendek ve iç kaleden ibaretti. Bu ha-liyle Maarra, Haçlılar için sahip oldukları kuşatma teknolojisini bütünüyle ortaya koyabilecekleri bir uygulama alanıydı. Müda-filer ilk önce Haçlıları şehir dışında karşılamaya çalıştılar ise de geri çekilmeye mecbur bırakıldılar. Fakat yine de Haçlılara ciddi kayıplar verdirmişlerdi (27 Kasım 1098)¹⁴¹. Güney surları önüne ok mesafesinin hemen dışında kalan bir alana yerleşen saldır-ganların ertesi gün iki merdivenin yardımıyla surları ele geçir-mek teşebbüsleri başarıya ulaşmadı. Haçlıların böylesine rahat ve diğer kuşatma silahlarına gerek duymaksızın hücum etmeleri bir gün evvel elde edilen başarı kadar Maarra'nın savunmasının zayıflığı ile ilgiliydi. Nitekim kaynaklar fazladan dört merdive-nin daha olması halinde şehrin ele geçirilebileceğini aktarmak-tadır¹⁴². Aynı gün içinde Bohemund da birlikleriyle gelip kuzey surunun karşısına yerleşmişti. Fakat her iki liderin 29 Kasım'da yaptığı eş zamanlı saldırı da başarısız olunca Haçlılar kuşatma silahları yapmaya mecbur kalmışlardı. Öte yandan şehir garni-zonu savunmada taş, sönmemiş kireç, Grek ateşi gibi silahların yanında arı kovanlarını dahi silah olarak kullanmışlardı¹⁴³.

Raymond St. Gilles ve adamları on bir gün süreyle civardaki ormanları ve Antakya'da ele geçirdikleri malzemeleri kullana-

140 Jonathan Riley-Smith, *The Crusades, A History*, Londra 2005, s.41-42; Rogers, s.40. Runciman (I, 199) Haçlıların, Filistin'e doğru yola çıkmadan evvel sol kanatlarını güvenlik altına almak amacıyla Maarra-tü'l-numan üzerine yürü-düklerini söylemektedir.

141 Robertus Monochus, s.182.

142 Willermus Tyrensis, I, 310.

143 Willermus Tyrensis, I, 311.

rak kuşatma silahları yapmaya uğraştılar¹⁴⁴. İlk olarak duvarlara karşı kullanılmak üzere testudo adı verilen zırhlı koçbaşı inşa ettiler. Bu silah muhtemelen üstte müdafilerden gelecek saldırılardan korunmak için yapılmış bir çatıya sahipti. Güney Fransızları bununla da yetinmeyerek, mancınıklar ve Maarratü'l-numan surlarından daha yüksek üç katlı bir hücum kulesi inşa etmişlerdi. Dört tekerleğin üzerinde yaklaşık 100 asker tarafından hareket ettirilen kulenin üstteki iki katına silahlı adamlar bindirilmişti. En alt katın ise testudo gibi kullanılması tasarlanmıştı. Kule surlara yanaştırıldığında üstteki savaşçılar müdafilerle mücadele ederken alttakiler ellerindeki kazma ve diğer aletlerde sur duvarına lağım kazacaklardı¹⁴⁵. Ancak kule kısa zamanda inşa edilmesine karşın içindeki savaşçıların surlara çıkmasını sağlayacak açılır kapanır köprü donanımından yoksundu¹⁴⁶. Muhtemelen kulenin üstündeki savaşçıların buradan atlamak suretiyle surlara geçmesi düşünülmüştü. Ayrıca savaşçılar donanımları arasında bulunan kanca, mızrak, taş ve yanıcı maddelerle surlardaki düşmanlarını düşüreceklerdi.

Saldırıdan hemen önce kulenin ve askerlerin rahatça ilerlemesini sağlamak için surun önündeki hendek doldurulmuştu. Maarratü'l-numan müdafileri acele ile yaptıkları mancınıklar ve Grek ateşi ile kuleyi yakmak istedilerse de başarılı olamadılar. Buna karşın yapılan atışlarla hücum kulesinin üst tarafında bulunan savaşçılar önemli kayıplara uğratılmıştı. Kule hücumu, merdivenlerle de desteklenmekteydi. Her şeye rağmen şehir garnizonu direnmeyi sürdürdü. Ancak kulenin alt katındaki Haçlıların şehrin duvarlarını lağımlamaya çalıştıklarının anlaşılması müdafilerin savunma azimlerini bir anda yitirmelerine ve surlar-

144 Albertus Aquensis (s.375) adamlarının açlık sıkıntısı çektiğini gören Raymond St. Gilles'in bir yiyecek seferine çıktığını ve bu sırada Talamria adlı bir kaleyi ele geçirdiğini aktarır. Raymond burada kuşatma kulesi inşası için gerekli ağaç malzemeler bulmuş ve böylece Maarra'ya karşı inşa edeceği kulesini tamamlamıştır.

145 *Gesta Francorum*, s.78;Robertus Monochus, s. 183.

146 Rogers (s.42) bu durumu uygun ağaç malzemenin olmayışına bağlamaktadır.

dan çekilmelerine neden oldu. Böylece Haçlılar surlara çıkmayı başardılar. Ahali evlerine çekildiği için şehirdeki mücadele bütün gece boyunca devam etti. Bohemund, Maarra Camisine sığınanların fide karşılığında serbest bırakılacağını ilan etti ise de Haçlıların ağırlıklı kısmını oluşturan fakir savaşçılar böyle bir anlaşma yapılmasını engellediler. Şehir içinde Antakya'dakine benzer bir katliam yaşandı. Sadece bir grup kadın ve çocuk köle olarak satılmak üzere Antakya'ya götürüldü. Haçlılar yaptıkları yağmanın dışında açlık dolayısıyla Müslümanların ölümlerinin etlerini pişirip yemekten de çekinmemişlerdi (11 Aralık 1098)¹⁴⁷.

Korumalı bir Koçbaşı

147 *Gesta Francorum*, s.80;Guibertus Novigenti, s.116-117. Bu iki müellif ayrıca Müslümanların tehlike anında altınlarını ve değerli mücevherleri kurtarmak adına yutmak suretiyle sakladıkları bilindikleri için Haçlıların bunları ele geçirmek için onların iç organlarını çıkardıklarını yazmışlardır. Haçlıların yamyamlığı ile alakalı ayrıca bkz., Robertus Monochus, s.185-186; Raymundus Aguilers, s.81;Fulcherius Carnotensis, s.112;

Maarratü'l-numan kuşatmasının ilginç noktalarından biri de Müslüman yazarların ilk olarak Haçlıların kuşatma silahlarıyla ilgili bilgiler vermesidir. İbn el-Esir, Latin kroniklerine paralel olarak Haçlıların inşa ettikleri ağaç kuleden bahsetmektedir. Fakat kuleye rağmen Haçlılar başarı sağlayamamışlardı. Nihayetinde geceleyin Müslümanların korkuya kapılıp müdafayı bırakması üzerine saldırganlar merdivenlerle surlara çıkıp şehri ele geçirmişlerdi¹⁴⁸. Bir diğer Müslüman yazarı İbn Kalanisî de, Haçlıların kuşatma kulesi ve merdivenlerinden bahsettiği gibi yamyamlık yaptıklarını da aktarmaktadır¹⁴⁹. İstisnai olarak İbn Kalanisî şehir halkından bir grubun Haçlılarla kuşatma devam ederken anlaşma yapmak istediklerini ancak diğer bir grubun ise buna karşı gelerek mücadeleyi sürdürdüklerini yazmıştır¹⁵⁰. Bu da Latin kroniklerinde aktarılan bilgilerle uygunluk arz etmektedir.

Maarratü'l-numan'ın ele geçirilmesi sırasında Raymond ve Bohemund arasında Antakya meselesi dolayısıyla zaten var olan çekişme daha da şiddetlenmişti. Ayrıca Raymond'u, Maarra üzerine yürümeye teşvik eden grup halen Kudüs'e doğru harekete geçilmemesinden şikâyetçi idiler. Bunlar tek başlarına Maaratü'l-numan'dan güneye yönelince Toulouse Kontu da onlarla katılmak ihtiyacını hissetmişti. Yol güzergâhı boyunca sadece Hısnü'l-Ekrad'ta kısa bir direniş gören Haçlılar, müdafilerinin geceleyin kaleyi terk etmesiyle bu müstahkem mevkiyi kolayca ele geçirdiler. Hısnü'l-Ekrad ilerleyen dönemlerde *Kerak des Chavaliers* adıyla Haçlıların, Ortadoğu'daki en güçlü kalelerinden biri olacaktı. Haçlıların güneye yönelmelerinin ardından işler daha öncesine nazaran çok daha iyi gitmeye başlamıştı. Yol güzergâhları üzerinde yer alan diğer bütün kale ve şehirler onlara hediyeler gönderip dostluk anlaşması yapmakta adeta birbirleriyle yarışıyorlardı.

148 *el-Kâmil fi'l-târih*, X,278; İbnü'l-Adim, II, 142-143.

149 *Târih-i Dımaşk*, s.221-222

150 a.g.e., s.222.

Ortadoğu'daki Haçlı kalelerinin en güzel örneklerinden Kerak des Chevaliers (  valye Kerak'ı), Suriye

  valye Kerak'ından i  detay

Şövalye Kerak'ın surlarının yakın plan görüntüsü

İkmal sıkıntısı yaşamayan ve moralli olan Haçlılar, Trablus'a bağlı Arka önlerine geldiklerinde durup burayı kuşattılar. Zira Trablus Emîri Fahrülmülk b. Ammar'ın elinde 200 kadar Hristiyan esirin bulunduğu haberini almışlardı. Bu kişiler Antakya kuşatması sırasında etrafa yiyecek aramaya çıkanlardan bir gruptu. Raymond St. Gilles, emîri esirleri iadeye zorlamak için Arka'yı kuşatmıştı¹⁵¹. Ancak şehir insan eliyle olduğu kadar doğal yollarla da tahkim edilmişti. Lübnan Dağları'nın eteklerinde ve önündeki geniş ovaya hâkim bir tepenin üzerinde kurulmuştu. Denize yedi ila sekiz kilometre mesafede idi. Bu husus özellikle lojistik ihtiyaçların giderilmesinde Haçlılar adına önemli bir avantaj teşkil edecekti. Sahip olduğu sur ve iç kalenin dışında önünden geçen nehir de saldırganlar için doğal bir engel durumundaydı. Tankred komutasındaki birliklerle bu nehir üzerindeki köprüye saldırarak kontrolünü ele geçirdi. Böylelikle Arka'ya yapılacak taarruzlar için daha rahat hareket imkânı sağlanmış oldu.

151 Willermus Tyrensis, I, 318.

Diğer taraftan Arka yer aldığı mevki nedeniyle hücum kulesi ile yapılabilecek bir saldırı için müsait değildi. Bu nedenle Haçlılar önceliği mancınık yapımına vermişlerdi. Ordudaki liderlerden her biri kendisi adına bir mancınık yaptırmıştı. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra başlayan bombardıman şehir garnizonundan da aynı karşılığı görmüş ve beklenen netice elde edilememişti. Aksine kaleden mancınıklarla açılan karşı ateşin neticesinde diğerlerinin yanında Anselm de Ribemont ve Pons de Balazune adlı iki soylu da hayatını kaybetmişti¹⁵². Haçlılar ikinci teşebbüslerinde surların altına lağım kazmayı denemelerine karşın yine başarısız olmuşlardı. Silahların ve mevcut asker sayısının şehri düşürmek için yeterli gelmeyeceği anlaşılmıştı. Dolayısıyla saldırganlar son çare olarak abluka usulüne başvurmak kararına vardılar. Zira artık çevreden gelebilecek bir tehdit unsurunun olmamasının getirdiği bir güven duygusuna sahiptiler. Daha da önemlisi denize yakın pozisyonlarından ötürü Cenevizliler tarafından rahatça ikmal edilebilmek imkânları vardı. Nitekim Runciman, Raymond St. Gilles'e bağlı askerlerin çevreye yapılan yağmaların dışında deniz yoluyla da ikmal edildikleri ve geçirdikleri badirelerin sonrasında ancak rahata kavuştukları için şehri ele geçirmek hususunda pek aceleci davranmadıklarını belirtmiştir¹⁵³.

Bütün süreç Haçlıların lehine işlemektedir. Ayrıca bir müddet sonra Antakya'da kalan diğer Haçlı liderlerinin katılımıyla muhasara kuvvetleri rakamsal anlamda daha da güçlenmişti. Bununla birlikte Arka garnizonu direnmeyi sürdürüyordu. Nihayetinde Trablus Hâkimi Fahrülmülk kuşatmayı bırakmaları halinde Haçlılara yüklü miktarda para teklif etmesiyle mesele barışçı yollardan çözüme kavuşmuş oldu. Muhasarayı kaldıran

152 *Gesta Francorum*, s.85; Willermus Tyrensis, I, 323. Radolphus Cadomensis (s.124) ise Anselm de Ribemont'un kaleye yapılan hücum sırasında surlara tırmanırken yukarıdan atılan bir taşın kafasını kırsayı neticesinde öldüğünü söylemektedir.

153 *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 209.

Haçlılar dört aylık bir gecikmenin akabinde Kudüs'e doğru yeniden harekete geçtiler (13 Mayıs).

KUDÜS KUŞATMASI(7 Haziran-15 Temmuz 1099)

Trablus Emîri'nin yanlarına verdiği kılavuzlar eşliğinde güne-ye ilerleyen Haçlı Ordusu 7 Haziran 1099 tarihinde Kudüs önlerine gelerek kamplarını kurdular. Artık Avrupa'dan başlayan uzun ve zorlayıcı bir yolculuğun sonrasında asıl hedeflerini karşılarında gören Haçlılar son derece heyecanlanmışlardı. Şehir kısa bir süre öncesine kadar ünlü Türkmen Beyi Artuk'un oğulları Sökmen ve İlgazi'nin elindeydi. Fakat Haçlıların bölgeye gelişlerinden istifade eden Fatımîler Temmuz 1098'de burayı ele geçirmişlerdi. Kudüs üç büyük semavî din için arzettiği öneme karşın iklim şartları açısından oldukça zorlayıcı bir coğrafyada yer almaktaydı. Bölgede akarsuların yokluğundan ötürü daha çok kaynak suları,havuzlarda, kuyularda ve sarnıçlarda toplanan yağmur sularından istifade edilmekteydi. Mevcut tek akarsu durumundaki Ürdün Nehri, şehrin 22 kilometre doğusuna düşmekteydi.

İki tepenin arasında kurulan Kudüs'ü çevreleyen surlar yüzyıllar boyunca geçirdiği tamirat ve yenilemeler neticesinde son derece güçlü bir yapıya sahipti. Sion ve Mt. Moriah tepelerinin arasından geçen vadi şehri ikiye bölmekteydi. Kudüs tahkimatının en güçlü noktasını teşkil eden Davud Kulesi batı tarafındaki surların tam ortasında yer almaktaydı. Doğu ve güney yönlerinde bulunan dar vadilerin herhangi bir hücum girişimine imkân tanınamaması sebebiyle savunma daha çok batı ve kuzey bölümünde yoğunlaşmıştı. Nitekim Haçlılar da, şehir önlerine geldikten sonra bu yönlerdeki surların karşısına yerleşmişlerdi. Toplamda 40.000 kişiyi bulan kuşatmacıların içinden gayri askerî nüfus çıkarıldığında kalan rakam ise 20.000 yaya ve 1500 süvari idi¹⁵⁴.Haçlılar şehir önlerine gelişlerinin ardından kuzeydeki Çiçekler Kapısı'ndan batıya doğru şu şekil-

154 Willermus Tyrensis, I, 349.

de yerleşmişti; Çiçek Kapısı'nın karşısında Normandiya Kontu Robert, onun sağında Flandre Kontu Robert Sütunlar Kapısı karşısına, Lorraine Dükü Godofroi de Bouillion, Flandre Kontu'nun bıraktığı yerden Yafa Kapısı'na kadar ki sahada karargâh kurmuştu. Sonrasında Tankred ve Davud Kulesi ile surun batı köşesini tutan diğer soylular ve en uç noktada ise Raymond St. Gilles konuşlanmıştı. Raymond kamp kurduğu arazinin saldırı sırasında kendisine ve birliklerine güçlük çıkaracağını düşündüğünden karargâhını Sion Tepesi'ne taşınmıştı¹⁵⁵.

Fatımî Valisi İftaharüddeve'nin komutasındaki savunmanın merkezi, tahkimatın en güçlü noktası olan Davud Kulesi idi. Saldırıya açık kuzey ve batı surları hendekle çevrildiği gibi kuzey surunun önünde yüksek bir savunma kulesi bulunmaktaydı. Vali herhangi bir ihanet ihtimaline karşı Haçlıların gelişinden evvel yerli Hristiyanları şehirden çıkartmıştı. Yahudiler ise kendilerine olan güven dolayısıyla şehirde bırakılmıştı. Ayrıca civar şehirlerdeki Fatımî garnizonları da Kudüs'te toplanmıştı. İftaharüddeve daha sonra lojistik hazırlıklar üzerine yoğunlaşmıştı. Mücadele kendi coğrafyasında gerçekleşeceği için dışarıdan destek alabilmek ihtimali her zaman mevcuttu. Dolayısıyla önceliğin düşmanı yavaşlatmaya verilmesi gerekiyordu. Bölgenin iklimi göz önüne alındığında su kaynaklarını elinde bulundurmanın ya da karşı tarafın su ve erzak imkânlarının yok edilmesinin hayati değeri olduğu açıktı. Bu nedenle şehir dışında kalan bütün su kaynakları kullanılmaz hale getirilmişti. Ayrıca şehrin çevresinde saldırganlara kuşatma silahlarının yapımında yardımcı olacak bütün malzemeler Kudüs'te toplanmıştı. Müdafilerin ikmal konusunda bir sıkıntıları yoktu. Çünkü şehir bütün yönlerden kuşatılmaya müsait olmadığı için rahatlıkla dışarıyla irtibat kurup ikmal ve iâşe sağlamak da mümkündü. Yeteri kadar dayandıkları takdirde Haçlıların, Mı-

155 *Gesta Francorum*, s.87; Raymondus Aguilers, s.116; Robertus Monochus, s.196. Ayrıca bkz., Runciman, I, 216; Rogers, s.48; Meron Benvenisti, *The Crusaders in the Holy Land*, Kudüs 1970, s.36.

sır'dan gelecek kurtarıcı ordu sayesinde iki ateş arasına alınıp yok edilmesi kolay gibi görünüyordu.

Haçlılar, Antakya'da olduğu gibi yine zamanla yarışmak zorundaydılar. İlk önce şehir garnizonunun gücünü denemek adına 13 Haziran günü kuzey surlarına karşı bir saldırı gerçekleştirdiler. Fakat askerleri surların tepesine çıkaracak merdivenlerin yetersizliği ve müdafilerin savunma direncinin yoğunlaşmasıyla geri çekilmek zorunda kaldılar. Bütün dinî-psikolojik motivasyona rağmen Haçlıların bu şekilde başarı elde etmeleri mümkün görünmüyordu. Güçlü surların aşılması için kuşatma silahlarının gerekliliği açıkça görünmüştü. Böylece Haçlı reisleri bir sonraki saldırıyı ihtiyaç duyulan aletlerin inşasına kadar ertelemeye karar verdiler.

Diğer taraftan bu tehir yeni birtakım sorunları da beraberinde getirmişti. Yaz mevsiminin ortasında kuşatmayı başlatan Haçlılar şimdi susuzluk problemi ile acı bir şekilde yüzleşmişlerdi. Fatımî valisinin muhasara öncesi aldığı tedbirler etkisini göstermeye başlamıştı. Kuşatmacılar için susuzluk dayanılmaz olmaya başlamıştı. Onların içinde bulunduğu durumu günümüzdeki sıcaklık verileriyle şu şekilde açıklamak mümkündür. Modern zamanlarda yapılan genel ölçümlere göre Kudüs'te yılın en sıcak ayı Temmuz'dur. Ortalama sıcaklığın 31 santigrat derece olmasına karşın esen sıcak rüzgârlar nedeniyle bu rakam daha yüksek hissedilmektedir¹⁵⁶. Ayrıca şehir ve çevresi Haçlılara gölgelik sağlayacak mekânlar bakımından da son derece fakirdi. Kuşatma silahlarının inşa zorunluluğu onların bir kat daha fazla enerji harcamasına dolayısıyla da çok daha fazla susamasına neden olmaktaydı. Bu şartlarda bir insan için gerekli günlük su ihtiyacı yaklaşık altı litre civarında idi¹⁵⁷. Do-

156 Conor Costick, *The Siege of Jerusalem, Crusade and Conquest in 1099*, New York 2009, s.67. Ayrıca yazar eserinde (s.66-67) Haçlıların, Kudüs önlerinde yaşadığı susuzluğun vücuttaki fiziksel anlamdaki etkileri ve neden olduğu mineral kaybı üzerine durmaktadır.

157 Costick, a.g.e., aynı yer.

layısıyla gayri askerî katılımcılarıyla birlikte mevcudu 40.000 kişiyi bulan Haçlı ordusunun günlük su ihtiyacı 240.000 litreye tekabül etmekteydi. Şehrin güneyinde yer alan Siloam havuzlarından bu rakamın karşılanması çok zordu. Bethelam'deki yerli Hıristiyanların rehberliği sayesinde, Haçlılar şehre yaklaşık sekiz kilometre mesafede kullanıma elverişli su kaynakları bulmayı başarmışlardı. Ancak bu da onlar için yeterli değildi. Her gün küçük kabileler halinde su aramaya çıkan gruplar buldukları küçük ölçekli su kaynakları için birbirleriyle kavga etmeye başlamışlardı. Üstelik temin edilen sular çamurlu, kötü kokulu ve lezzetsiz olduğu için hastalıklara davetiye çıkarmaktaydı. Fakat bu kalitedeki sular dahi Haçlı kampında çok yüksek rakamlara satılıyordu. Su arayan gruplara karşı Kudüs garnizonundan ve çevredeki şehirlerden çıkan baskın müfrezeleri ayrıca bir güvenlik sorunu meydana getirmekteydi¹⁵⁸.

İkinci sorun ise ilkinen nispeten daha halledilebilir görünmekteydi. Bölge kurak olması kadar kuşatma makinalarının inşasına yarayacak ağaçlık alanlar bakımından da fakirdi. Problem Haçlı ordugâhında bulunan bir Süryani'nin yardımıyla çözüldü. Bu adamın rehberliği sayesinde şehre 11 km uzaklıktaki bir vadide gerekli ağaç stoku bulundu. Elde edilen malzeme tam anlamıyla kullanıma uygun olmamasına karşın durumun ivediliği göz önüne alındığında Haçlıların geri çeviremeyeceği bir nimetti. Kesildikten sonra develer, Müslüman esirler ve hayvanların çektiği arabalarla kampa taşınan ağaçlar üzerinde süratle çalışmalar başlatıldı. Diğer taraftan Radolphus Cadomensis'in aktardığına göre Tankred emrindeki 40 şövalye ile birlikte çıktığı devriye görevinde Fatımîler tarafından önceki sene önce Kudüs'ün ele geçirilmesi sırasında getirilen ancak kullanılmadığı için civardaki bir mağarada gizlenen uzun keresteler bulmuştu¹⁵⁹.

158 *Gesta Francorum*, s.89; Raymondus Aguilers, s.118-119; Robertus Monochus, s.198; Fulcherius Carnotensis, s.119-120; Albertus Aquensis, s.411-413; Willemus Tyrensis, I, 352-353.

159 *Gesta Tancredi*, s.136-137.

Kale kuşatmalarının en temel metotlarından ikisi: Surlara merdiven dayamak ve lağım kazmak

Haçlı kampındaki çalışmalar bütün hızıyla devam ederken 17 Haziran'da Yafa Limanı'na demirleyen halat, çivi, kereste ve erzak yüklü altı Ceneviz gemisinin Fatımî donanması tarafından sıkıştırıldığı haberi gelmişti. Filonun yönetiminden sorumlu Embriaco kardeşler hemen Haçlılarla bağlantı kurup yardım isteğinde bulunmuşlardı. Raymond St. Gilles tarafından gönderilen refakat birliğinin gelişinden sonra yüklerini boşaltan denizciler gemilerini terk edip Kudüs'e yönelmişlerdi. Bunların ellerindeki malzemeyle gelişi ve Raymond'un hizmetine girmeleri Güney Fransızlarının hücum kulesinin inşasının hız-

lanmasına sebebiyet vermişti¹⁶⁰. Zira Cenevizliler gemi inşası dolayısıyla ağaç işlerine olan yatkınlıklarını burada değerlendirerek Toulouse kontuna çok önemli bir hizmet sunmuşlardı. Böylece hız kazanan çalışmaların neticesinde gerek kuzeyde Godefroi'nin öncülük ettiği gerekse Sion Dağı eteklerindeki Güney Fransızlarının karargâhında Cenevizli ustalarca üzerinde çalışılan hücum kulelerinin yapımı tamamlanmıştı. Ayrıca mancınıklar, koçbaşları, merdivenler ve duvarı lağımlamak için testudolar inşa edilmişti. Kudüs'e karşı başlatılacak saldırıların ağırlık noktasını hücum kuleleri oluşturmaktaydı. Bunlardan Godefroi'ye ait olan kullanılan malzemenin istenilen ölçülerde olmamasından dolayı kısa kalasların birleştirilmesiyle yapılmıştı. Üç kattan meydana gelen kulenin en yüksek bölümü alt kısmıydı. Öte yandan yeterli işçilik kalitesinden mahrum oluşu ve iskeletin birleşik malzemeden meydana gelmesi dolayısıyla inşasında bazı temel hatalar göze çarpıyordu¹⁶¹.

Cenevizlilerin hizmeti ve gerekli materyallerin tedarik edilmesi sayesinde Raymond'un kulesi ise çok daha güçlü ve gösterişli bir silüete sahipti. Aralarındaki farklılıklara rağmen kulelerin ve içindeki mürettebatının karşı ateşten korunmasını sağlayacak donanımları ise aynıydı. Kamptaki kadın, genç ve yaşlılar kulelerin dış savunmasını oluşturacak hasırların dokumalarını yapmışlardı¹⁶². Kuleler ayrıca müdafilerin mancınıklarından atılan taşlara karşı gizli bir zırh ile donatılmıştı. Ancak kuşatma silahlarının en büyük düşmanı olan Grek ateşine karşı çözüm bulunamadığı takdirde bütün hazırlıkların bir anda küle dönüşmesi tehlikesi ciddi şekilde Haçlıları düşündürmekteydi. Reçine, naft başta olmak üzere çeşitli maddelerden özel bir karışım halinde hazırlanan Grek ateşinin su ile söndürülmesi mümkün değildi. Bölgede meskûn yerli Hıristiyanlardan birinin verdiği tavsiye ile Haçlılar sıkıntılarından kurtuldular.

160 Raymundus Aguilers, s.125.

161 Rogers, s.54.

162 Willermus Tyrensis, I, 351.

Bu kişi adı geçen silahın çıkardığı yangının ancak sirke yardımıyla söndürülebildiğı anlatması üzerine hücum kulelerinin içine sirke kırbaları konuldu¹⁶³. Yine kulelerin dış yüzeyi fazladan koruma sağlayacak hayvan derileriyle donatıldı.

Kudüs Valisi İftaharüddeve de bütün enerjisiyle şehrin savunmasını güçlendirmeye çalışıyordu. Karşı ateşte kullanmak üzere daha evvelden topladığı malzemeyle birçok mancınık yaptırmıştı. Bunların türü hakkında bilgi bulunmamasına karşın muhtemelen arrade adı verilen küçük ve savunma için oldukça ideal mancınıklardan müteşekkil idiler. Haçlı mancınıklarından açılan ateşin etkisini azaltmak üzere duvarlara kalın iplerle saman ve pamuk demetleri astırmış, hücum kulelerinin karşısında kısa kalan şehir surlarını bir gece içerisinde yükseltirmişti¹⁶⁴.

Haçlılar bir yandan susuzluğun verdiği bütün güçlölklere rağmen kuşatma silahlarını tamamlarken diğler taraftan da yaptıkları dinî seromoniler sayesinde maneviyatlarını ve morallelerini yükseltmek çabası içine girmişlerdi. 8 Temmuz'da müdafilerin şaşkın ve alaycı bakışları altında yalınayak şehrin etrafını tavaf edip Zeytin Dağı'na çıkmışlardı. Burada yapılan törenin sonrasında ileri gelen dinî liderlerin vaazlarıyla bütün Haçlı ordusunda heyecan ve saldırı azmi zirve yapmıştı. Gerçekleştirilen tören, Kudüs garnizonuna beklenen saldırının çok yakında gerçekleşebileceğinin habercisiydi. Zira Haçlılar, şehrin içerisinde Tankred çabalarıyla edindikleri bir casus sayesinde Fatımî Veziri el-Efdal'in kuvvetleriyle birlikte çok yakında Kudüs'ün yardımına geleceğini öğrenmişlerdi¹⁶⁵. Dolayısıyla onlar için daha fazla beklemek intihar ile eş değeri bir durumdu.

163 Albertus Aquensis, s.427.

164 *Gesta Francorum*, s.90; Radolphus Cadomensis, s.136.

165 Albertus Aquensis, s.419-423. Ancak Albertus'un aktardığı bu bilgi, I. Haçlı Seferi'ne katılmamasına rağmen daha sonraları hizmetine girdiğı Tankred'in hayatını ele alan *Gesta Tankredi* adlı eserin müellifi Radolphus Cadomensis tarafından zikredilmemiştir.

Haçlılar gerekli hazırlıkları bitirdikten sonra daha önceden yerleştikleri mevzileri terk ederek saldırı için kararlaştırılan yeni yerlerine geçtiler. Godefroi de Boullion, Flandre Kontu Robert ve Normandiya Kontu Robert'in idaresindeki grup hücum kulesi ve diğer silahlarıyla birlikte gece boyunca devam eden hareketliliğin sonrasında kuzey surlarının doğusunda yeni mevzilerine girdiler. Bunlar kısa sürede önlerinde engel teşkil eden hendeği de doldurmayı ve saldırı için kuleye yol açmayı başardılar. Raymond St. Gilles ise birliklerini bulunduğu noktadan biraz daha sağa doğru kaydırdı.

Haçlı taarruzunun ana hedefi hücum kulelerinin surlara yaklaştırılması ve bunlar sayesinde askerlerin şehre girmesi üzerine kurulmuştu. İki kanattan başlatılacak saldırı şehrin batısında konuşlanmış olan Tankred'in oyalayıcı bir saldırısıyla perçinlenecekti. Bu şekilde müdafilerin güç ve dikkatinin dağıtılması hedeflenmişti.10 Temmuz sabahı yukarıda belirtildiği gibi kuzey surlarının önündeki Haçlı birlikleri yeni mevzilerine yerleşmişlerdi. Sadece Raymond St. Gilles'in hücum kulesinin surlara ulaşılabilmesi için önünde yer alan hendeğin doldurulması uzun sürmüş ve hücum kulesi ancak 14 Temmuz'da surlara karşı pozisyon alabilmişti. Aynı günün sabahında başlayan taarruzun ilk evresinde herşey Haçlıların beklentileri çerçevesinde gerçekleşmiş ve şehir garnizonu çok yönlü saldırılar karşısında kuvvetlerini bölmek zorunda kalmıştı. Mamafih bundan en fazla zararlı çıkan kişi Raymond St. Gilles olmuştu. Zira savunmacılar onun büyük masraflar karşılığında inşa ettirdiği muazzam hücum kulesini daha tehlikeli addettiklerinden savunmanın ağırlığını bu yöne vermişlerdi. Müdafilerin dokuz mancınığı Raymond'un kulesi üzerinde yoğunlaşırken beş mancınık kuzey tarafındaki saldırganları durdurmaya çalışıyordu. Bütün gün süren çarpışmalarda Kudüs garnizonu mancınık bombardımanını ve Grek ateşini hücum kuleleri üzerinde yönelterek bunları imhaya gayret etmiş ise de başarılı

olamamıştı. Haçlıların mancınıkları ise surlardan ziyade müdafilerin silahlarına yöneltilmişti. Bu nedenle hücum çok fazla ilerleme kaydetmemişti. 14 Temmuz akşamı şehir halen direnmeyi sürdürmekteydi.

*Haçlılar tarafından Kudüs'ün kuşatılması ve kuşatma kulesinin
şehre hücumu (1099)*

Haçlı saldırısı ertesi gün şiddetli bir mancınık bombardımanı ile tekrar başlamıştı. Mamafih Raymond St. Gilles'in birlikleri bütün çabalarına rağmen karşılarındaki güçlü savunmayı aşamadıkları gibi hücum kulesi de hasar görmüştü. Di-

ğer kanattaki Haçlılar için ise işler daha yolunda gitmekteydi. Godefroi ve yanındakiler bir gün evvel karşılarındaki ön savunma hattında yer alan engeli koçbaşı yardımıyla yıkmıştı. Ancak koçbaşının hücum kulesi için açılan yolu tıkaması saldırının yavaşlamasına neden olmuş ve alet bizzat Haçlılar tarafından imha edilmişti. 15 Temmuz sabahı yeniden harekete geçirilen kule yoğun bir direnişle karşılaşmasına rağmen surların çok yakınına kadar çekilebilmişti. Diğer askerler de geniş koruma perdeleri ve merdivenleriyle hücum kulesine eşlik ediyorlardı.

Lorraine Kontu saldırı devam ederken surlar üzerine mancınık darbelerinin şiddetini azaltmak için konulan saman ve pamuk balyalarını ateşli okların marifetiyle yaktırmıştı. Beklemedikleri anda yoğun bir ateş ve duman bulutunun içinde kalan müdafilerin savunmayı gevşetmeleri Haçlılara hücum kulesini surlara yanaştırmak ve rampa etmek fırsatını vermişti. Saldırganların surlarda görülmesiyle birlikte kuzey tarafındaki çatışmanın daha da önemlisi Kudüs'ün kaderi belli olmuştu. Müdafiler bütün dirençlerini yitirerek şehrin içine doğru çekilmeye başlamışlardı. Diğer tarafta Raymond'un saldırısı bizzat İhtiyarüddeve'nin idare ettiği savunmadan halen güçlü bir karşılık görmektedir. Fakat kuzey surlarındaki savunmanın çöktüğü haberinin gelmesi üzerine buradaki Müslümanlarda direnmeyi bırakıp surları terk ettiler. İftaharüddeve müstahkem Davud Kulesi'ne çekildi ve burada Raymond St. Gilles ile yaptığı anlaşmayla kendisini ve maiyetinin hayatını kurtarabildi.

Haçlıların şehre girmesiyle birlikte daha önce Antakya ve Maarratü'l-numan'da yaşananlar bir kere daha tekrarlandı. Galipler korkunç bir bağnazlık ve zafer sarhoşluğu ile Kudüs'teki bütün Müslümanları ve Yahudileri katlettiler. Öyle ki kaybedilen bu nüfusun 1/10'una dahi ulaşamayan Haçlıların hâkimiyetinin ilk zamanlarında Kudüs bir hayalet şehir görüntüsüne

bürünmüştü. Kudüs'ün Haçlılar tarafından zaptıyla birlikte I. Haçlı Seferi sona ermişti¹⁶⁶.

Kudüs kuşatmasında şehrin, Haçlıların eline geçişi sırasında yapılan katliamdan kurtulabilen müdafilerin sığındığı tahkimli Davud Kulesi

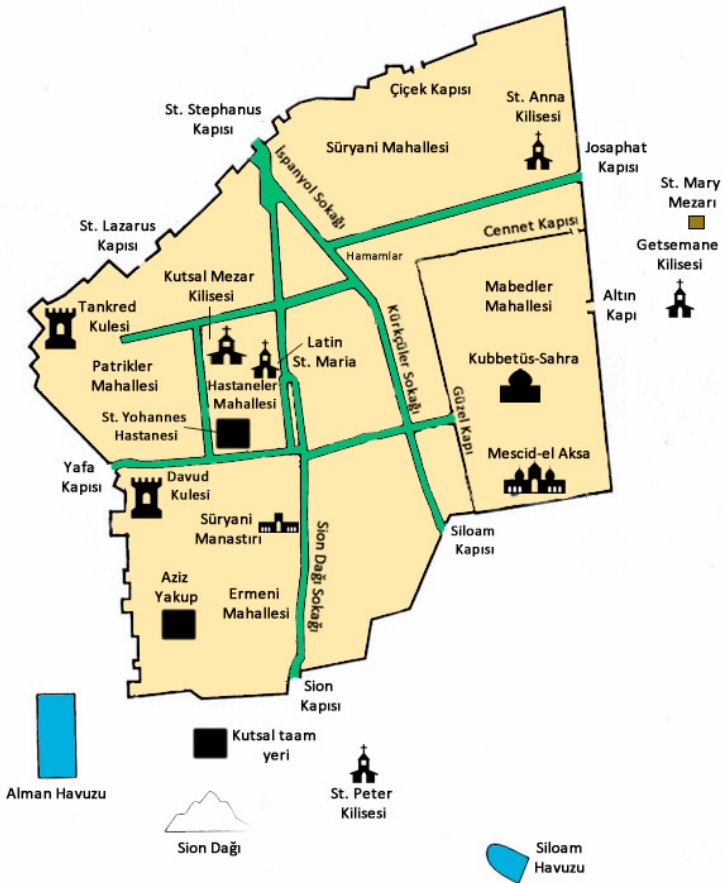
166 Fulcherius Carnotensis, s.119-122; *Gesta Francorum*, s.97-93; Robertus Monochus, s.196-202; Radolphus Cadomensis, s.128-143; Raimundus Aguilers, s.116-127; Guibertus Novigenti, s.126-133; Anna Komnena, s.342-343; Urfalı Mateos, s.199; İbn Kalânisî, s.222; Albertus Aquensis, s.413-437; Willermus Tyrensis, I, 348-378; İbn el-Esir, X, 282-284.

Yaklaşık üç yıl süren yolculukları boyunca Haçlıların kaderini belirleyen husus kuşatma savaşları olmuştur. Onlar tarafından gerçekleştirilen muhasaralarda bazı ortak yönler göze çarpmaktadır. Lojistik konusunda güçlü bir şekilde kendisini hissettiren yetersizlikler seferin hedefi ve anavatanlarıyla aradaki mesafe ile alakalıdır. Zira genel askerî prensiplere göre ikmal ve diğer lojistik gerekliliklerin temini merkezden uzaklaştıkça zorlaşır. Haçlı hareketinin kıtalararası niteliği durumu daha da zor hale getirmiştir. Uzun yolculukları sırasında Haçlıların düzenli bir ikmalden çok elde edecekleri yağmalarla bu problemi aşmayı düşündükleri aşîkârdır. Sadece Bizans topraklarına girmelerinden İznik kuşatmasının sonlanmasına kadar geçen sürede Bizans'ın güçlü alt yapısı sayesinde her bakımdan düzenli bir lojistik destek görebilmiştir. Ancak zaman zaman burada bile bazı sorunlar yaşanmıştır. Anadolu geçişi sırasında ağırlaşan lojistik sorunlar Haçlılar adına işin yamyamlık boyutuna kadar varmasına sebebiyet vermiştir. Fakat Haçlıların deniz gücünün etkinliği ve bu taraftan ikmal olanakları Antakya ve Kudüs kuşatmalarının kaderini olumlu etki etkilemiştir.

Böylesine sorunlu ve tamamen olayların akışına bırakılmış lojistik konusu haliyle kuşatmaların ağırlıkta olduğu bir seferde silahların inşası aşamasında da onları çok zorlamıştır. Bilhassa Kudüs kuşatmasında çevrede meskûn yerli Hristiyanların verdikleri destek ve rehberlikleri hayati rol oynamıştır.

Diğer taraftan Ortadoğu'da yüzyıllardan beri geliştirilen güçlü tahkimatlara karşı Haçlıların silah teknolojisinin yetersizliği de su yüzüne çıkmıştır. Elbette ki kuşatma silahlarının savaş hali dolayısıyla ivedilikle yapılmalarının kalite anlamında zayıf kalmalarına etkisi de unutulmamalıdır. Haçlılar bu durumu Maarratü'l-numan ve Kudüs'te yaptıkları gibi çift cepheli saldırılarla müdafilerin gücünü bölmek suretiyle aşmaya çalışmışlardır. Öte yandan Antakya'da şehrin tamamen ablukaya alınmasında etkili olan tahkimli mevzilere karşı yükselen hisarlar (karşı kaleler) ilerleyen dönemlerde de inşa edilmeye devam edecekti.

İlk seferin coşkusu ve dinî duygulardaki yoğunluğun Haçlıları zorluklara karşı daha dirençli kıldığı da aşîkârdır. Mamafih bu husus bir şehrin ele geçirilmesi sırasında yağma ve katliamların da önünü açmıştır. Nitekim ilerleyen zamanlarda bölgedeki diğer siyasî ve sosyal unsurları tanımalarıyla birlikte kuşatma sonrası bu süreç daha farklı gelişecektir. Son olarak en kritik zamanlarda bile Haçlıların kendi taraflarında buldukları şans unsurunu da burada tekrar ifade etmek gerekmektedir.

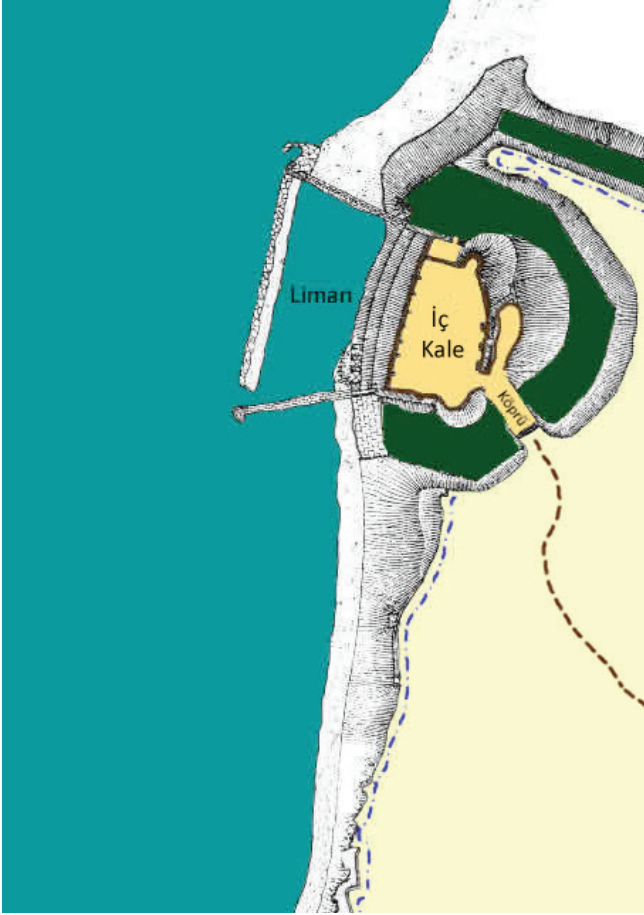
Haçlı Seferleri döneminde Kudüs

Müslümanlar ise muhataplarını henüz tam anlamıyla tanıyamamışlardı. Ayrıca kendi içlerinde yaşadıkları siyasî karmaşa mevcut tehdidi gerçekçi bir şekilde değerlendirmelerini engellemişti. Dolayısıyla Haçlılara karşı gerektiği gibi organize olmamışlardı. Düşman kardeşler Rıdvan ve Dukak'ın Antakya'yı bireysel kurtarma çabaları, Kürboğa'ya karşı kendi ordusu içindeki muhalefet ve onun Antakya önlerinde uğradığı ihanet, Haçlıların Kudüs'e ilerledikleri sırada hiçbir tehdit ile karşılaşmamalarını buna örnek verebiliriz. Hatta direniş göstermek bir tarafa Müslüman emîrlere, Kudüs'e doğru ilerleyen Haçlılara ikmal desteği verdikleri gibi şehir pazarlarını açıp yanlarına kılavuzlar katmışlardır. Böylesine bir kayıtsızlık Haçlılara kazandıkları başarıları pekiştirmek ve bölgedeki varlıklarını daha güçlü şekilde ortaya koymak imkânını vermiştir. Bu da özellikle sahil bölgesinde Müslümanların elinde bulunan şehirlere karşı Haçlılar tarafından ikinci bir saldırı ve kuşatma dalgasının yöneltilmesi sonucunu doğurmuştur.

SURİYE SAHİL ŞERİDİNİN HAÇLILAR TARAFINDAN ZAPTI

İlk seferin başarısına rağmen Haçlıların Ortadoğu'daki durumları pek de iyi sayılmazdı. Karşılarında çözülmesi gereken birçok sorun bulunuyordu. Öncelikle Kudüs'te idarenin kimin elinde bulunacağı sorusunun cevabını aramışlar ve sonuçta bir dünyevî liderin şehrin idaresini üstlenmesinin siyasî şartlar gereğince daha uygun olduğuna karar vermişlerdi. Fakat yaptıkları seçim önlerindeki birçok sorunu çözmek için atılmış basit bir adımdan ibaretti. Zira Kudüs yer aldığı coğrafya itibarıyla onlara oldukça kısıtlı imkânlar sunmaktaydı. Haçlılar için buradaki durumlarını geliştirmedikleri sürece Ortadoğu'da çok uzun süreli kalmaları mümkün görünmüyordu. Ayrıca ilk seferin katılımcılarının büyük bölümü Avrupa'ya geri dönmüştü. Elde kalan az sayıdaki nüfus ile sahip olunanları korumak zordu. Dolayısıyla Haçlılar için anavatanlarından destek arayışı kaçınılmazdı. Bu konuda Kudüs

Krallığı'nın kurucusu I. Baudouin (1100-1118)'in Papa II. Pasca-
lis'e gönderdiği mektupların yanıtı birbiri ardına yola çıkarılan ve
sayıları yüzbinler ile ifade edilen 1101 Haçlıları olmuştu. Ancak
bahsi geçen grupların Anadolu geçişi sırasındaki feci akıbetleri¹⁶⁷,
Kudüs Kralı'nı yeni çareler aramaya yönlendirmişti.

Arsuf Kalesi Planı

167 Bu seferlerle alakalı bkz., Runciman, II, 15-25; C.L. Cate, "The Crusade of 1101", *A History of the Crusades*, I, *First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, 177-219; Işın Demirkent, "1101 Haçlı Seferleri " Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, s.17-56.

Arsuf Kalesi'nin hendek ve surları

Haçlıların, Avrupa ile düzenli bir bağlantı yolu oluşturma gerekliliği aşikârdı. 1101 seferlerinin akıbeti göz önüne alındığında bunun kara güzergâhından yapılması hem zor hem de uzun zaman alabilirdi. Dolayısıyla deniz yolunu tercih etmek düşüncesi ön plana çıkmıştı. Böylece Kral I. Baudouin, yeni kurulan devletine hayat kaynağı olacak Doğu Akdeniz sahilindeki şehirlerin zaptı için sistematik bir şekilde çalışmaya başlamıştı. Bununla ilgili ilk denemeler zaten ağabeyi Godefroi tarafından yapılmıştı. Arsuf'a karşı gerçekleştirilen kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen temel bir eksikliğin vurgulanması açısından da faydalı olmuştu. Godefroi, şehri kara tarafından şiddetli şekilde tazyik etmesine karşın donanma gücünün yokluğu, müdafilerin rahatlıkla kendilerini deniz yönünden takviye etmelerini sağlamıştı. Bu durumda çok fazla bir şey yapamayacağını anlayan Godefroi de kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kalmıştı¹⁶⁸. Arsuf örneği sahildeki şehirlerin donanma desteği sağlanmadan ele geçirilmesi imkânsızlığını gözler önüne sermişti. Kral Baudouin de mevcut durumun farkındaydı. Problemin çözümünü hac ve ticaret için

168 Albertus Aquensis, s.487; Willermus Tyrensis, I, 409.

bölgeye gelen İtalyan şehir devletlerinin filolarından istifade etmekte buldu. Bunlar ele geçirilecek şehirlerde kendilerine verilecek ticarî imtiyazlar ve ganimetten pay almak karşılığında krala yardımı kabul ettiler.

Arsuf Kalesi'nin dış tahkimatları

Haçlılar tarafından Suriye sahil şeridine karşı başlatılacak sistematik kuşatmaların ilk kurbanı tahkimli küçük Arsuf şehri oldu. 1101 baharında Doğu Akdeniz'deki Yafa Limanı'na demirleyen bir Ceneviz filosunun¹⁶⁹ da denizden destek sözünü vermesiyle Kral, şehir önlerine geldi. Ordugâhının etrafını hendeklerle tahkim etti. Bu durum o dönemde kuşatmacı orduların standart uygulaması şeklinde görüleceği gibi Baudouin'in kuvvetlerini yetersizliği ile de ilgiliydi. Haçlılar ablukayı başlatmalarının hemen sonrasında kendilerinin kuşatmalardaki en temel silahı haline gelen bir hücum kulesi inşasına başladılar. Fakat hücum kulesi inşası konusundaki tecrübe ve beceri eksikliği çeşitli sorunları da beraberinde getirdi. Daha önce Kudüs kuşatmasında Godefroi'nin inşa ettirdiği kulenin yapılışından kay-

169 Fulcherius (s.151) bu gemilerin mahmuzlu gemiler olduğunu belirtmektedir.

naklı bazı hatalarından yukarıda bahsedildi. Şimdi Arsuf'ta inşa edilen hücum kulesi ise hızla bitirilmesine ve şehir surlarına yanaştırılmasına karşın kapasitesi içine bindirilecek çok sayıda insanı taşımaya müsait değildi. Bu nedenle bir anda yıkılan kulenin enkazında 100 kadar asker yaralanmıştı. Kule hücumunun başarısız kalmasına rağmen ardından Haçlıların merdivenler yardımıyla yaptığı yeni saldırısı başarı kazanmış ve saldırganların surları ele geçirmeye başladığını gören Arsuf'lular, Baudouin'e haberciler göndererek aman istemişlerdi. İsteklerinin kabul edilmesinin ardından sadece ailelerini yanlarına alarak Askalan'a gitmelerine müsaade edilmişti¹⁷⁰.

Haçlıların Arsuf gibi küçük bir hedef karşısında dahi ön plana çıkardıkları temel silah daha önce Kudüs'te olduğu gibi hücum kulesi olmuştu. Rogers, onların muhasara silahları inşası konusunda fazla çeşitlilik gösterememelerini, bilhassa surların altına lağım kazmak usulüne çok fazla başvurulmamasını yetişmiş eleman yokluğuna ve dönemin tahkimatlarının gücüne bağlamaktadır¹⁷¹. Diğer taraftan Haçlılara karşı yapılan savunmalarda müdafilerin daha evvelki örnekler dolayısıyla yaşadıkları korku, muhataplarına karşı kolayca teslim bayrağını çekmelerine de neden olabilmekteydi.

Öte yandan I. Haçlı Seferi sırasında gerçekleştirilen kuşatmalarda ele geçirilen şehirlerin ahalisinin akıbetleri ile Arsuf'taki teslim anlaşması, Haçlılar tarafındaki keskin düşünce değişikliğini de ortaya koymaktaydı. Baudouin çok doğru bir şekilde artık bölgedeki komşularıyla da iyi geçinmenin bu çerçevede dinî taassubun dışına çıkarak onlara savaş kurallarının gerektirdiği tarzda davranmasının gerekliliğini anlamıştı.

Yine de bu husus zaman zaman göz ardı edilebilmekteydi. Nitekim Arsuf'un ardından kuşatılan Kaysariyye ahalisi mancı-

170 Fulcherius Carnotensis, s.151-153; Albertus Aquensis, s.563; İbn Kalânîsî, s.225; İbn el-Esîr, X, 325.

171 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, s.71.

nıklarla yapılan yoğun bombardımana ve Haçlıların saldırılarına on beş gün boyunca direnmeyi başarmıştı. Bu süre zarfında Haçlılar bir yandan saldırılarını sürdürürken diğer taraftan da şehir surlarından daha yüksek bir hücum kulesi inşasına başlamışlardı. Kulenin yapımında sefere katılan Cenevizlilerin gemilerinden birinin sökülmesinden elde edilen malzeme kullanılmıştı¹⁷². Haçlıların muhasara silahlarının inşasında bu işe uygun malzeme konusunda genelde sıkıntı içinde olduğu dikkate alındığında bulunan çözüm oldukça pratiktir. Çünkü saldırganlar gerçekleştirdikleri harekâtlarda karşılarına çıkan şehirleri hızlı bir şekilde düşürebilmek çabası içindeydiler. Böylece müdafilere denizden veya karadan gelebilecek herhangi bir yardım olasılığını da ortadan kaldırıyorlardı. Zira böyle bir yardım geldiği takdirde karşı tarafın sayısal üstünlüğü ve lojistik imkânları onları geri çekilmek zorunda bırakabilmekteydi. Dolayısıyla Haçlılar bir bakıma süratli hareket etmeye ve saldırılarını birbiri ardına yinelemeye mecburdurlar. Rogers'e göre bu onların Avrupa'dan miras aldıkları göğüs göğüse mücadele formatına eğilimlerini de açıklamaktaydı¹⁷³.

Ancak Kaysariyye önlerindeki Haçlılar için hücum kulesinin bitmesini beklemeye de gerek kalmamıştı. Sürekli yinedikleri hücumlardan birinde merdivenler yardımıyla surlara çıkmayı başarmışlardı. Ardından şehre giren Haçlılar köle pazarında satabilecekleri genç erkek ve kızların dışında bütün ahaliyi öldürmüşlerdi. Kuşatmanın görgü şahitlerinden Fulcherius, kazığa oturtulan insanların dışında, yakılan cesetlerin çıkardığı kötü kokudan kendilerinin de çok rahatsız oldukları söylemiştir¹⁷⁴. Willermus yapılan yağma ve katliamın bir diğer boyutunu gözler önüne sermektedir. Şehirliilerin altınlarını ve sahip oldukları değerli taşları yuttuğunu gören Hristiyanların açgözlülükle onları ikiye bölüp içlerindeki hazineleri aradıkla-

172 Fulcherius Carnotensis, s.153.

173 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, s.70.

174 *Gesta Francorum Iherusalem Peregrantium*, s.154-155.

rını belirtmektedir¹⁷⁵. Runciman'a göre, Baudouin tarafından müsamaha gören bu vahşice zulüm bir maksada dayanıyordu. Kral kendisine itaat edenlere karşı sözünü tuttuğunu, fakat başka türlü hareket edenlere hiç acımadan kıyacağını bu suretle ilan etmek istemişti¹⁷⁶. Bu son derece yerinde bir tespittir. Tarih boyunca kimi fatihlerin benzer usulleri kullandığı bilinmektedir. Örneğin Cengiz Han (1206-1227) büyük fütuhâtı sırasında kendisine direnç gösteren şehirlerin ahalisine -ki buna Buhara ve Semerkand'ı misal gösterebiliriz- büyük katliamlar uygulamasına karşın Maverâünnehir Seferi'nin başlangıcında direnmeden teslim olan Nur kasabasının halkına iyi davranıp yağma ve katilden masun tutmuştu. Bu nedenle adı geçen yerleşim Kutlubalık adıyla anılmaya başlanmıştı¹⁷⁷.

Denizden donanma desteği ile yapılan birleşik saldırılar değerini Arsuf ve Kaysariyye kuşatmalarında ispat etmişti. Ancak Haçlılar bu konuda tamamıyla dışa bağımlı durumda olduklarından kimi zaman sadece kara gücüne güvenmek zorunda kalmışlardı. Nitekim I. Baudouin 1103 yılı baharında Akka üzerine yürüdüğünde böyle bir destekten mahrumdu. Şehir güçlü surlarının yanında gemilerin yaz-kış her türlü havada yaşayabilecekleri duvarların içinde ve dışında yer alan iki limana sahipti. Akka'nın tahkimatlarına karşı Haçlı kuvvetlerinin karadan mancınıkların desteğinde yaptıkları bütün saldırılar sonuçsuz kalmıştı. Ayrıca şehir garnizonu 12 gemiden meydana gelen bir Fatimî filosunun komşu şehirlerden topladığı erzak ve askerlerle gelişyle gücünü arttırmıştı. Daha sonra müdafilerin çıkış yaparak Haçlıların hücum kulesini ve mancınıklarını yakmaları, Baudouin'in kuşatmayı kaldırmasına sebebiyet vermişti¹⁷⁸. Onun çekilirken şehrin etrafındaki ekinleri, meyve

175 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, I, 436-437.

176 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 60.

177 V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, Ankara 1990, s.433.

178 Albertus Aquensis, s.661-663; İbn el-Esîr, X, 345; Willermus Tyrensis, I, 453.

Yalnız İbn el-Esîr, Akka'daki gelişmeleri anlattığı kısımda Haçlıların denizden

bahçelerini imha etmesi ise intikam duygusuyla karşı tarafa zarar vermek hissinin bir tezahürü olarak düşünülebilir. Bu uygulama kuşatma savaşlarında müdafiler tarafından kuşatmacılara ikmal ve iâşe imkânı tanımamak, saldırganların ise müdafilerin ekonomik gücüne darbe vurmak amacıyla sıkça başvurdukları bir yöntemdi.

Maruz kaldıkları başarısızlığa rağmen Akka gibi önemli bir liman kentinin elde bulundurulması Haçlılar için zorunluluk arz etmekteydi. Kral I. Baudouin 1104 senesinin başlarında bölgeye gelen 70 galeriden meydana gelen bir Ceneviz filosunu verdiği ciddi ekonomik imtiyazlarla¹⁷⁹ kendisiyle Akka'yı kuşatmaya ikna etmişti. Bu kez iki taraftan tazyik edilen şehrin abluka dolayısıyla dışarıyla bağlantıları da kesilmişti. Böylece kuşatma altındakilerin daimi kâbusu olan açlık ve buna bağlı salgın hastalıklar kısa sürede etkisini hissettirmeye başlamıştı. Üstelik Haçlıların inşa ettikleri mancınıkların sürekli bombardımanı müdafiler üzerinde psikolojik bir çöküntü meydana getirmişti. Öyle ki Fatımî Valisi Zahirüddeve el-Cüyüşî, *Haçlılarla savaşta yorgun düşerek*¹⁸⁰ şehirden ayrılmıştı. Sonuçta savunma direnci günden güne düşmekte olan müdafiler artık çok fazla bir şey kalmışlardı. Yapılan görüşmelerin neticesinde isteyenlerin ailelerini ve zenginliklerini de yanlarına yapılamayacağına karar vererek Haçlılarla anlaşmak üzere elçiler yollamaya mecbur alarak diledikleri yere gitmelerine, şehirde kalacakların ise vergilerini ödemeleri kaydıyla iyi şartlarda yaşayabilmeleri hususunda anlaşmaya varılmıştı. Bununla bir-

de 16 parçalık bir donanma tarafından desteklendiğini, Müslümanların bu gemileri de yaktığını belirtmektedir. Ancak konuyla alakalı Haçlı kaynaklarında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

179 Cenevizliler sağlayacakları destek karşılığında Akka Limanının gelirlerinin 1/3'nün ebediyen kendilerine bırakılmasını krala kabul ettirmişlerdi. Ayrıca ganimet gelirlerinden de pay alacakları gibi bir kilise, bütün yargı ve yönetim haklarının kendilerinde olacağı bir mahalleye sahip olacaktı. Bkz. Willermus Tyrensis, I, 455.

180 İbn Kalânîsî, s.232; İbn el-Esîr, X, 373.

likte zengin bir yağmadan mahrum kaldıklarını düşünen Cenevizliler, kralın verdiği söze rağmen Akka'da yağma ve katliama girişmişlerdi. Onları ancak kralın müdahalesi durdurabilmişti (26 Mayıs 1104)¹⁸¹.

Deniz desteğinin etkinliği burada bir kere daha kendisini göstermişti. Aslında kıyı şehirlere karşı yapılan kuşatmalarda deniz gücüne sahip olmanın başlıca avantajı Akka'da yaşandığı gibi muhasara altında tutulan şehre dışarıdan gelebilecek yardımları engellemekti. Gemiler o sıralarda henüz şehirlerin tahkimatlarını tehdit edebilecek güçte silahlarla donatılmamışlardı. Ancak sahip oldukları mahmuzları sayesinde yardım gemilerini rahatlıkla alt edebilmek şansına sahiptiler¹⁸². Bunun için İtalyan şehir devletlerinin filolarından istifade edilmesinin diğer bir faydası ise kuşatma güçlerine getirdikleri sayısal avantajdan çok muhasara silahlarının yapımında ustalaşmış kimseler olmalarıydı. İtalyanlar bu silahların yapımında kullanılacak ip, kereste, çivi gibi malzemelerin tedariki için de ciddi katkı sağlamaktaydılar.

Diğer taraftan Beyrut önlerinde yaşandığı gibi Haçlılar kimi zaman kereste ihtiyacını hemen kuşatma sahasını dâhilinden de karşılayabilmişlerdir. Adı geçen şehir ve çevresi zengin ormanları ile bilinmekteydi. Buraya özgü bir tür olan sedir ağacı gemicilik alanında çok eski dönemlerden beri kullanılmaktaydı. Nitekim günümüzde Beyrut, Lübnan'a ait olup bu devletin bayrağının sembolü de sedir ağacıdır. Yüksek bir ağaç olması da onu tercih sebebi kılmaktaydı. Bu özelliği dolayısıy-

181 Albertus Aquensis, s.675.

182 Susan Rose (*Medieval Naval Warfare, 1000-1500*, Londra 2002, s.36) kedi adı verilen gemilerin üzerlerine yerleştirilmiş mancınık ve balista ile donatıldığını belirtmiştir. Bunlar 1123 yılında Cenevizlilerin Askalan önlerinde Fâtımî filosunu imha ettiği savaşta kullanılmışlardı. Ancak bunların savaşdaki rollerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. DeVries (*Medieval Military Technology*, s.296,301) de güvertesi kale şeklinde tasarlanmış bazı gemilerin XII. yy.'da mancınıkla donatıldığını XIII. yy.'da ise gemilerin güvertelerine balistaların monte edildiğini yazar.

la genelde hücum kulelerinin iskeleti için uzun ağaç sıkıntısı çeken Haçlılar adına eşsiz bir nimet teşkil ettiği muhakkaktır.

Kale kuşatmalarında trebushet (mancınık) kullanılmasına dair

Beyrut, Haçlı kuşatmasının hemen başlangıcında 19 gemiden oluşan bir filo tarafından ikmal edilmişti. Bu filo denizdeki zayıf ablukayı yarıp limana ulaşmayı başarmıştı¹⁸³. Ancak son-

¹⁸³ İbn Kalânîsî, s.268-269.

rasında güçlü bir Ceneviz filosunun gelişi üzerine Müslüman gemileri, onlarla savaşı göze alamayarak açık denize yelken açmışlar ve böylece şehrin dışarıdan takviye edilmesi imkânsız hale gelmişti. Haçlılar hazırlıklarını tamamlamalarının ardından mancınıklarla başlattıkları bombardımanın sürekli hale gelişi müdafileri yorgun düşürmüştü. Neticede 27 Nisan 1110'da iki hücum kulesinin surlara yanaştırılmasının engel lenememesi şehrin düşmesine yol açmıştı.

Korku içinde limana kaçan ahali buradan karaya çıkan Cenevizlilerin saldırısıyla iki ateş arasında kalmış ve büyük bir katliam yaşanmıştı. Gelişmelerden dehşete düşen kral verdiği bir emirlerle *bu kasaplığa bir son vermişti*¹⁸⁴.

Aynı senenin sonlarına doğru daha önce iki defa kuşatılan Sayda şehri de Haçlıların eline geçmişti. Ancak burada yaşanan gelişmeler aktardığımız bütün örneklerden farklı olmuştu. Müdafiler, Haçlıların kara ve deniz ablukası karşısında çok fazla mücadele şansları olmadığını düşünmüşlerdi. Bu nedenle farklı bir yol izlemeye karar vermişlerdi. Kralın yanında bulunan bir Müslüman dönmesini büyük meblağlarda para ve zengin hediyeler karşılığında onu öldürmeye ikna etmişlerdi. Ancak şehirdeki bir yerli Hristiyanın, Haçlıları suikast planından haberdar etmesiyle Kral Baudouin ile aynı ismi taşıyan bu kişi yakalanmış ve asılarak idam edilmişti¹⁸⁵. Tertiplerinin boşa çıkması müdafilerin ümitlerini de bitirmişti. O sıralarda Sur'da bulunan Fatimî filosunun da desteğe gelmeyeceğinin anlaşılmasıyla korkuları iyice artmıştı. Neticede Haçlıların kuşatma silahlarının gücünü ve Beyrut ahalisinin başına gelenleri de dikkate alarak teslim olmaya karar vermişlerdi. Anlaşmanın ardından şehirden ayrılanlar Sur ve Askalan gibi Müslümanların elinde kalan şehirlere giderken ahalinin birçoğu Haçlı idaresinde kalmayı tercih etmişti¹⁸⁶.

184 Fulcherius Carnotensis, s.196-197; Willermus Tyrensis, I, 485.

185 Willermus Tyrensis, I, 487-488.

186 Fulcherius Carnotensis, s.199-200; İbn Kalânîsî, s.273-274; İbn el-Esîr, X, 479-480; Willermus Tyrensis, I, 486-488.

TRABLUS KUŞATMASI (1103-12 Temmuz 1109)

Yukarıda anlatılan kuşatmaların tamamında Haçlılar rakamsal zafiyetlerini saldırganlıkları ve kara-deniz güçlerinin uyumlu işbirliği sayesinde telafi etmeyi bilmişlerdi. Bölgedeki en kudretli Müslüman devleti durumundaki Fatımîlerin ve Dimaşk hâkimlerinin etkin şekilde olaylara müdahale edememeleri de Haçlıların başarısının diğer bir nedeniydi. Aynı şekilde Selçuklularda kendi aralarında mücadele etmeye devam ediyorlardı. Bu ilgisizlikten istifade ile Toulouse Kontu Raymond St. Gilles tarafından başlatılan Trablus kuşatması şartları, şekli ve süresi açısından Doğu Akdeniz sahil şeridinde Haçlılar tarafından gerçekleştirilen diğer kuşatmalardan ayrılmaktadır.

1102 tarihinde Tartus'u ele geçiren Raymond'un bölgedeki varlığı Müslüman hâkimleri rahatsız etmişti. Trablus Emîri Fahrülmülk b. Ammar'ın çağrısıyla Hıms Hâkimi Cenahüddevle ve Dimaşk Meliki Dukak kuvvetlerini birleştirerek Raymond'un üzerine yürümüşlerdi. Ancak bunlar, Haçlı liderinin 300 kişilik birliğine 1/20 lik bir kuvvet üstünlüğe rağmen mağlup olarak çekilmek zorunda kalmışlardı¹⁸⁷. Daha sonra Raymond kazandığı başarıdan cesaret alarak Trablus önlerine gelmiş ise de Fahrülmülk tarafından kendisine sunulan para ve binekler karşılığında geri çekilmeye ikna etmişti. Ancak muhatabının güçsüzlüğünün farkında olan Raymond çok geçmeden tekrar şehir önlerine gelerek kuşatmayı başlatmıştı (1103). Yanında 40 parçadan müteşekkil bir Ceneviz filosu da bulunuyordu. Bununla birlikte güçlü tahkimatlara sahip Trablus, onun küçük ordusunun kolayca alabileceği bir şehir değildi. Nitekim kısa süre sonra Cenevizliler daha kolay bir hedef teşkil eden Cübeyl üzerine gitmeyi tercih etmişlerdi. Raymond ise ne kadar kararlı olduğunu şehre beş kilometre mesafede yer alan tepeye daha sonradan kendi adıyla (Kal'atü Sancil) anılacak bir kale inşasına başlayarak göstermişti. Haçlı kontunun ısrarı bütünüyle boş bir inattan ibaret değildi.

187 İbn el-Esîr, X, 343-344.

Öncelikle kazandığı meydan savaşı onun gücünün ispatı olmuş ve Müslümanlar arasında çekinilen bir şahsiyet haline gelmişti. Ayrıca diğer Haçlı reislerinin aksine Bizans imparatoru ile ilişkileri her zaman iyi bir seyir takip etmişti. Nitekim kale inşasına başladığında Bizans hâkimiyetindeki Kıbrıs'tan yapılan lojistik destek sayesinde hiç zorlanmadan işi bitirebilmişti(1104). Diğer taraftan bölgedeki yerli Hristiyanlar da kuşatmaya başlamasından itibaren onun yanında yer almışlardı¹⁸⁸.

Kal'atü Sancil'in inşasındaki düşünce, Haçlıların Antakya muhasarasında yapılan örnekleriyle, Fransa'da III. Foulque'nin (Nerra) kaleleriyle aynı gerekçelere dayanmaktaydı. Kurulduğu yer itibarıyla Trablus'un dışarıyla kara bağlantısını kesecek konumu kaleye saldırgan bir yapı kazandırmaktaydı. Ayrıca Toulouse Kontu'nun küçük savaş birliğini kaleden yapılacak ani bir huruç ya da dışarıdan şehre yardıma geleceklerin saldırılarına karşı güvenlik altına almaktaydı. Haçlılar ileriki yıllarda da bu tür kaleler inşasından sıklıkla yararlanacaklardı. Nitekim aynı dönemlerde Kudüs Kralı I. Baudouin tarafından Dımaşk yönünden gelen tehditleri engellemek aynı zamanda karşı bir tehdit unsuru oluşturmak üzere inşa ettirilen el-AlKalesi, Atabek Tuğtekin tarafından hücumla alınarak yıktırılmıştı¹⁸⁹.

Trablus kuşatması kara-deniz ablukası şeklinde yaklaşık altı sene boyunca devam etmişti. Muhasara Raymond'un 1105'de ölümünden sonra yeğeni William-Jourdain tarafından sürdürülmüştü. Şehrin 1109'daki zaptına kadar Haçlı tarafında artık kronik hale gelen eksiklikler sürekli ön planda olmuştu. Öncelikle denizden abluka için İtalyan ve zaman zaman destek veren Bizans gemilerine bağımlıydılar. Ayrıca sayısal yetersizlikleri de kuşatmanın uzamasını doğal hale getirmekteydi. Ancak daha öncekilerin aksine Trablus'u kuşatan Haçlılar için ikmal hiçbir zaman sorun olmamıştı. Bizans ile iyi ilişkileri sa-

188 İbn el-Esîr, aynı yer.

189 İbn Kalânisî, s.241; İbn el-Esîr, X, 399.

yesinde gerek Raymond gerekse yeğeni William-Jourdain kendilerine sürekli ikmal desteği sağlayabilmişlerdi.

Müdafiler de muhasara boyunca sürdürdükleri mücadele metodu ile önemli bir örnek teşkil etmişlerdi. Şehrin idarecisi Fahrülmülk b. Ammar bu kadar uzun zaman içerisinde dışarıdan daimi bir müttefik bulamamasına karşın düşmanının zafiyetlerini de en iyi şekilde değerlendirmeyi de biliyordu. Özellikle deniz ablukasının dönemsel oluşundan istifade ile kendi filosuyla Haçlıların elinde olan şehir ve arazileri yağmalatmıştı. Böylece karşı tarafın tarımsal faaliyetlerine sekte vurarak onları ekonomik yönden zayıflatmaya çalışmıştı¹⁹⁰. Trablus ahalisi de karşılaştıkları bütün zorluklara göğüs gererek erzak bulabilmek için en değerli eşyalarını bu uğurda harcamaktan çekinmemişlerdi. Süreç içerisinde karşılaşılan kimi ihanetler ise şehrin ikmal hususundaki sıkıntısını arttırmıştı. Bu nedenle şehirde fiyatlar artmış 100 dirhemlik gümüş parçası bir dinara satın alınabilir olmuştu¹⁹¹.

Zorlukların tahammül sınırlarını aşmaya başlamasıyla Fahrülmülk bizzat kendisi destek aramak için şehir dışına çıkmaya karar vermiş ve 500 kişilik bir kuvvetle birlikte önce Dımaşk'a oradan da halife ve Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile görüşeceği Bağdat'a gitmişti. Ancak yaptığı görüşmelerinden destek sözlerinin dışında somut hiçbir şey elde edemediği geri dönmek zorunda kalmıştı. Üstelik Trablus'taki yokluğu sırasında şehrin Fatımîlere teslimi üzerine bir köşeye çekilmek zorunda kalmıştı. Fatımîlerin erzak ve asker yüklü teknelerle gelişleri Trablus halkını ümitlendirmişti. Mamafih karşı tarafta Raymond St. Gilles'in oğlu Bertrand'ın bir Ceneviz filosu eşliğinde şehir önlerine varılması Trablusluların kurtuluş hayallerinin sonu oldu. Bir süre sonra Kral I. Baudouin'nin de katılımıyla kuşatma daha da şiddetlenmişti. Mancınıklar ve hü-

190 İbn el-Esîr, X, 365-366.

191 İbn el-Esîr, X, 412-413.

cum kulelerinin eşliğinde yapılan saldırılarına daha fazla dayanamayacaklarını düşünen Vali Şerefüddeve ve Trabluslular nihayetinde aman istemek zorunda kaldılar. İki taraf arasında Akka müdafileriyle yapılan şartlarda anlaşmaya varıldı ve şehir Haçlıların eline geçti¹⁹².

Böylesine uzun bir ablukanın bütün olumsuzluklara karşın başarıyla sonuçlandırılması Haçlılar adına kesin bir başarıydı. Müslümanlar tarafında ise kayıtsızlığın boyutları bütün tahammül sınırlarını aşmış gibi görünüyordu. Özellikle Fatımî donanmasının kendi sularında olmasına ve bütün limanlardan faydalanabilmek şansına rağmen kuşatılan şehirlere askerî ve lojistik destek vermek konusundaki pasif tutumu oldukça dikkat çekicidir. Aslında daha önce Akka'nın ilk muhasarasında ve Sayda'da bu konudaki becerilerini sergilemişlerdi. Ancak düzenli bir yardım konusundaki yetersizlikleri belki de İtalyan abluka filolarına üstünlük sağlayamamalarıyla ya da kendi iç çekişmeleriyle alakalıydı. Öyle ki İbn el-Esir, Trablus'a yardım götürmek üzere Fatımîlerin bir donanma hazırladıklarını fakat hareket zamanı hakkında ihtilafa düştüklerini belirtmektedir. Bir senenin sonunda gemiler yola çıktığında ise bu kez de esen ters rüzgârlar nedeniyle Trablus'a geç ulaşabilmişlerdi. Onların gelmeden hemen önce şehir, Haçlıların eline geçmişti. Bu sebeple gemiler taşıdıkları asker, para ve bir senelik erzaktan oluşan yüklerini Sur'a götürmek zorunda kalmışlardı¹⁹³. Kaynağın tam olarak ifade etmese de *aralarında ihtilafa düştüler* şeklindeki cümlesinden anlaşılacağı üzere yardım filosunun hazır olmasına karşın bir sene süresince hareketsiz kalmasının nedeni Fatımîler Devleti bünyesindeki siyasî mücadelelerdi. el-Melik el-Efdal dahi bütün güç ve otoritesine rağmen zaman zaman bu tür olayların önüne geçemiyordu. Elbette ki böyle durumlar Haçlıların başarısına önemli ölçüde katkı sağlamıştı.

192 İbn Kalânîsî, s.260-264; İbn el-Esîr, X, 475-476; Willermus Tyrensis, I, 475-478.

193 *el-Kâmil fi'l-târih*, X, 475-477.

Mısır donanmasının durumuyla alakalı kereste ihtiyacının Haçlıların gelişi sırasında çok daha güçlü şekilde hissedilmeye başlandığını ve bunun donanma için başlıca sorunu teşkil ettiği ifade edilmektedir¹⁹⁴. Ayrıca Avrupalılara nispetle dar bir kıyı şeridi ve denizcilik konusunda beceri sahibi insan gücü eksikliği de zafiyet sebepleri arasında gösterilmektedir. Yine birden fazla düşmanla karşı karşıya kalan Fâtımî donanmasının kayıplarını kapatması için oldukça uzun süreler gerekmekteydi¹⁹⁵. Bunun çaresizliğini Haçlıların 1124 senesindeki ikinci Sur kuşatması sırasında en güçlü şekilde hissedeceklerdi.

SUR KUŞATMASI

I. Kuşatma (Kasım 1111-Nisan 1112)

Haçlılar Kasım 1111'de sahil şeridinin en güçlü tahkimatlarına sahip şehri Sur'un önlerine geldiklerinde daha önceki başarıları dolayısıyla yüksek bir özgüvene sahiptiler. Bir yarımada üzerinde kurulu Sur, karayla bağlantısını dar bir şerit ile sağlamaktaydı. Aslında bir ada olan Sur, Büyük İskender'in M.Ö. 332'deki kuşatması sonrasında yarımadaya dönüşmüştü. Make-don Kralı burayı ele geçirmek için karadan adaya bir yol açmıştı. Şehrin denize bakan surları birbirine eşit ve uygun yükseklikteki iki sıra duvardan meydana gelmişti. Kara tarafında ise üçlü bir sur engelinin dışında olağanüstü yükseklik ve kalınlığa sahip kuleler birbirine değecek kadar yakın konuşlanmış durumdaydı¹⁹⁶. Sur'un karayla bağlantısını sağlayan yolun her iki tarafına da gemiler güvenle yaklaşabilmekteydi. Bununla birlikte şehri çevreleyen dalgalı denizin adaya yakın noktaları çeşitli yükseklikte sivri kayalarla örülmüştü. Kayaların yerlerini bilmeyen bir filonun, kılavuz yardımı olmaksızın denizden buraya ulaşması

194 William Hamblin, "The Fatimid Navy During the Early Crusades: 1099-1124)", *Medieval Ships and Warfare*, ed. Susan Rose, Aldershot 2008, s.217.

195 Hamblin, a.g.m., s.217-218.

196 Willermus Tyrensis, II, 7-9.

büyük kayıpları göze almadan imkânsız gibiydi. Diğer taraftan Haçlılar tarafından ele geçirilen şehirlerdeki varlıklı aileler buraya yerleştiği için Sur'da ciddi bir ticaret hacmi ve ekonomik birikim de mevcuttu.

Haçlılar, kuşatmaya başladıkları tarihten de anlaşılacağı üzere daha öncesinde olduğu gibi muhataplarının kuşatmaya ilgisiz kalacaklarını düşünmüşlerdi. Zira kış mevsimine girildiği için bölgeden ayrılan İtalyanlardan deniz desteği almaları söz konusu değildi. Kuşatmacılar şehir surlarının hemen önündeki meyve bahçelerindeki ağaçları keserek buraya yerleşmişti. Böylece Sur'un karayla bağlantısı tamamen kesilmişti. Kral I. Baudouin kesilen ağaçların kerestelerinden birliklerine kışlık barakalar inşa ettirerek kuşatmada ne kadar ısrarcı olduğunu göstermişti. Fakat karşı tarafta da yoğun bir hazırlık telaşı başlamıştı. Şehrin Fatımî Valisi İzzülmülk, Mısır'ın uzaklığını da göz önünde tutarak Dımaşk Hâkimi Atabek Tuğtekin'den acilen yardım istemişti. Atabek de derhal 200 kişilik bir okçu süvari grubunu yola çıkarmıştı¹⁹⁷. Ayrıca çeşitli şehirlerden gönüllülerde Haçlılarla savaşmak için Sur'a akın etmişlerdi¹⁹⁸.

Öte yandan Albertus Aquensis, Sur valisinin, destek ricasıyla birlikte Tuğtekin'e gönderdiği 20.000 altının Kral tarafından ele geçirilmesine dair bir rivayeti aktarmaktadır¹⁹⁹. Rogers²⁰⁰ ve Runciman²⁰¹, onun kaydını kabullenerek Baudouin'in kuşatma için gerekli malî kaynağı bu şekilde sağladığı yazmışlardır. Ancak hikâyede altınların bir Haçlı şövalyesi tarafından Tuğtekin'e ulaştırılmak istenmesi gibi gerçekte bağdaşmayan bazı noktalar bulunmaktadır. Zira İbn el-Esir de aynı şekilde gönderilen meblağdan bahsetmekle birlikte bunun Tuğtekin'in

197 İbn Kalânîsî, aynı yer. Albertus Aquensis (s.829) bu rakamı 500 olarak vermiştir.

198 İbn Kalânîsî, s.284.

199 *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s.827-829.

200 *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, s.79.

201 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 77.

eline geçtiğini belirtmektedir. Ona göre Atabek parayı aldıktan sonra başka takviye birlikleri göndermişti. Fakat bunlar, Müslüman işbirlikçilerin yardımı sayesinde Haçlılar tarafından ele geçirilip öldürülmüşlerdi²⁰².

Haçlılar şehir önlerine karargâh kurmalarının akabinde surlara karşı saldırılara başlamışlardı. Bu arada denizden sürekli olmasa da zaman zaman bir Bizans filosunun desteğini elde etmişlerdi. Karşılarındaki Sur müdafileri de yapılan saldırılara aynı şiddetle karşılık vermekteydi. İbn Kalanîsî'ye göre şehrin dar kara surlarına saldıran düşmanın üzerine bir gün içinde 20.000 ok atışı yapılmıştı²⁰³. Bu yapılan savunmanın şiddetini gösteren önemli bir rakamdır. Bernard S. Bachrach bir İngiliz burhunun saldırganlara karşı savunma gücüyle alakalı yaptığı değerlendirmede İngiliz kısa yaylarıyla donanmış 100 okçunun en düşük 18 kg'lık bir çekiş gücü ve 45° lik bir açıyla bir buçuk dakika içerisinde 6 salvoluk 600 atış yapabileceğini hesaplamıştır. Bunun hedefi durumundaki saldırganlar ise yaylım ateşi altında verebilecekleri kaybı ise azami 128 kişi olarak ifade eder²⁰⁴.

Yeniden Sur'a döndüğümüzde öncelikle kara tarafındaki surların darlığı ve atış yapılacak kulelerin birbirine yakınlığı dolayısıyla burada gerek müdafilerin gerekse saldırganların çok büyük kuvvetler bulunduramayacağını düşünmek gerekir. Bachrach hesaplamalarında okçuların profesyonel askerler değil köylü sınıfından gelen kişiler olduğu varsayımıyla hareket etmiştir. Burada ise Tuğtekin'in gönderdiği destek kuvveti ve şehirdeki profesyonel askerlerin varlığı söz konusudur. Karşı atışı da hesaplayarak, kulelerden baş üstü ya da sütre gerisi atışla iyi bir okçunun dakikada asgari 15 atış yapabileceği bilinmektedir. Sur tahkimatının kuleleri üzerinde yer alacak 200

202 *el-Kâmil fi'l-târih*, X, 489-490.

203 *Târih-i Dımaşk*, aynı yer.

204 "Military Technology and Garrison Organization: Some Observations on Anglo-Sakson Military Thinking in Light of the Burghal Hidage", s.7-9.

okçu iki kol halinde atış yaptıkları takdirde 20.000 rakamına bir saat on dakikalık bir zaman diliminde ulaşacaklarını hesaplayabiliriz. Bu ise hemen hemen bir saldırı zamanına eşit olduğu varsayıldığında okların etki mesafesi olan 100 metrelik bir alan dâhilinde saldırganların maruz kaldığı yoğun ateşi daha iyi açıklayacaktır.

Öte yandan Haçlılar bütün çabalarına karşın herhangi bir ilerleme sağlayamamışlardı. Sadece bir keresinde müdafilerin yaptığı huruç hareketini püskürttükten sonra onları takibe girişmişler ve bu sırada bazı Haçlı askerleri şehrin içine girmeyi başarmıştı. Fakat durumun farkına varan Surlular geri dönüp sayıları 200'ü bulan saldırganları tekrar duvarların dışına çıkarmışlardı²⁰⁵.

Haçlılar, Sur müdafilerine civardan yardım gelmeyeceği konusunda da yanılmışlardı. Şehir, Dımaşk için önemli bir ticarî limandı. Üstelik Suriye kıyısında Haçlıların eline düşmeyen tek Müslüman şehriydi. Buranın kaybı zaten Kudüs Haçlılarının tehdidini yakından hisseden Dımaşk için durumu daha da vahim hale getirebilirdi. Atabek, şehirden gelen yardım isteğine gönderdiği destek kuvvetiyle derhal reaksiyon gösterdiği gibi kendisi de birlikleriyle Haçlıların ikmal hatlarını vurmaya harekete geçti. Gönderdiği küçük birliklerle Haçlı topraklarında yağmalar yaptırarak onların dikkatleri çekmeye çalıştı. Bu sayede şehre gelecek destek kuvvetlerinin işini de kolaylaştırmak istiyordu. Ancak takviyeler Haçlı kuşatmasını geçmeyi başaramadılar. Bununla birlikte kendilerini güvende hissetmeyen Haçlılar kamplarının etrafını hendeklerle çevirmek ve nöbetçileri arttırmaya zorunda kalmışlardı²⁰⁶. Dımaşk birliklerinin dışında Fatımîler de Kudüs ve çevresine yaptıkları saldırılarla Haçlıların kuşatmadaki dikkatlerini dağıtmaya çalışmaktaydı. Haçlılar her şeye rağmen inatla kuşatmayı devam ettiler. Atabek Tuğtekin'in gönderdiği kuvvetlerin, kendileri-

205 Albertus Aquensis, s.831.

206 İbn Kalânîsî, s.284-285.

ne ikmal sağlayan Sur ile Sayda arasındaki köprüyü yıkmaları üzerine deniz yolundan bu akışı sürdürdüler. Müdafilerin ikmalî ise Mısır filosu tarafından gerçekleştirilmekteydi.

İbn Kalanîsî saldırılarını deniz kıyısına kadar yayan Tuğtekin'in şehrin kuzeyinde karaya oturtulmuş halde bulduğu 20 gemiyi tahrip edip mürettebatını öldürdüğünü aktarmaktadır²⁰⁷. Bu kuşatma sırasında Haçlılar deniz desteğinden yoksun hareket etmişlerdi. Dolayısıyla yakılan gemilerin yukarıda belirtildiği gibi zaman zaman kuşatmacılara destek ve ikmal için Sur'a gelen Bizanslılara ait olması ihtimal dâhilindedir. Diğer bir olasılık ise bunların kuşatma silahlarının inşasına malzeme sağlamak üzere karara oturtulmalarıdır. Zira Haçlılar yaklaşık 75 günlük bir sürenin akabinde iki hücum kulesi ve bunların üzerine monte edilen koçbaşlarını yapabilmişlerdi. Koçbaşlarının, hücum kulelerine monte edilerek kullanılması Ortaçağ kuşatma muharebelerinde nadiren görülen bir metot idi. Belki de Haçlılar, Sur tahkimatlarına karşı zaten dar bir alandan hücum edebildikleri için sıkışıklığın önüne geçmek ve koçbaşlarına koruma sağlamak amacıyla böyle bir uygulamaya gitmişlerdi. Karşı tarafta müdafiler de dikkatlerini, kuşatma silahlarının tahrip edilmesi üzerine yoğunlaştırmışlardı. Ancak yaptıkları ilk çıkışta Grek ateşinin de yardımıyla kuleleri yakma teşebbüsleri başarılı olamamıştı. Yine de bunların yakınlarında çıkan yangının alevleri rüzgârın da etkisiyle kısa süre de kulelere ulaşmış ve Haçlılar yangını söndürememişlerdi. Kulelerden biri tamamıyla yanmış diğeri ise ciddi hasara uğramıştı. Bunun sonrasında Haçlılar gerekli tertibatı alarak aynı durumla karşılaşmamak üzere kuşatma aletlerini muhafızlarla korumaya başlamışlardı²⁰⁸.

Daha sonra kuşatmacıların yeniden inşa ettiği hücum kuleleri eşliğinde başlattıkları saldırı şehrin önündeki üç hendecin doldurulmasıyla surlara kadar ulaşmayı başarmıştı. Fakat

207 *Târîh-i Dımaşk*, s.285.

208 İbn Kalânîsî, s.285-286; Fulcherius Carnotensis, s.203.

Trablus'un düşmesinin akabinde Sur'a iltica eden bir denizcinin buluşu Haçlı saldırısını durdurdu. Onun tavsiyesi ile müdafiler ipler vasıtasıyla aşağıya sarkıttıkları demir çengelleri koçbalarına tutturup çekmek suretiyle kulelerin dengesini bozmayı başardılar. Saldırganlar bunu engellemek için koçbaşlarını bizzat kendileri kırmak zorunda kalmışlardı. Kule hücumunun yanında mancınıklar sürekli surları döverken içeriden Müslümanlar da aynı şekilde karşılık veriyorlardı. Saldırganların bir sonraki taarruzu yine aynı denizcinin buluşu sayesinde bir kere daha engellendi. Bu kez yüksek bir vinç inşa eden müdafiler aletin ucuna yerleştirdikleri sepet vasıtasıyla hücum kulelerinin üstüne yüksekte Grek ateşi bırakıyorlardı. Onlar sirke ve su yardımıyla yangını söndürmekle uğraşırken bu kez aynı vinçle içleri pislik dolu torbaları Haçlıların üzerine bırakmışlardı. Saldırganlar üzerlerindeki pisliği temizlemekle meşgul olunca kulelerdeki yangın büyümüş ve kuleler kısa süre de kül yığınınına dönüşmüştü²⁰⁹. Son saldırının akıbeti karşısında çaresiz kalan I. Baudouin de kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı. Mücadele krala 2000 askere mal olurken müdafilerin kaybı ise 400 kişiydi²¹⁰.

II. Kuşatma (15 Şubat 1124-7 Temmuz 1124)

Başarısızlıkla neticelenen ilk kuşatmadan sonra şehir Müslüman hâkimiyetinde kalmaya devam etmişti. Ancak ticarî önemi ve Haçlıların Doğu Akdeniz sahilindeki güvenliğini tehdit eden konumu Sur'u bir kere daha Haçlıların hedefi haline getirmişti. 1124 yılına gelindiğinde Kudüs tahtında II. Baudouin (1118-1131) oturmaktaydı. Bununla birlikte yeni kral kısa bir süre önce kendisini esir alan Artuklu Beyi Belek Gazi tarafından Halep'de hapis tutulmaktaydı. Onun yokluğunda Kudüs'te idareyi üstlenen Patrik Gormond ve Konnetabl Guillaume de Bures,

209 İbn Kalânisî, s.286-287; İbn el-Esîr, X, 488-489.

210 İbn Kalânisî, s.288.

büyük bir Venedik filosunun bölgeye gelmesini fırsata çevirmek istediler. Bizzat Venedik Doçu'unun idaresindeki bu filo 120 gemiden oluşmaktaydı²¹¹.

Venedikliler evvela Bizans adalarını yağmalayıp 1123 yılında bölgeye ulaştılar. Fatımîlerin ana filosunun Askalan'da demirlemiş olduğu haberi üzerine doğ, bunları bir hile ile limandan dışarı çıkartmayı başardı. Akabinde Askalan açıklarında yapılan deniz savaşı bütün Fatımî donanmasının imhasıyla sonuçlandı. Mısır kıyılarında seyretmeye devam eden Venedikliler çeşitli malzemelerle yüklü on adet ticaret gemisini de ele geçirdikten sonra Akka'ya döndüler²¹². Burada Kudüs Krallığı ileri gelenleriyle yapılan görüşmeler sırasında Sur ve Askalan tercihleri arasında ilkinin üzerine gidilmesi kararı alındı. Venedik'in yardımlarına karşılık krallık daha önce Cenevizlilerle yaptığı anlaşmalardakine benzer hakları onlara sağlamayı üstleniyordu²¹³.

Venediklilerin bölgeye gelişi ve sefere dahil edilmeleri Sur'u ikinci kez kuşatmaya hazırlanan Haçlılar için birçok avantajı da beraberinde getirmişti. Onların, Fatımî donanmasını imhası daha başından müdafilerin denizden ikmal ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Yine şehir deniz yönünden başlatılacak abluka ile çok daha güçlü bir şekilde tazyik edilebilecekti. Ayrıca 15.000 kişilik bir güç, Haçlıların kalıtsal hale gelen sayısal zafiyetlerini de şimdilik ortadan kaldırmaktaydı. Hepsinden daha önemlisi ise Venediklilerin gerek taşıma gemileriyle yanlarında getirdikleri gerekse Mısır açıklarında el koydukları ticaret gemilerinde ele geçirdikleri kereste ve diğer lojistik malzeme idi.

211 Fulcherius Carnotensis, s.238-239. Buna karşın Willermus Tyrensis (I, 548)40 galeri, 28 chatz denen büyük ve mahmuzlu gemi ile dört büyük yük gemisinden bahsetmektedir.

212 Venediklilerin hareketlerinin başından Akka'ya kadar ki serüveni hakkında tfs. için bkz., Ebru Altan, "Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124)", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e 75. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 2013, s.299-303.

213 İtalyan şehir devletleri bu sayede Doğu Akdeniz ticaretinin ana unsuru haline gelmeyi, yapılan ticareti tekellerine almayı başarmışlardı. Bu üstünlüklerini çok uzun zaman devam ettireceklerdi. Tfs. için bkz., Heyd, a.g.e, s.143-273.

Haçlılar bunlar sayesinde ihtiyaç duyduğu kuşatma silahlarını kaynak sıkıntısı çekmeden inşa edebilecekti.

Sur müdafileri ise daha öncesinde yaptıkları gibi Fatımîlerden ve Dımaşk Hâkimi Tuğtekin'den yardım istemişlerdi. Fakat donanmalarının yok edilmesi Fatımîlerin duruma müdahale ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Dolayısıyla bu kez gelişmelere seyirci olmakla yetineceklerdi. Atabek Tuğtekin tarafından önceden şehre vali atanan Mesud adlı bir kumandan burasını iyi bir şekilde tahkim etmesine rağmen Fatımîler tarafından hile ile yakalanıp Mısır'a gönderilmişti²¹⁴. Buna karşın Sur'da hala 700 kişilik bir Dımaşk birliği bulunmaktaydı. Mamafih müdafiler bu kez tamamıyla kendi çaba ve silahlarına güvenmek zorundaydılar. Haçlıların bombardımanına cevap verecek mancınıklarını ve daha çok anti-personel silahı olarak görülen balistalarını hazırlamışlardı.

Şehir önlerindeki Haçlı kuvvetleri kamplarının etrafını tahkim ederek kuşatma pozisyonunu almışlardı. Venedik filosu ise bir nöbetçi gemiyi suda bıraktıktan sonra diğerlerini karaya çekmiş ve bu şekilde kuşatmaya dâhil olmuştu. Böylece gemilerinin sürekli denizde kalıp yıpranmasının önüne geçilmişti. Ayrıca bu tedbir onların fırtınalı havalarda Sur yarımadasının çevresindeki kayalık sulara bindirerek parçalanma tehdidini de ortadan kaldırmıştı. Kuşatmacıların şehre su sağlayan bağlantıyı kesmesi kış yağmurlarıyla sarnıçlarını doldurmuş olan müdafileri kısa vadede etkilememişti. Ancak kuşatmanın uzaması susuzluğu onlar için büyük bir sıkıntı haline getirecekti. Mücadele tarafların yekdiğerini mancınıklarla karşılıklı bombardıman etmesi şeklinde devam etmekteydi. Fakat bu düello öylesine büyük bir yoğunlukla devam etmekteydi ki; parçalanan kayalardan kalkan ve gevşeyen harçtan çıkan toz bulutu savaşçılar arasında bir perde meydana getirmişti²¹⁵.

214 İbn Kalânisî, s.336; İbn el-Esîr, X, 620-621.

215 Willermus Tyrensis, II, 11.

Şehirdekilerin saldırılar karşısında giderek zorlanması ve yardım isteklerinin artması üzerine Atabek Tuğtekin aceleyle toparladığı ordusuyla birlikte Sur'a altı kilometre mesafedeki nehrin kenarında karargâh kurmuştu²¹⁶. Onun bu hamlesi kuşatmacıları endişelendirmişti. Aynı sıralarda bir Fatimî filusunun da Sur'a doğru ilerlemekte olduğu haberinin gelmesi mevcut kaygıları daha da arttırmıştı. Kuşatmacılar aralarında yaptıkları toplantıda kuvvetlerini üçe bölmeyi kararlaştırdılar. Buna göre, William de Bures ve Trablus Kontu Pons, Tuğtekin'in üzerine giderken Venedikliler gemilerini suya indirip Fatimîleri karşılayacaklardı. Kalan kuvvetler ise kuşatma silahlarını ve kampı koruyacaklardı²¹⁷. Ancak Haçlılar kısa sürede endişelerinin yersiz olduğunu anladılar. Fatimî filusunun gelişini tamamen bir tevatürden ibaretti. Tuğtekin ise tek başına onlarla mücadeleye girmeyi göze alamayarak geri çekilmişti. Sur müdafileri artık tamamıyla yalnız kalmışlardı.

Şiddetini daha da arttıran bombardıman şehirdeki evlere de nüfuz etmeye başlamıştı. Haçlılar bombardımanın etkili olması için mancınıkların mürettebatına özel bir eğitim vermişlerdi²¹⁸. Sur ahalisi kurtulmak için tek çözümün saldırganların kuşatma silahlarını ve hücum kulelerini yakmak olduğunu düşünerek bir huruç gerçekleştirmişlerdi. İçeriden mancınık ve ok atışlarıyla desteklenen saldırı başarılı olmuş ve Haçlıların silahları büyük hasara uğramıştı. Mamafih bu da kurtuluş için yeterli gelmemişti. Kuşatmacılar derhal Antakya'ya haberciler gönderip Hadevic adlı kuşatma silahları konusunda usta bir Ermeni'yi ordugâhlarına çağırmışlardı. Uygun bir maaş tahsis edilen Hadevic'in gösterdiği maharet ve beceri sayesinde kuşatmacıların silahları daha etkili şekilde hedefi bulmaya

216 Willermus Tyrensis, II, 13. İbn el-Esîr (X, 621) ise Atabek'in Banyas'ta kamp kurduğu yazmıştır.

217 Willermus Tyrensis, II, 13-14.

218 Willermus Tyrensis, II, s.10-11.

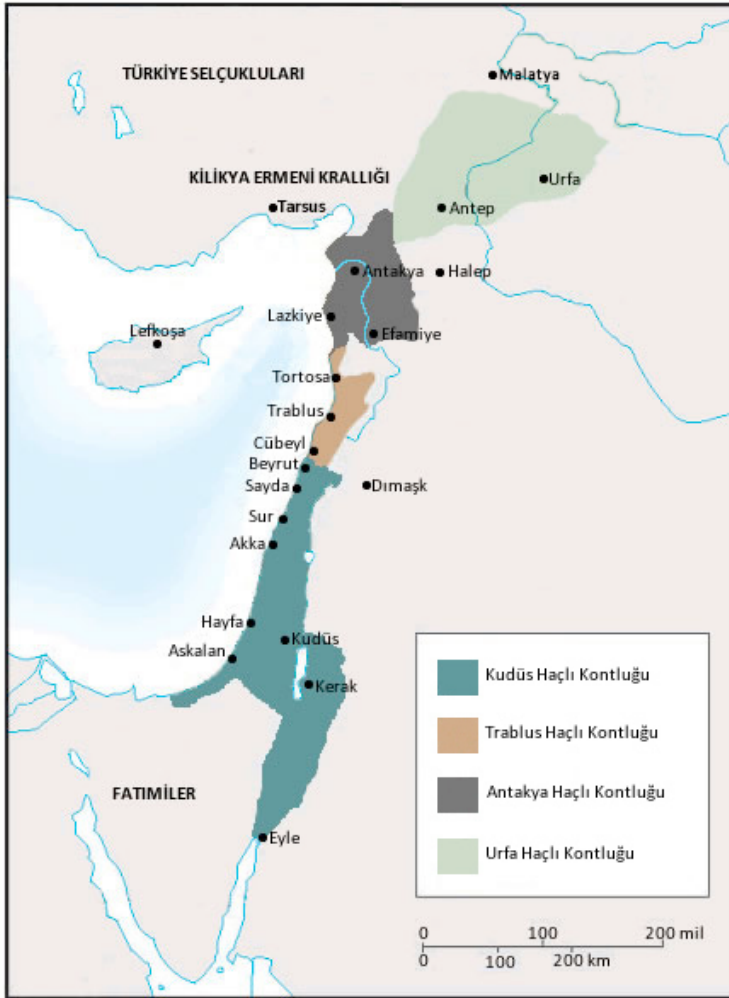
başlamıştı²¹⁹. Gittikçe artmaya başlayan baskının yanında kaledekiler yaz sıcakları dolayısıyla susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Son kurtuluş çaresi olarak şehre davet edilen Artukoğlu Belek Gazi'nin, Menbic kuşatması sırasında ölümü müdafilerin bütün umutlarını söndürmüştü. Nihayetinde Atabek Tuğtekin'in de onayı ile Haçlılarla teslim müzakerelerine başlanmış ve Haçlılar 7 Temmuz 1124 günü şehre girmişti. Sur ahalisi teslim anlaşmasının akabinde şehirden ayrılırken Haçlıların kuşatma silahlarının gücüne hayran kalmışlardı. Muhatapları da ele geçirdikleri şehrin tahkimatlarının muhkemliği karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdi²²⁰.

Sur'un zaptıyla birlikte Haçlıların, Müslümanların elindeki Doğu Akdeniz liman şehirlerine karşı başlattıkları kuşatmalar zincirinin son halkası başarıyla tamamlanmıştı. Avrupa ile istenilen deniz bağlantısı kurulmuştu. Fakat Haçlıların sağladıkları bu bağlantıdan edindikleri, hayal ettiklerinin çok gerisinde kalacaktı. Avrupa'da doğuya karşı olan ilgi ve heyecan zaman zaman alev alan bir ateş gibi küllenmişti ve Haçlılar hiçbir zaman istedikleri insan kaynağına sahip olamayacaklardı. Askerî güçleri ellerindeki arazinin tamamını dahi etkin şekilde korumak imkânından yoksun iken taarruzda kalmaları imkânsızdı. Üstelik artık mücadele iç bölgelerde cereyan edeceğinden denizlerdeki müttefiklerinden de herhangi bir şey bekleyemezlerdi. Bu mahrumiyet onları sahip olduklarını korumak adına farklı uygulamalara zorlayacaktı. Evvela nitelikli asker bakımından eksiklerini Templier ve Hospitalier gibi şövalye tarikatlarından edinmek yoluna gittiler. Ancak bunların varlığı bile Ortadoğu'daki Haçlıların siyasî sınırlarını korumak için yeterli değildi. Böylece anavatanlarında III. Foulque (Nerra)'nın başarıyla uyguladığı sınırlar boyunca tahkimli kaleler zinciri oluşturmak fikrine dört elle sarıldılar. Bu zamanında alınmış bir

219 Willermus Tyrensis, II, 15.

220 Willermus Tyrensis, II, 20-21. Ayrıca bkz. Fulcherius Carnotensis, s.264-267; İbn Kalânisî, s.336-337; İbn el-Esîr, X, 620-622.

karardı. Çünkü Müslümanların daha uzun süre gelişmelere bu şekilde ilgisiz kalmaları beklenemezdi.

Ortadoğu'daki Haçlı Siyasi Teşekkülleri

HALEP KUŞATMASI (8 Ekim 1124 – 30 Ocak 1125)

Haçlıların, Doğu Akdeniz sahil şeridinde hâkimiyet sağlama-nın dışında öncelikli başka hedefleri de vardı. Suriye'nin iki büyük

merkezi Halep ve Dimaşk bu listenin en tepesinde yer alıyordu. Halep başlangıçtan itibaren Antakya Haçlı Kontluğunun baskısını üzerinde hissederken, Dimaşk aynı tazyiki Kudüs Haçlı Krallığından görmekteydi. Sahildeki şehirlerin zaptı Haçlılara nefes almak imkânı sağlamıştı. Ancak bu iki önemli şehrin ele geçirilmesi onlar için bölgede kalıcı olmanın anahtarı niteliğindeydi. Mamafih bütün baskılarına karşın adı geçen şehirleri gerçek anlamda kuşatma şansına çok fazla sahip olamamışlardı. Bu konuda elde ettikleri nadir fırsatlarda ise bahse konu şehirleri ele geçirmek arzularına tamamen zıt ve farklı performanslar göstermişlerdir. Nitekim 1124 yılında gerçekleştirdikleri kısa Halep muhasarası üslup ve yöntem anlamında diğerlerinden çok farklı bir yere sahiptir.

Belek'in ölümünden sonra onun yeğeni Timurtaş tarafından serbest bırakılan Kral II. Baudouin meydana gelen otorite boşluğundan istifade ile Kuzey Suriye'nin merkezini almak üzere harekete geçmişti. Latin yazarlarına göre Kral, teslim pazarlıkları sırasında karşı tarafa verilen rehineleri kurtarmak için Halep üzerine yürümüştü²²¹. 8 Ekim 1124'de Timurtaş'a bağlı Halep önlerine gelen II. Baudouin'in müttefikleri ise oldukça dikkat çekiciydi. Sabık Hille Emîri ve Timurtaş'ın eniştesi Dübeys b. Sadaka, eski Halep Hâkimi Melik Rıdvan'ın oğlu Sultan Şah ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Tuğrul Arslan da Haçlılar safında muhasaraya katılmışlardı²²². Müslüman bağlaşıkları dolayısıyla Baudouin doğrudan bir saldırı yerine şehri ablukaya almak ile yetinmişti. Muhtemelen teslim pazarlıklarında Timurtaş'ın, Belek kadar aktif bir asker olmadığının da farkına varmıştı. Haçlı-Müslüman muhasara kuvvetleri uzun bir kuşatmanın işaretini şehir önlerinde kurdukları ahşap barakalarla vermişlerdi²²³. Ayrıca Kral beraberindeki Dübeys sayesinde şehirdeki şii nüfusunu etkileyebileceğini düşünmekteydi.

221 Fulcherius Carnotensis, s.271-272; Willermus Tyrensis, II, 21-22.

222 Urfalı Mateos, s. 281; İbn el-Esîr, X, 623; İbn el-Adim, II, 223.

223 İbn el-Esîr, aynı yer.

Böyle bir muhasara için hazırlıksız yakalandıkları anlaşılan şehir ahalisi kısa süre içinde açlık sıkıntısı çekmeye başlamıştı. İnsanlar önce kedi ve köpekleri daha sonra durum şiddetlendiğinde ölüleri yiyecek duruma gelmişlerdi²²⁴. Ayrıca salgın hastalıklar da baş göstermişti. Buna rağmen ahali zaman zaman yapılan hücumları da püskürtmeyi başarıyordu. *Frenkler saldırıp tehlike borusu çalınca bağlarından çözülmüş gibi kalkıp onların üzerine yürüyor, saldırganları çadırlarına kadar püskürttükten sonra yeniden yataklarına dönüyorlardı*²²⁵. Müdafilerin canla başla yaptıkları bu direnişin psikolojik sebepleri de vardı. Zira Haçlılar kendi saflarında Müslümanların yer almasına karşın şehir civarındaki mezarları yağmalamışlar ve taze ölüleri ayaklarına ip bağlamak suretiyle Halep surları önünde dolaştırmışlardı. Bunu yaparken de *işte sizin peygamberiniz, işte sizin Ali'niz* gibi hakaret içeren sözler kullanmaları savunmacıları derinden etkilemiş ve mücadele azimlerini arttırmıştı. Haçlılar bununla da yetinmeyerek yağmaladıkları bir türbede buldukları Kur'an-ı Kerim'e de hakaret etmekten geri kalmamışlardı²²⁶. Yine dışarıda yakaladıkları Müslümanların ellerini ve cinsel organlarını kesip şehre gönderiyorlardı. Müdafiler de yakaladıkları Haçlılara aynı şekilde mukabele etmekteydiler²²⁷. Haleplilerin bütün çabalarına karşın durumları günden güne kötüye gitmekteydi. Timurtaş'ın yardıma gelmeyeceğini öğrenen kuşatmacılar daha rahat hareket etmeye başlamışlardı. Fakat şehirdekilerin yardım çağrıları bütünüyle de cevapsız kalmamıştı. Musul Valisi Aksungur el-Porsukî, Halep gibi önemli bir merkezin Haçlıların eline geçmesinin olumsuz sonuçlarını iyi değerlendirerek harekete geçmişti. Onun yaklaşması üzerine Haçlılar ve müttefikleri savaşı göze alamamış ve kuşatmayı kaldırarak geri çekilmişlerdi (30 Ocak 1125).

224 Fulcherius Carnotensis, s.273; Willermus Tyrensis, II, 21; İbn el-Adim, II, 226-227.

225 İbn el-Adim, II, 227.

226 İbn el-Adim, II, 224-225.

227 İbn el-Adim, II, 225.

Halep Kalesi

Halep önlerindeki mücadele Haçlılarla Müslümanların ortaklaşa yürüttükleri istisnai kuşatmalardan biridir. Bununla ilgili bir diğer örnek ise 1140'da Musul Atabeyi İmâdeddin Zengi'ye ait Banyas Kalesi'nin Dımaşk-Kudüs birleşik kuvvetleri tarafından ele geçirilmesidir. Nitekim Willermus Tyrensis de *daha önce düşman olan Dımaşklıların ve Haçlıların ortak düşmana karşı birbirlerini savaşa teşvik etmelerini, aynı cesaret ve atılganlıkla surlara saldırmasını tuhaf ve acayip bir manzara şeklinde tasvir etmiştir*²²⁸. Halep kuşatması sırasında Haçlıların, savaş kurallarına tamamen aykırı fiilleri I. Haçlı Seferi'nin geride bırakılan bağnazlıklarının akabindeki olaylar silsilesi içinde nadirattan sayılabilir. Bunun nedenlerini ise Haçlıların özellikle de Belek karşısında yaşamış oldukları psikolojik baskı hissinde de aramak mümkündür²²⁹.

DİMAŞK KUŞATMASI (24 - 28 Temmuz 1148)

Yukarıda da aktarıldığı üzere Dımaşk, her zaman Kudüs Haçlı Krallığı'nın hedefindeki bir şehir olmuştu. Ancak Ortadoğu'ya

228 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, II, 108.

229 Konuyla alakalı bkz., Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İstanbul 2008, s.118-120; aynı mlf., "Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, 25-27 Ekim 2007, Mardin 2008, s.66-71.

geldiklerinden beri köprünün altından çok sular akmış ve siyasî dengeler yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. Haçlıların altın çağının sonlarına doğru gelinmekteydi. Musul Atabeyi İmâdeddin Zengi 1128'de Haleb'ialarak Suriye siyaset sahnesine adım atmıştı. Onun kendisini seleflerinden ayıran çok belirgin bir özelliği vardı. Haçlılara karşı mücadelede bölge Müslümanlarının arasındaki ayrılıkların sonuçlarını dikkatli şekilde değerlendirmişti. Bu nedenle politikasını öncelikle Suriye'yi tek bir bayrak altında toplamak olarak belirlemişti. Dolayısıyla da kendisine evvelen Artukluları ve Dımaşk'ı hedef almıştı. Ona karşı bağımsızlığını korumak isteyen Dımaşk ise doğal olarak Kudüs Haçlılarıyla yakınlaşmıştı. Zengi'nin günden güne artan kudreti dikkate alındığında bu ortaklık her ikisi için de hayati bir önem arz etmekteydi. Özellikle Haçlılar için Dımaşk, Zengi'den gelebilecek saldırı ihtimalini en aza indirgeyen bir tampon güç vazifesini görmekteydi.

Ancak 1144 yılının son günlerinde İmâdeddin Zengi'nin Urfa'yı fethederek buradaki Haçlı varlığına son vermesi mevcut dengeleri alt üst edecek gelişmelerinde başlangıcıydı. Urfa'nın Latinler hesabına kaybına Avrupa yeni bir Haçlı Seferi ile reaksiyon göstermişti. Fakat birbiri ardına yola çıkan Alman ve Fransız kuvvetleri 1147 yılındaki Anadolu geçişi sırasında Türkiye Selçukluları tarafından ciddi şekilde yıpratılmıştı. Güçlkle Ortadoğu'ya ulaşabilen Alman İmparatoru III. Konrad ile Fransa Kralı VII. Louis, Akka'da Kudüs'ün genç kralı III. Baudouin ile yaptıkları görüşmelerin sonucunda Dımaşk üzerine yürünmesi hususunda mutabakata varmışlardı.

Günümüz araştırmacılarının üzerinde çokça tartıştığı²³⁰ bu kararın sonrasında Haçlılar 1148 yılının Temmuz ayında harekete geçtiler. Dımaşk Naibi Üner, eski müttefikinin tavrı karşısında muhakkak büyük bir şaşkınlık yaşamış olmalıdır. Fakat yine de süratli bir şekilde savunma hazırlıklarını tamamlamaktan geri

230 Bununla ilgili bkz., Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.161-162; Ebru Altan, *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s.105-106.

durmamıştı. Dikkatini öncelikle saldırganlar için her zaman problem teşkil eden lojistik kaynaklarının sınırlandırılması üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu çerçevede Haçlı kuvvetlerinin bulunduğu yerlere erzak akışını durdurmaya çalışmış ve kuyuları doldurup su kaynaklarını imha etmişti²³¹. Ayrıca komşularından ve Atabey Zengi'nin ölümünden sonra onun yerini alan oğulları Seyfeddin Gazi ile Nureddin Mahmud'tan yardım istemek üzere haberciler göndermişti. Özellikle son hamlesi, saldırganların aldıkları yanlış kuşatma kararının en açık göstergesiydi. Haçlılar bölgedeki güç dengelerinin aleyhlerine değiştiği bir dönemde yanlarında bulabilecekleri tek müttefiklerini de karşı tarafın kucağına itmişlerdi.

Haçlı kralları III. Baudouin, III. Konrad, VII. Louis'in Akka'da yaptıkları toplantı ve Dımaşk'ın kuşatılması (1148)

231 İbn Kalânisî, s.463.

Güney Suriye'nin merkezi durumundaki Dımaşk kendisini çevreleyen surlarının etrafında gerçekleştirilen yoğun tarımsal faaliyetler, bağ ve bahçeler sayesinde doğal bir savunma çemberine de sahipti. Özellikle şehrin batısındaki bahçeler sık dikilmiş ağaçlar ile bir orman görüntüsü içermekteydi. Bahçeler ayrıca yabancıların girişine mani olmak ve sınırları belirlemek üzere inşa edilmiş kerpiç duvarlar ile çevrilmişti. Burası sadece yük hayvanlarının geçmesine müsaade eden dar yolları ile tam anlamıyla bir tuzak görünümündeydi²³². Diğer taraftan bahçelerin bulunduğu saha kuşatma ordusunun su ihtiyacının karşılanabileceği ve ağır yaz sıcaklarında gölgelik sağlayacak bir mevkideydi. Haçlılar da, bölgeyi tanıyan kişilerin tavsiyesiyle Dımaşk'a bu yönden kuşatmaya karar vermişlerdi.

24 Temmuz günü üç kol halinde tanzim edilen kuşatma güçleri Kudüs birliklerinin öncülüğünde bahçeliklere girdiler. Ancak Emîr Üner, saldırganların şehre batıdan yaklaşmayı tercih edeceklerini tahmin etmişti. Sonuçta Haçlı ordusu kendisini hiç de istemeyeceği bir durumun içinde buldu. Çünkü böylesine ağaçlık ve hareket imkânını kısıtlayan alanlar sayı avantajını ve sahip oldukları silah üstünlüğünü de ortadan kaldırmıştı. Şehirdeki gönüllüler ve ahdas adı verilen milis kuvvetleri, saldırganlardan çok daha iyi tanıdıkları sahada kurdukları pusular ve ani saldırılarla onlara kayıplar verdirmeye başlamıştı. Güçlülükle ilerleyebilen Haçlıların öncü kolu Barada Nehri kenarında durmak zorunda kalmıştı. Zira Dımaşk birlikleri, düşmanın şehre daha fazla yaklaşmasını engellemek için nehir engelini kullanmaya karar vermişlerdi. Haçlılar için ok ve mancınık atışları altında nehir geçmek hemen hemen imkânsız hale gelmişti. Fakat III. Konrad'ın ağır zırhlı Alman süvarileriyle ön hatta geçmesinin akabinde başlayan zorlu mücadele Haçlı güçlerinin nehir geçişini kontrol altına alması ve Türk

232 Willermus Tyrensis, II, 187-188.

birliklerinin geri çekilmesiyle neticelenmişti²³³. Başarısızlık müdafileri tedirgin etmiş ve şehirde sokak savaşları için bari-katlar hazırlanmaya başlamıştı. Buradan anlaşılabacağı üzere her ne kadar gerekli savunma hazırlıkları yapılmış ise de Haçlıların saldırısı Dimaşklılar için bir sürpriz olmuştu.

Kuşatmacılar geceyi yerleştikleri sahadaki meyve ağaçlarını keserek ordugâhlarını tahkim etmekle geçirdiler. Zira ertesi gün yavaş yavaş gelmeye başlayan takviyelerden cesaret alan şehir garnizonu ve gönüllüler, Haçlıları tazyik etmeye başlamışlardı. Meyve bahçeleriyle çevrili alan bir gün öncesinin galipleri için büyük bir tuzak haline gelmişti. İki gün boyunca bu türden saldırılara maruz kalan Haçlılar bir anda saldırgan değil müdafi konumuna düşmüşlerdi. Diğer taraftan kendi içlerinde de tam bir bütünlük yoktu. Dimaşk'ın ele geçirildiği takdirde kime bırakılacağı sorusu Ortadoğulu Haçlı liderleriyle Batı'dan gelenlerin arasını açmıştı.

Muhataplarını yakından takip etmekte olan Emîr Üner de, eski müttefiklerinden bazılarıyla temas kurarak onları para karşılığı elde etmeyi başarmıştı²³⁴. Bunların da katkısıyla Haçlı ordugâhı 27 Temmuz akşamı şehrin doğusunda su kaynakları bakımından yetersiz bir sahaya taşınmıştı. Kuşatmacılar yer değiştirmenin çok da akıllıca bir iş olmadığını kısa sürede anlamışlardı. Onların hareketinden hemen sonra meyve bahçeleri derhal Dimaşklı müdafiler tarafından işgal ve güçlü bir şekilde tahkim edilmişti. İçinde bulundukları halet-i ruhiye ile burayı geri almak zor görünüyordu. Daha da kötüsü Üner'in yardım çağrısına bizzat karşılık veren Zengi'nin oğullarının yolladığı birliklerin de şehre yaklaştıkları haberleri gelmekteydi. Artık herhangi bir başarı ümidi kalmayan Haçlılar için kalan tek çö-

233 İbn Kalânîsî, s.463-464; Willermus Tyrensis, II, 189; İbn el-Esîr XI, 129-130.

234 Dimaşk kuşatması sırasında Üner ve Haçlılar arasında yaşanan rüşvet meselesi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla alakalı bkz., Runciman, II, 235-236; David Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi, 1148*, trk. trc., L. Ece Sakar, İstanbul 2010, s.71-77; Usta, s. 164-166; Altan, a.g.e., 110-111.

züm kuşatmayı kaldırmak olmuş ve 28 Temmuz'da şehir önlerinden ayrılışlardı²³⁵.

Dımaşk kuşatması tercih, süre, uygulama ve sonuç açısından değerlendirildiğinde belki de o zamana değin Haçlılar tarafından gerçekleştirilen en başarısız harekâttır. Haçlılar aralarında yaptıkları toplantı da bu şehir üzerine yürümeye karar verdiklerinde, daha evvelden mevcut iyi ilişkiler dolayısıyla hazırlıksız yakalayabilmeyi düşünmüş olmalıdırlar. Dolayısıyla da baskın unsurundan istifade ile şehri ele geçirilebileceklerini umuyorlardı ve kuşatma silahlarının inşasıyla ilgili hiçbir hazırlık yapmamışlardı. Zaten şehrin kuşatmanın ilk evrelerinin yaşandığı batı ve kuzey kısımları bu türden silahların kullanımına müsait değildi. Dımaşk'ın doğusundaki çorak arazi ise kendilerinin de acı bir şekilde tecrübe ettikleri gibi büyük bir ordunun kamp yapmasına müsait değildi. Ancak Emîr Üner'in bu kadar hızlı şekilde eski rakipleri Zengilerle temas kurup anlaşabileceğini hesaba katmadıkları bir durumdu. Bütün bunlara kendi içlerindeki sürtüşmeler de eklenince kuşatma dört gün gibikısa süre içerisinde tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştı.

ASKALAN KUŞATMASI (Ocak - 19 Ağustos1153)

Dımaşk kuşatmasını takip eden dönemde Suriye'de olaylar Haçlıların aleyhine gelişmeye başlamıştı. Nureddin Mahmud'un liderliğinde büyüyen Zengiler Devleti bölgeyi tek bir bayrak altında birleştirmek hedefinden artık bir adım uzaklıktaydı. Dımaşk, Nureddin'in karşısında bağımsızlığını halen korumakta ise de onun aleyhine bir tasarrufu söz konusu bile olamazdı. Haçlılar için Suriye'de üstünlük duygusunu doyasıya yaşadıkları zamanlar gerilerde kalmıştı. Bu nedenle bölgeyle alakalı gelecek beklentisi kurmanın yerine farklı bir coğrafyaya yönelmenin gerekliliğini kavramışlardı. Fatımîlerin zayıf idaresi altındaki Mısır en yakın ve en ideal hedef gibi görünüyordu.

235 İbn Kalânişi, s.465-466; İbn el-Esrî, XI, 130-131; Willermus Tyrensis, II, 190-193.

Haçlılar bununla alakalı ilk adımı 1153 senesinde gerçekleştirdikleri Askalan muhasarasıyla atmışlardı. Adı geçen şehir daha 1099'da sakinleri tarafından Haçlılara teslim edilmek istenmişti. Ancak liderler arasındaki çekişmeler dolayısıyla bu gerçekleşmemişti. Sonrasında Askalan Fatımîlerin, Haçlı topraklarına karşı en önemli ileri karakolu haline gelmişti. Şehirdeki Fatımî garnizonunun kendi egemenlik sahası için ortaya çıkardığı tehdit dolayısıyla Kudüs Krallığı bu şehrin yakın çevresine Bethgibelin, İbelin, Gaza ve Blancegarde adlarında dört kale inşa etmişti²³⁶. Bunlar krallığın topraklarını, Askalan garnizonundan yapılacak saldırılara karşı korumak amacıyla yapılmışlardı. Öte yandan adı geçen kaleler ve özellikle de Gaza müstahkem mevkii ikincil bir rol olarak Mısır topraklarına karşı yapılacak harekâtlarda köprübaşı vazifesini de üstlenmişti²³⁷.

Askalan, Akdeniz kıyısında doğuya doğru bir yay şeklinde uzanmaktaydı. Şehrin son derece sağlam inşa edilen surları civardaki doğal tepeler üzerinden geçmekte olup sık kulelerle donatılmıştı. Surların önünde ilk savunma hattını oluşturan tahkimatlar mevcuttu. Su ihtiyacı şehrin içinde ve dışında bolca yer alan kuyulardan ve yağmur sularının toplandığı sarnıçlardan sağlanmaktaydı. Askalan Limanı gemilere tam anlamıyla bir güvenlik sağlayamamaktaydı. Zira aşırı dalgalı ve sert akıntıya sahip bir deniz ile rüzgarlı havası buraya sıcak havalar dışında gemilerin yaşamasını son derece zorlaştırmaktaydı.

236 Willermus Tyrensis, II, 80-82, 131-132, 144-15, 202-203. Ayrıca bkz., Martin Hoch, "The Crusaders' Strategy Against Fatimid "Ascalon Project" of the Second Crusade", *The Second Crusade and Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s.122-125; John Murray, *Crusader Castles*, Londra 1957, s.24-25; Purton, s.233; Benvenisti, a.g.e, s.115-116.

237 Avrupa'da III. Foulque (Nerra) bu konudaki öncü şahsiyetlerden biridir. Onun, Angevin Hanedanını iktidara getiren temel stratejisi de ana arazisinin sınırlarında veya işgal ettiği bölgelerde saldırı ve savunma fonksiyonlarını bir arada yansıtabilen kaleler zinciri inşa etmek olmuştur. Bkz. Bernard S. Bachrach, "The Angevin Strategy of Castle Building in Reign of Fulk Nerra, 987-1040", s.533-560.

Haçlılar 1153 senesinin Ocak ayında şehir önlerine geldiler. Kudüs kuvvetlerinin nerede ise tamamı kuşatmaya katılmıştı. Çevredeki meyve ağaçlarının kesilmesinin akabinde kamp kurulmuş ve tahkim edilmişti. Başlayacak kuşatmada daha evvelkilerden ayrı olarak bir ilk yaşanmaktaydı. Öyle ki Haçlılar, Askalan önlerine kendi donanmalarıyla gelmişlerdi. Sayda Hâkimi Gerard'ın emrindeki 15 parçalık küçük bir filo şehri denizden ablukaya almakla görevlendirilmişti²³⁸. Müdafiler derhal çok güvendikleri şehrin surlarının içine çekilerek hiçbir şekilde çıkış hareketine teşebbüs etmemişlerdi. Saldırganlar ise adetleri olduğu üzere şehir üzerine sürekli hücumlarla içeridekileri moral ve güç açısından yıpratmaya gayretinde idiler. Muhtemelen bunlar merdivenler yardımıyla yapılan saldırılardı. Fakat Askalan'ın güçlü tahkimatlarını bu şekilde aşmak imkânsızdı.

Dolayısıyla Haçlılar süratle kuşatma silahlarının yapımına girdiler. Bu süre zarfında her iki taraf da karşıdan gelecek bir saldırıdan çekindiği için güvenlik tedbirleri konusunda çok temkinli davranmışlardı. Askalan surlarının kuleleri geceleri gözcülerin çevreyi çok daha iyi takip edebilmesi için meşalelerle aydınlatılmıştı²³⁹. Haçlılar tarafında ise kuşatma silahları için gerekli malzeme ihtiyacı gemilerden karşılanmıştı. Parayla satın alınan gemilerin direkleri hücum kulesinin iskeletinin inşasında diğer parçalar da mancınık yapımında kullanılmıştı. Hücum kulesi ateşe ve kaleden gelebilecek saldırılara karşı son derece dikkatle korunmaktaydı. İskelet ortaya çıkarıldıktan sonra koruyucu olarak hasırların, ahşap malzemenin yanında içten ve dıştan deriyle kaplanmıştı²⁴⁰. Ayrıca silahlar ile personelinin karşı ateşten ve bombardımandan korunması için koruma perdeleri de yapılmıştı. Bu arada Kudüs'e hac ziyareti için bölgede bulunan Batılı hacıların gelip kuşatmaya katılmaları Haçlı ordusunu daha da güçlendirmişti.

238 Willermus Tyrensis, II, 220-221.

239 Willermus Tyrensis, II, 221.

240 Willermus Tyrensis, II, 222.

Hücum kulesi tamamlanmasının ardından şehrin Doğu Kapısı'nın karşısında konuşlandırılmıştı. Askalan surlarından yüksek bu aletin üzerine yerleştirilen mancınık sayesinde kuşatmacılar şehrin içerisini de baskı altına alabilmişlerdi. Diğer mancınıklar da atışlarını bu kısım üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Müdafiler bütün çabalarına rağmen kuleye bir zarar verememişlerdi. Muhasara beşinci ayını doldururken 70 gemilik bir Fatımî filosu ikmal malzemeleri ve asker ile dolu olarak Askalan açıklarına gelmiş ve küçük Haçlı filosu onlarla savaşı göze alamayarak açık denize çekilmişti. Böylece güçlenen şehir garnizonunun cesareti de artmış Haçlılara karşı çıkışlar yapmaya başlamışlardı.

Bir taraftan da hücum kulesinin imha edilmediği takdirde Haçlıların şehir önlerinden ayrılmayacağını düşünerek kuleyi yakmak için yeni bir plan yapmışlardı. Bunun için önce şehirle hücum kulesi arasındaki alana çok miktarda kuru ağaç ve diğer yanıcı maddeleri toplamışlar ve ardından da bunları ateşe vermişlerdi. Rüzgârında etkisiyle ateşin hücum kulesine kadar ulaşıp onu imha edeceğini düşünmüşlerdi. Fakat tersten esen rüzgâr bir anda alevleri şehrin üzerine çevirmişti. Ateşin şiddetiyle geceye doğru Doğu Kapısı'nın surlarının bir kısmı çökmüştü. Açılan gedik saldırganlar için çok büyük bir fırsattı. Fakat Templier Şövalyelerinin Büyük Üstadı Bernard de Tremelay içeriye giren 40 Templier şövalyesinin ardından gediğin önünde durarak başka hiç kimsenin içeriye girmesine müsaade etmemişti. Bu zatın şehrin yağmalanmasından aslan payını elde etmek adına yaptığı bu hareket müdafilerin toparlanmaları için gerekli zamanı hazırlamıştı. Nitekim onlar açılan gedikten 40 kişinin dışında kimsenin gelmediğini görünce derhal bunların üzerine hücum edip öldürerek yeniden duruma hâkim olmuşlardı. Daha sonra da süratli bir şekilde gediği ağaç kütükleri ve diğer malzemeyle kapatmışlardı. Öte yandan Haçlıların hücum kulesi şans eseri imhadan kurtulmuş olmasına karşın yine de alt kısımları yangında hasar görmekten kurtulamamıştı.

Böylesine bir fırsatın Templierlerin yağma hırsı dolayısıyla kaçması ve karşılarındaki surların halen gücünü muhafaza etmesi muhasara kuvvetleri arasında moralleri bozmuştu. Ancak kuşatmanın kaldırılmasının sıklıkla dile getirilmeye başladığı bir sırada Askalan garnizonundan gelen haberler her şeyi yeniden tersine çevirmişti. Zafer sarhoşluğu müdafiler arasında başarının kime ait olduğu konusunda önce bir tartışmaya akabinde de çatışmaya sebebiyet vermiş ve hatta ölenler olmuştu. Haçlılar hiç ummadıkları bu olay karşısında yeniden hücumlarını sıklaştırmışlardı. Nihayetinde şehir 19 Ağustos'da aman dilemiş ve Haçlılara teslim edilmişti. Müdafiler yanlarında götürebildikleri malları ve aileleri ile birlikte Askalan'dan ayrılmışlardı²⁴¹.

Haçlıların bir şehir muhasarasında kendilerine ait donanmalarını ilk defa mücadele sahasına sürmelerine karşın tecrübe ve güç açısından zayıf kalmaları nedeniyle kendilerinden çok üstün Fatımî gemileri karşısında hiçbir varlık gösterememişti. Ancak onların kara gücünden çekinen Fatımîlerin bu taraftan herhangi bir müdahalede bulunmaktan imtina etmeleri durumun dengelenmesi sağlamıştı. Askalan kuşatmasında zihinlerde kalan en belirgin nokta ise Templier şövalyelerinin gösterdikleri yağma hırsı ve disiplinsizlik olmuştu. Belki de etkileri kuşatma güçlerinin şehir önlerinden çekilmesine kadar uzanabilecek bu hata müdafilerin yaptığı bir hata ile dengelenmiş ve Askalan güçlülük de olsa Haçlılar tarafından ele geçirilmişti. Böylece Mısır'a taarruza geçmeden aradaki en büyük engel ortadan kaldırılmıştı. Fakat Haçlılar attıkları adımda ne kadar geç kaldıklarının farkına kısa süre içinde varacaklardı. Zira Suriye'de Zengi hâkimiyetine direnen son şehir Dımaşk 1154 tarihinde Nureddin Mahmud'a boyun eğmek zorunda kalmış ve Suriye tek bir gücün idaresinde birleşmişti. Zaten askerî kaynaklar açısından her zaman sıkıntı içinde kalan Haçlılar, Mısır'a saldırırken sürekli olarak Nureddin'den gelebile-

241 İbn Kalânîsi, s.496-497; İbn el-Esrî, XI, 188-189; Willermus Tyrensis, II, 228-234.

cek bir saldırının tehdidini arkalarında hissedeceklerdi. Çift cepheli savaş onların mevcut potansiyelini aşan bir durumdu. Üstelik artık Müslümanların taarruza geçme zamanı gelmişti.

AKKA KUŞATMASI(27 Ağustos 1189- 12 Temmuz 1191)

Akka kuşatması sadece Haçlı seferlerinde değil bütün Ortaçağ kuşatmaları içerisindeki en büyük ve en görkemli muhasaradır. Elbette ki yoğun şekilde kullanılan barut teknolojisiyle kuşatma savaşlarında bir devri kapatan 1453 İstanbul kuşatması bu tasnif dışında tutulmalıdır. Akka önlerinde iki seneyi bulan mücadeleler gerek doğuda ve gerekse batıda o zamana değin kullanılan bütün kuşatma teknolojilerinin bir uygulama sahası olmuştur. Ayrıca kuşatan bir ordunun kuşatılması şekliyle de eşsiz bir örnektir.

Akka Kalesi

1187 Temmuz’unda Haçlıların Hittin’de aldıkları ağır mağlubiyet ve Kudüs’ün Müslümanlar tarafından zaptının Akka kuşatmasına giden süreci başlattığını söyleyebiliriz. Savaşın galibi Selahaddin Eyyubî bundan sonra Kudüs başta olmak üzere yaptığı bir dizi fetih hareketiyle Haçlıların, Ortadoğu’daki egemenlik sahasını oldukça kısıtlamıştı. Son Kudüs Kralı Guy de Lusignan da, onun elinde esir bulunuyordu. Bu arada uğruna Haçlı seferlerini başlattıkları şehrin kaybı Avrupa’da yeniden hareketlenmelere yol açmıştı. Din adamları Hz. Muhammed’in Hz. İsa’ya vururken gösteren resimlerle halkı yeni bir sefere çıkmak için teşvik etmeye başlamışlardı²⁴². Papalık da büyük kralları mücadeleye dâhil etmek görevini büyük bir şevkle üstlenmişti.

Muhtemelen Selahaddin de Kudüs’ün zaptından sonraki gelişmelerin böyle bir mecraya sürüklenebileceğini ön görmüştü. Dolayısıyla mümkün olan en hızlı şekilde Ortadoğu’yu Haçlılardan temizlemeye çalışmıştı. Ancak birçok şehir ve müstahkem mevkiyi ele geçirmesine rağmen Sur’un güçlü tahkimatları ve deniz kıyısında kalan bazı Haçlı şehirlerinin gösterdiği direnç buna engel çıkartmıştı. Eyyubî sultanı karşılaştığı direnci farklı bir metod takip ederek çözmek istemişti. Bu nedenle de Haçlılar arasında uzun zamandır şahit olduğu çekişmeleri yeniden gündeme getirerek muhataplarını güçten düşürmek ve aralarında ikilik çıkarmak için Guy de Lusignan’ı serbest bırakmıştı²⁴³.

Mamafih Guy, Selahaddin’in bile beklemediği bir şekilde elindeki az sayıdaki kuvvete aldırış etmeden Sur’dan hareketle Akka önlerine gelerek kuşatmayı başlatmıştı (27 Ağustos 1189).

242 İbn el-Esîr, XII 32.

243 Aslında Haçlıların Ortadoğu’ya ilk yolculuklarından itibaren aralarında sürekli bir rekabet mevcuttu. Sonrasında bölgeye yerleştikten sonra da bu çeşitli dönemlerde kendisini göstermişti. Ancak bu rekabetin en şiddetlisi Selahaddin’in 1174 sonrası iktidarı yeni ele aldığı sıralarda yaşanmış ve Haçlılar adına Kudüs’ün kaybını da beraberinde getirmişti. Bununla alakalı bkz. Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.124-132,186-200.

Onu takip eden sultanda ordusuyla gelip şehir yakınlarındaki Tell-Keysan denilen yerde karargâh kurmuştu. Böylece iki sene boyunca devam edecek “çağın kuşatma savaşı” da başlamıştı. Şahsiyeti ve kabiliyetleri hakkındaki bütün olumsuz kanaatlere karşın Guy de Lusignan’ın, Akka’yı kuşatmak kararı son derece uzak görüşlü ve akıllıca alınmıştı. Akka garnizonundaki birlikler dahi onun ordusundan kalabalıktı. Daha da kötüsü kendisi de şehrin önlerine gelmesinden kısa süre sonra Selahaddin tarafından kuşatılmıştı. İki taraftan yapılacak eşgüdümlü bir saldırı kuşatmacılar için her şeyin sonu anlamına gelebilirdi. Ancak sabık Kudüs Kralı’nın da kendisine göre bir planı vardı. Akka’nın bir kıyı şehri olması dolayısıyla bu yönden destek alabileceğini hesaba katmıştı. Zira Kudüs’ün kaybının Avrupa’da meydana getireceği manevi yıkım ve tepkinin yeni güçlerin hareketini gerekli kılacağı da aşıkârdı. Öyle ki daha Papa’nın organize ettiği büyük kralların hareketinden çok önce küçük gruplar denizden doğruya doğru yola çıkmışlardı.

Karşı tarafta ise Selahaddin’in birlikleri iki seneden beri devam eden seferler dolayısıyla yorgun ve bitkin düşmüşlerdi. Savaşmak konusunda oldukça isteksiz davranmaktaydılar. Nitekim Sultan kuşatmanın ilerleyen safhalarında Halife’ye yazdığı mektuplarında bu durumdan sıkça şikâyet etmekteydi. Mektuplardan birinde Haçlıların kuşatma konusundaki ısrar, sabır ve sebatlarını takdir ettikten sonra *Müslümanlar ise tam aksine sızlanıyorlar, sabır göstermeyip bölük bölük oluyorlar. Kaçıp gidenler geri dönmüyor ve kalanlar ise para verilirse kalıyorlar. Gelirlerse de kalplerinde birlik olmadan geliyorlar*, diyordu²⁴⁴. Bir başka mektubunda ise *askerlerimiz bıktılar ve usandılar. Sabırlarının son haddine kadar dayandılar. Ancak uzak bölgelerden gelen askerlerin yanımıza varıncaya kadar binekleri zayıflıyor ve*

244 Abdurrahman el-Makdisî, (Ebû Şâme), *Kitâbü'l-Ravzateyn fî ahhâri'l-devleteyn*, IV, thk. İbrahim el-Zeybek, Beyrut 1997, s.92-93; Cemaleddin Muhammed b. Salim (İbn Vâsıl), *Müferric el-kürûb fî ahhâri Benî Eyyûb*, II, yay. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953, s.332-333.

*etkileri azalıyor. Bunların geldiklerinde ilk yaptıkları ise izin istemek oluyor. Onların usanmasını duyan düşmanın maneviyatı artıyor; şeklindeki sözleriyle durumu anlatmaktaydı*²⁴⁵. Dolayısıyla Eyyubî sultanı birliklerini savaşa hazır tutmak ve dinlendirmek için bazılarına müsaade verip geri yollamak zorunda kalmıştı. Gidenlerin eksikliği ise eyalet ve şehirlerden gönderilen yeni kuvvetlerle kapatılmaya çalışılmaktaydı.

Karşı tarafta ise Guy de Lusignan düşüncelerinde yanılmamıştı. Daha bir ay geçmeden Kuzey Avrupa ülkelerinden büyük bir donanma eşliğinde 12.000 kişilik bir grup Akka önlerine gelmişti. Bunlar rakamsal anlamda ve ikmal açısından Haçlıların durumlarını düzeltmelerini sağlamıştı. Zira başlangıçta ellerindeki yetersiz kuvvetlerle Akka'yı tam anlamıyla kuşatamamışlardı. Bu sayede Müslümanlar şehirdeki garnizonu takviye etmek imkânını bulabilmişlerdi. Diğer taraftan kuşatanın kuşatıldığı bu mücadelede Haçlılar ellerinden geldiği kadar Selahaddin ile açık alanda mücadeleye girmemeye dikkat etmekteydi. İki ateş arasında kalmış olmanın risklerini en aza indirmek amacıyla kamplarının çevresini derin bir hendek ve toprak siperlerle çevirmeye başlamışlardı.

Haçlıların temel savaş stratejilerini mevzilerini korumak ve ana ikmal hatları durumundaki denizden çok fazla uzaklaşmamak üzerine kurmuşlardı. Çünkü bunu yaptıkları takdirde kendilerine göre manevra üstünlüğüne sahip Müslüman hafif süvarisinin ve arkalarından çıkış yapacak şehir garnizonunun saldırısı arasında yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya gelebilirlerdi. Haçlılar denizden sürekli aldıkları takviyelerin dışında kıyının bir tarafından diğer yakasına kadar kazdıkları hendek sayesinde kendilerini güvence altına almışlardı. Diğer taraftan güçlendiklerini düşündüklerinde zaman zaman Selahaddin'in kuvvetlerine karşı taarruzdan da çekinmiyorlardı. 4 Ekim 1189'da böyle bir saldırıda Müslümanların saflarında çıkan panikten de isti-

245 Ebû Şâme, II, 185; İbn Vâsıl, II, 352-354.

fade ederek Selahaddin'in karargâhına kadar sokulmayı başarmışlardı. Ancak daha sonra toparlanan muhatapları tarafından eski mevzilerine çekilmek zorunda bırakılmışlardı. Burada Haçlılar bütün kuşatma boyunca da mevcut pozisyonlarından dolayı maruz kalacakları en büyük dezavantajın sıkıntısını ilk olarak yaşamışlardı. Onların, Selahaddin'in kuvvetlerine saldırdığı sırada arkalarından hücum eden şehir garnizonu da o gün ki mücadelesinin seyrine büyük etkide bulunmuştu²⁴⁶.

Akka önlerindeki dar alanda asker sayısı arttıkça erzak ihtiyacı en temel problem haline gelmişti. Müslüman tarafı hem şehirdeki hem de dışarıda Haçlıları kuşatan birliklerinin ikmalini düşünmek zorundaydı. Haçlılar ise günden güne artan sayılarına karşın kara tarafından ikmal almak gibi bir şansları olmadığı için tamamen denizden gelecek desteğe muhtaç durumdaydılar. Burada da bilhassa İtalyan filolarının faaliyetleri önem kazanmıştı. Akka garnizonu için ilk dönemlerde kuşatmayı yarıp içeriye asker ve ikmal malzemesi sokmak mümkün olabilmişti. Ama Haçlı kuvvetlerinin sayısının artmasıyla birlikte bu imkânsız hale gelmişti. Dolayısıyla da şehir garnizonunun iâşesi için Mısır ve çevredeki Müslüman limanlarından gemilerle getirilecek malzemeye güvenilmek zorunluluğu hâsıl olmuştu. Haçlıların denizdeki ablukasının aşılması ise ayrı bir mesai gerektirmekteydi. Nitekim denizdeki mücadelelerden birinde Hüsameddin Lü'lü idaresinde 50 gemiden meydana gelen Mısır donanması önlerine çıkan gemileri mağlup edip bir nakliye gemisini de esir alarak Akka'ya girmeyi başarmıştı. Kısa süreli de olsa düşman gemilerine kurulan bu üstünlükten faydalanan Selahaddin şehre yeni takviye güçler sokmayı

246 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Aldershot 1997, s.77. İslam kaynaklarında ise kaleden yapılan çıkışla alakalı bir bilgi yer almamaktadır. İbn Şeddâd (*el-Ne-vadirü'l-Sultaniyye fi'l-mehâsini'l-Yusufiyye*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994, s.111-112) ve İbn el-Esir (XII, 36-38) ise Müslümanların sol kanadının toparlanması üzerine geri hatlarıyla bağlantısı tehlikeye giren Haçlıların kamplarına çekildiklerini yazarlar.

başarmıştı. Akka'ya gönderilen birliklerin arasında bilhassa kuşatma silahları hakkında bilgi sahibi kişiler ve naftçılar bulunuyordu²⁴⁷. Fakat Haçlılar kısa sürede deniz ablukasını yeniden ve daha güçlü şekilde tesis ettiklerinde Mısır donanması Akka Limanı'nda mahsur kalmıştı. İrtibatın kesilmesinin akabinde Eyyubî hükümdarı şehrin içindeki birlikleriyle bağlantısı yüzücüler, küçük tekneler ve posta güvercinleri sayesinde sağlanmaya başlamıştı²⁴⁸.

Akka kuşatması sırasında tarafların birbirlerine karşı pozisyonları (1189-1191)

247 İbn Şeddâd, a.g.e. s.122; İbn el-Esîr, XII, 41; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.85-86.

248 İbn Şeddâd, s.131.

Öte yandan devam eden kuşatmada tarafları yekdiğerinden ve erzak yetersizliğinden daha fazla zorlayan başka etkenler de mevcuttu. Nitekim salgın hastalıklar dolayısıyla verilen kayıplar kimi zaman mücadele sahasındakilerden çok daha ağır olabiliyordu. Haçlılar açısından bakıldığında dar bir bölgede çok sayıda insanın yığılmasının yanında bunlara denizden sürekli gelen yenilerinin katılması yaşam ve sağlık şartlarını ciddi ölçüde kötüleştirilmişti. Çarpışmalarda hayatını kaybedenlerin gömülmesi de ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Öyle ki Haçlılar ilerleyen safhada bunları gömmek yerine Akka önünde şehri koruyan hendeği doldurmakta kullanacaklardı²⁴⁹.

Yine 4 Ekim'deki savaşta öldürülen Haçlı askerinin cesetleri de Selahaddin'in emriyle, karşı tarafın su içtiği nehre atılmıştı²⁵⁰. Açıkta kalan ölüler zaman içinde şişip kokmaya başladığında kuşatma bölgesindeki havanın orada bulunanları ve çevredekileri rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Bu sebeple Selahaddin cesetlerden çıkan kokulardan askerinin etkilenmemesi için zaman zaman ordugâhını değiştirmekteydi²⁵¹. Bütün bunlar Ortaçağın en büyük sorunlarından birini teşkil eden salgın hastalıklara da davetiye çıkarmaktaydı. Muhtemelen her iki tarafta tifüs, dizanteri gibi bilhassa temizlik problemleri ve yiyecekler yoluyla bulaşan hastalıklardan muzdariptiler.

Bu arada Selahaddin'in Akka garnizonu ile ortak bir saldırıyla Haçlıları kesin mağlubiyete uğratmak düşüncesi emîrleri tarafından kabul görmemişti. Aslında Eyyubî sultanının fikri çok doğru bir stratejiydi. Çünkü zaman sürekli takviye alan Haçlıların lehine işliyordu. Sur hâkimi Konrad de Montferrad'ın ve denizden yeni takviyelerin gelişiyile birlikte kuşatma daha da şiddetlenmişti. Gemilerden indirilen muhasara aletlerinin

249 İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-Kussî fî'l-feth el-kudsî*, thk. Muhammed Mahmud Subh, Dimaşk t.y. s. 498; İbn Şeddâd, s.160.

250 İbn Şeddâd, s.112; İbn el-Esîr, XII, 39; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.81.

251 İbn el-Esîr, XII, 52.

kurulmasının sonrasında Akka surları şiddetle bombardıman edilmeye başlanmıştı. Müdafiler de kendi silahlarıyla bunlara karşılık vermekteydiler. Kış mevsimi taraflar arasındaki mücadelenin kısa süreli de olsa durmasına sebebiyet vermişti. Ancak taraflar bu ara dönemi bir sonraki savaş için hazırlıklarını tamamlamak hususunda değerlendirmişlerdi. Nitekim Selahaddin, şehir garnizonunu değiştirip içeriye silah ve erzak takviyesi yaparken Haçlılar kuşatma silahlarının inşasını tamamlamaya çalışmışlardı.

Baharla birlikte kuşatmacıların, Akka müdafileri üzerine baskıları yeniden artmaya başladı. Haçlılar kış boyunca özellikle devasa hücum kulelerinin inşası üzerinde yoğunlaşmışlardı. Bunlardan birinin sorumluluğunu Almanlar, bir tanesini Cenevizliler ve sonuncusunu ise ordunun diğer katılımcıları üstlenmişti. Her biri yaklaşık 41 metre yüksekliğinde ve şehir surlarından yüksek olan kuleler beş kısımdan meydana gelmişti. Bazı parçaları demirden mamul kulelerin dış kısımları Grek ateşine karşı önlem olarak içten ve dıştan ham deri ve bunun üzerine çamurla kaplanmıştı. Çamur da Grek ateşinin başlıca önleyicilerinden sirke ile takviye edilmişti. Ayrıca mancınık saldırılarından etkilenmemesi için hücum kulelerinin ön tarafına kalın hatlar gerilmişti. Kulelerin üst bölümü bir mancınık yerleştirilebilecek kadar geniş olup burası okçularla takviye edilmişti. Her biri 500'den fazla savaşçı alabilmekteydi²⁵². Haçlılar, müdafilerin dikkatini dağıtmak ve kuvvetlerini bölmek için 25 Nisan'da üç ayrı noktadan hücum kuleleri ile saldırıya geçtiler. Daha önceden şehri koruyan hendeklerin, kulelerin geçebileceği kadarlık bir kısmı doldurulmuştu. Haçlı saldırısı mancınıklardan açılan yoğun ateşle desteklenmekteydi.

Saldırının şiddeti kaledekileri dehşete düşürmüştü. Acele bir yüzücü gönderip Selahaddin'den yardım istenmişti. Sul-

252 İbn Şeddâd, s.120; İbn el-Esîr, XII, 45; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.91-92.

tan'ın birlikleri ile 27 Nisan'da saldırıya geçmesi Akka üzerindeki baskının zayıflamasına neden olmuştu. Zira Haçlılar kuvvetlerinden önemli bir kısmını arkalarından başlayan saldırının önlenmesine ayırmak zorunda kalmışlardı. Ancak kulelerin Grek ateşine karşı dayanıklı olmaları dolayısıyla şehirdeki müdafiler için tehlike halen sürmekteydi. Sekiz gün süren şiddetli çarpışmaların neticesinde her iki taraf da bitkin düşmüştü. Nihayetinde Ali b. Arif isimli bir Dımaşklının hazırladığı özel yanıcı bir karışımın mancınıklar yardımıyla atılmasıyla her üç kule de yakıldı²⁵³.

Akka'nın deniz tarafında kalan surlarından bir görüntü

Böylece Haçlı saldırısı neticesiz kalmış oldu. Muhasaracılar bütün gayretlerinin bir anda kulelerle birlikte küle dönüşmesinden büyük hayal kırıklığı yaşamışlardı. Bu nedenle yeni makinelerin inşasına kadar bir süre hareketsiz kalmayı tercih ettiler.

Öte yandan şiddetle devam ettirilen deniz ablukası dolayısıyla Akka garnizonunun ikmal edilmesi tamamıyla bir taktik savaşı haline gelmişti. 15 Haziran günü Akka önlerine gelen erzak yüklü Mısır filosunun limana sağ salim ulaşması için dü-

253 İbn Şeddâd, s.120-121; İbn el-Esîr, XII, 45-47; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.91; Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert, New York 1941, s.154-156.

zenlenen saldırı bunun bir örneğidir. Erzak gemilerinin limana girişini sağlamak için öncelikle Haçlıların dikkatinin başka bir tarafa çekilmesi gerekiyordu. Bunun için Selahaddin kuvvetleriyle karadaki Haçlılar üzerine saldırıya geçmişti. Aynı şekilde Akka garnizonu da ana birliklerle eşgüdüm halinde bir çıkış yapmıştı. Haçlılar kara tarafından bütünüyle çatışmanın içine çekilmiş iken Müslüman donanmasını engellemeye çalışan Haçlı Filosu da daha önce Hüsameddin Lü'lü komutasında limana sığınmış 50 parçalık filonun saldırısına maruz kalmıştı. Eyyubîlerin karadan ve denizden organize şekilde gerçekleştirdikleri bu saldırılar neticesinde ikmal gemileri de rahat bir şekilde Akka Limanı'na girebilmişti²⁵⁴. Böylece şehirdeki erzak sıkıntısı ortadan kalktığı gibi müdafilerin maneviyatları da yükselmişti. Diğer bir seferinde ise Beyrut'tan gelen bir ikmal gemisi Haçlı bayrağı çekip, mürettebatını da onlar gibi giydirerek limana girmeyi başarmıştı²⁵⁵.

Akka surlarının kuzey tarafında yer alan avlu

254 İbn Şeddâd, s.122-123; İbn el-Esîr, XII, 47.

255 İbn Şeddâd, s.135; İbn el-Esîr, XII, 52-53.

Burada ikmal sorununun sadece ordunun beslenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasından ibaret olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Zira ikmal yoğun ve zorlu bir savaşın içindeki birliklerin psikolojisinin ve savaş azminin srdrlebilmesi açısından da son derece değerliydi. Nitekim Haçlı ordusunda benzer şekilde yaşanan ikmal problemleri dolayısıyla bazı askerlerin kaçarak Müslüman tarafına geçtikleri ve bunlardan bazılarının İslamiyeti kabul ettikleri bilinmektedir. Diğer taraftan yine moral konusuyla alakalı Haçlı kampında askerlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere Avrupa'dan 300 kadın gemiyle Akka'ya getirilerek bir genelev kurulmuştu. Bunu haber alan Müslüman askerlerden bazılarının Haçlılar tarafına kaçtığı da vaki idi. Akkalı müdafiler de genelevin bulunduğu tarafa baskın düzenleyip oradaki bazı kadınları da alıp şehre gtrmřlerdi²⁵⁶.

Birliklerin uzun kuşatma sırasında kimi zaman mücadeleden yorulduğu ve savaşın dışında karşılıklı dostlukların yaşandığı da görülmekteydi. Kutlanan bayramlar ve yapılan eğlencelerin misafirleri arasında karşı taraftan kimseler de yer almaya başlamıştı. Kimi zamanda her iki taraftan çocuklar meydana çıkarılıp greştiriliyordu. Müslüman ve Hristiyan tarafından ikişer çocuğun yaptığı güreşi Müslümanlar kazanmış ve çocuklar esir ettikleri rakiplerini ikişer dinar karşılığında serbest bırakmıřlardı²⁵⁷. Diğer bir gün ise iki taraftan meydana çıkan yüzer ocuk önce taşlar ardından sopalarla dvştrlmşler ve bu kez galibiyet Haçlıların tarafında kalmıřtı²⁵⁸. Mücadele sırasında taraflar yekdiğerine latifeler yapabilmekteydi. Nitekim III. Haçlı Seferi vesilesiyle Akka önlerine gelen Fransa Kralı'nın inşa ettirdiği *Malvoisine* (Kötü Komşu) adlı mannığa karşı Akka müdafilerinin *Mal Cousine* (Kötü Arkadaş) adını verdikleri bir mancınıkları vardı. Bu ikisinin dellosundan ikincisi galip çıkmış ve isabetli atışlarıyla diğerini tahrip etmiřti²⁵⁹.

256 İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.247-248.

257 İbn şeddâd, s.108-109.

258 Abu'l-Farac, II, 451.

259 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.208.

Diğer taraftan kuşatma ordusunun giderek artmakta olan ikmal problemi 27 Temmuz'da Henri de Champagne'nin gelişiyle birlikte çözülmüştü. Bu zat ayrıca beraberinde getirdiği malzeme ile derhal kuşatma aletlerinin inşasına girişmişti. Aynı dönemlerde Haçlılar kuşatma sahasında faaliyet gösterecek silahlarını korumak amacıyla yeni bir yöntem geliştirmişlerdi. İnşa ettikleri geniş ve hareketli bir platformun üzerini toprakla doldurup suni bir tepe meydana getirmişlerdi. Mancınıklarını bunun korumasında surlara yaklaştırıp şehri bombardımana tutmuşlardı²⁶⁰. Kont Henri yaptırdığı mancınıklardan bir tanesi için 1500 dinar para harcamıştı²⁶¹. Yoğun ateş gücüne ve büyük kayaları fırlatma kapasitesine sahip olduğu aktarılan bu silah muhtemelen kuşatma savaşlarında kendisini yeni yeni göstermeye başlayan karşıt ağırlıklı trebuchet idi²⁶². Ancak saldırganların silahlarını korumak adına verdikleri çaba sonuçsuz kalmıştı. Akka garnizonunun yaptığı ani bir çıkış hareketinin ardından kaleye doğru yöneltilmiş bütün mancınıklar Grek ateşi ile yakılmıştı²⁶³. Topraktan suni tepeleri kullanmak daha öncesinde Bizans-Sâsânî savaşlarında gerçekleştirilen kuşatmalarda, muhasara altına alınan şehri daha rahat ateş altına alabilmek amacıyla Sâsânîler tarafından kullanılmıştı²⁶⁴. Ancak burada karşımıza çıkan suni tepelerin hareketli olması ise önemli bir yenilikti.

260 İbn el-Esîr, XII, 52.

261 İbn Şeddâd, s.134.

262 Bunlar insan gücü ile değil karşıt ağırlık prensibine göre çalışan, çeşitli ve hibrit modellerine göre çok daha ağır taşları fırlatma gücüne sahip mancınıklardı. Bu nedenle de tahkimatlarda çok daha ağır yıkımlara neden olabilmekteydiler. Mağribî, ifrencî gibi farklı modelleri bulunmaktaydı. Tfs. için bkz., Chevedden, "Fortifications and Development of Defensive Planning During the Crusader Period", s.37-38; aynı mlf., "Black Camels and Blazing Bolts; The Bolt-Projecting Trebuchet in the Mamluk Army", *Mamluk Studies Review*, sayı:8/1, 2004, s.230-233; aynı mlf., "The Invention of Counterweight Trebuchet: A Study in Cultural Diffusion", *Dumbarton Oaks Papers*, ed. Alice-Mary Talbot, no:54, Washington 2000, s.71-116.

263 İbn Şeddâd, s.134-135.

264 Bununla ilgili bkz. 56n.

Haçlılar sürekli maruz kaldıkları başarısızlıklara karşın kuşatma silahlarının inşasından vazgeçmemişlerdi. Yeniden inşa ettikleri trebushetler ile Akka garnizonu üzerindeki baskıya devam ediyorlardı. Bu arada müdafiler de ellerindeki her türlü silahla onlara mukabele etmeyi sürdürüyordu. İlerleyen dönemde *karabuğra* adıyla karşımıza çıkacak silahların bir benzeri olan *Kavs el-Ziyar* adlı balista tipi makine sayesinde düşman trebushetlerini yakmayı başarmışlardı. İki büyük mızrağa sahip bu silah kare planlı bir iskeletin içine oturtulmuştu. Çerçevenin yanlarında bükmeyi sağlayacak kollara bağlı hatlar at kuyruğu ve ipekten mamüldü. Kare çerçevenin içinde fırlatmaya yardımcı bir zemberek sistemi olurdu. Ayrıca büyük bir tatar yayı şeklinde düşünülebilecek bu silahın okun yerleştirileceği bir kanalı vardı. Bükme kuvveti ile çalıştırılarak hedefe yönlendirilmekteydi. Çekiş gücü yaklaşık 1,5 ton olan *Kavs el-Ziyar*'ın çalıştırılması için ise yaklaşık 20 personel gerekmektedir²⁶⁵. İşte Akka'daki garnizon o sırada mevcut olan bu silahın yanıcı maddelerle takviye edilmiş mermileri sayesinde saldırganların trebushetlerini tahrip etmişti. Öyle ki hedefe isabet eden büyük okların sebebiyet verdikleri yangının büyüklüğü dolayısıyla kimse yanan trebushetlerin yakınına yaklaşmaya dahi cesaret edememişti²⁶⁶.

Taraflar arasındaki mücadele yalnızca karada devam etmiyordu. Daha önce şehre erzak getiren Müslüman gemileri, Akka Limanı'nda mahsur kalmışlardı. Fakat Haçlılar da Burc-i Zebban (Sinekler Kulesi)'in varlığı dolayısıyla limana giremiyorlardı. Çevresindeki güçlü akıntı ve deniz zemininin kayalık olması dolayısıyla kuleye yaklaşmak çok zordu. Buna karşın Haçlılar şehri sıkıştırmak için adı geçen kuleyi işgal etmek gerektiğini düşünüyorlardı. Burc-i Zebban'a karşı gerçekleştirilen Pisalıların ön ayak olduğu iki saldırı kuşatma savaşıla-

265 Nicolle, *Medieval Siege Weapons*, II, 8-9.

266 İbn Şeddâd, s.136.

rında bir başka ilkin yaşanması sağlamıştı. 25 Eylül’de yapılan ilk saldırıda Pisalılar iki nakliye gemisini yanıcı maddelerle yükleyip bunlardan birini kuleye diğerini ise limanda demirli Müslüman gemilerinin üzerine yollamışlardı. Ancak müdafiler saldırıyı kolaylıkla püskürtmeyi başarmışlardı²⁶⁷.

Sinekler Kulesi’nin Kalıntıları, Akka

Haçlılar daha sonra iki nakliye gemisini ipler vasıtasıyla birleştirdikten sonra bunların üzerine büyük bir ahşap kule inşa etmişlerdi. Şehir surlarından yüksek olan bu silahı Müslümanlardan korumak üzere üstünü hayvan derileriyle örtmüşlerdi. Ayrıca kuleye saldırıda destek olmak üzere çok basamaklı iki hücum merdiveni yapmışlardı²⁶⁸. 16 Ekim günü başlayan ikinci saldırıda Haçlılar karşılırlarına çıkanları püskürterek merdivenlerin yardımıyla kuleye tırmanmaya başlamışlardı. Fakat onların lehine gibi görünen durum Akka garnizonundan gelen destek sonrasında bir anda tersine dönmüştü. Şiddetle-

267 İbn Şeddâd, s.138-139.

268 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.113; Ambroise, s.167.

nen mücadelenin nihayetinde müdafiler merdivenlerle burcun duvarlarına tırmanmaya başlayan saldırganları durdurmayı başarmışlardı. Hücum kulesi de Müslüman donanmasından atılan Grek ateşi sayesinde imha edilmişti²⁶⁹. Deniz tarafından gerçekleştirilen saldırının püskürtülmesine rağmen Eyyubî sultanı sonrasında tekrar edebilecek olası saldırılar ve düşmanın şehre ikmal engelleyen deniz gücü dolayısıyla endişeliydi. Bu üstünlüğe son verilmediği takdirde Akka'daki garnizonun ikmalî tamamıyla imkânsız hale gelebilirdi. Dolayısıyla sultan, Kuzey Afrika'daki Muvahhidilerden donanma desteği istemek üzere elçiler göndermişti. Ancak muhatabından olumlu bir yanıt alamamıştı²⁷⁰.

Müslümanlar tarafında gün geçtikçe zorlaşan ikmal meselesi gündemde iken Haçlılar üst üste yaşadıkları hayal kırıklıklarına rağmen inatla muhasarayı devam ettirmekteydiler. Onların gösterdikleri azim ve direncin temel kaynağı ise deniz tarafından aldıkları takviye ve ikmal malzemeleri idi. Bu sayede yakılan hücum silahlarını yenilemeye muktedir olabiliyorlardı. Bizzat Sultan Selahaddin, onların durumunu şu cümlelerle izah etmekteydi; *Düşmanın hileleri türlü türlü. Bazen burçlarla bazen mancınıklarla, bazen debbâbelerle hücum ediyorlar. Bazen lağım, bazen tünel açmak, bazen de hendekleri doldurmak, bazen merdiven kurmak için çalışıyorlar. Bazen gece bazen gündüz harp ediyorlar. Bazen gemilerle denizden savaşıyorlar. En sonunda karar gâhlarının ortasında dikdörtgen şeklinde ve yuvarlak topraktan birçok tepeler yaptılar. Bunların üstüne iskeleler kurdular. Toprak tepeleri sura doğru yaklaştırmak iskeleleri bunların üzerinde yürüttüler. Yarım ok atımı kadar surlara yaklaştırdılar. Ateş, ahşap kuleler üzerinde etkili oluyordu. Bunlar ise demirden burçlar, dev mancınıklar yapıyorlar. Atılan güller ve ateşli silahlar bunlara karşı etkili olmuyor*²⁷¹. Aynı şekilde Selahaddin'in danışmanla-

269 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.113-114; Ambroise, s.167-168.

270 Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, İstanbul 2000, s.155.

271 Ebû Şâme, IV, 148; İbn Vâsıl, II, 352-354.

rından İbn Şeddad da *Haçlıların değişik ve ilginç kuşatma silahları yaptıklarını ve bunun şehir içinde büyük bir korkuya sebebiyet verdiğini ve görenleri endişelendirdiğini* yazmıştır²⁷².

Akka önlerindeki mücadelede Haçlılar, sultanın sözlerinden de anlaşılacağı üzere çağın kuşatmayla alakalı bütün tekniklerini denemekteydiler. Üstelik yukarıda Burc-i Zeban'a yapılan saldırıda kullanılan kule ya da karşıt ağırlıklı trebushetlerin inşası gibi yeni teknolojileri de savaş sahasına sürmüşlerdi. Haçlılar daha önce Akdeniz sahil şeridinin zaptı sırasında kalelere karşı özellikle ahşap hücum kulelerinin yardımına başvurmuşlardı. Şimdi Akka önlerinde ise şehrin güçlü tahkimatını ve kararlı savunmasını aşmak adına bu kulelerin demirden iskeletler ile yapıldığı görülmektedir. Müdafiler ise düşmanın değişik silahlarla yenilenen saldırılarına karşı savunma tekniklerini geliştirmek suretiyle cevap vermeye çalışıyorlardı. Demirden ve diğer madenlerden inşa edilen kulelere karşı Grek ateşinin karışımını değiştirerek bunları da yakmayı başarmışlardı. Ayrıca Akka garnizonu yukarıda da temas edildiği üzere naft ve kuşatma silahları konusunda usta askerlerden oluşturulmuştu. Bunlar kaledeki silahlarla yaptıkları başarılı atışlarla saldırganlara ciddi kayıplar verdirmekteydi. Görüldüğü üzere Akka kuşatması tam manasıyla tarafların saldırı ve savunma teknolojilerinin birbiriyle yarıştığı, tecrübelerinin denendiği bir uygulama sahasına dönüşmüştü.

14 Ekim günü Haçlılar Besançon piskoposunun inşa ettirdiği demirden bir iskelet ve koruma plakalarına sahip testudo (debbabe) ile saldırıya geçtiler. Aletin içinde ise demirden bir koçbaşı mevcuttu. Aynı şekilde Kont Henri de güçlü ve korumalı bir koçbaşı inşa ettirmişti. Saldırı klasik bir tarzda gelişmişti. Evvelen hücum kulesinin geçişi için hendeğin bir bölümü doldurularak yol hazırlanmış ve ardından mancınıkların yardımıyla saldırıya geçilmişti. Fakat bu saldırının akıbeti de di-

272 *el-Nevadirü'l-Sultaniyye*, s.140-141.

ğerlerinden farklı olmamıştı. Haçlıların belli bir mesafeye kadar surlara sokulmasına müsaade eden müdafiler sonrasında ani bir çıkış yapmışlardı. Paniğe kapılan saldırganlar kaçmaya başlayınca kuşatma aletleri de kolaylıkla tahrip edilmişti. Daha sonradan müdafiler yanan makinalardan birinin demirden olan kısımlarını kancalar yardımıyla kaleye çekmişlerdi. Soğuktan sonra tartılan parçaların toplamda 100 Suriye Kintarı²⁷³ ağırlığında olduğu tespit edilmişti²⁷⁴.

Akka önlerindeki mücadelede ikinci kışın yaklaşması cephedeki hareketliliğin yeniden azalmasına sebebiyet vermişti. Bununla birlikte gerek Haçlıların gerekse Müslümanların ortak düşmanları olan açlık ve salgın hastalıklara karşı verdikleri mücadele amansız bir şekilde devam etmekteydi. Haçlı ordusunun denizden sağlanmakta olan ikmalî fırtınalar dolayısıyla çok zor hale gelmişti. Hatta en yakın ikmal noktası Sur'dan gelen yardımlar bile kesilmişti. Böylece giderek şiddetlenen açlık problemi fiyatların aşırı yükselmesine neden olmuştu. Ölü hayvanları ve otları yiyecek duruma gelen Haçlı ordusunda salgın hastalıkların da ortaya çıkmasıyla toplu ölümler başlamıştı. *Itinerarum* müellifinin verdiği bilgilere göre din adamları günde 1000 kişiye cenaze töreni yapıyorlardı²⁷⁵. Alman imparatoru, Kudüs Kraliçesi Sibylle ve iki küçük kızı da açlık ve salgın hastalıkların kurbanları arasında yer almıştı.

Akka müdafileri için de durum pek farklı sayılmazdı. 1190 senesinin son gününde şehre erzak ve mühimmat getiren yedi

273 İbn Şeddâd'ın (s.142) verdiği bu rakam net olarak tespit etmek mümkün değildir. Zira Şam (Dımaşk) ve Haleb kintarı farklı ağırlıklara tekabül etmektedir. Buna göre 100 Şam kintarı 18500 kg, Haleb kintarı olarak ise 28880 kg ya tekabül etmekteydi. Dolayısıyla Haçlıların testudosundan elde edilen ganimet 18500 ila 28880 kg demiri bulmaktaydı. Ağırlık ölçüleriyle alakalı bkz. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, trk. trc. Acar Sevim, İstanbul 1990, s.32.

274 İbn Şeddâd, s.141-142; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.115-116; Ambroise, s.168-169. *Itinerarum* müellifi testudolardan birinin üzerine surların üzerinden yanıcı maddeler atılarak imha edildiğini yazmıştır.

275 s.129. İbn Şeddâd (s.154) ise bu sayıyı günlük 100 ila 200 kişi olarak vermektedir.

Mısır gemisi kayalara çarparak parçalanmış ve böylelikle şehir bir senelik erzaktan mahrum kalmıştı²⁷⁶. Ayrıca Sultan Selahaddin'in kötü hava şartlarından istifade ile şehir garnizonunu değiştirme planı da Haçlıların durumun farkına varmasıyla yarım kalmıştı. Bu ise ilerleyen günlerde Akka savunmasının zayıflamasına sebebiyet verecekti.

1191 baharında havaların da düzelmesiyle Haçlılar yeniden deniz trafiği üzerinde hâkimiyet kurmuşlardı. Fransa Kralı'nın aynı dönemlerde Akka'ya gelişi de onların saldırı ruhunu yeniden canlandırmıştı. Kış aylarında boş durmamış olan Haçlılar tekerlekler ile hareket eden dört katlı büyük bir hücum kulesi yapmışlardı. Bu kulenin ilk katı ahşaptan inşa edilmişti. Diğer katları ise sırasıyla kurşun, demir ve bakırla kaplanmıştı. Şehir surlarından da yüksek olan üstündeki kısma da askerler yerleştirilmişti. Hücum kulesinin Akka surları önünde görünmesi müdafileri son derece endişelendirmişti. Kule 30 Mayıs günü yedi büyük mancınının desteğinde harekete geçirilmişti. Ancak Haçlı saldırısı, kaledekilerin kös çalarak haber verdikleri dışarıdaki Eyyubî kuvvetlerinin müteakip saldırısıyla yavaşlamıştı. Müdafiler sonraki günlerde yine Grek ateşini kullanarak bu muazzam kuleyi yakmayı başarmışlardı²⁷⁷. Ancak müdafiler için durum giderek kötüleşmekteydi. İngiltere Kralı Richard da 8 Haziran'da Akka'a ulaşmıştı. Açlık ile boğuşan şehir, Haçlılar tarafından güçlü kuşatma silahlarıyla sürekli bir ateş altına alınmıştı. Yıpratılan surlara karşı 2 Temmuz günü Haçlılar *Tanrı Tuzağı* adını verdikleri hücum kulesi, kedi denilen ve surları tahrip için içinde demirden kanca bulunan testudo benzeri bir makinanın da yer aldığı birçok silahla genel bir hücumla kalkmışlardı. Ancak bu saldırıda durumu haber alan Selahaddin'in saldırıya geçmesi ve şehir garnizonundan ya-

276 İbn Şeddâd, s.153.

277 İbn Şeddâd, s.162.

pılan çıkış ile birlikte akamete uğratılmıştı. Çatışma sırasında Haçlıların bütün kuşatma silahları da imha edilmişti²⁷⁸.

Haçlılar sonraki günlerde hücum kuleleri ve mancınıklardan bekledikleri sonuçları elde edemeyince şehir surlarını lağımlamak çabası içine girmişlerdi. Kazdıkları lağımlardan biri müdafiler tarafından açılan karşı lağımla çökertilmiş ve lağımcılar esir alınmıştı²⁷⁹. Fakat daha sonra İngiltere Kralının *cercleia* adı verilen testudo benzeri geniş kafesin yardımıyla Haçlılar duvarın altında bir lağım kazıp burayı ateşlemeyi başardılar. Nihayetinde büyük bir gürültüyle çöken duvar müdafilerin umutlarının da azalmasına sebep olmuştu²⁸⁰.

Şehir garnizonunun komutanı Seyfeddin Ali b. el-Maştub bu nedenle kuşatmacılarla teslim görüşmelerine başlamıştı. Ancak Haçlıların kayıtsız şartsız teslimde ısrarcı olmaları görüşmelerin kısa sürede neticesizlikle sonuçlanmasına yol açmıştı. Bununla birlikte sonraki günlerde yeniden başlatılan müzakerelerde taraflar arasında aşağıdaki şartlarda anlaşmaya varılmıştı (12 Temmuz). Buna göre şehirde bulunan bütün silahlar ve limandaki gemiler Haçlılara teslim edilecekti. Yine içlerinde 100 soylunun da yer aldığı 1600 Haçlı esiri, Gerçek Haç'ın da iadesi ön görülmüştü. Ayrıca şehir kılıç hükmünde aman ile teslim alındığı için Müslüman tarafının 200.000 dinar fidye ödemesinin akabinde müdafiler şahsi eşyaları ve aileleriyle birlikte şehirden ayrılabilirdi. Bunun yanında Sur Hâkimi Konrad'a aracılığıyla 10.000, adamlarına ise 4000 dinar ödenecekti²⁸¹. Sultan Selahaddin, İbn Maştub'un yaptığı bu anlaşmaya kızdı ise de sonradan bütün şartlarıyla birlikte kabul etmişti.

278 İbn Şeddâd, s.166-167; İbn el-Esîr, XII, 65; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.208-210; Ambroise, s.201-204.

279 Ambroise, s.206-207.

280 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.213-214.

281 İbn Şeddâd, s.170-171; İbn el-Esîr, XII, 66-67. Haçlı kaynaklarında teslim edilecek esirlerin sayısı ile alakalı bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bkz., *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.218-219; Ambroise, s.217-218.

27 Ağustos 1189 ve 12 Temmuz 1191 tarihleri arasında Akka için yapılan mücadele, Ortaçağın en büyük kuşatma başarı olmasının yanında Haçlıların Ortadoğu'daki kaderine de tesir etmişti. Burası III. Haçlı Seferi'nin sonunda başlayacak olan İkinci Krallık Dönemi'nin merkezi ve bölgede daha yüz yıl sürecek Haçlı varlığının simgesi olacaktı.

Haçlıların denizlerdeki üstünlüğü Akka için yapılan mücadelenin kilit noktasını teşkil etmektedir. Öyle ki kuşatmacıların ikmalinin karşılanması kadar müdafilere uygulanan ablukadaki başarı muhasaranın kaderini belirlemiştir. Nitekim Haçlılar tarafından inşa edilen güçlü ve orijinal nitelikteki kuşatma silahlarına direnebilen Akka'daki Müslüman garnizonu nihayetinde denizden ikmalin sağlanamaması yüzünden teslim olmak zorunda kalmıştır. Akka kuşatması süre açısından Haçlı Seferlerinin en uzun muhasarası olduğu gibi kuşatanın kuşatıldığı bir durumu içermesi itibarıyla da istisnai bir yere sahiptir. Diğer taraftan buradaki mücadele Haçlıların Suriye'de kazandıkları son büyük başarıdır.

DİMYAT KUŞATMASI (29 Mayıs 1218-5 Kasım 1219)

Mısır'ın İskenderiye ile birlikte Akdeniz kıyısındaki iki önemli liman şehrinden biri olan Dimyat, Nil Nehri'nin denize döküldüğü halice üç kilometre mesafede kurulmuştu. Nehir ile Menzile Gölü arasında yer almaktaydı. Güçlü bir tahkimata sahip şehrin çevresi üç sıra sur ile çevrilmişti. Birinci ve ikinci duvarların arasında yer alan hendeği gemilerin geçişine müsaade edebilecek genişlikteydi. Böylesine büyük bir hendeğin mevcudiyeti şehre karşı taarruz edeceklerin lağım kazmak teşebbüslerini daha başından imkânsız kılmaktaydı. Orta sur duvarlarında üzeri kapatılmış 28 kule bulunmaktaydı. Dimyat'ın Nil tarafından savunması ise nehir üzerindeki bir adacıkta yer alan tahkimli kule ile şehir arasına çekilmiş bir zincirle sağlanmaktaydı. Bu engel sadece Dimyat'ın değil sonrasında Kahire'ye kadar bütün Nil sahilinin korunması açısından da önemliydi. Dimyat daha evvel 1169'da

Haçlı-Bizans birleşik güçleri tarafından kısa bir süreliğine kuşatılmış ise de Selahaddin bunları püskürtmeyi başarmıştı²⁸².

Şehir daha sonra V. Haçlı Seferi sırasında 1218'de kara ve deniz kuvvetlerinden müteşekkil güçlü bir Haçlı kuvveti tarafından muhasara edilmişti. 29 Mayıs'da hiçbir direnişle karşılaşmadan Dimyat sahiline çıkan Haçlılar öncelikle bütün gayretlerini sahile yakın bir mevkiye kurdukları kamplarının tahkimine vermişlerdi. Onların bu konuda gösterdikleri ihtimam oldukça dikkate şayandır. Kamplarının etrafını sadece bir hendekle çevirmekle yetinmemişler, hendeği inşa ettikleri topraktan yüksek tabyalarla desteklemişlerdi. Savunmayla ilgili gerekliliklerin tamamlanmasının sonrasinda Dimyat'a karşı girişecekleri taarruzun şekli üzerinde çok fazla düşünmemişlerdi. Zira Dimyat konumu dolayısıyla zaten iki taraftan su engeliyle korunmaktaydı. Güney tarafı ise onların gelişini haber aldıktan sonra birlikleriyle gelip el-Adiliyye'ye yerleşen el-Melik el-Kamil tarafından kapatılmıştı. Dolayısıyla Dimyat güney yönünden sürekli erzak ve asker desteği almak imkânına sahipti. Böyle bir hedefe güçlü tahkimatlarını da dikkate almaksızın tek cepheden hücum etmek Haçlılar için intihardan farksız olacaktı. Bu nedenle şehrin, Nil Nehri'ne bakan surlarının karşısında yer alan adadaki tahkimli kuleye saldırımayı kararlaştırdılar. Kuleyi ele geçirip zinciri kırdıkları takdirde Dimyat'a taarruz konusunda ellerindeki donanmayı da kullanmak imkânına kavuşacaklardı.

Öte yandan tahkimli kule, tek başına bile çok zorlu bir hedefti. Bulunduğu adacıkta suyun içinden yükseldiği için lağım kazmak mümkün değildi. Adacığın sol tarafı gemilerin yanaşmasına müsaa-de etmeyecek derecede sığdı. Zincir de doğudan yaklaşmayı engellediği için Haçlılara sadece kuzey yönü kalmıştı. Bütün engeller aşıldığında ise kulenin içindeki 300 savaşçı kendilerini bekliyordu. Bu arada saldırganlar inşa ettirdikleri sekiz mancınık, okçularla birlikte gece-gündüz birlikte şehri bombardımana başlamışlardı. Büyük taşları şehrin içine kadar atabilen bu silahlar nedeniyle şehirde birçok

282 Bkz. Runciman, II, 321-324; Şeşen, a.g.e., s.46-48.

ölüm ve yaralanma vakası gerçekleşmişti. Ancak bütün yıkıcı etkilerine karşın mancınıklar tahkimli kule üzerinde pek etkili olamamıştı.

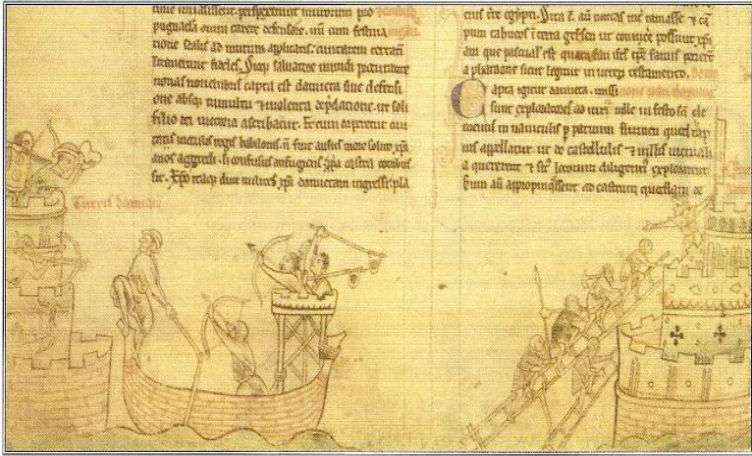
Haziran'ın 23'ünde Haçlılar yaptıkları yeni plan doğrultusunda harekete geçtiler. Savunma tertibatları özel olarak düzenlenen 70 ila 80 gemiyle zincirin önüne gelip şehre bir saldırı başlattılar. Gemilerin güverteleri kalaslarla sur gibi çevrelenmiş ve üstüne de atılacak taşlardan fazla etkilenmemesi için hayvan derileri yerleştirilmişti. Aslında bu saldırı Avusturya Arşidükü ve Hospitalierlerin tahkimli kuleye karşı yaptıkları hücumu örtmekteydi. Gerçek saldırı iki geminin arka tarafında yer alan özel bir mekanizma üzerine oturtulmuş hücum merdivenlerinin tahkimli kuleye yanaştırılması şeklinde gerçekleştirilmişti. Ancak başlangıçta başarılı bir şekilde devam eden saldırı, mekanizmanın şövalyelerin ağırlığına dayanamayarak çökmesiyle kötü bir son ile neticelenmişti. Gemiler de naft atılmak suretiyle imha edilmişti²⁸³.

Haçlılar başarısızlıklarına rağmen kuleyi ele geçirmeye kararlıydılar. Alman ve Frizonluların masraflarını üstlendiği yeni bir kuşatma aracı üzerinde çalışmaya başlamışlardı. Oliverius Scholasticus tarafından inşa edilen bu silah birbirine birleştirilmiş iki geminin üzerine bindirilmişti. Gemilerin arka tarafında dört ana direk üzerine yükseltilmiş bir platformun çevresi taşlardan ve Grek ateşinden korunmak üzere kalaslarla çevrilip bunların üzerine de inek derisi kaplanmıştı. Ayrıca yine kuleye çıkışı sağlamak üzere iki adet hücum merdiveni hazırlanmış, platformun altında ise tahkimli kulenin alt bölümlerine geçişi sağlamak üzere bir köprü eklenmişti²⁸⁴. 25 Ağustos'ta başlayan saldırı önceleri nehrin şiddetli akıntısı

283 Severus b. Mukaffa, *History of the Patriarchs of the Egyptian Church*, IV/1, ing. trc., Antonie Khater-O.H.E. Burmester, Kahire 1974, s.44-45; Oliverius Scholasticus, "The Fifth Crusade, Capture of Damietta" *Christian Society and the Crusades 1198-1229*, ed. Edward Peters, Pennsylvania 1971, s.63-65; İbn el-Esîr, XII, 326-327. Ayrıca bkz., Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311*, ed. Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard, Medison 1969, s.398-399; James M. Powell, *Anatomy of A Crusade 1213-1221*, New York 1986, s.142.

284 Oliverius Scholasticus, s.65; Severus b. Mukaffa, VI/1, 47.

nedeniyle güçlükle ilerlemesine karşın sonuç itibarıyla başarılı olmuştur. Kule ele geçirilmiş ve nehir geçişini koruyan zincir kırılmıştı. Böylece Dimyat'a nehir tarafından da saldırı imkânı elde edilmişti. Fakat yine de el-Adiliyye yönünden ikmal edilen şehir için bir problem gözüküyordu. Kulenin ele geçirilişini öğrenen yaşlı Eyyubî Sultanı el-Melik el-Adil üzüntüsünden ölmüş yerini ise o sırada Dimyat önlerindeki Haçlılarla mücadeleyi sürdüren oğlu el-Kamil üstlenmişti. Yeni sultan zincirin kırılması üzerine gemilerden bir köprü ile nehri yeniden tıkamış ve önlerinde büyük gemiler batırmak suretiyle savunmasını da sağlamlaştırmıştı²⁸⁵.

The siege of Damietta in 1219

V. Haçlı Seferi'ndeki Dimyat kuşatması sırasında Haçlılar özel inşa ettikleri gemi ile nehri koruyan kuleye saldırıyorlar

285 İbn el-Esîr, XII, 324. Nehir ya da liman ağzlarında bu şekilde gemi batıklarından istifade ederek engel oluşturma düşüncesi modern dönemlerde de devam etmiştir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın başlarında Orkeyn Adaları'ndaki Scapa Flow Deniz Üssündeki İngiliz Kraliyet Donanması'nın demirli olduğu limanda denizaltı saldırılarına karşı gemi batıklarıyla tahkim edilmişti. Ancak bütün bu engellere rağmen bir Alman denizaltısı içeriye girerek İngilizlerin büyük zırhlılarından Royal Oak'u batırmayı başarmıştı. Bkz. Jean Noli, *Amiralin Kurtları*, trk. trc. İtâh Eroğlu, İstanbul 1974, s.9-44; David Mason, *Ölüm Denizaltıları U-Boatlar*, trk. trc. Bülent Sözer, İstanbul 1982, s.25-29.

Mücadele gerçek manasıyla bir satranç oyununa dönüşmüştü. Haçlılar, tahkimli kuleyi ele geçirip zinciri kırarak bir süre için Nil'e hâkim olabilmişlerdi. el-Melik el-Kamil ise aldığı yeni savunma tertibatıyla durumu bir kere daha lehine çevirmişti. Hamle sırasını tekrar alan Haçlılar bu kez kamplarının yanında yer alan ve Nil ile Akdeniz'in bağlantısını sağlayan eski el-Ezrak Kanalı'nı yeniden işler hale getirmeyi tasarlamışlardı. Böylelikle Eyyubî sultanının engellerine takılmadan Nil Nehri'ne farklı bir yoldan geçiş elde edebileceklerdi. Savaş esirlerini ve çevredeki köylüleri de çalıştırmak suretiyle bu kanalı iki ay içinde gemilerin geçişine hazır hale getirmişler ise de içini suyla dolduramamışlardı. Herşeye rağmen adı geçen kanalın yeniden işlevsel hale getirilmesi Haçlı kampını savunma açısından daha elverişli hale getirmişti. Bu sayede el-Melik el-Kamil'in zaman zaman yaptığı saldırıları püskürtebilmişlerdi.

Fakat yaklaşan kış mevsimi ikmal ve salgın hastalıklar sorununu da beraberinde getirmişti. Yağmur ve fırtınalar denizin yakınlarında kurulmuş Haçlı kampında büyük tahribat yapmıştı. Daha da önemlisi su baskınına uğrayan yiyecek stokları tamamen tükenmişti. Meydana gelen selin Haçlılara yegâne faydası ise açmış oldukları kanalın suyla doldurulması olmuştu. Saldırganlar fırtınanın hemen öncesinde Dimyat'a karşı saldırılarda kullanmak üzere sekiz geminin üzerine oturtulmuş yüzen büyük bir kule inşa etmişlerdi. Mamafih fırtınada nehrin karşı tarafına sürüklenen kule Müslümanlar tarafından ele geçirilmiş ve yakılmıştı²⁸⁶. Yine fırtınada halatlarından boşalan dört ikmal gemisi Haçlıların çaresiz bakışları arasında Grek ateşi ile yakılmıştı. Ayrıca Haçlılar skorbüt ve diğer salgın hastalıklardan muzdariptiler²⁸⁷. Yiyecek stokları da tükendiği için çevredeki kasaba ve şehirlere 200 er kişilik gruplar gönderip yiyecek aramaya başlamışlardı. El-Melik el-Kamil durumu ha-

286 Severus b. Mukaffa, s.52-53.

287 Oliverius Scholasticus, s.72.

ber alınca derhal Haçlılara yakın kasabaları yaktırarak onların buralardan ikmal imkânlarını ortadan kaldırmıştı. Bununla birlikte selin ardından suların çekilmesiyle ortaya çıkan balıklar Haçlıları biraz olsun rahatlatmıştı²⁸⁸.

1219 yılının Şubat ayı içerisinde Templier şövalyelerinin içinde bulunduğu bir gemi akıntı dolayısıyla Dimyat surları tarafına sürüklenmişti. Müdafiler hemen Grek ateşi ile gemiyi yakıp içindekileri öldürmüşlerdi. Buna karşın Alman ve Frizonluların nehrin üzerindeki teknelerden inşa edilen köprüye karşı saldırısı başarılı olmuş ve köprü tahrip edilmişti. Fakat Eyyubî sultanı yıkılan köprünün gerisinde yeniden gemiler batırmak suretiyle Haçlıların ilerlemesine engel olmuştu.

Haçlıların değişik metotlarla şehri ele geçirme teşebbüsleri her seferinde başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ancak el-Melik el-Kamil'in kendisi aleyhine düzenlenen bir komploju ortaya çıkarması ve sonrasında yaşadığı panik onlara hiç de ummadıkları bir avantaj sağlamıştı. Eyyubî hükümdarı, kumandanlarından birinin kendisini öldürüp yerine kardeşi el-Faiz'i geçirmek istediğini öğrenmişti. Bunun üzerine aceleyle el-Adiliyye'deki kargâhını bozup Mısır'a geldiğini haber aldığı kardeşi el-Muaz-zam ile birleşmek için hareket etmişti. Onun çekilişi Haçlılar için gerçek manada bir sürpriz olmuştu. Hatta Kudüs Kralı Jean de Brienne bunun bir aldatmaca olduğunu düşünerek başlangıçta çekingen davranmıştı²⁸⁹. Haberin doğrulanması üzerine Haçlılar derhal Müslümanların boşalttığı sahaya girip yerleşmişlerdi. Bu arada kardeşi sayesinde komplocuları yakalayan Eyyubî sultanı ise yeniden duruma hâkim olabilmişti²⁹⁰. Ancak el-Adiliyye'yi terk etmesi Dimyat'taki garnizonun bütün ikmal ve destek imkânını ortadan kaldırmıştı. Haçlılar çepeçevre kuşattıkları şehri çok daha güçlü tazyik edebilecek konuma gelmişlerdi. Dimyat

288 Severus b. Mukaffâ, s.46.

289 Severus b. el-Mukaffâ, s.54-55; Van Cleve, s.408-409.

290 İbn el-Esîr, XII, 325; Severus b. Mukaffâ, IV/1,55-56; İbn Vâsıl, IV, 28-29; İbn el-Adim, III, 186.

için işlerin iyice kötüye gittiğinin farkında olan el-Kamil, kardeşi el-Muazzam'ın da onayını alarak Fariskur'da kurduğu yeni kampından Haçlılarla müzakerelere başlamıştı. Elinde esir bulunan iki şövalye aracılığı ile ilettiği barış teklifinde Kudüs ve çevresini Dimyat karşılığında muhataplarına terke hazır olduğunu bildirmişti. Buna karşın artık zaferlerinden emin görünen Haçlılar teklifi geri çevirmişlerdi.

Muhataplarının kararlılığı karşısında el-Melik el-Kamil'in de mücadeleyi sürdürmekten başka seçeneği kalmamıştı. Fakat 16 ve 18 Mayıs 1219'da Haçlı kampına karşı gerçekleştirilen saldırılar başarı kazanamamıştı. 26 Mayıs'taki saldırı da ise Müslüman ordusu karşılarında çok da alışık olmadıkları yeni bir silah bulmuşlardı. İtalyan şehir devletlerinde kullanılan *carroccio* adı verilen bu silah aslında bir nevi savaş arabası idi. Daha çok orduya psikolojik destek vermek için üzerine bayrak ve sancağın asıldığı ya da trompetlerin çalındığı öküzler tarafından çekilen araç olarak bilinmekteydi. Savaşlarda en cesur askerler tarafından korunan araç aynı zamanda bir toplanma noktasıydı. Sembolik anlamı nedeniyle ele geçirilmesi mağlubiyeti ifade etmekteydi²⁹¹. Ancak bu silah Dimyat önlerinde biraz daha farklı bir şekilde kullanılmıştı. Haçlılar, piyadelerini *carroccio*'nun arkasına geçirmişler ve uygun zamana kadar herhangi bir harekette bulunmamalarını tembihlemişlerdi. İlk defa gördükleri bu silah karşısında duydukları şaşkınlık ve korku dolayısıyla Müslümanlar saldırıyı sonlandırıp kamplarına dönmüşlerdi²⁹².

Müslüman taarruzunu başarıyla savuşturan Haçlıların, Temmuz ayı içerisinde kaleye karşı giriştikleri üç saldırı da Dimyat garnizonu tarafından Grek ateşinin yardımıyla püskürtülmüştü. Fakat müdafilerin destek almadan savunmayı devam ettirmeleri imkânsız gözükmekteydi. Bu arada el-Melik el-Kamil, rüşvet ile elde ettiği bazı kişilerden Haçlı karargâhında karşılık çıkar-

291 Geoffrey Hindley, *Medieval Siege and Siege Craft*, New York 2009, s.5.

292 Van Cleve, s., 412.

malarını istemişti. Kendisi ise durumdan istifade ile şehre ikmal maddeleri ve asker sokmayı düşünüyordu. Plan uygulamaya konmasına karşın durumun farkına varan Haçlılar buna engel olmayı başarmışlardı. Sürekli tekrarlanan saldırılar karşısında yorgun düşen şehir garnizonu aynı zamanda açlık ve salgın hastalıklarla mücadele etmekteydi. Yardım imkânının ortadan kalkması üzerine teslimden başka şansları kalmamıştı. Nihayetinde 5 Kasım 1219'da Dimyat, Haçlılara teslim edilmişti²⁹³. Oliverius Scholasticus ise daha farklı bir rivayet aktarmaktadır. Buna göre, Haçlı devriyeleri bombardıman sonucunda üzerinde gedik açılmış bir kuleyi tespit etmişler ve ardından hiçbir direnişle karşılaşmaksızın merdivenlerle kuleye tırmanmışlardı. Saldırganlar şehrin içine girdiklerinde bütün ahalinin hastalıklar nedeniyle bitkin bir halde olduklarını görmüşler ve durumdan istifade ile şehri kolayca ele geçirmişlerdi²⁹⁴.

Dimyat önlerindeki mücadele, Haçlılar tarafından gerçekleştirilen son büyük kuşatma olmuştu. Nitekim onların 1097'de İznik kuşatması ile başlayan kuşatmalar silsilesi Dimyat ile sona ermektedir. Dimyat, Mısır'ın can damarı Nil Nehri'nin ve başkent Kahire'nin kilidi durumundaki bir şehirdi. Bu özelliği onu, V. Haçlı Seferi'nin hedefi yapmıştı. Yer aldığı coğrafyanın şartları ve güçlü tahkimatı uzun bir kuşatmayı da beraberinde getirmişti. Haçlılar tarafında tahkimli kuleyi ele geçirmek için inşa edilen gemilerin üzerine monte edilmiş özel kuşatma aleti, yaklaşık 175 kiloluk mermiler atabilen büyük mancınıklar, sekiz geminin üzerine oturtulmuş hücum kulesi zamanın en ileri tekniklerini yansıtmaktaydı. Grek ateşinin her zamanki etkinliğinin yanı sıra el-Melik el-Kamil'in Haçlıları engellemek adına teknelerden inşa ettirdiği köprü ile nehirde büyük gemileri batırması da savunmadaki çok yönlülüğü göstermekteydi. Diğer taraftan ikmal konusunda iki tarafın yaşadığı ortak sı-

293 İbn el-Esîr, XII, 325-326; Severus b. el-Mukaffâ, s.78.

294 "The Fifth Crusade, Capture of Damietta", s.86-87.

kıntılar ise ortaçağ ordularının artık bir genelleme halini almış temel eksikliğini yansıtmaktaydı.

MÜSLÜMANLAR

Haçlı seferlerinin öncesinde Müslümanların çağın kuşatma teknolojileriyle alakalı bütün bilgi ve beceriye sahip oldukları ilgili bölümlerde aktarılmıştı. Seferlerin başlangıcında kuşatma pratiklerinin ağırlıkla Haçlılar tarafından gerçekleştirilmesi tamamen hücum eden ve karşılayan pozisyonlarıyla alakalıydı. Haçlılar yeni yerleşmeye çalıştıkları Ortadoğu'da yayılma ve yer edinme ihtiyacı dolayısıyla seferlerin ilk safhasında sürekli hücum eden taraf olmuşlardı. Bölgenin mevcut siyasî durumu da onlara bu konuda rahatlık sağlamaktaydı.

Öte yandan seferlerin başlangıcında Haçlılara karşı mücadele veren Müslüman kumandanlar daha çok Türkmenlerden istifade etmekteydiler. Bunlar hafif teçhizatları süvarilerden müteşekkil, genel disiplin zafiyeti olan unsurlardı. Donanımları dolayısıyla açık alanda mücadeleyi tercih ederlerdi. Ganimet onlar için önemli bir motivasyon kaynağıydı. İstediklerini elde ettikten savaşmamak eğiliminde idiler. Ayrıca kuşatmalar sabır ve disiplin gerektirmekteydi. Dolayısıyla Müslüman emîrler, onları kuşatma muharebelerinde kullanmak hususunda çekingen davranmışlardır. Bunu yaptıkları takdirde ise muhasarayı genelde Haçlıların destek kuvvetlerinin yetişebileceği zaman dilimiyle sınırlandırmayı tercih etmişlerdir.

Artukoğlu İlgazi'nin 1119 senesinde Tell-Afrin'de Antakya Kontu Roger'e karşı kazandığı zaferin sonrasında yaşananlar durumu yansıtan güzel bir örnektir. Nitekim bütün Antakya ordusunu imha etmesine rağmen İlgazi, savaşın sonrasında Türkmenlerden oluşan birliklerini yağma konusunda serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Bundan istifade eden Kudüs Kralı II. Baudouin, savunmasız kalmış Antakya'ya yetişip gerekli önlemleri almak fırsatını bulabilmişti. Akabinde Türkmenlerin aldıkları

ganimetleri yeterli görüp yurtlarına dönmeleri nedeniyle İlgazi zaferinden yeteri kadar faydalanma fırsatını bulamamıştı²⁹⁵.

Kuşatma tercihi konusunda kimi zaman siyasî dengelerin gözetilmesi de gerekebilmekteydi. Nureddin Mahmud'un 1164 senesinde Harim'de Antakya ordusuna karşı kazandığı zaferin sonrasında adı geçen şehrin kuşatılması konusunda yaşadığı çekingenlik buna örnek teşkil etmektedir. Zengi hükümdarı muhtemelen Bizans'ın, Haçlı seferlerinin başından beri dile getirdiği Antakya üzerindeki hâkimiyet iddialarından endişe etmekteydi. Bunun için böylesine güçlü bir düşmanla muhatap olmamak ve onu Ortadoğu işlerine karıştırmamak adına şehri kuşatmaya teşebbüs etmemiştir.

Diğer taraftan Müslümanlar da, Haçlılar gibi kuşatma taktikleri hususunda tutucu davranmışlardır. Muhataplarının hücum kulesi ve mancınık tercihinine karşı onlar genelde lağım kazmayı ve naft kullanımını tercih etmişlerdir. Bilhassa ilk dönemler için basit mancınıkların varlığına rastlanmasına karşın daha çok lağımla kale surlarının çökertilmesi ön planda olmuştur. Ancak Eyyubîler dönemiyle birlikte taarruz sırasını ele alan Müslümanlar kuşatma silahları konusunda Haçlılardan hiç de aşağı kalmadıklarını göstermek fırsatını yakalamışlardır.

EYYUBÎLERİN İKTİDARINA KADAR MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN MUHASARALAR

Herşeye rağmen Müslümanlar seferlerin başından itibaren çeşitli vesilelerle kuşatma konusundaki becerileri sergilemişlerdir. Artukoğlu Sökmen 1104'de Musul Valisi Çökürmüş ile Haçlılara karşı kazandığı Belih Çayı Zaferi sonrasında adamlarına, öldürülen Haçlıların kıyafetlerini giydirip Sabahtan bölgesindeki bazı kaleleri ele geçirmişti. Kaledekiler gelenleri Müslümanlara

295 Bkz. Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar -1098-1124)", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı:32, İstanbul 2002, s.366-367.

karşı çıkılan seferden dönenler zannettikleri için karşılamaya çıkmışlardı. Böylelikle Sökmen az sayıdaki muhafızı öldürüp burayı ele geçirmişti. Sonrasında aynı hileyi uygulayarak birkaç kaleyı daha ele geçirmişti²⁹⁶.

1110senesinde Musul Valisi Mevdud komutasında Haçlılarla mücadele etmek üzere harekete geçen birleşik Müslüman ordusunun ilk hedeflerinden biri Urfa şehri olmuştu. 100 gün boyunca kuşatılan şehirde açlık baş göstermişti. Büyük bir sertlikle uygulanan abluka neticesinde şehre giriş-çıkışlar imkânsız hale geçmişti. Urfa ahalisi saldırıların şiddetinden dehşet içinde kalmıştı. Bununla birlikte Haçlı kuvvetlerinin şehrin yardımına gelmesi üzerine kuşatmayı terk ederek Harran tarafına çekilmişti. Kaynaklarda onun, düşmanını kendi askerî harekât tarzına uygun açık bir alana çekmek gayesiyle Urfa önlerinden çekildiğini aktarılmaktadır²⁹⁷. Buradaki kuşatma üç aydan daha uzun bir süre devam etmesine rağmen kullanılan aletler ile alakalı kaynaklar sükût içindedir. Ancak hücumların sürekliliğini aktaran ifadeler ve Urfa'nın surlarının muhkemliği dikkate alındığında burada en azından hücum merdivenlerinin kullanıldığını düşünmek mümkündür. Bir sonraki sene Tell-Başı'ı kuşatan Mevdud 45 günlük bir kuşatmanın ardından yine çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak bu kez çekilmeyi gerekli kılan durum ise emrindeki kumandanlardan Ahmedil'in, şehrin hâkimi Joscelin'den rüşvet almasıydı²⁹⁸. Mevdud'un 1112 senesinde Urfa'yı içerideki bazı Ermenilerin yardımıyla almak teşebbüsü de Joscelin'in müdahalesiyle başarısız kalmıştı²⁹⁹.

İlgazi 1118 yılında Haleb'i ele geçirmesinin sonrasında şehri sıkıştıran Antakya Haçlıları ile ciddi bir mücadeleye girmişti. 1119 senesinde kazandığı Tell-Afrin Zaferi'nin akabinde kuşatılan Zerdana ve Esarib kasabaları savaşmadan teslim

296 İbn el-Esîr, X, 375.

297 İbn Kalânîsî, s.270-271; Urfalı Mateos, s.238-239; İbn el-Esîr, X, 485-486.

298 Urfalı Mateos, s.242-243; İbn el-Adim, II, 158.

299 Urfalı Mateos, s.246-247.

olmuştı. Willermus, Artuklu beyinin aynı dönemlerde Alan adlı bir komutanın idaresindeki Cerep Kalesi'ni kuşattığını ve surlarını lağımlamak suretiyle yıktığını yazmıştır³⁰⁰. 1122'de bir kere daha el değiştirdiği anlaşılan Zerdana önlerine gelen İlgazi bu kez dört mancınık kurarak şehre saldırmıştı. Ancak bir süre sonra şehre yardıma gelen Haçlıları karşılamak için çekilmek zorunda kalmıştı³⁰¹. İlgazi'nin Zerdana'ya karşı kurduğu mancınıklar muhtemelen elle çekilen tarzda basit makineler idi. Zira Haleb ile Antakya arasındaki yerleşimlerin tahkimatları çok güçlü silahlar gerektirmeyecek şekilde ağaç, taş ve toprak karışık malzemeden inşa edilmişti. Yine kuşatmada geçen sürenin kısalığı da çok daha teferruatlı ve güçlü bir silahın yapılamayacağına işaret etmektedir.

Ronnie Ellenblum, Müslümanların özellikle ilk dönemlerde kuşatmaları kısa sürede sonuçlandırmak arzusunda olduklarını, dolayısıyla lağım kazmak yöntemini ya da merdivenler yardımıyla surlara direk hücum yolunu seçtiklerini belirtir. Bunu ise Haçlıların yardım kuvvetleriyle karşılaşmaktan çekinmelerine bağlamaktadır³⁰². Müellifin yorumu kısmen doğruluk içermesine karşın tamamıyla kabul edilebilir değildir. Zira Haçlıların temel stratejileri güçlerini birleştirerek Müslümanlarla savaşa girmeye dayanmaktaydı. Büyük şehirlerin kuşatmalarında Trablus, Sur örneklerinde olduğu gibi aynı tarzda hareket etmişlerdi. Bunu uyguladıkları sürece gerçekten de kendilerinden daha hafif teçhizata sahip Müslümanlara karşı savaş meydanlarında üstünlük kurabilmiş veya muhataplarının kendilerinden çekinmesini sağlayabilmişlerdi. Aksi durumlarda yani birbirinden ayrı şekilde Müslüman kuvvetleriyle karşılaştıklarında Belih Çayı, Tell-Afrin, Taberiyye'de olduğu gibi sonuç onlar açısından hüsrarla neticelenmişti. Böyle durumlarda nicelik niteliğin önüne geçmekteydi.

300 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.532.

301 İbn el-Adim, II, 204.

302 *Crusades Castles and Modern Histories*, s.219,225.

Haziran 1123'de Haleb'i kuşatan Belek Gazi ise ekinleri yakıp erzak sevkiyatını keserek şehrin kendisine teslimini sağlamıştı³⁰³. Belek bunun sonrasında Harput'ta esir tuttuğu Kudüs Kralı, Urfa Kontu ve diğer esirlerin kurtarıldığı haberini alarak süratle bu şehre yönelmişti. O sırada hapisten kurtulan Urfa Kontu Joscelin destek aramak için kaleden ayrılmıştı. Kral ise diğer esirler ve kurtarıcıları ile şehirde kalmıştı. Harput önlerine gelen Belek şehrin surlarının kireç taşından kolay işlenebilir bir yapıda olduğunu görmüştü. Bu nedenle adamlarına tepenin altına büyük bir lağım kazdırıp ateşe vermişti. Sıcaklığın tesiriyle lağımın üzerinde bulunan kule büyük bir gürültüyle çökmüştü. Bunun üzerine kaleyi savunmak için ellerinden çok fazla bir şey gelmeyeceğini anlayan müdafiler tekrar Belek'e teslim olmak zorunda kalmışlardı (16 Eylül 1123)³⁰⁴.

Ertesi sene Belek kendisine isyan eden Menbiç şehrini kuşatmıştı. Onun asıl düşüncesi buranın kuşatmasını kuzeni Tımurtaş'a bırakıp Haçlılara karşı Sur şehrinin yardımına gitmekti. Ancak şehir önlerinden ayrılacağı sabah mancınıklara yer tayin ederken kaleden atılan bir ok ile hayatını kaybetmişti³⁰⁵. Kaynakta Belek'in mancınıklarının hangi tipte olduğuna dair hiçbir ayrıntı bulunmamaktadır. Zaman da dikkate alındığında bu makinelerin çekişli trebushet tarzında olmaları muhtemeldir.

İlk dönemlerde Müslümanların, Haçlıların kontrolü altındaki bir şehre karşı giriştikleri kara ve deniz birliklerinin ortaklığıyla gerçekleştirilen tek muhasara ise 1123'de Askalan'daki Fatımî garnizonun yaptığı Yafa kuşatmasıdır. II. Baudouin'in, Belek'in esaretinde olmasından istifade ile harekete geçen Askalanlıları, Mısır'dan gelen 70 gemilik bir filo da denizden desteklemekteydi. Ancak bütün yönlerden sarılan şehrin gösterdiği direniş çabuk netice bekleyen kuşatmacıları şaşırtmıştı. Bu nedenle hü-

303 İbn el-Esîr, X, 611; İbn el-Adim, II, 211-222.

304 Urfalı Mateos, s.273-274; Willermus Tyrensis, I, 543-544.

305 İbn el-Esîr, X, 619; İbn el-Adim, II, 218-219.

cum merdivenleriyle yapılan ilk saldırı başarısızlıkla neticelenmişti. Daha sonra kurdukları birkaç mancınıkla saldırılarını devam ettirmelerine karşın şehir yardım gelebileceğinden endişe ederek muhasarayı kaldırılıp gemilerle Sur'a çekilmişlerdi. Bir süre sonra sürpriz bir şekilde tekrar Yafa önlerine gelmelerine karşın başarısız olup ve Akka'ya dönmüşlerdi³⁰⁶.

Müslümanların, Haçlıların üstünlüğünü dengelemek çabasıyla geçen bir periyodun sonrasında 1127 yılında İmâdeddin Zengi'nin Musul Atabeyliği'ne tayini ve Suriye işlerine müdahalesiyle Ortadoğu'da yeni bir dönemin kapıları da açılmıştı. Nitekim 1128'de Halep'e hâkim olan Zengi'nin önceliği Suriye'yi tek bir gücün idaresi altında birleştirmeye vermişti. Onun tarafından başlatılan bu girişim oğlu Nureddin Mahmud ve ardılı Selahaddin Eyyubî zamanlarında gerçek meyvelerini verecekti. Daha da önemlisi Zengi'nin iktidarı artık Ortadoğu'da gücün ve saldırı sırasının Müslümanlara geçtiğinin bir habercisiydi. Bu ise artık savunmaya çekilen Haçlılara karşı, kuşatan kuşatılan dengesinin değişmesi anlamına geliyordu.

Müslümanların, Haçlılara karşı güçlü mancınıklar kullandıklarına dair ilk bilgi 1137 tarihli Montferrad muhasarasıyla ilgilidir. İmâdeddin Zengi pusuya düşürdüğü Kudüs Kralı Foulque'yi adı geçen kaleye sığınmaya zorlamış ve ardından kuşatmıştı. Başlayan muhasara sırasında Müslümanların klasik lağımlama taktiğinin dışında ilk olarak yoğun mancınık bombardımanına başvurmaları bazı araştırmacılar tarafından önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür³⁰⁷. Ancak büyük taşlar fırlatan ve gece-gündüz durmadan atış yapan mancınıkların desteğine rağmen³⁰⁸ Zengi bilhassa Bizans İmparatorunun olaya müdahalesi hususunda duyduğu endişe nedeniyle kralla anlaşmayı tercih etmişti.

306 Willermus Tyrensis, I, 502-503.

307 Ellenblum, a.g.e., s.223.

308 Willermus Tyrensis, II, 89; İbn el-Adim, II, 262.

Atabek tarafından 1144 senesinin son günlerinde gerçekleştirilen Urfa kuşatması ve şehrin zaptı ise onun taktik zekâsını ve kuşatma bilgisini ortaya koymaktadır. Zengi daha önceden Hısn-ı Keyfa Artuklularından Kara Arslan'ın üzerinde büyük bir baskı kurmuş ve Artuklu beyi de ona karşı Urfa Kontu II. Joscelin ile karşılıklı bir yardım anlaşması yapmıştı. Anlaşmaya göre Atabey içlerinden hangisine saldırırsa diğeri derhal müttefikinin yardımına koşacaktı. Durumu haber alan Zengi bunu kendi planlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmaya karar vermişti. Derhal Kara Arslan'ın topraklarına karşı saldırılar başlatmıştı. Onun hareketlenmesi üzerine Urfa Kontu, Kara Arslan ile aralarındaki anlaşmayı uygulamaya koymak için birlikleriyle şehirden ayrılmıştı³⁰⁹. Ancak Haçlıların hareketlerini casusları vasıtasıyla haber alan Zengi derhal ordusuyla harekete geçmiş ve bir gece yürüyüşüyle Urfa önlerine gelmişti. Joscelin dışarıda olduğu için Urfa'nın savunması içerideki az sayıdaki Latin unsuruna ve Yerli Hıristiyanlara kalmıştı. Müslüman ordusu bütün yönlerden kuşattığı şehri mancınıklarla bombardıman etmeye başlamıştı. Ayrıca kuşatmacıların gönderdikleri aralıksız ok yağmuru da müdafileri oldukça rahatsız etmekteydi. 28 gün süren kuşatmanın akabinde şehir, Müslümanların kuşatma savaşlarında en üstün olduğu lağım kazmak metoduyla düşürüldü. 31 Aralık günü surların altına Halepli nakkablar tarafından kazılan lağım ateşlenince duvar çökmüş ve 50 metrelik bir yıkıntı meydana gelmişti. Buradan içeriye giren kuşatmacılar Urfa'ya kısa sürede hâkim olmayı başarmışlardı³¹⁰.

Müslümanların savunmadan saldırıya geçişi ve Urfa'nın kaybı Haçlılar için ciddi bir uyarıydı. Sahip oldukları toprakları ve sınırlarını korumak artık onlar için birincil öncelik haline gelmişti. Aslında I. Baudouin döneminden beri Kudüs kralları bu gerekliliğin farkında idiler. Ancak Baudouin ilk dönemdeki başarıların rüzgâ-

309 Süryani Mikhael, s.125.

310 Willermus Tyrensis, II, 141-144; İbn Kalânisî, s.436-437; İbn el-Esîr, XI, 98-100; İbn el-Adim, II, 278-279.

rıyla daha çok yayılmacı amaçlar çerçevesinde bir inşa çalışması başlatmıştı. Müslümanlar tarafından Maverayîürdün, Haçlılar tarafından Oultrejourdain olarak bilinen bölgede 1115’de inşa ettirdiği Montreal (Şevbek) Kalesi onun bu politikasını açık şekilde yansıtmaktaydı. Montreal Kalesi, Suriye ile Mısır arasındaki ker-
van yolu ile Dımaşk ile Mekke arasındaki hac yolunun güzergâhını kontrol edebilecek bir mevkide kurulmuştu³¹¹.

Moab Kerak'ın kardeş kalesi Şevbek (Montreal), Ürdün

311 tfs. için bkz., Hugh Kennedy, *Crusader Castles*, Cambridge 2008, s.22-25; Murray, a.g.e., s.26.

Zamanın ilerlemesi ve siyasî havanın değişmesiyle birlikte kale yapım programı daha çok sınır boylarının korunması hedefine yönelecekti. Zira Haçlılar hiçbir zaman Ortadoğu'da ellerindeki araziye koruyacak asker sayısına sahip olmamışlardı. Dolayısıyla dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı önemli kilit noktalarda kaleler inşa etmek suretiyle güç merkezleri meydana getirmek onlar için stratejik bir gereklilikti.

Öyle ki korunma ihtiyacının dışında bu kalelerin yol bağlantılarına hâkim konumları sayesinde komşularının hâkimiyet sahalarına karşı hala bir tehdit unsuru da oluşturabilirlerdi. Nitekim Zengi'nin çağdaşı Kral Foulque zamanında Montreal Kalesi'nin yer aldığı bölgede kayalık dik bir arazi üzerine ikinci bir kale daha inşa edilmişti (1142). Kerak adı verilen bu kale sayesinde Haçlılar Mısır-Suriye-Arabistan arasındaki bağlantı için önemli bir tehdit haline gelmişlerdi³¹².

1160'ların sonlarından itibaren Haçlılar kale tahkimatlarında yeni bir metodu uygulamaya başlamışlardı. Birbirinin içine geçmiş iki ya da üç tahkimattan meydana gelen bu kaleler şiddetli kuşatmalara uzun müddet dayanmak için planlanmıştı. Gelişmeleri daha da önemli kılan nokta ise bahse konu tahkimatların Avrupa'dan da önce Ortadoğu'da görülmesiydi³¹³. Anlaşılabacağı üzere bu tipteki müstahkem mevkiilerin inşası tamamıyla siyasî ve askerî gerekliliklerin bir yansımasıydı. Yeni nesil kalelerin başlıca karakteristik özellikleri ise sahip oldukları kalın ve yüksek sur duvarları ile bunların üzerinde yer alan geniş ve yüksek kuleleriydi. Ayrıca saldırganlara karşı rahat ateş imkânı sağlayan menfezler, kalenin dış tarafında yer alan ön savunma tahkimatları, daha geniş erzak stoklama kapasitesi, huruca imkân tanıyan yan kapılar ve bütün bunların tamamlayıcısı da derin bir hendek yeni nesil kalelerle birlikte ön

312 Kerak ile ilgili bkz. Kennedy, a.g.e., s.45-52.

313 David Nicolle, *Crusader Castles in the Holy Land 1097-1192*, Oxford 2004, s.9-10; John France, *Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300*, Londra 1999, s.90-93.

plan çıkmıştı³¹⁴. Kalelerin savunma tertibatı sadece bunlardan da ibaret değildi. Büyük bölümünde Müslümanların *başura* adını verdikleri önceleri toprak ve taş karışımı sonraları ise bütünüyle taştan yapılan bir dış tahkimat sistemi de savunmaya dâhil edilmişti. İnşasındaki temel anlayış saldırganların mancınıklarını ve hücum kulelerini şehrin surları için güvenli bir mesafede tutabilmektekti. Saldırganlara karşı ilk direniş bu noktalarda yapıldı. Ancak sınırlı insan kaynağı nedeniyle Haçlı kalelerinin dış tahkimatları yeterince savunulamamıştı. Ancak burası düştüğü takdirde şehir için yapılacak çok da fazla bir şey kalmıyordu. Zira kaybedilen tahkimatlar aynı zamanda kaleyi dövecek mancınıklar için mükemmel bir platform vazifesi de görmekteydi. Arsuf'da, Safed'de ve Kerak'da dış savunma hattının terkedilmesinden sonra adı geçen kaleler de teslim olmak zorunda kalmışlardır³¹⁵. Öyle ki bunlar kendilerini dışarıdan destekleyecek bir ordu mevcut olduğu sürece yani Hıttin Savaşı'na kadar Haçlıların en büyük gücü olacaklardı.

Öte yandan böyle kalelerin inşası elbette ki çevredeki Müslüman komşular için gelecekte olası sorunların bir habercisiydi. Dolayısıyla kimi zaman duruma erken müdahale etmek ihtiyacını hissetmişlerdi.

BEYTÜ'L-AHZAN KUŞATMASI (24 AĞUSTOS - 29 AĞUSTOS 1179)

Nitekim Haçlılar tarafından 1178 Ekim'inde Ölü Deniz'in güneyinde Dımaşk yoluna hâkim bir noktada yapımına başlanan Beytü'l-Ahzan Kalesi taraflar arasında büyük bir çatışmaya sebebiyet vermişti. Sultan Selahaddin kalenin inşası sürerken yıkılma-

314 Bütün bu özellikler Ellenblum'un çalışmasında tafsilatıyla aktarılmaktadır. Bkz., *Crusades Castles and Modern Histories*, Cambridge 2007, s.239-257.

315 Kennedy, s.112-113; Denys Pringle, "Town Defences in the Crusader Kingdom of Jerusalem", *The Medieval City Under the Siege*, ed., Ivy A. Corfis-Michael Wolfe, Suffolk 1995, s.97.

sı için Haçlılara önce 60.000 daha sonra da 100.000 dinar para teklif etmişti. Ancak teklifi ret edildiği gibi çalışmaların hızlanmasıyla kale yaklaşık altı ay içerisinde tamamlanmıştı (Nisan 1179). Selahaddin, Templier Şövalyelerinin korumasına verilen kalenin ortaya çıkardığı tehdidi görmemezlikten gelemezdi. Dolayısıyla burasını vakit kaybetmeksizin tahrip etmeye karar vermişti.

Kale üzerinde hareketinden önce buraya gelebilecek yardımları önlemek ve haçlıların dikkatini dağıtmak amacıyla kendi birliklerinin dışında Türkmen ve Arap kabilelerini Haçlı arazisine yağmaya göndermişti. Buna rağmen Beytül-Ahzan'a karşı ilk kuşatma denemesi gördüğü şiddetli direniş nedeniyle başarı kazanmamış ve Banyas tarafına çekilmişti. Muhtemelen uzayacak bir kuşatmanın sonucunda Kudüs birliklerinin duruma müdahalesinden çekinmekteydi. Sultan'ın endişesinde haksız olmadığı ve etrafa birlikler çıkarmak suretiyle aldığı tedbirin ne kadar yerinde olduğu kısa süre içinde anlaşıldı. Zira Ferruḫşah komutasında yağmaya çıkan birlikler, Beytül-Ahzan'a yardıma gelen Kral IV. Baudouin idaresindeki Haçlı Ordusu ile Merc-i Uyun denilen yerde aniden karşıkarşıya geldiler. Durumu haber alan sultanın da hızla mücadele sahasına gelişyle Haçlılar ağır bir bozguna uğratıldı (Haziran 1179).

Galibiyetin ardından Eyyubî birlikleri artık destek imkânından tamamen yoksun kalan Beytül-Ahzan'ı yeniden kuşattılar. Saldırının öncesinde ordudaki emîrlerden Çavlı el-Esedî'nin, mancınıkların kurulmasından evvel kalenin direk hücumla ele geçirilebilme ihtimalinin denenmesi şeklindeki tavsiyesi dikkate alındı ve askerler mancınık ateşi desteği olmadan kaleye hücum ettiler³¹⁶. Ancak saldırı ilk hattaki tabyaların alınmasına karşın sur duvarlarının önünde durmak zorunda kaldı. Bunu yeterli gören sultan, kaleye karşı farklı noktalardan lağım kazılmasını emretti. Kendisi kuzey tarafını alırken Ferruḫşah'a güney kesiminin lağımlanması görevini vermişti. Yeğeni Taki-

316 İbn el-Esîr, XI, 456.

yüddin ve Nasireddin Mahmud b. Şirkuh da diğer iki kesimin lağımlanmasını üstlenmişlerdi. Bu arada hücum birlikleri verilen emir gereğince surların dibinde gecelemişlerdi. Lağımcılar da yoğun bir çalışmanın ardından işlerini bitirmişlerdi. Açılan lağımlara yanıcı maddeler yerleştirildikten sonra bunlar ateşlenmiş ama yaklaşık yedi metre kalınlığındaki duvarda etkili bir hasar meydana getirememişti.

Selahaddin tarafından yıktırılan Beytü'l-Ahzan Kalesi'nin kalıntıları

Daha sonraki günlerde yapılan ateşlemeler de sonuçsuz kalmıştı. Bunun üzerine Selahaddin 300 dinar çıkartıp Çavlı el-Esedî'ye vermiş ve ateşin söndürülmesi için kırbalarla su taşıyan herkese bir dinar verilmesini emretmişti. Böylece hızlı şekilde söndürülen lağım yeniden kazılıp genişletilmişti. 29 Ağustos günü yapılan ateşleme hedefine ulaşmış ve surun bir kısmı çökmüştü. Müdafiler ise her şeye rağmen direnişi sürdürmeye kararlı görünüyordular. Nitekim açılan gediğe yığıldıkları büyük kalasları ateşe vererek saldırganların girişini engellemeye çalışmışlardı. Ancak esen ters rüzgâr alevleri onların üzerine yönlendirmişti. Nihayetinde süratle hareket eden Eyyubî birlikleri açılan gedikten geçip kaleyi ele geçirmişler-

di. Selahaddin esir alınan Templier şövalyelerini âdeti olduğu üzere kılıçtan geçirmiş kaleyi de bütünüyle tahrip etmişti³¹⁷.

Beytü'l-Ahzan kısa sürede inşa edilmesine karşın çok daha kısa bir sürede tahrip edilmişti. Malcom Barber'a göre bu kalenin savunulamaması Franklar(Kudüs Haçlıları) için bir dönüm noktasıydı³¹⁸. Ancak Selahaddin'in hızlı hareket etmesi ve Merc-i Uyun'da Haçlı kuvvetlerinin mağlubiyeti tahkimatının bütün gücüne karşı kalenin sonunu zaten belirlemişti. Eyyubî sultanının bu konuda gösterdiği hızlı reaksiyon ise kendi hâkimiyet sahasına karşı hissettiği tehdit algısıyla ilgiliydi. Bunun yanı sıra kale, Müslümanların muhataplarına göre çok daha üstün olduğu lağım kazılması suretiyle ele geçirilmişti. Birden fazla noktadan lağım kazılması az sayıdaki müdafilerin dikkatini dağıtmaya yönelik bir hareketti. Başlangıçta kuşatma aletlerinin desteği olmadan gerçekleştirilen saldırı ise sayısal üstünlüğün getirdiği bir avantaj olduğu kadar kaleyi süratle ele geçirmek isteğinin ifadesiydi.

KERAK KUŞATMALARI

Yukarıda inşası ve konumundan bahsedilen Kerak, sahibi Renauld de Chatillion'un sınır tanımaz davranışları nedeniyle üç defa Selahaddin'in hedefi olmuştu. Ancak her seferinde tahkimatlarının gücü ve yardım kuvvetlerinin yetişmesiyle kurtulmayı başarmıştı. Şehir dağdan kuzeye doğru genişleyen üçgen bir plato üzerine kurulmuştu. Platonun her üç tarafı da aşağıdaki dar Kerak Vadisi'ne inen yamaçlarla çevrilmişti. Kale, önünden geçen yolu elde tutmak üzere inşa edilmişti. Doğal savunmasına güneyde kayalıklarla kesilen bir hendek de eklenmişti. Daha da

317 Kıvamüddin el-Feth b. Ali el-Bundarî, *Sena 'l-Barki 'l-Şâmî*, ed. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004, s.212-213; İbn el-Esîr, XI, 456-457.

318 "Frontier Warfare in the Latin Kingdom of Jerusalem: The Campaign of Jakob's Forts, 1178-79", *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, Ashgate 1998, s.21-22.

önemlisi aşağıda kurulacak kuşatma silahlarından korunabilecek yeterli mesafeye sahipti. Kuzey uçta yerleşimlerin yer aldığı bölgede güneydekinden daha dar ama daha derin bir hendek yer almaktaydı. Kale ayrıca güçlü dörtgen kulelere sahipti³¹⁹.

Sultan Selahaddin ilk olarak 1181/1182 yılında Renauld de Chatillion'un, Hameyn'i yağmalamak düşüncesini haber alınca Ferruhşah'ı Kerak'a göndermişti. Eyyubî birlikleri bir süre bölgede kalıp yağmalar yapınca Renauld istediğini gerçekleştirmeye fırsat bulamamıştı³²⁰. Fakat onun düşmanca tavrını sürdürmesi üzerine bu kez bizzat Selahaddin Ekim 1183 tarihinde Kerak önlerine gelmiş ve burada Mısır'dan çağırdığı kardeşi el-Adil ile birleşmişti. Yapılan hücumlarda şehrin varoşlarını ele geçiren Eyyubi ordusu burada kurduğu yedi mancınıkla gece gündüz Kerak Kalesi'ni dövmeye başlamıştı. Ancak Selahaddin harekete geçmeden evvel Haçlıların derhal kalenin yardımına koşacaklarını ve dolayısıyla kuşatmada çok fazla kalamayacağını düşünmüştü. Bunun için de yanında yeteri kadar kuşatma aleti getirmemişti. Elindeki mancınıklarla da Kerak gibi müstahkem bir kalenin alınması çok zordu. Dolayısıyla bir aylık muhasaranın akabinde şehir önlerinden ayrılmıştı³²¹.

Eyyubî ordusu Temmuz 1184'de bu kez çok daha güçlü ve kararlı bir şekilde Kerak surları önüne gelmişti. Kuşatmanın zamanlaması oldukça ilginçti. Selahaddin birlikleriyle kale önlerine görüldüğü sırada içeride bir düğün merasimi tertip edilmekteydi. Renauld de Chatillion'un üvey oğlu Onfroi de Toron ile sabık kral Amuary'nin ikinci eşi Maria'dan doğan kızı İseballa'nın düğün eğlencesi için dört bir yandan gelen misafirler Kerak'ı doldurmuştu. Kuşatmacıların varlığının ortaya çıkardığı panik ile bütün misafirler kaleye doğru kaçışmaya başlamış-

319 Kennedy, s.45.

320 İbn el-Esîr, XII, 470. Yalnız el-Bundârî,(a.g.e., s.236-237) bu tarihi 579/1183-1184 olarak vermektedir.

321 İbn el-Esîr, XII, 502; el-Bundârî, s.293-294. İbn Şeddâd (s.63) ise Eyyubilerin, Haçlıların kaleye yardıma gelmeleri üzerine çekildiğini yazmaktadır.

tı. Fakat Kerak ahalisi, Renauld'un direktifleri gereğince eşyalarını kaleye çıkarmaktan men edilmişti. Kargaşa içindeki kalabalıktan bazıları kaleye açılan tek giriş olan köprüden düşerek hayatlarını kaybetmişti. Diğer tarafta ise müdafiler şehre dağ yolundan yaklaşmaya çalışan Eyyubî birliklerini durdurmaya çalışıyorlardı. Ancak saldırganların sayı üstünlüğü karşısında geri çekilmeye zorlanmışlardı. Baskı altında kaleye çekilmeye çalışan Haçlılar bunu İven adlı bir şövalyenin kahramanlığı sayesinde başarabilmişlerdi.

Sultan daha sonra birliklerini şehrin varoşlarında konuşlandırmış ve kurdurduğu dokuz mancınıkla kaleye karşı şiddetli bir bombardımana başlamıştı. Gece-gündüz devam eden mancınık atışları savunmacılar arasında büyük bir paniğe sebebiyet vermişti. Haçlılar karşı ateş için kalede kurulan bir mancınığı kullanmak istemişler ise de yoğun bombardıman nedeniyle teşebbüslerinden vazgeçmişlerdi³²². Kaleye direkt hücum için Müslümanların önünde tek engel surların önündeki 30 metre derinliğindeki hendekti. Sultan derhal bu hendegin doldurulmasını emretmişti. Ancak kaledekiler bunun gerçekleşmesi halinde çok fazla şansları kalmayacağını bildiklerinden cesaretlerini toplayarak yoğun ok atışları ve taşlarla kuşatmacıları hendeğe yaklaştırmamaya gayret ediyorlardı. İşlerin aksadığını gören sultan, varoşlardan hendeğe kadar olan sahada çalışanları koruyacak ağaç ve kerpiçten testudo benzeri bir sundurma yapılmasını emretmişti³²³. Aletin inşasıyla birlikte hendeği doldurma çalışmaları da hızlanmıştı. Fakat Selahaddin'in bütün çabasına rağmen Renauld'un şansı bir kere daha yaver gitmişti. Onu kurtarmak üzere harekete geçen Kral IV. Baudouin komutasındaki kuvvetlerin yaklaştığı haberi üzerine sultan kuşatmayı bırakarak gelenleri karşılamaya yönelmişti. Bununla birlikte Haçlılar yerleştikleri savunmaya

322 Willermus Tyrensis, II, 501-503.

323 İbn el-Esîr, XI, 506; el-Bundarî, s.306-307.

elverişli mekânı bırakıp savaşmaya yanaşmadıklarından Müslümanlar Eylül ayının başlarında Dımaşk'a dönmüşlerdi.

Kerak, Hittin Savaşı öncesinde Selahaddin'in bütün tazyikine rağmen tahkimatlarının gücü sayesinde ayakta kalabilmişti. Ayrıca sayısal gücü ne olursa olsun Kudüs ordusunun varlığı da kalenin Haçlıların elinde kalmasında önemli bir etkendi. Zira sultan, Kerak'da ya da diğer kuşatmalarında böyle bir gücü yok sayarak muhasaraya devam etmek riskini hiçbir zaman almamıştı. Fakat 4 Temmuz 1187'de Kudüs ordusunun Hittin'de imhası her şeyi tersine çevirmeye yetmişti. Nitekim kazanılan zaferi takip eden dönemde sultan kendisini tehdit edebilecek herhangi bir kuvvetin kalmamasından da istifade ederek süratli bir kuşatma ve fetih harekâtına girişmişti.

HİTTİN'DEN HAÇLILARIN AKKA ÖNLERİNE GELİŞİNE KADAR MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN KUŞATMALAR

Hittin'deki mağlubiyetin Haçlılar tarafında ortaya çıkardığı askerî boşluk, kazandığı zaferin meyvelerini toplamak için Eyyubî sultanına büyük bir fırsat vermişti. Düşmanlarının kendisine karşı çıkartabilecekleri en güçlü orduyu perişan ve dahası kralını da esir etmişti. Böylece zaten çok az sayıda muhafız tarafından savunulan Haçlı şehir ve kalelerinin rahatlıkla tazyik edilip ele geçirilebileceği müsait bir ortam oluşmuştu. İlk olarak Hittin'den bir gün sonra Kontes Eschiva tarafından savunulan Taberiye, 9 Temmuz'da ise Akka direniş göstermeden teslim alınmıştı. Mısır'dan harekete geçen bir diğer ordu da Mecdelyaba ve Yafa'yı ele geçirmişti.

Başlayan fetih harekâtı sırasında Müslüman birliklerine karşı ilk ciddi direniş ise Toron (Tıbnin) da yaşanmıştı. Bu kale Haçlıların zaptından evvel Sur şehrinin kontrol edilmesini sağ-

lamak amacıyla kayalık bir tepe üzerine inşa edilmişti³²⁴. Toron üzerine gönderilen Takıyüddin tarafından başlatılan muhasara Selahaddin'in gelişiyle daha da şiddetlenmişti. Müdafiler mancınık bombardımanı ile birlikte artan baskı karşısında zor durumda kalmışlar ve kalede bulunan 100'den fazla Müslüman esiri serbest bırakmışlardı. Bunun ardından beş gün daha mukavemet ettikten sonra aman ile Selahaddin'e teslim olmuşlardı (26 Temmuz)³²⁵. Toron'un fethinin akabinde Sayda, Cübeyl ve kısa bir çatışmanın nihayetinde Beyrut ele geçirilmişti.

Daha sonra güneye yönelen Selahaddin, önemli bir kıyı şehri olan Askalan'ı kuşatmıştı. Şehir, Suriye ve Mısır arasındaki geçiş yolu üzerinde yer aldığı için ele geçirilmesi büyük önem arz ediyordu. Müslüman ordusu kuşatma için karargâhını kurduktan sonra şehrin teslimi istenmişti. Hatta Selahaddin'in yanında esir tutulan Kral Guy de Lusignan ve Templier Büyük Üstadı Gerard de Ridfort kale önüne getirilerek müdafilere teslim konusunda telkinde bulunmuşlardı. Zira kendilerine Askalan teslim olduğu takdirde serbest bırakılma sözü verilmişti. Kuşatmalarda bu tür hareket tarzı çok sık olmamakla birlikte uygulanmaktaydı. Artukoğlu Belek 1112'de ele esir ettiği Urfa Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran'ı ellerindeki yerlerin teslimi şartıyla serbest bırakmayı teklif etmişti. Joscelin ve Galeran bunu reddedince Harput Kalesi'ne hapsedilmişlerdi³²⁶.

Askalan müdafileri de yapılan teklifi geri çevirdikleri gibi krala ve Templier büyük üstadına hakarete bulunmuşlardı. Bunun üzerine Müslümanlar mancınıklar kurarak şehri bombardıman etmeye başlamışlardı. Bir süre sonra şehrin ön tahkimatları ele geçirilmişti. Lağmcıların da faaliyete geçmesi üzerine durumlarının ümitsizliği anlayan Askalan'daki Haçlılar şehri 5 Eylül'de

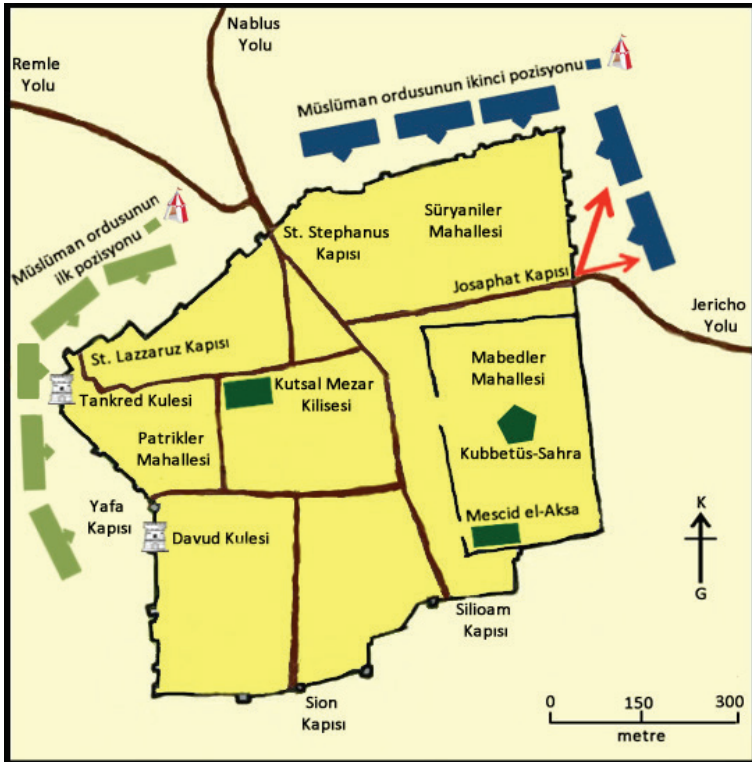
324 Willermus Tyrensis, I, 469; İbn el-Esîr, XI, 542.

325 İbn el-Esîr, XI, 541-542; el-Bundârî, s.386-387; İbn Şeddâd (s.80) ise kalenin hücumla alındığını söylemektedir.

326 İbn el-Esîr, X, 593; İbn el-Adim, II, 206.

aman ile teslim etmek zorunda kalmışlardı³²⁷.Bunu müteakip civardaki diğer şehir ve müstahkem mevkiiler de ele geçirilmişti.

Böylece Selahaddin ile asıl hedefi Kudüs arasında hiçbir engel kalmamıştı. Onun düşüncesi, Haçlılar bu şehri 1099'da nasıl ele geçirmiş iseler aynı şekilde almaktı. Hittin'den kurtulan şövalyelerin dışında Müslümanlara teslim olan kalelerin askerleri de Kudüs'te toplanmıştı. Diğer taraftan Haçlıların sayısı uzun süreli bir kuşatmayı kaldıracabilecek yeterlilikte değildi. Şehrin savunmasını üstlenen Balian de İbelin ivedilikle savunma tedbirleri almaya çalışmaktaydı. Ancak bunu gerçekleştirebilecek imkân ve zamandan yoksundu.

Selahaddin'in Kudüs kuşatması (1187)

327 İbn el-Esîr, XI, 545-546; İbn Şeddâd, s.80-82; el-Bundarî, s.390-393.

Nitekim Müslüman ordusunun öncüleri 19 Eylül'de şehir önlerinde görünmüşlerdi. Balian tedbirsizce yaklaşan bu birliği pusuya düşürüp imha etmeyi başarmıştı. Fakat ertesi gün Selahaddin birlikleriyle Kudüs önlerine gelmişti. Kampın kurulmasının sonrasında beş gün boyunca taarruz için uygun bir yer aranmış ve nihayetinde Haçlıların da 1099'da şehre ilk olarak girdikleri kuzey yönünden şehre saldırılması kararlaştırılmıştı. 26 Eylül'den itibaren başlayan mancınık atışları, müdafilerden de aynı şekilde karşılık görmekteydi. Haçlılar kimi zaman şehirden çıkarak surların önünde Müslümanlarla savaşıyorlardı. Fakat bunlar şiddetli bir saldırının akabinde şehre çekilmeye zorlanmışlardı. Surların gerisinden mukavemete devam eden müdafilerin direnci kazılmakta olan bir lağımın varlığını keşfetmeleriyle bir anda düşmüştü. Artık çok fazla ümit kalmadığını görerek Selahaddin ile görüşmelere başlamışlar ve 2 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs kılıç hükmünde amanla teslim alınmıştı³²⁸.

Kudüs'ü ele geçiren Eyyubî sultanı fetih harekâtına Sur ile devam etmek niyetindeydi. Ancak şehrin güçlü tahkimatları, teslim olan diğer yerlerden buraya gelen askerler sayesinde kendisini koruyacak müdafilere de kavuşmuştu. Kraliçe Sbllye'nin ilk eşinin kardeşi Konrad de Monferrand da o sıralarda Sur'a ulaşıp müdafaayı üstlenmişti. Derhal çalışmalara başlayan Konrad şehri karaya bağlayan surlarının önündeki hendeği derinleştirmiş ve denizin bir kıyısından diğerine kadar uzatmıştı. 12 Kasım'da şehir önlerinde mevzi alan Müslüman ordusunun taarruzları kuşatma aletleriyle alakalı hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte 25 Kasım'da başlamıştı. Mancınıklar ve askerlerin korunması için büyük tahta perdelerin yanı sıra inşa edilen hücum kuleleri³²⁹ Müslümanların kuşatma uygulamalarında bir ilkti. Muhtemelen Sur'un güçlü tahkimatı ve buraya dar bir alandan saldırarak olmanın risklerini en aza indirmek üzere düşünülmüştü. Diğer

328 İbn el-Esir, XI, 546-549; Ernoul, s.211-235; İbn Şeddâd, s.81-82; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.116-131; Süryani Mikhael, s.280; *Itinerarium*, s.38-39; el-Bundarî, s.393-397.

329 İbn Şeddâd, s.83.

yandan kuşatmacılar kendi alışkanlıklarından da vazgeçmemiş ve lağımıcıları korumak için testudolar da yapılmıştı.

Karşı tarafta Konrad de Montferrad da duvarların üzerine mancınıklar yerleştirmiş ve kuşatma silahlarını yakmak üzere Grek ateşi stoklamıştı. Zincir ile korunan limanda bulunan Haçlı gemileri de ellerindeki Grek ateşiyle Müslümanları rahatsız etmek için hazırlıklıydılar. Müdafilerin silahların ateş gücünün dar bir alanda toplanması ilk saldırının başarısız olmasına yol açmıştı. Sayı üstünlüğünün avantajını yok eden bu durum nedeniyle Müslümanlar tahkimatlara nöbetleşe hücum etmek zorunda kalmışlardı. Karşılarındaki müdafaanın dikkatini ve gücünü dağıtmadan gerçekleştirecek her saldırının akıbetinin de bir öncekiyle aynı olması mukadderdi. Deniz gücünün yardımı olmaksızın muhasaranın sürdürülmesinin anlamsızlığı kendisini açıkça göstermişti. Bunun üzerine sultan, Akka'daki donanmayı Sur'a çağırarak suretiyle müdafilere karşı ikinci bir cephe açmıştı. Şehir şimdi tam anlamıyla ablukaya alınmıştı. Ayrıca müdafilerin gemilerinin, hücum eden Müslümanları rahatsız etmesi de engellenmişti. Mamafih bu rahatlık çok uzun sürmedi. Geceleyin limanın önünde nöbette kalan beş parçadan müteşekkil Müslüman donanması 29 Aralık sabahı limandan çıkan Sur gemileri tarafından baskına uğratılıp ele geçirildi. Denizden başlatılan ablukanın kırılması Eyyubî sultanının bütün planlarını alt üst etti. Muhasarayı sürdürmek konusundaki niyetine rağmen uzun süreden beri seferde olan birlikleri yorgundu. Kararlı bir müdafaaya karşı savaşma azmini yitirmiş bitkin kuvvetlerle hücum etmek anlamsızdı. Bu sebeple sultan 1 Ocak 1188 günü kuşatmayı kaldırarak bazı birliklerini terhis etmek zorunda kaldı³³⁰.

Görüldüğü gibi Sur'un üzerinde yer aldığı coğrafya ile uyumlu tahkimatları gücünü kanıtlamış ve kendilerinden çok üstün Eyyubî ordusunu geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Kara-deniz ortaklığının bilhassa kıyı şehirlerinin muhasarasındaki gerekliliği de burada bir kere daha ortaya çık-

330 İbn el-Esîr, XI, 553-555; İbn Şeddâd, s.83-86; el-Bundarî, s.405-408.

mıştı. Şehir Ortadoğu'daki Haçlı varlığının nihayetine kadar ele geçirilemez olarak kalacaktı.

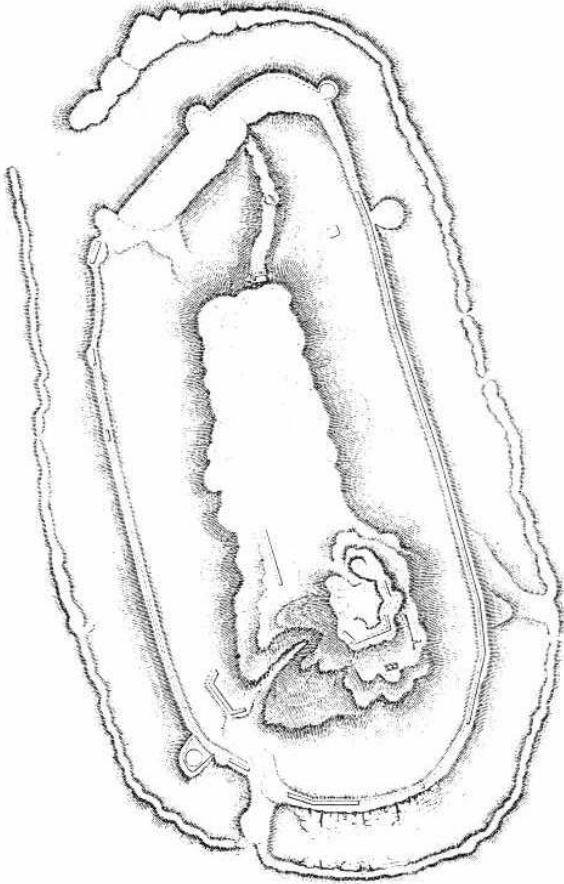
Müslüman fatihleri zorlayan bir diğer hedef ise Kevkeb (Belvoir) Kalesi olmuştu. Adı geçen kale Ürdün Vadisi'ne, Galilea tepelerinin eteklerine ve Taberiye Gölü'ne hâkim bir noktada yer almaktaydı. 1160'lardan sonra geliştirilen yeni savunma düşüncesine göre inşa edilen Kevkeb 1168 yılında tamamlanmıştı. İnşa amacı ise Nureddin Mahmud'un saldırılarından Haçlı topraklarını korumaktı. Mükemmel bir pozisyon ve savunmaya sahip kale bu haliyle oldukça zorlu bir hedefti. Buranın savunması ise Hospitalier şövalyelerine bırakılmıştı. Sultan Selahaddin ilk olarak giriş çıkışlarını kontrol altına almak üzere Kevkeb çevresine birlikler yerleştirilmişti. Ancak yağmurlu ve fırtınalı bir gecede kaleden çıkış yapan şövalyeler bunlardan birini baskına uğratıp kılıçtan geçirmişlerdi. Durumu öğrenen Selahaddin bu kez bizzat Akka'dan harekete geçip Kevkeb'i muhasara altına almıştı. Ancak güçlü savunmasını aşmak için çok daha fazla kuvvet gerektiğini anlayıp Mayıs ayının başlarında kuşatmayı kaldırmıştı³³¹. Ellenblum doğru bir tespitle Kevkeb'in de içinde bulunduğu Safed, Moab Kerak ve Şevbek (Montreal) gibi yeni nesil kalelerin hiçbirinin eskileri kadar Selahaddin'e çabuk boyun eğmediğini ifade etmektedir³³².

1188 yılının ortalarına doğru Sultan bu kez çok daha hazırlıklı bir şekilde Kevkeb'e komşu Safed önlerinde görünmüştü. Kalenin çevresi derin vadilerle çevrilmişti. Ayrıca o sırada şiddetli yağmurların çamur haline getirdiği arazi de kuşatmacıların işini zorlaştırmaktaydı. Bizzat sultanın çabasıyla kaleye karşı konuşlandırılan beş mancınının yoğun ateşine rağmen müdafiler yiyecekleri tükenene kadar savunmayı sürdürmüşlerdi. Sonrasında artık hiçbir şansları kalmadığını düşünerek Aralık 1188'de kaleyi Müslümanlara teslim etmişlerdi³³³.

331 İbn el-Esîr, XI, 557-558; XII, 5-6; İbn Şeddâd, s.85; el-Bundârî, s.411-412.

332 *Crusader Castles, and Modern Histories*, s.181.

333 İbn el-Esîr, XII, 21-22; İbn Şeddâd, s.95.

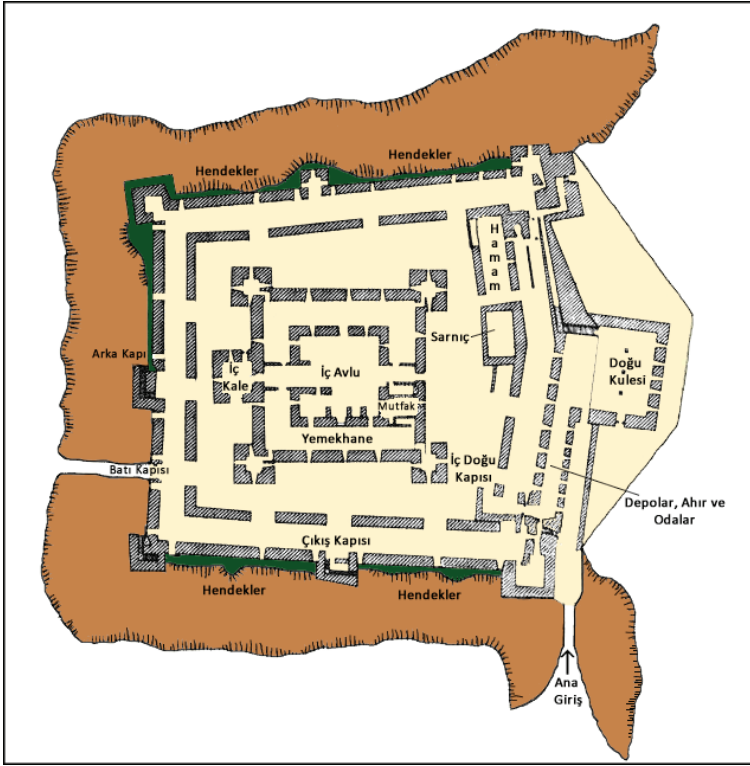

Il castello di Safed sorvegliava tutta la zona occidentale del lago di Tiberiade presso le cui rive si ricordano alcuni Luoghi Santi. Fu costruito in parte da Folco d'Angiò nel 1140, e per le insistenze di Fra Benedetto d'Alignan fu ingrandito (1240-1242). Nel 1266 fu presa da Baibars che, venendo meno alle condizioni della resa degli assediati, ammazzò tre mila cristiani, di cui due Francescani, i quali rifiutarono la religione musulmana.

Safed Kalesi Planı

Safed tahkimatlarının muhkemliğine ve savunucularının cesaretine karşın Ortaçağ kuşatma savaşlarının en önemli belirleyicilerinden birinin “açlığın” kurbanı olmuştu. Zira erzak

ihtiyacı savaşçıların güç, enerji ve moral motivasyonu üzerinde oldukça etkili bir unsurdu. Safed kuşatmasının sürdüğü dönem içerisinde teslim olan Kerak'da da benzer bir seneryo yaşanmıştı. Müdafiler erzakları tükendikten sonra atlarını kesip yemişler ve son takatlarına kadar dayandıktan sonra teslim olmak zorunda kalmışlardı³³⁴.

Kevkeb (Belvoir) Kalesi Planı

Safed'in zaptı, Kevkeb'deki Haçlıların durumunu da zora sokmuştu. Bunu değerlendirmek isteyen Selahaddin derhal Kevkeb üzerine giderek 1189 yılının başlarında kaleyi bir kere daha kuşatmıştı. Devam eden yağmurlar müdafilerin işini kolaylaştırmaktaydı. Ancak sürekli tekrar eden hücumların ar-

334 İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.266-269; Ebû Şâme, IV, 27-30.

dından bir grup asker kalenin surlarına ulaşmayı başarmıştı. Daha sonra okçuların yoğun desteği altında işe girişen lağımıcılar suru çökertince müdafiler için teslimden başka bir seçenek kalmamıştı (5 Şubat 1189)³³⁵.

Selahaddin'in, Hittin sonrası hedeflerinden biri de Antakya Haçlı Kontluğu arazisi olmuştu. Antakya kuvvetleri Hittin Savaşı'na katılmamışlardı. Buna rağmen kuşatılan kalelerine yardım edebilecek bir askerî güçten yoksundular. Temmuz 1188'de harekete geçen Müslüman ordusu önce Antartus üzerine yürümüşü. Şehrin tamamını koruyacak durumda olmayan insan gücünden yoksun Haçlılar iki müstahkem kuleye çekilerek kendilerini savunmaya çalışmışlardı. Kuşatmacıların tazyiki neticesinde kulelerden biri kısa süre sonra teslim olurken diğeri mukavemeti sürdürmüştü. Antartus'ta çok fazla oyalanmak istemeyen Selahaddin şehrin ve kulenin tahrip edilmesinin akabinde buradan ayrılmıştı. Müslümanlar muhataplarının üstün deniz gücü karşısında savunma zafiyeti yaşanabileceğini düşünüldükleri denize kıyı şehirlerde bu tarz uygulamalarda bulunabilmekteydiler. Nitekim III. Haçlı Seferi sırasında da Selahaddin, Askalan'ın surlarını tahrip ettikten sonra şehri boşalttırmıştı.

Bu sefer sırasında ele geçirilen Bagras Kalesi de aynı düşünce çerçevesinde yıktırılmıştı. Sultan, Bagras'ın içerilerde yer almasına karşın Antakya'ya yakınlığı dolayısıyla elde tutulamayacağını düşünmüştü. Ancak onun ayrılmasından sonra Kilikya Ermeni Hâkimi Leon buraya gelerek kaleyi onarmış ve asker yerleştirmişti³³⁶. Cebile ve Lazkiye'de müdafiler sayısal yetersizlikleri dolayısıyla Antartus'ta olduğu gibi tahkimatlı kalelere çekilerek kendilerini müdafaa etmek istemişlerdi. Fakat gerek lağımıcıların faaliyetleri gerekse araçların ikna etmesiyle müdafiler kısa sürede aman dileyerek teslim olmuşlardı.

335 İbn el-Esîr, XII, 22-23; İbn Şeddâd, s.96.

336 İbn el-Esîr, XII, 18-19; İbn Şeddâd, s.93-94.

Bekas, Suğr ve Derb-i Sek kalelerinin güçlü tahkimatlarına karşın kolay ele geçirilmesi belki de Müslüman ordusunun ezici gücü karşısında ortaya çıkan yılgınlık ile alakalıydı. Ayrıca bağlı oldukları Antakya'dan herhangi bir destek alamayacaklarını bildiklerinden çabalarının beyhude kalacağını da düşünmüş olmalıdırlar.

Diğer taraftan karşı koymaya çalışan müstahkem Sahyun (26 Temmuz-29 Temmuz) ve Berzeye (20 Ağustos-23 Ağustos) kaleleri de üçer günlük kuşatmaların nihayetinde ele geçirilmişlerdi. Bunlardan Sahyun XII. yy. da inşa edilen bütün Haçlı kaleleri içinde en etkileyicisi olarak kabul edilmekteydi³³⁷. Aynı şekilde kayalık ve yüksek bir arazide inşa edilen Berzeye'nin konumu sadece batı tarafından saldırıya olanak tanımaktaydı. Üstelik savunmacılar buradan mancınıklarla yapılacak saldırılara karşı misillemede bulunabilecek kendi kuşatma silahlarına sahiptiler. Nitekim muhasara sırasında kaleye karşı kurulan mancınıklar derhal karşı ateşle imha edilmişti³³⁸. Buna karşılık Müslümanların sayı üstünlüğünün getirdiği avantajla dalgalar halinde hücumları müdafileri yormuş ve kalenin düşmesini kolaylaştırmıştı. Her iki kalenin de kısa sürede ele geçirilmesiyle alakalı olarak Kennedy; Müslümanların kuşatmalar ve kuşatma silahlarının kullanımı konusunda giderek profesyonelleşmesiyle birlikte girilen mücadelelerin çok hızlı bir şekilde sonuca ulaştırılabildiğini belirtmektedir³³⁹. Diğer taraftan Ellenblum'un³⁴⁰, Müslümanların XII. yy.ın ortalarında Haçlılara nispeten meydan savaşlarında ve kuşatmalarda geri kaldıkları yönündeki yorumuna katılmak mümkün değildir. Bahsi geçen yüzyıl bunun aksini söyleyen birçok örnekle doludur. Kuşatma savaşlarındaki durum ise daha öncede tekrar ettiğimiz üzere saldıran ve müdafaa eden dengesiyle ilgilidir. Müslümanların

337 Kennedy, s.84.

338 İbn el-Esîr, XII, 14.

339 *Crusader Castles*, s.100.

340 *Crusader Castles, and Modern Histories*, s.285.

kuşatmalarda savunan tarafta yer aldıklarında bile gösterdikleri beceri ve kullandıkları silahlar bu konuda Haçlılardan hiç de geri kalmadıklarının bir ispatıdır.

YAFA KUŞATMASI (27 Temmuz - 2 Ağustos 1192)

Selahaddin döneminin son önemli kuşatma harekâtı III. Haçlı Seferi sırasında Yafa'ya karşı gerçekleştirilmiştir. Bu sırada taraflar Kayseriye ve Arsuf'da yaşanan savaşların dışında genelde birbirlerinin hareketlerini kontrol ederek birer satranç oyuncusu gibi davranmayı tercih etmişlerdir. Yaptıkları planlı hamlelerle muhatabını zayıflatmak ve bu sayede hedefe ulaşmak temel amaç durumundaydı. Nitekim Kral Richard, Selahaddin'i üzerine çekmek için Beyrut'u kuşatmayı tasarlamıştı. Böylece Eyyubî sultanının ilgisi Beyrut üzerine yoğunlaşmış iken Yafa ve Askalan'da konuşlanan birliklerini Kudüs üzerine sevk etmeyi düşünüyordu³⁴¹.

Bunun üzerine Selahaddin de karşı hamle olarak Haçlıların elindeki Yafa üzerine yürümüştü. 27 Temmuz'da şehir önlerine gelen Eyyubî birlikleri kara tarafını tamamen abluka altına almışlardı. Buradaki Haçlı garnizonu 5.000 kişiden oluşmaktaydı³⁴². Selahaddin mancınıklarını tahkimatın en zayıf noktası olarak tespit ettiği Batı Kapısı civarına yönlendirmişti. Kaledekiler de mancınığa sahip olmalarına karşın bunları etkili şekilde kullanacak personelden yoksundular³⁴³. Muhasara ordusunun lağımçıları da aynı kapının kuzeyinden surların köşesine kadar olan kısımda çalışıyorlardı. Fakat müdafiler karşı lağım kazmak suretiyle saldırganların lağımını çökertmişlerdi. Nakkabların başarısızlığı ve karşılaştıkları direniş Eyyubî ordusunda moralleri düşürmüştü. Muhtemelen bu durum sadece Yafa'daki savunma direncinin getirdiği bir şey değildi.

341 İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-kussî*, s.597-602.

342 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.349-350; Ambroise, s.399.

343 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.350.

Müslüman ordusundaki askerin savaşmak konusundaki isteksizliği uzun ve yorucu sefer halinin ortaya çıkardığı psikolojinin neticesiydi. Sultan Selahaddin Akka'da da karşılaştığı bu gevşekliği ortadan kaldıracı bir adıma büyük bir gayret sarf etmekteydi. Lağımçılara kazılan duvarın karşısındaki kısımda yeniden çalışmalarını emretmiş kendisi de gece yarısına kadar onlara nezaret etmişti. Ertesi gün nakkabların çalıştığı sur bölümüne mancınık ateşi de yönlendirilmişti. Müslüman ordusundaki isteksizlik sultanı endişelendirirken giderek güçten düşmekte olan müdafiler de görüşmek için dışarıya bir heyet göndermişlerdi. Yardım gelmediği takdirde iki gün içinde şehri teslim etmek istediklerini bildirmişlerdi. Ancak bunun bir oyalama taktiği olduğunu düşünen sultan onları reddetmişti. Ardından nakkabların açtığı ikinci lağımın ateşlenmesiyle surun bir kısmı gürültüyle yıkılmıştı. Fakat müdafiler açılan gediğe ağaçlar yığıp ateşe vermek suretiyle Eyyubî birliklerinin içeriye girmesine müsaade etmemişlerdi.

31 Temmuz'da mancınıklar açılan gediği genişletmek üzere ateşini bu kesime yoğunlaştırırken piyade güçleri de aynı yere saldırıya geçmişti. 1 Ağustos'a sarkan mücadeleler sırasında kaleden çıkan Haçlı heyeti ile yapılan anlaşma neticesinde müdafilerin şehri bırakarak kaleye çekilmesi ve teslim görüşmelerinin bunun sonrasında devam etmesi kararlaştırılmıştı. Nihayetinde aynı gün içinde şehre giren Eyyubî birlikleri burada daha önce İngiliz Kralı tarafından yağmalanan bir Mısır kervanına ait kalan malları bulmuşlardı. Ancak sultanın bazı memlukları kale kapısında durarak askerlerin yağmaladığı mallara zorla el koymuşlardı. Onların bu tavrı zaten savaşma konusunda isteksiz davranan askeri iyice kızdırmıştı³⁴⁴. Ertesi gün kaledekilerle teslim görüşmeleri sürerken Kral Richard'ın da içinde bulunduğu bir donanma şehre ulaşmıştı. Müslümanların sahildenbaşlattıkları yoğun ateş karşısında karaya çıkmakta zorlanan Haçlılar nihayetinde zor da olsa bunu başar-

344 İbn el-Esîr, XII, 84.

mişti. Selahaddin başladığı işi bitirmek ve İngiltere Kralı ile savaşmak niyetiyle birliklerini savaş için cesaretlendirirken hiç de beklemediği *ey Selahaddin bunu dün ganimeti toplayan ve insanları döverek topladıklarını ellerinden alan memluklarına söyle. Şimdi çıkıp onlar savaşsınlar. Savaş olursa bize, ganimet olursa onlara...* şeklindeki sözlerle karşılaşmıştı³⁴⁵. Bu duruma içerleyen sultan kızıp Yafa önlerinden çekilmişti.

Yafa muhasarası gelişimi itibarıyla birçok ilginç noktayı içinde barındırmaktadır. Nispeten küçük bir şehir olan Yafa'da 5000 kişilik bir savunma birliğinin bulunması ve bunların mancınık kullanmaktaki yetersizliği el-İsfahanî'nin, İngiliz Kralı'nın hareket tarzı ile alakalı söylediklerini doğrulamaktadır. Müslümanlar burada yine en iyi uyguladıkları lağım kazmak tekniğini tercih etmişlerdir. Kaledekilerin karşı bir lağım açmak suretiyle saldırganların lağımını çökertmeleri de kuşatma savaşlarında çok fazla karşılaşılan bir uygulamaydı. Müslüman kuvvetlerinin savaş konusundaki isteksizlikleri ve Sultan Selahaddin'e açıkça söz söylemeye kadar varacak kayıtsızlıkları moral gücünün giderek düştüğünün işaretidir. Ayrıca burada cihad kavramının sadece dinî değil ekonomik ve sosyal bir içeriğinin olduğu da açık bir şekilde görülmektedir.

Yafa önlerinde gerçekleşen mücadele Selahaddin Eyyubî dönemindeki son kapsamlı kuşatma harekâtı olmuştu. Kısa süre sonra onun, İngiltere Kralı Richard ile yaptığı anlaşma ile III. Haçlı Seferi sona ermişti. Selahaddin'in halefleri tamamıyla olmasa bile Haçlılarla mücadele konusunda farklı bir yol takip etmişlerdi. el-Adil ile başlayan ve Memlukların iktidara gelişine kadar devam eden süreçte Haçlılarla ilişkilerde geçmişe nazaran daha ılımlı bir seyir görmek mümkündür. Eyyubîler artık muhataplarının tek başlarına askerî anlamda kendileri için bir tehlike arz etmediğini biliyorlardı. Çünkü bu saatten sonra Haçlıların Avrupa'dan zaman zaman gelen destekler dışında geniş çaplı bir askerî harekât yap-

345 İbn el-Esîr, XII, 84-85.

bilecek kudretleri kalmamıştı. Yine de denizlerdeki üstünlükleri kıyıdaki şehirleri ellerinde tutmalarını ya da rahat şekilde buraları ele geçirmelerini sağlamıştı. Beyrut bu şehirlere güzel bir örnek teşkil etmektedir. Eyyubîler mevcut siyasî tabloda Haçlılardan ticareti geliştirmek hususunda faydalanmayı tercih etmişlerdi. Onların bu seçimleri, Ortadoğu'daki Latin unsurunun ömrünü yaklaşık yüz sene kadar uzatacaktı. Bu periyot daha çok karşılıklı yapılan anlaşmalarla ve uzun barış dönemleriyle geçmişti. Barışın bozulması ise daha çok Avrupa'dan yeni gelen Hristiyanların savışma isteği nedeniyle olmaktaydı.

Öte yandan Eyyubîler de, saldırganlara gerekli cevap verdikten sonra işi fazla uzatmamayı tercih etmişlerdir. Yapılabilecek yeni büyük bir Haçlı Seferinin bölgenin güvenliğini ve kendi iktidarlarını tehlikeye atacağını düşündüklerinden Avrupa'dan gelenlere bir yere kadar ılımlı davranmışlardır. Nitekim VI. Haçlı Seferi sırasında surlarından yoksun Kudüs şehrinin yeniden Haçlılara teslimi bu politikanın bir ürünüdür.

Fakat 1250'de Eyyubîlerin yerini Memluklara bırakmasıyla Ortadoğu'daki mücadele sahnesinde nispi sükûnet dönemi de sona ermiştir. Tamamıyla askerî karakterde bir devlet olan Memluklar, Moğol istilasının Mısır'a yönelen saldırısını Ayn Calut'da bertaraf ettikten sonra ilgilerini yeniden Haçlıların üzerine yöneltmişlerdir. Böylece Müslümanların, Ortadoğu'daki Haçlılara karşı ikinci kuşatma dalgası da başlamıştır. Baybars'tan (1260-1277) el-Melik el-Eşref Halil'e (1290-1293) kadar devam edecek bu harekâtlar silsilesi Haçlıların bölgedeki varlığının sona ermesiyle neticelenecektir. İsmi zikrettiğimiz bu sultanlar arasında Baybars faaliyetleriyle bir adım daha öne çıkmaktadır. Nitekim Kennedy, onu *kuşatma sanatının efendisi* olarak zikretmektedir. Bu yorumun başlıca gerekçesini ise trebushet denilen mancinıkları en etkin şekilde kullanmasından kaynaklandığını belirtir³⁴⁶.

346 *Crusader Castles*, s.108.

KAYSARİYYE KUŞATMASI (27 Şubat - 5 Mart 1265)

Baybars dönemindeki kuşatma harekâtlarının ilki Kaysariyye üzerine gerçekleştirilmiştir. Selahaddin sonrası yeniden Haçlıların eline geçen şehrin surları 1228'de bölgeye gelen Alman hacılarının katkılarıyla onarılmıştı. 1251'de Fransa Kralı St. Louis'in bizzat nezaret ettiği yenileme çalışmaları sonrasında iç kalenin savunması son derece güçlendirilmişti. Fransa Kralı granitten yaptırdığı kolonları surlara düz değil yatay bir şekilde koydurtmuştu. Bu usul sayesinde şehrin altından lağım kazılması oldukça güç hale gelmişti. Suyunu denizden alan geniş ve derin hendeğin varlığı da nakkabların işini zorlaştıran bir başka engeldi³⁴⁷. Ayrıca şehrin sur duvarları da mermer ve granit parçalarıyla güçlendirilmişti. Muhtemelen bütün bu önlemler Müslümanların kuşatma savaşlarında en fazla kullandıkları lağım kazmak uygulamasına karşı alınmıştı.

Sultan Baybars'ın emrindeki Memluk ordusu 27 Şubat 1265 tarihinde aniden Kaysariyye önlerine gelip şehri kuşatmıştı. Öncesinde Haçlıları aldatmak için Arsuf ormanlarında büyük bir sürekle avı düzenlemiş ve niyetini bu şekilde gizlemişti. Ancak silahhanesini de yanında getirmiş olan sultan, burada bütün meraklı gözlerden uzakta mancınıklar inşa ettirmişti. Kendisinin de bizzat nezaret ettiği bu iş sırasında çevre kalelerdeki mancınık, taş ve merdiven ustalarının da ordusuna katılmalarını emretmişti. Büyük bir gizlilik ve süratle yürütülen çalışmaların ardından dört büyük *mağribî* ve *ifrencî* mancınığın yanında çok sayıda küçük mancınık ile merdivenler inşa edilmişti. Sultan kuşatma aletlerinin inşasının ardından birlikleriyle geceleyin harekete geçmiş ve belirtilen tarihte şehir önlerine gelmişti.

347 el-Makrizî, *el-Sülûk fî Marifeti düveli 'l-mülûk*, I, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire 1957, s.526; Kennedy, s.106; Benvenisti, s.138; Peter Thorau, *The Lion of the Egypt, Sultan I and the Near East in the Thirteenth Century*, Londra 1992, s.160.

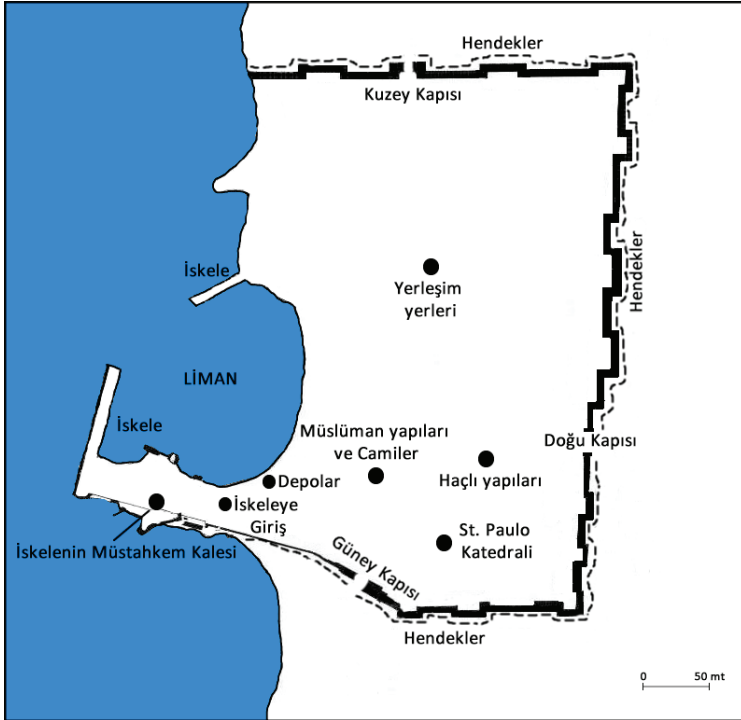
Kaysariyye Kalesi'nin tahkimatları

Baybars ani hareketiyle elde ettiği avantajı kullanmak için birliklerine derhal saldırı emrini vermişti. Askerlerden bir kısmı merdivenler yardımıyla şehre tırmanırken diğerleri ise kapıları yakmıştı. Böylece şehir kısa sürede Müslümanların eline geçerken müdafiler deniz kıyısında Yeşil Kale diye bilinen dar yarımada üzerindeki muhkem iç kaleye çekilmişti. Baybars, Kaysariyye önlerinde Ortaçağ kuşatma savaşlarında etkili bir usul olan şaşırtma-baskın prensibini mükemmel şekilde uygulamış ve karşılığını almıştı. Bundan başka şehre gelebilecek herhangi bir destek ihtimaline ya da ikmal hatlarına karşı oluşabilecek bir tehlide karşı Haçlı topraklarına süvari birlikleri sevk etmişti.

İç kaledeki müdafilere karşı lağım kazmak usulünü tatbik edemeyen Müslümanlar, sultanın Arsuf ormanlarında inşa ettirdiği mancınıkları ve tekerlekli hücum kulelerini kullanmışlardı. Ayrıca ordunun diğer unsurları yoğun bir ok yağmuru başlatmışlardı. Mancınıklardan taşların dışında Grek ateşi de atılıyordu. Hücum kulelerinden birinin surlara yanaştırılmasının ardından bizzat Sultan Baybars da savaşa katılmıştı³⁴⁸.

348 el-Makrizî, I, 526-527.

Memluk ordusunun şiddetli hücumları müdafileri bunaltmıştı. Herhangi bir destek ümitleri olmadığından müdafaayı uzun süre devam ettirmeleri de imkânsızdı. Bu nedenle 5 Mart'da şehri Memluklara teslim etmeyi tercih etmişlerdi³⁴⁹.

Kaysariyye Kalesi Planı

Kaysariyye'nin zaptında Müslümanlar tarafındaki kuşatma sanatının çeşitliliğinin izlerini açıkça görmek mümkündür. Başlangıçtaki baskın tarzında gelişen saldırının başarısı da dikkate değerdir. Fakat burada Kaysariyye garnizonunun gafil avlanması kadar onların şehir surlarının tamamını koruyacak nicelikten yoksun oluşları da muhasaranın gidişatına direkt etkide bulunmuştur. Nitekim sul-

349 el-Makrizî, I, 527; Ebu'l-Feth Kutbeddin b. Abdullah el-Yununi, *Zeylû Mirati'l-zamân*, II, Haydarabad 1954, s.318; Ebû Muhammed b. Musa el-Aynî, *İkd el-cümân fi târîhi ehli'l-zamân*, I, thk.M. Muhammed Emin, Kahire 1982, s.396-397.

tan da Arsuf ormanlarındaki bekleyişi sırasında yaptırdığı keşifle bu durumun farkına vararak hareket tarzını belirlemiştir. Şehrin iç kalesinin nakkabların çalışmasına müsaade etmeyen yapısı dolayısıyla silah tercihini mancınıklar ve hücum kulelerinden yana kullanmıştır. Bu durum Müslümanların muhasaralarda her türlü tekniğe ve beceriye sahip olduklarının da açık bir kanıtıdır.

Öte yandan sultanın elindeki profesyonel, disiplinli ve mükemmel şekilde idare edilen ordunun güçlü, etkili kuşatma silahlarıyla eşgüdüm halinde kullanılması moral üstünlüğünü de beraberinde getirmekteydi. Müdafada kalan Haçlılar için ise tam tersine bir durum söz konusuydu. Sayısal dezavantajları bir yana dışarıdan destek alamayacaklarının da bilinmesi onların üzerinde moral anlamında menfi bir etki bırakmaktaydı. Öte yandan Müslümanlar daha evvelinde yaşanmış tecrübelerden hareketle deniz kıyısındaki şehirlerin ele geçirilmesinin değil elde tutulmasının daha zor olduğunu öğrenmişlerdi. Zira o dönemde Haçlıların elinde kalan yegâne avantaj denizlerdeki üstünlükleriydi.

Baybars'ın, Haçlıların deniz gücüyle başa çıkabilecek bir donanma inşasına önem vermesine karşın Müslümanlar henüz onların üstünlüğünü kırabilecek bir güç olmaktan uzaktılar. Bu nedenle sultan dönüşünün ardından Kaysariyye'nin denizden gelebilecek bir saldırı neticesinde yeniden Haçlıların eline geçmesinden çekinmekteydi. Dolayısıyla zaptından hemen sonra şehrin savunma tahkimatlarının bütünüyle yıkılmasını emretmişti. Yine Kaysariyye'nin zaptından sonra gönderdiği kuvvetler tarafından ele geçirilen Hayfa'nın akibeti de aynı olmuştu³⁵⁰.

ARSUF KUŞATMASI (21 Mart -29? Nisan 1265)

Memluk seferî kuvvetleri Kaysariyye'nin akabinde yine III. Haçlı Seferi sırasında el değiştiren Arsuf üzerine yürüdü. Şehrin kalesi deniz kıyısının yanında bulunan bir kayalık arazi üzeri-

350 el-Makrizî, I, 527.

ne inşa edilmişti. Arsuf surları 1240'da tamirat görmüştü. Daha sonra şehrin hâkimi İbelinler burayı 1261'de Hospitalier şövalyelerine kiralamışlardı. Şövalyeler yönetimi devraldıktan sonra dışta kalan savunmasız varoşları da surla çevirmişlerdi. Bu duvar iç kaleden yaklaşık beş metre daha kısaydı. Şehrin kuzeydoğu tarafında bir hendek yer almaktaydı. Bu hendeğin genişliği 30 metre derinliği ise 14 metre idi. Aynı şekilde iç kalenin kareye bakan tarafında bir hendek bulunuyordu. Ancak her ikisi de kuru durumdaydı. Bununla birlikte Haçlıların, Arsuf Kalesini güçlendirmek adına yaptıkları çalışmalar daha evvelinde Müslüman makamlarıyla imzaladıkları şehre yeni tahkimatlar eklenmemesi hususundaki anlaşmaya aykırı idi. Nitekim bu durum Sultan Baybars'ın Arsuf'u kuşatması için bahane teşkil etmiş ve Sultan 21 Mart günü şehir önlerine gelerek kamp kurdu.

Memluk ordusunun ağırlık merkezi Arsuf'un kuzey doğusunda konuşlanmıştı. Zira bu noktada şehrin önünde yer alan hendek ile iç kalenin hendeği arasındaki mesafe çok kısaydı. Daha da önemlisi ikisinin arasında alçak bir eğimin dışında engel bulunmuyordu. Sultan da planını buna göre hazırlamıştı. Öncelikle birliklerinin ve kuşatma silahlarının şehre karşı daha rahat pozisyon almasını sağlamak üzere hendeklerin arasında birbirinden ayrı iki siper kazdırmakla işe başlamıştı. Bu şekilde müdafilerin dikkatini çekmeden kuşatma silahlarını surlara yaklaştırmak düşüncesindeydi. Siperler kazıldıktan sonra etraflarına önceden toplattığı çalı demetlerini koydurmak suretiyle faaliyetlerini tamamen gizlemişti. Öte yandan kaledeki Hospitalier şövalyeleri de boş durmamışlar ve kazdıkları bir lağımla Müslüman siperlerine ulaşip ateşe vermişlerdi.

İlk teşebbüsün başarısız olmasına rağmen Baybars bu kez dış hendeğin iki tarafından denize doğru siper kazdırmaya başlamıştı. Çıkan toprakla da hendek doldurulmaktaydı. Aynı sıralarda Memluk kuvvetleri de şehre karşı saldırılarını sürdürüyorlardı. Özellikle siperde çalışanları korumak için kaleye doğru

yoğun bir ok atışı yapılmaktaydı. Bizzat sultan bir günde 300 ok atmıştı³⁵¹. Ancak bu sırada büyük bir tehlike atlatmıştı. Nitekim Hospitalier şövalyeleri yaptıkları çıkış sırasında bir anda siperden ok atmakta olan sultan ile karşı karşıya kalmışlardı. Paniğe kapılmayan Baybars yanındakilerle şövalyelere saldırarak onları geri püskürtmeyi başarmıştı³⁵². Kendisi de memluk aslından gelen sultanın bu davranışları ve bizzat mücadeleye katılması ordusu üzerinde son derece müspet tesirler bırakmaktaydı. Ayrıca o, uzayıp giden muhasarada birliklerinin disiplinini korumak için de birtakım önlemler almıştı. Bu maksatla ordugâhta içki içilmesini ve gayri meşru kadınların buraya girmesini yasaklamıştı.

Arsuf'un Baybars tarafından fethi sırasında kullanılan mancınık mermileri

351 el-Makrızî, I, 529.

352 el-Makrızî, aynı yer.

Diğer taraftan siperlerin kazılması tamamlandıktan sonra hendekle bir bağlantı yolu meydana getirilmişti. Böylece güvenli şekilde kuşatma silahlarını kaleye yaklaştırmaya imkânını bulan Memluk ordusu 26 Nisan'dan itibaren ağır bir bombardımana başlamıştı. Dimaşk'ta inşa edildikten sonra parçalar halinde ordugâha getirilen büyük bir mancınık da bombardımana katılmıştı. Müdafiler giderek yoğunlaşan baskı karşısında çok fazla bir şey yapamayacaklarını anladıkları için şehri bırakıp kaleye çekilmek zorunda kalmışlardı. Şehirde kontrolün sağlanmasının akabinde Memluk ordusunun mancınıkları bu kez kaleye karşı yöneltilmişti. Hospitalier Şövalyeleri ise şiddetle direnmeyi sürdürüyorlardı. Ancak kale kapılarının naft atılmak suretiyle yakılması savunma dirençlerini iyice zayıflatmıştı. Çok geçmeden saldırganlar kaleye girmiş ve şövalyeler, Baybars'ın verdiği amanla buradan ayrılmışlardı³⁵³. Arsuf da, Kaysariyye'nin akıbetine uğramış ve kale sultanın emriyle yıkılmıştı.

Müdafiler açısından bakıldığında kronikleşen insan ihtiyacı Arsuf'ta bir kere daha kendisini göstermişti. Ancak burada dikkatlerden kaçmayan diğer bir nokta ise Ortadoğu'daki Haçlı hâkimlerinin tarikat şövalyelerini kullanarak bu probleme çözüm bulmak arayışlarıdır. Hospitalier ve Templier şövalye tarikatları kuruldukları dönemden itibaren³⁵⁴ askerî ve ekonomik yönden hızlı şekilde kendilerini geliştirmişlerdi. Bunlar direkt olarak Papa'ya bağlı olmaları nedeniyle Avrupa'nın her yerinden asker toplayabilmek imtiyazına sahiptiler. Bu özellikleri ile Ortadoğu'daki Haçlılar için hâlihazırdaki en önemli asker kaynağı durumuna gelmişlerdi. Bilhassa sınırlardaki ve kilit noktalarındaki kalelerin korunması tarikat şövalyelerinin sorumlu-

353 el-Makrizi, I, 528-530; el-Yunûnî, II, 318-319; el-Aynî, I, 397.

354 Adı geçen tarikatlarla alakalı bkz., Helen Nicholson, *The Knights Templar, A New History*, Sparkford 2002; aynı mlf., *The Knights Hospitaller*, Suffolk 2001; Alan Forey, "Emergence of the Military Orders in the Twelfth Century", *Military Orders and Crusades*, Norfolk 1994, s.175-195; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, LXVI/245, Ankara 2002, s. 87-94.

luğuna verilmekteydi. Bunlar aynı zamanda malî anlamda da son derece güçlü bir yapıya sahip unsurlardı. Hospitalier şövalyelerinin kısa sürede Arsuf varoşlarını surla çevirebilmeleri de onların maddi gücünün bir göstergesiydi.

Müslümanlar tarafında ise Sultan Baybars'ın Kaysariye'den sonra Arsuf'un topografik yapısına ve kalenin yerleşimine uygun saldırı planlaması yapması onun muhasaralar hususundaki taktik dehasını açıkça gözler önüne sermişti. Ayrıca Dımaşk'tan getirilen mancınıkların Arsuf önlerinde monte edilerek kullanılması, Kaysariyye üzerine gidilmeden Arsuf ormanlarında silahhanede mancınıklar inşası ve ustaların buraya çağırılmaları Memluk ordusunun, Haçlılara nazaran sınırsız lojistik kaynak üstünlüğünü yansıtmaktaydı.

SAFED KUŞATMASI (13 Haziran - 24 Temmuz 1266)

Safed Kalesi, Taberiye Gölü'nün üzerinde Akka ve Sur yollarına hâkim kayalık bir tepe üzerine inşa edilmişti. Selahaddin tarafından ele geçirilmesine rağmen 1240'da Dımaşk Hâkimi İmâdeddin Halil tarafından yeniden Haçlılara bırakılmıştı. Templier Şövalyeleri kaleyi 1.100.000 dirhemlik bir maliyetle yenilemişlerdi³⁵⁵. Yeni inşa edilen tahkimatın tasarımı dolayısıyla içerideki silahlar saldırganlar tarafından görülemeyeceği şekilde ayarlanmıştı. Safed'e senede 12.000 eşek yükü arpa ve mısır nakliyesi yapılmaktaydı. İçeride bir fırın ve rüzgâr değirmenleri vardı. Ayrıca hemen dışarıda da 12 su değirmeni bulunuyordu. Son yenileme çalışmaları sırasında eski bir kaynağın keşfiyle birlikte su problemi de çözülmüştü³⁵⁶.

Böylesine güçlü ve stratejik bir kalenin kuşatılmasının zorluklarını iyi hesaplayan Sultan Baybars evvela gönderdiği

355 Safed Kalesi'nin özellikleri, inşası ve inşa maliyeti ile alakalı bkz. Kennedy, s.190-198 (*De Constructione Castri Saphet*'den naklen). Ayrıca bkz., David Nicolle, *Crusader Castles in the Holy Land, 1192-1302*, Oxford 2005, s.14; Ellenblum, s.256-257.

356 Kennedy, s.99.

akıncılarla bütün Haçlı topraklarını kapsayacak geniş bir yağma hareketine girişmişti. Yapılan bu akınlar sayesinde Safed için ikmal ve asker yönünden herhangi bir destek imkânı kalmamıştı. Sultan daha sonra bizzat kumanda ettiği birliklerle Akka önlerine kadar gelip burada bir burcu tahrip etmesinin akabinde Safed üzerine yönelmişti.

Harekâtın evvelindeki hazırlıklar Memlukların muhataplarına nispetle çok ağır basan lojistik üstünlüklerini bir kere daha gözler önüne sermişti. Sultan beraberinde getirdiği silahhanede kuşatma için mancınıklar inşa ettirdiği gibi Dimaşk'tan da büyük mancınıkların gönderilmesini emretmişti. Öyle ki bu mancınıkların nakli konusunda yolda bazı sorunlar çıkınca kendisi bizzat müdahale edip sorunu çözmüştü³⁵⁷. Nitekim 13 Haziran 1266'da kale önlerine gelen Memluk ordusu 26 Haziran'da Dimaşk'tan beklenen mancınıkların gelişiyle bombardımana başlayabilmişti. Müdafiler de güçlerinin yettiği kadar bu bombardımana karşılık vermekteydiler.

Bununla birlikte Memluk askerlerinin 7 Temmuz'da silahhaneden dağıtılan yanıcı silahlarla birlikte giriştiği hücum başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sultanın kaleden taş sökene 100 altın vaat etmesine³⁵⁸ rağmen istihkâmlarının gücü kuşatmacıları oldukça zorlamaktaydı. 13 Temmuz'da saldırı tarzını değiştiren Memluk ordusu klasik yöneme dönmüş ve kaleye doğru çeşitli noktalardan lağımlar kazılmaya başlanmıştı. Ancak bu konuda oldukça dikkatli davranan müdafiler açtıkları karşı lağımlarla saldırganların çabalarını boşa çıkarmışlardı. Zorlu geçen mücadele orduda küçük çaplı çözümlere neden olmuştu. Bazı emîrlar savaştan yorulup birliklerini dinlendirmeye almışlardı. Durumu öğrenen sultan 40 kadar emîri yakalayıp silahhanede hapsedmiş ve birlikleri yeniden hücumla sevk etmişti. Böylece onların ruh halinin ordunun kalanına sirayet

357 el-Makrizî, I, 546.

358 el-Makrizî, aynı yer.

etmesini de engellemişti. Yine askerin cesaretini arttırmak için talbhane köslerinin sürekli çalınmasını emretmişti. Ayrıca saldırının yeniden ritm bulmasının ardından tutuklanan emîrler serbest bırakılmıřtı³⁵⁹.

Safed Kalesi kalıntıları

Baybars'ın bu çabaları meyvesini vermekte gecikmedi. Onun bizzat katılıp gayrete getirdiği birlikler zorlu mücadelelerden sonra Safed'in dış savunma hatlarını ele geçirmeyi başardılar. Artık durum tamamıyla saldırganların lehine dönmüştü. Kaleye çekilen müdafiler, Memluk ordusundaki nakkabların farklı yönlerden kazdıkları lağımların duvarlarda meydana getirdiği tahribata engel olamamışlardı. Memluk askerleri de merdivenlerle surları zorluyordu. Ancak başarı ağır kayıplar karşılığında sağlanabilmişti. Aynı şekilde devam edildiği takdirde kayıpların daha da artacağı muhakkaktı. Sultan farklı bir metod takip etmesinin gerektiğini düşünmeye başlamıştı.

359 el-Makrizî, I, 547.

Hemen münadiler çıkartarak kaledeki yerli Hıristiyanların teslim oldukları takdirde hayatlarının garanti edileceğini duyurmuştu³⁶⁰. Böylelikle müdafiler arasında anlaşmazlık çıkarmayı tasarlamıştı. Nitekim düşüncesinde yanılmadığı kısa sürede ortaya çıkmış, kaledekiler birbirine şüpheli gözlerle bakmaya başlamışlardı. Nihayetinde kurtuluş ümitlerinin kalmadığını anlayarak 24 Temmuz'da aman ile teslim olmayı kabul etmişlerdi. Ancak Templier şövalyelerinin anlaşma şartlarına aykırı davranmaları kaleden ayrılmadan hemen önce tutuklanmalarına ve akabinde idam edilmelerine neden olmuştu. Müdafilerden sadece iki kişi hayatta kalmıştı. Bunlardan biri olanları anlatmak üzere Haçlılara elçi gönderilmişti. Diğeri ise kuşatma sırasında lağımlardan birinde karşılaştığı sultana su vermişti. Dolayısıyla hayatı bağışlandığı gibi yapacakları hususunda serbest bırakılmıştı. Müslümanlığı kabul eden bu asker sultanın yanında kalmayı tercih etmişti³⁶¹.

Teslim görüşmeleri ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili Haçlı kaynakları farklı bir rivayeti aktarmaktadır. Buna göre; kaledekiler Leo isimli bir müzakereciyi sultanın yanına göndermişlerdi. Onu, yerli Hıristiyanlara teklif edilen şartların kendileri için de geçerli olmasını sağlamakla görevlendirmişlerdi. Sultan ilk önce Haçlıların isteklerini kabul etmiş görünse de yalnız kaldıklarında asıl niyetini ortaya koymuştu. İlk teslim teklifini kabul etmedikleri ve ordusuna verdirdikleri kayıplar nedeniyle kızgınlık duyduğu şövalyelerin hepsini öldürmekte kararlı olduğunu açıklamıştı. Elçiyi de yardım etmediği takdirde arkadaşla-

360 *The Templar of Tyre, Part III of the Deeds of the Cypriots*, ed. Paul Crawford, Hampshire 2003, s. 50.

361 el-Makrizî, I, 544-548; İbn Abdüzzahir, *el-Ravzü 'l-zâhir fî sîreti 'l-Melik el-Zâhir*, thk. Abdülaziz Havaytır, Riyad 1986, s.262; el-Yunûnî, II, 337-343; el-Aynî, I, 420-422. Memluk ordusu Safed gibi güçlü kaleyi başarılı bir muhasaranın sonrasında ele geçirmesine rağmen çok sayıda kayıp vermişti. Ordu dâhilinde kayıplar 800-1000 kişi arasında iken gönüllülerden de pek çok kişi hayatını kaybetmişti. Bkz.,el-Zehabî, *Târîhü 'l-İslam ve veşeyâtü 'l-meşâhir ve 'l-alâm*, XLIX,thk. A. Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1999, s.25.

rıyla aynı sonu paylaşacağını söylemişti. Leo korkuyla, sultanın teklifini kabul edip kaleye dönmüş ve içeridekilere kendilerine her türlü garantinin verileceğini söylemişti. Bu haber müdafileri rahatlatmıştı. Ertesi gün sultana benzeyen bir emîr kalenin önüne gelerek onun ağzıyla kaledekilere eman verdiğini tekrarlayınca şövalyeler silah ve diğer ağırlıklarını eşeklere yükleyip dışarıya çıkmışlardı. Ancak tam bu sırada saldırıya uğrayıp hepsi öldürülmüştü. Leo ise Müslümanlığı kabul etmişti³⁶². Görüldüğü üzere her iki tarafın anlatımlarında farklılıklar olmasına karşın Templierlerin öldürülmesi ve müdafilerden birinin İslamiyeti kabulü hususunda birleşmektedirler. Ayrıca Sultan Baybars'ın yerli Hristiyanlar ile Haçlılar arasında seferlerin başından beri mevcut güvensizliği kullanmak stratejisi de etkinliğini ispatlamıştı. Bu sayede Safed'in güçlü tahkimatları karşısında daha fazla kayıp verilmesinin önüne geçilmişti.

Templierler tarafından savunulan Safed'in yeniden tahkimi için harcanan meblağ yukarıda Hospitalierlerin Arsuf için yaptıkları harcamaların çok üzerinde bir rakamdı. Birbirleriyle sürekli rekabet halinde bulunan bu iki tarikattan Templierler askerlik meşgalelerinin dışında sürdürdükleri bankacılık ve tefecilik faaliyetleri sayesinde büyük bir ekonomik güce sahiptiler. Dolayısıyla Safed'in tahkimi için harcanan meblağı zorlanmadan temin edebilmişlerdi. Buna rağmen maddî imkânları insan kaynağı konusundaki sıkıntılarına çözüm getirememişti. Haliyle tahkimatının gücü, yeterli ikmal ve su kaynaklarının varlığına rağmen Safed'in, Memluklar tarafından zaptı insan kaynağının ve kurtarıcı orduların kuşatma savaşlarındaki gerekliliğini bir kere daha ortaya koymuştu. Fakat bu gerçeklik Selahaddin ile başlayan yeni dönemden itibaren Haçlılar tarafında genele yayılmış bir rahatsızlıktı.

Kuşatmada dikkat çekici bir diğer nokta ise Sultan Baybars'ın ordusunda meydana gelen en ufak disiplinsizliğin dahi

362 *The Templar of Tyre, Part III of the Deeds of the Cypriots*, s.50-51.

nasıl üstüne gittiğidir. Uzun ve zorlu seferler, muhkem bir kale ve karşılaşılın güçlü direnç zaman zaman kuşatma ordularında bazı zafiyetlere neden olabilmekteydi. Nitekim daha önce bununla ilgili Selahaddin Eyyubi'nin Akka ve Yafa'da karşılaştığı ve geri adım atmak zorunda kaldığı olaylar yaşanmıştı. Sultan Baybars, ordunun diğer unsurlarına da sirayet edebilecek ve daha tehlikeli sonuçlar meydana getirebilecek bu durumu derhal ve kararlı bir şekilde çözmüştü. Ancak kuşatma sırasında gösterdiği katı tutuma rağmen kalenin alınmasından sonra yaptığı konuşmasında hapsettiği kumandanların gönlünü de almayı bilmişti.

Yukarıda anlatılan Akka kuşatmasında müdafilerle, Sultan Selahaddin arasında bir haberleşme aracı olarak gördüğümüz kösler, burada askeri cesaretlendiren bir motivasyon unsuru şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Yine sultan, askerin güçlü tahkimatı aşmak için maddî ödüllere de ihtiyacı olduğunu düşünerek bir hayli eli açık davranmıştı. Nitekim taşçılara yaptığı vaadin dışında Makrizî'ye göre daha birçok mal ve hil'at dağıtmıştı³⁶³

ŞAKİF ARNUN (BEAUFORT) KUŞATMASI (3 Nisan - 15 Nisan 1268)

Burası da Safed gibi 1240'da Dimaşk Hâkimi İmâdeddin İsmail tarafından Haçlılara verilmişti. Şakif Arnun, adı geçen kalenin kuzeyinde Litani Nehri'ne bakan kayalıklar üzerinde kurulmuştu. Etrafı dik uçurumlar ve kayalık arazi ile çevrili olup sadece batı tarafından yaklaşılmasını mümkün kılan bir arazi yapısına sahipti. Ayrıca asıl kalenin yanında Templier şövalyeleri tarafından daha küçük ebatlarda ikinci bir kale daha yapılmıştı. Sultan kendisinden önce bazı birlikleri Şakif üzerine göndermiş ve ardından Yafa'yı savaşız teslim aldıktan sonra 3 Nisan'da bizzat kuşatmaya katılmıştı. Onun gelişyle birlikte kuşatma şiddetlenmiş ve 26 büyük mancınikle kale surları dövülmeye başlanmıştı.

363 *el-sülûk fî marifeti düveli 'l-mülûk*, s.546.

Kuşatma devam ederken müdafilerin Akka ile destek almak konusunda yaptıkları yazışmalar Sultan Baybars'ın eline geçmişti. O da bu durumu lehine çevirmek üzere kaledeki kumandanlara ayrı ayrı mektuplar yazarak teslim etmeye çalışmıştı. Yazılan mektupların tesiriyle kalede iki ayrı grup ortaya çıkmıştı. Müdafiler aralarında başlayan ikiliğin yanında şiddetle devam eden saldırılar nedeniyle küçük kaleyi koruyamayacaklarını düşünerek büyük kaleye çekilmişlerdi (11 Nisan). Ancak bu karar onlar adına büyük bir hata olmuştu. Zira Haçlıların tahliyesinden hemen sonra birliklerini ve kuşatma silahlarını buraya taşıyan Memluklar, muhataplarını daha yakından ateş altına almak imkânını elde etmişlerdi. Kaledekiler de ellerinden geldiğince karşılık vermeye çalıştılar ise de tesirini arttıran saldırılara daha fazla direnmenin gereksiz olduğunu düşünerek 15 Nisan'da sultandan aman alıp kaleyi terk etmişlerdi³⁶⁴.

Şakif Arnun her ne kadar Haçlıların yeni nesil kalelerinden olmasa dahi üzerinde yer aldığı mevki itibarıyla ele geçirilmesi oldukça zor bir tahkimattı. Ancak içindekiler hiçbir destek gelmeden sürdürülecek bir müdafaanın başarı şansından yoksun olduğunun bilincinde idiler. Bu ruh halinin Haçlılara büyük bir moral çöküntüsü yaşattığı aşikârdır. Şakif'in öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen kuşatmaların tamamında savunma pozisyonundaki Haçlı kaleleri benzer bir kaderi paylaşmışlardı. Antakya'nın güçlü surları (19 Mayıs 1268), bugün bile ihtişamını koruyan Hısnü'l-Ekrad (Kerak des Chavalliers - Şövalye Kerak'i) (7 Nisan 1271), Akkar (12 Mayıs 1271), Kureyn (Montfort) (12 Haziran 1271), yine güçlü Hospitalier kalesi Markab(25 Mayıs 1285) ile diğerleri de belli bir direnişin sonrasında teslim olmak zorunda kalmışlardı.

Müslümanların lojistik, ateş gücü, moral ve rakamsal üstünlükleri altında ezilen Ortadoğu Haçlılarının sınırları iyice daral-

364 el-Makrizî, I, 565-566; *The Templar of Tyre*, s.59; el-Yunûnî, II, 366-367; el-Aynî, II, 18-21.

mıştı. Elllerinde sadece deniz kıyısındaki Akka, Sur Trablus ve Beyrut gibi büyük şehirler kalmıştı. Artık her iki taraf da son mücadelelerini vermek üzere hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı. Haçlıların Ortadoğu'daki kaderi nasıl bir kuşatma ile başlamış ise yine aynı şekilde büyük bir kuşatmayla sona erecekti.

TRABLUS KUŞATMASI (25 Mart - 27 Nisan 1289)

Haçlıların elinde kalan üç büyük şehirden biri olan Trablus 1109'daki zaptından bu yana Trablus Haçlı Kontluğunun merkezi idi. Kontluğun yönetimi Hittin Savaşı'nın hemen ardından ölen III. Raymond'un vasiyeti gereğince Antakya Kontu'nun oğlu Bohemund'a bırakılmıştı (1187). Bu tarihten sonra da Antakya ve Trablus genelde tek bir elden yönetilmişti. Ancak Antakya 1268'de Baybars tarafından fethedilince Antakya-Trablus birlikteliği de ortadan kalkmıştı. Özellikle adı geçen sultanın döneminde yapılan fetihlerin sonrasında kontluğun elinde merkez ve bazı küçük kaleler dışında bir yer kalmamıştı. 1289 yılına gelindiğinde Memluklar Devleti'nin başında bulunan Sultan Kalavun, selefinin başlattığını tamamlamak için Haçlıların üzerinde baskıyı devam ettirmişti. Yeni sultanın başlıca hedefi ise civarındaki diğer kalelerin de zaptı ile tamamen kötürüm bir hale gelen Trablus olmuştı. 1289 yılı başlarında Mısır'dan harekete geçen Kalavun önce Dimaşk'a giderek burada bir hafta kalmış ve savaş hazırlıklarını tamamlamıştı.

Haçlılar, sultanın maiyeti arasında edindikleri casus sayesinde hedefin Trablus olduğunun öğrenmelerine³⁶⁵ karşın muhataplarının askerî ve lojistik gücüne karşı durabilmek imkânları yoktu. Buna rağmen Kıbrıs'tan dört gemi dolusu asker ve erzak gelmişti³⁶⁶. Aynı şekilde Hospitalier ve Templier şövalye tarikatları, Akka'da bulunan bir Fransız alayı ve şehirdeki İtalyan şehir devletlerinin vatandaşları da savunmaya destek

365 *The Templar of Tyre*, s.99.

366 el-Makrizî, III,747.

vermişlerdi. İtalyanlar sayesinde Haçlılar deniz tarafını kontrol altında tutabilmişlerdi. Bu da onlara savunmada önemli bir avantaj sağlamıştı. Şehrin üç tarafı deniz ile çevrili olduğu için savunmayı karaya bakan doğu kısmında yoğunlaştırmışlardı. Ancak surların üzerindeki kulelerinin bazıları eski olup yeteri kadar da tamir görmemişti. Müdafiler gelen desteklere karşın yeterli asker olmadığından ötürü St. Gilles Kalesi'ni savunmak kararını almışlardı.

Sultan Kalavun, Dımaşk'taki hazırlıkları sırasında her türlü ihtimali göz önüne alarak Haçlı topraklarını yağmalamak üzere birlikler göndermişti. Nihayetinde emrindeki Memluk ordusu ile Dımaşk'tan harekete geçip 25 Mart 1289'da Trablus önlerine varmıştı. Ordugâhın kurulmasının sonrasında 19 büyük mancınının dışında birçok küçük mancınıkla şehre karşı bombardıman başlatılmıştı. Bunları ve askerlerini korumak için de büyük savunma perdeleri inşa ettirmişti. Ayrıca Memluk ordusunda 1500 kadar nakkab ve taşçı bulunuyordu. Mancınık bombardımanı bilhassa surların üzerindeki iki büyük kuleye yöneltilmiş durumdaydı. Savunmanın en zayıf noktası gibi görünen Piskopos Kulesi atılan taşlarının darbeleriyle büyük zarar görmüştü. Yine Hospitalierlerin Kulesi'nde de bir atın geçebileceği kadar büyük yarıklar meydana gelmişti. Bu şekilde yıpratılan Trablus tahkimatına karşı lağımcıların da işe karışmasıyla Haçlı savunması bütünüyle çökmüştü. Meydana gelen karmaşada önce Venedikliler ardından da Cenevizliler gemilerine binip şehri terk etmişlerdi. Dolayısıyla Memluk ordusunun 27 Nisan günü başlattığı saldırı kısa sürede sonuca ulaşmış ve şehir ele geçirilmişti³⁶⁷.

Trablus fethedildikten sonra diğer kıyı şehirlerinde olduğu gibi bütün savunma sistemleri tahrip edilip terkedilmişti. Buna

367 el-Makrizî, III, 746-747; *The Templar of Tyre*, s.100-101; Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre*, thk. D. S. Richards, Beyrut 1998, s.266; el-Aynî, II, 380-383; el-Zehebî, XV, 424-426.

karşın ahalisi için sahilden biraz uzakta yeni bir şehir inşa edilmeye başlanmıştı. Haçlılar, Memlukların sınırsız insan ve hammadde kaynakları karşısında hiçbir şey yapamamışlardı. Denizlerdeki üstünlükleri de bu güç karşısında yeterli değildi. Memluklar üstün silahları, kendilerine olan yüksek güvenleri sayesinde muhataplarının deniz hâkimiyetini değersiz kılmışlardı. Ancak her şeye rağmen ihtiyat tedbiri olarak bu taraftan gelebilecek saldırılara karşı kıyı şehirleri ve tahkimatlarına karşı seleflerinin yıkım politikasını sürdürmüşlerdi.

AKKA KUŞATMASI (6 Nisan - 18 Mayıs 1291)

Kalavun, Haçlılara nihai darbeyi vurmak için Trablus'un bir sene sonrasinda Akka üzerine yürümüş ise de yolda vefat etmişti. Ancak ölümünden hemen önce oğlu el-Melik eş-Eşref Halil'e Akka'yı alacağına dair söz verdirtmişti. Daha öncede aktarıldığı üzere şehir Selahaddin tarafından Hittin Zaferi sonrasında feth edilmesine rağmen 1192'de tekrar elden çıkmıştı. Bu tarihten itibaren Haçlıların İkinci Krallık Dönemi'nin merkezi olmuştu.

Haçlılar, Kalavun'un ölümüyle kısa süre de olsa nefes almak imkânını bulmuşlardı. Ancak yeni Memluk sultanının niyetini casusları vasıtasıyla haber alınca süratle savunma hazırlıklarına başlamışlardı. Kuşatmanın hemen öncesinde 1283 yılında şehri ziyaret eden Burchard burayı üç köşeli bir kalkana benzetmiştir. Kalkanın köşelerinden ikisi Akdeniz'e bakarken biri kara tarafına denk düşmekteydi³⁶⁸. Akka kara yönünden iki sıralı bir sur sistemi ile savunulmaktaydı. Buradaki duvarların üzerinde bulunan 12 kule düzensiz şekilde ve birbirine farklı aralıklarla inşa edilmişti. Akka'nın iç kalesi de şehrin kuzeyinde surların hemen bitişiğinde kurulmuştu. Haçlılar için deniz tarafının savunmasında herhangi bir güçlük görünmemekteydi. Burası Akka Körfezi'nin ortasındaki küçük bir kayalık üzerinde inşa edilmiş Sinekler Kulesi ile limanın güneybatı ucun-

368 Benvenisti, s.94.

daki ikinci bir kule tarafından korunuyordu. Kuleler arasında davetsiz misafirlerin içeriye girmesini engellemek üzere bir zincir gerilmişti.

Şehir tahkimatlarının nispeten güçlü duruşuna rağmen müdafiler rakamsal olarak etkin bir savunma oluşturabilecek durumda değildiler. Akka'nın içinde 1000 süvari ve 14.000 yayadan müteşekkil bir kuvvet yer almaktaydı. Bu rakam daha önceki kuşatmalardaki müdafilerin sayısıyla kıyas kabul etmeyecek şekilde fazla olmasına rağmen karşılarında yer alacak Memluk ordusu da o nispette güçlü ve daha büyük bir ateş gücüne sahipti. Akka müdafası tarikat şövalyeleri, Ceneviz, Pisa kolonilerinin sakinleri, şehirde ikamet eden Fransız alayı tarafından üstlenilmişti. Bunlara Kıbrıs Kralı II. Henri'nin kuşatma sırasında beraberinde getirdiği 100 süvari ve 4.000 yayadan mürekkep bir kuvvet daha eklenecekti³⁶⁹. Ayrıca saldırganların muhasara silahlarına mukabele edebilmek üzere farklı modellerde silahlar inşa etmişlerdi.

Müslümanlar tarafında ise Ortadoğu'daki Haçlı unsurunun kalbine yapılacak saldırı için son derece ciddi ve büyük hazırlıklar yapılmıştı. Değişik ebatlarda ve birbirinden farklı tahrip gücüne sahip toplam 92 mancınık inşa edilmişti. Bunların içinde 15 tanesi ifrenciyye adı verilen büyük mancınıklardı. Hısnü'l-Ekrad'ta inşa edilen *el-Mansurî* adındaki büyük mancınının Akka önlerine nakli kötü hava şartları dolayısıyla yaklaşık bir ay sürmüştü. İki mevki arasındaki yol normalde bir süvari tarafından sekiz günde alınmakta idi³⁷⁰. Yine Ba'alebek'te yaptırılan bir başka büyük mancınık da sonradan birleştirilmek üzere demonte şekilde Akka'ya nakledilmişti. Ayrıca çok sayıda anti-personel silah, naft stoku, kuşatma silahları ve askerler için büyük koruma perdeleri inşa edilmişti. Ordunun

369 Runciman, III, 350-351; David Nicolle, *Acre 1291, The Bloody Sunset of the Crusader State*, Oxford 2005, s.39-40;

370 Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*, II, thk. Muhammed Zeynuhum -v.d., Kahire t.y., s.25.

mevcudu ile ilgili oldukça abartılı rakamlar verilmesine karşılık yine de gönüllülerde dâhil 100.000 ve üzerinde bir kuvvetin kuşatmaya katıldığı tahmin edilebilir. Nitekim Haçlılar tarafında kuşatmaya katılan bir görgü şahidi Toron'dan Samariyye'ye kadar her tarafın çadırlarla dolduğunu belirten ifadesi de bunu doğrulamaktadır³⁷¹. Ordunun etrafi ise kazıklar, hendek ve tah-ta perdelerle çevrilmişti.

el-Melik el-Eşref Halil 5 Nisan 1291'de Akka önlerine gelip Tell-Fukkar'da karargâhını kurmuştu. Hama kuvvetleri sağ kanttatta Akka ile sahil arasındaki bölgede mevzilendirilmişlerdi. Sultan ise merkezde bulunuyordu. Orduyla birlikte getirilen mancınıkların kurulumunun gerçekleştirildiği dört gün içerisinde taraflar mevzi çarpışmalar yapmakla yetinmişlerdi. Haçlılar morallerini yüksek tutmak gayesiyle şehrin kapılarını kapatmadan mücadeleyi sürdürmekteydiler. Ancak baskının artmasıyla birlikte surların arkasına çekilmek zorunda kalacaklardı.

Sultan, Hısnü'l-Ekrad'tan getirilen *el-Mansurî* isimli mancının Pisalılar tarafından savunulmakta olan kulenin karşısına yerleştirilmesini emretmişti. *Kızgın* adlı diğer bir büyük mancınık ise Templier şövalyelerinin yer aldığı kulenin önündeydi. Kalan iki büyük mancınık da sırasıyla Hospitalier şövalyelerinin ve Lanetli Kule'nin karşısında mevzi almıştı³⁷². Küçük çaptaki öteki mancınıklar da surların farklı bölgelerine karşı pozisyon almışlardı. 11 Nisan'da başlayan şiddetli bombardımanda şehir taş ve naft yağmuruna tutulmuştu. Memluklar sonraki günlerde de aynı ateş gücüyle şehri dövmeye devam edeceklerdi.

Diğer taraftan Akka'dakiler için mancınık ateşinden daha büyük bir tehlike ortaya çıkmıştı. Bombardımanın kurduğu baskıdan istifadeyle tepeden tırnağa silahlı ve zırhlı süvariler büyük tahta perdelerin korumasında hareket ederek hendeğe

371 *The Templar of Tyre*, s.105.

372 *The Templar of Tyre*, s.105-106.

yaklaşmışlardı. Bu askerler hedeflerine ulaştıklarında atlarının terkilerinde bulunan çalı demetlerini tahta perdelerin önüne koymak suretiyle sağlam bir savunma duvarı elde etmişlerdi³⁷³. Öyleki bunlara karşı kalelerden yapılan mancınık atışları sekerek hendeğe düşüyordu. Üstelik bir süre sonra Memluk askerlerinin bulundukları yere mevzilendirdikleri karaboğa adı verilen anti-personel *balista* benzeri silahlar surlardaki müdafiler üzerinde ciddi bir tahribat ve panik meydana getirmişti. Aslında bu silah dört ayaklı bir platform üzerine oturtulmuş karışık ağırlıklı trebuchet'in dönüştürülmüş bir sürümü idi. Özellikle karşı tarafın personel ve silahlarına sağladığı koruma perdelerine karşı etkili olmak üzere geliştirilmişti. Karabuğralardan muhtemel bir diğer beklenti ise müdafiler arasında panik havası meydana getirebilmektir. Bu ise yanıcı maddelere bulanmış büyük mızraklar marifetiyle yapılmaktaydı³⁷⁴.

Kuşatma güçlerinin hendeğe kadar sokulmasıyla birlikte nakkablar da devreye girmiş ve kısa sürede ön savunma hatında yer alan Kontes de Blois Kulesi kazılan lağımalarla tahrip edilmişti. Buradaki savunmacılar tutunamayacaklarını anlayınca kuleyi ateşe verip Lanetli Kule'ye çekilmişlerdi. Haçlılar ellerinden geleni yapmalarına karşılık sayı ve silah üstünlüğü nedeniyle zorlamaktaydılar. Ancak deniz tarafında ise durum biraz daha değişikti. Haçlılar gemileriyle limandan çıkararak Memluk ordusunun kıyıya yakın sağ tarafı üzerine yanıcı maddeler ve ok yağdırıyorlardı. Hatta Pisalıların busta adı verilen bir geminin üzerine kurdukları büyük mancınıkla karşı tarafa ciddi zararlar veriyorlardı. Ancak bir gece çıkan fırtınada gemi hasar görmüş ve üzerindeki mancınık kırılmıştı³⁷⁵.

373 *The Templar of Tyre*, s.106.

374 Tafsilat için bkz., Chevedden, "Black Camels and Blazing Bolts", s.233-252.

375 Ebu'l-Fida, II, 26. Pisalılar bu teknolojiyi ilk olarak 1284'de Cenova şehrinin limanına gerçekleştirecekleri bir saldırı için tasarlamışlardı. Ancak saldırı hedefe ulaşmadan Pisa filosunun öni kesen Cenevizliler onları mağlup etmeyi başarmışlardı. Bkz. David Nicolle, *Medieval Siege Weapons*, I, 23.

AN EARLY FOURTEENTH-CENTURY manuscript illustration from the continuation of the chronicle of William of Tyre showing the Muslim attack on Acre in April–May 1291. Engineers mined the towers while archers rained down explosives and incendiaries on the defenders. After a terrible struggle the city finally fell to the Sultan al-Ashraf Khalil on 18 May.

Müslümanların, Akka kuşatması sırasında kale surlarının altında lağım kazması (1291)

Müdafiler moral kazanmak amacıyla 15 ve 16 Nisan gecelerinde iki ayrı çıkış yaparak Memluk ordusuna saldırmışlardı. Templierlerin sağ kanatta yer alan Hama birlikleri üzerine yaptığı ilk saldırı başlangıçta başarı göstermişti. Ancak atların ayaklarının çadır iplerine takılması ve sırtlarındaki binicileri üzerlerinden atmalarıyla durum bir anda tersine dönmüş ve

saldırganlar ağır kayıplara uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. İkinci gece bu defa merkezdeki büyük kuşatma silahlarını yakmak için yapılan saldırılarda Müslümanlar daha hazırlıklıydılar. Haçlıların çıkışının hemen arkasından yakılan meşalelerle ortalık gündüz gibi aydınlanmış ve saldırganlar kayıplar vererek çekilmişlerdi. 20 Nisan gecesı Müslüman esirleri perde olarak kullanan Templierler, kuşatma ordusunun sol kanadına bir çıkış daha gerçekleştirmişlerdi. Ancak kalede bulunan casusları tarafından saldırıdan haberdar edilen Memluk kuvvetleri, Templierleri püskürtmeyi başarmışlardı³⁷⁶. Bu Haçlıların yaptığı son huruç hareketi olmuştı. Zira çıkışlar yarar getirmediğı gibi zaten yetersiz savunma kuvvetlerinin iyice erimesine sebebiyet vermekteydi. Bununla birlikte huruçların kesilmesi müdafilerin savaş moralini bozmuştu³⁷⁷. 4 Mayıs'da Kıbrıs Kralı II. Henri'nin kırk gemi dolusu asker ile gelişı de çok fazla bir şey değıştirmemişti. Hatta durumun farkında olan kral, Memluk sultanına barış teklifinde bulundu ise de olumlu bir yanıt alamamıştı.

Yeniden şiddetlenen savaş sırasında Memluk ordusundaki nakkablar bütün maharetlerini sergilemeye başlamışlardı. Akka'nın kara surları üstünde yer alan kuleler birer birer lağımlanmış ve ciddi zarar görmüşlerdi. Haçlılar bu konuda tamamen çaresiz kalmışlardı. Nitekim 15 Mayıs'da Kral Kulesi'nden yaptıkları karşı lağım teşebbüsü de başarısız kaldığı gibi dış savunma duvarının bazı kısımlarının çökmesine sebebiyet vermişti. Memluk birlikleri keçeyle takviye edilmiş bir perde yardımıyla kulenin ve surun çöken kısmına yaklaşmışlardı. Bunlar kaleden atılan oklara ve taşlara aldıriş etmeden yanlarında getirdikleri kum torbalarını boşaltarak hücum edecek kuvvetler için yıkıntılar arasında bir geçiş yolu hazırlamışlardı. İstihkâmcı olarak niteleyebileceğimiz bu askerler mevziye yer-

376 *The Templar of Tyre*, s.107-108.

377 Runciman, III, 352.

leştirdikleri bir karaboğa'nın açtığı ateşle müdafileri çekilmeye zorlamışlardı³⁷⁸.

Kulenin kaybedilmesi üzerine Haçlılar acilen saldırganları durdurmak üzere ağaç iskelet üzerine deri kaplamak suretiyle bir korugan meydana getirmişlerdi³⁷⁹. Ancak artık her şey bitmiş gibi görünüyordu. Memluk kuvvetleri diğer taraflardan da şehri zorlamaya başlamışlardı. Sultan el-Melik el-Eşref Halil'in 18 Mayıs günü mancınık ateşi ve develer üzerinde çalan 300 kösün eşliğinde verdiği genel taarruz emri müdafilerin durumlarını bilen ve yüksek moralli Memluk birlikleri tarafından büyük bir hırsla uygulandı. Bu gün içerisinde Lanetli Kule'nin de ele geçirilmesiyle şehrin savunması bütünüyle çökmüş oldu. Askerler açılan gediklerden şehre girerek çevreye dağılmış tarikat şövalyeleriyle sokak çatışmalarına başlamışlardı. Birçok sivil ise limana giderek kendilerini Akka'dan çıkaracak bir gemi bulmaya çalışmaktaydı. Memluklar kısa sürede bütün kontrolü ellerine geçirmişlerdi. Sadece Templier Şövalyeleri 20 Mayıs'a kadar kendilerine ait müstahkem kulede direnişe devam etmişlerdi. Buranın da kazılan lağımın yardımıyla ele geçirilmesiyle mücadele bütünüyle sona ermişti³⁸⁰.

Akka'nın fethinden sonra geriye kalan Sur, Beyrut, Sayda ve diğer küçük birimler Memluklerin üstünlüğüne karşı mücadelelenin anlamsızlığını kabullenerek birbiri ardına teslim olmuşlardı. Bu ise Ortadoğu'da iki yüzyıla yayılan mücadelenin sonu anlamına geliyordu. Haçlıların 1097'de Antakya önlerine gelmeleriyle başlayan siyasî varlıkları kuşatma savaşlarında elde ettikleri başarılar sayesinde gelişmiş ve güçlenmişti. Ardından bu kez tam tersine bir gelişim ile Müslümanlar sonuncusu Akka'da olmak üzere giriştikleri kuşatmalarla Haçlıları bölgeden çıkarmayı başarmışlardı.

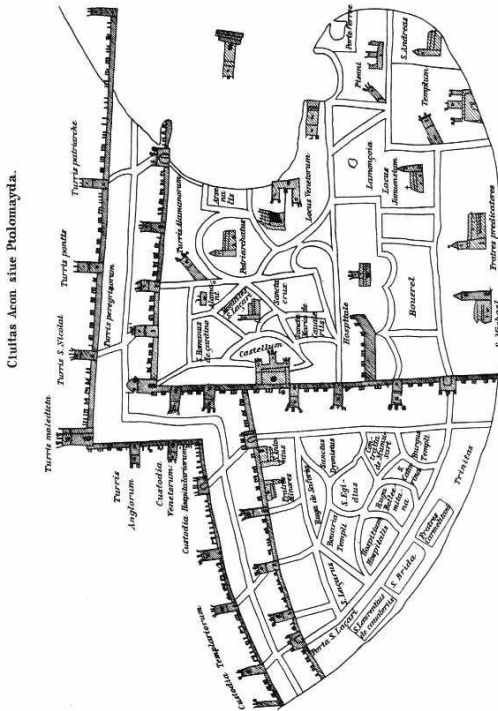
378 *The Templar of Tyre*, s.109; Baybars el-Mansurî, s.279.

379 *The Templar of Tyre*, aynı yer.

380 *The Templar of Tyre*, s.114-118; Baybars el-Mansurî, s.279-282; Ebu'l-Fida, II, 25-27; el-Zehebî, XV, 435-437.

Akka'daki çarpışmalar sırasında kuşatma aletlerinin kullanımı ve inşası konusunda yine başarılı buluşların olduğu göze çarpmaktadır. Bilhassa Pisahlar tarafından Müslüman ordusunun sağ kanadını rahatsız etmek için kullanılan gemiye monte edilen mancınık 1097'den 1291'e kadar devam eden mücadelelerde silah teknolojisinin geldiği noktayı gösteren önemli bir örnektir. Lojistik üstünlüğü bütünüyle elinde bulunduran Memluk ordusunda mancınıklar başta olmak üzere diğer silahların kazandırdığı üstünlük şehrin fethine ciddi tesirde bulunmuştur. Ayrıca nakkabların dışında Kral Kulesi'ne saldırı için yol açan istihkâmcıların varlığı da Memlukların kuşatma savaşlarındaki planlamalarını nasıl detaylandırdıklarını göstermektedir.

Pianta di Acri di Marino Sanuto Torselli, 1310. Cfr ZDPV, Leipzig, 1898, piano 21, preso da un antico codice di Londra, n. 27376.

1310 yılına ait Akka şehir planı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUŞATMA ALTINDA DİPLOMASİ VE YAŞAM

KUŞATMALARDA DİPLOMASİ VE SONUÇLARI

Haçlı Seferleri boyunca gerçekleştirilen kuşatma savaşları birbirinden farklı diplomasilere sahne olmuştur. Bunun belirlenmesinde kuşatmalar sırasındaki gelişmeler, moral-motivasyon unsurları, sosyo-ekonomik ihtiyaçlar zamana ve şartlara göre farklı derecelerde etkide bulunmuşlardır. Dolayısıyla kuşatan ile kuşatılan arasındaki münasebetler bazen çok bilinmeyenli bir denklem haline gelebilmekteydi. Bu çerçevede inanç kimi zaman önemli bir belirleyici olarak ön plana çıkarken bazen de siyasî husumetlerin gölgesinde kalmaktaydı. Mücadele aynı inancı paylaşan taraflar arasında diğerlerine nispeten daha ılıman bir tarzda yaşanabilir ve tarafların savaş isteği yapılacak bir barış ile geçirilebilirdi. Nitekim 1104 senesindeki Belih Çayı Savaşı'ndan önce Hısn-ı Keyfa Artuklu Emîri Sökmen ile Musul Hâkimi Çökürmüş arasında çıkması muhtemelen savaş Haçlıların, Harran üzerine yürüdükleri haberinin gelmesi üzerine derhal bir anlaşma ile sonlandırılmıştı. Bununla birlikte aralarında ki işbirliği Haçlılara karşı kazanılan zaferin hemen sonrasında

bozulmuştu³⁸¹. Haçlı müelliflerinden Willermus Tyrensis de savaşın aynı inancı ve kanunları paylaşan kişiler arasında, karşıt görüşlülerle yapılanlara nispeten daha az sert cereyan edeceğini belirtmektedir³⁸². Ancak savaş ve kuşatmalarda bunun istisnasının yaşandığı pek çok olayda gerçekleşmiştir. Örneğin Atabek İmâdeddin Zengi Ağustos 1139'da kuşatıp ele geçirdiği Ba'alebek'in iç kalesinde kendisine direnen bir grup Türk askerini verdiği aman sözüne rağmen öldürtmüştür³⁸³.

John France, İznik kuşatmasında Aleksios Komnenos'un, şehrin Türk müdafilerine sunduğu şartların da aynı inancı paylaşanlar arasında yapılan anlaşmalar gibi bağışlayıcı olmasının Haçlıları oldukça kızdırdığını belirtmektedir³⁸⁴. Burada konuyla ilgili aynı dini paylaşmanın yanında aynı coğrafyayı paylaşmak gerçeği ön plana çıkmaktadır. Öyleki Bizans zaten seferler dolayısıyla çok fazla istemediği bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Bohemund gibi Haçlı liderleri ile geçmiş malumdu. Yine muhataplarının tavır ve davranışları nedeniyle onları çok fazla bekletmeden doğuya yönlendirmek niyetini de açıkça ortaya koymaktaydı. Ayrıca Haçlılar, güneye indiğinde yeniden Selçuklularla başbaşa kalacaklardı. Nitekim bir süre sonra 1108'de Haçlılar, Bizans'a ait Draç'ı kuşattığında Aleksios'un yardımına koşan Türkiye Selçukluları olacaktı.

Öte yandan savaş ve mücadelenin insanlık tarihi ile birlikte başladığı göz önünde tutulduğunda bununla ilgili bir takım etik ve ahlaki değerlerinde meydana gelmesi son derece doğaldır. Bunlar dinlerin savaşa bakışı içerisinde de kendilerine yer bulmuşlardır.İslamiyet ve Hristiyanlık barışı her zaman savaşın önünde tutmalarına karşın mevcut gerekliliklere göre savaşla alakalı belli kurallar belirlemekten de geri durmamışlardır. Nite-

381 İbn Kalânîsî, s.232-233; İbn el-Esîr, X, 373-375.

382 *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, 25.

383 İbn Kalânîsî, s.423; İbn el-Esîr, XI, 69.

384 "Siege Conventions in Western Europe and the Latin East", *War and Peace in the Ancient and Medieval History*, ed. Philip de Souza - John France, Cambridge 2008, s.164-165.

kim İslamiyet'te savaş ya da kuşatmanın öncesindeki karşı tarafın Müslüman olmaya davet edilmesi genel bir uygulama haline gelmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de İsrâ Suresi'nin 15. ayetinde yer alan *kim hidayete erdiyse sadece kendi nefsi için hidayete erer. Öylese kim delalette ise yalnızca kendi üzerinde olarak delalette kalır. Yük(-günah) taşıyan bir kimse bir başkasının yükünü yüklenemez. Biz Peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz* şeklinde ifade Müslümanların bu konudaki prensibinin temelini oluşturmuştur.

Elbette yapılan teklif İslam'ın tebliği ile sınırlı değildi. Karşı taraf din değiştirmek istemediği takdirde vergisini vermek kaydıyla İslam toplumu içerisinde kendisine yer bulabilirdi. Özellikle kuşatmalarda her iki şartı da kabul etmeyen müdafilerin savunmayı bırakıp teslim olmaları şartıyla istedikleri yere gitmelerine müsaade edilmekteydi. Eğer mücadele yolunu seçerlerse kale ele geçirildiğinde fatihler her türlü tasarruf hakkına sahipti. Bu çerçevede şehir üç gün üç gece yağma edilirdi³⁸⁵.

Hıristiyanlık kültürünü temel alan Ortaçağ Batı dünyasında da benzer kurallar geçerliydi. Özellikle şövalyelik kuralları ile *Just War (bellum iustum)* olarak bilinen savaşın sebeplerinin ve gelişiminin belirli etik kurallar çerçevesinde sürdürülmesinin gerekliliğini savunan fikir ön plana çıkmaktaydı. Buna göre savaşlar, haklı bir nedene dayandırılmalı (*jus ad bellum*) ve bir kere başlatıldıktan sonra da muhatabına ve özellikle sivillere karşı belli etik ve dinî kurallar çerçevesinde yürütülmeliydi (*jus in bello*)³⁸⁶. Ancak uygulayıcılar kendilerini her zaman bu fikrin gerekliliklerine körü körüne bağlı hissetmemişlerdir.

385 Bkz. Vehbe Zuhayli, *İslam Hukukunda Savaş*, trk. trc. İsmail Bayer, İstanbul 1996, s.120-127; Majid Khoduri, *İslam'da Savaş ve Barış*, trk. trc., Necdet Özbek, İstanbul 1998, s.116-120; Ahmet Yaman, *İslam Devlet Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s.112-116; W. Montgomery Watt, "Islamic Conceptions of the Holy War", *The Holy War*, ed. Thomas Patrick Murphy, Ohio 1976, s. 152-153.

386 Bununla alakalı tfs için bkz., Jim Bradbury, *Medieval Siege*, s.298-308; Paul Dearey, "Catholicism and The Just War Tradition; Experience of Moral Value in Warfare", *Just War in Comperative Perspective*, ed. Paul F. Robinson, Hampshire 2003, s.24-39; Frederich H. Russel, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge 1975.

Öte yandan Avrupa bilhassa VIII. ve IX. yüzyıllarda dış istilaların ağır baskısına maruz kalmıştı. Parçalanan siyasî yapı ve bozulan ekonomi yeni güçlükleri de beraberinde getirmişti. Ancak daha da önemlisi halkın içine düştüğü sosyal ve psikolojik çöküntüydü. Roma Kilisesi ruhanî sorumluluğu dolayısıyla bunun ortaya çıkardığı olumsuzlukların giderilmesini üzerine almıştı. Böylece kilise kendi evrensel misyonuna uygun şekilde Avrupa'da dinî bir bütünlük sağlamak çabasına girişmişti. Bunun ilk adımı ise Hristiyanlar ve Hristiyan olmayanlar şeklindeki ayrımın netleştirilmesi olmuştu. VIII. Johannes'ın (872-882) Aziz Paulus'un *Nolite Lugum Ducere cum Infidelibus* dlı mektubunun anlamı konusunda yaptığı açıklamaya göre inançsızlarla anlaşma yapmak, onlarla sosyal temas geçmek sadece kilisenin değil Hz. İsa'nın kurallarına da aykırıdır³⁸⁷. Burada soyut bir kavram olan inançsız kelimesi XI. yy. dan itibaren tamamıyla Müslümanları ifade eder hale gelmiştir. Onlarla yapılan anlaşmalar Hristiyan barışını bozacağı için kilise hiçbir şekilde bunu kabullenmemiştir³⁸⁸.

Aslında Müslümanlar seçilmiş düşmanlar değillerdi. Zira Latin Hristiyanları, Müslümanların kültürü ve inanç sistemi hakkında bilgisizdiler. Ahalinin eğitim durumu ile alakalı bu gerçeklik kilisenin kitleleri yönlendirmesini kolaylaştırdığı için istenilen bir şeydi. Ayrıca Müslümanlar ile alakalı fikirlerin daha da keskinleştirilmesine imkân sağlamaktaydı. Nitekim kilisenin öğretilerine göre inançsız Müslümanlar için özgürlük bir seçim olamazdı. Dönüştürülemez oldukları için Hristiyanlığı kabul ya da ölümü tercih edemezlerdi. Onlarla yapılacak

387 Tomaz Mastnak, *Crusading Peace Christendom, the Muslim World and the Western Political Order*, Londra 2002, s.109. Sonraki dönemlerde bununla alakalı farklı düşünceler ve yumuşamalar görülmeye başlanmıştır. Böyle bir durum ise muhtemelen Haçlı hareketinin gidişatıyla yakından ilgiliydi. Batı dünyasındaki değişen bakış açılarıyla ilgili bkz., James A. Brundage, "Holy War and Medieval Lawyers", *The Holy War*, ed. Thomas Patrick Murphy, Ohio 1976, s.121-123.

388 Bradbury, s.297; Mastnak, a.g.e., s.111-112.

konuşma ancak demirin diliyle olabilirdi. Bir inançsızın öldürülmesi cinayet sayılmazdı. Aksine Hristiyanlığın dolayısıyla da Hz. İsa'nın zaferiydi³⁸⁹. Tek kaynaktan böylesine keskin ön yargılarla beslenen Avrupa'nın 1095'de Papa II. Urbanus'un çağrısına verdiği ateşli karşılık ise beklenen bir sonuçtu.

Saldırıyla Alınan Kale ve Şehirlerin Kaderi

Ortadoğu'daki iki yüz yıllık mücadelenin ilk sahnesi de bu ön yargıların gölgesinde açılmıştı. Haçlıların yolculuğu muhataplarını Hristiyanlığa kazandırmak adına başlatılmış değildi. Amaç Hz. İsa'nın hatırasını ve kutsal şehir Kudüs'ü kirleten Müslümanlardan intikam almaktı. Dolayısıyla savaş ve kuşatmalarda karşındakine merhamet göstermek tamamıyla konu dışıydı. Bu çerçevede Antakya, Maarratü'l-numan ve Kudüs, Haçlıların zihnindeki düşüncelerinin fiiliyata dökülmesiyle ortaya çıkan şiddeti en yoğun haliyle göğüslemek zorunda kalmışlardı. Fulcherius Carnotensis'in Antakya'nın Haçlılar tarafından zaptını aktaran şu cümleleri hücum ile alınan bu şehirlerin yaşadığı kaderi ortaya koymaktadır. *Çekilmiş kılıçlarıyla caddelere koşuşturan Franklar şaşkınlıkla oradan oraya kaçmaya çalışan insanları vahşice öldürdüler. Türklerden bir kısmı daha yüksek bir tepede yer alan iç kaleye kaçtı. Sıradan askerler gelişi güzel şekilde caddelerde ve evlerde bulduklarını yağmaladılar. Fakat savaş içinde tecrübeli şövalyeler ise Türkleri arayıp öldürmeye devam ettiler*³⁹⁰.

Aslında yukarıda adı geçen şehirlerden hiçbirinde saldırgan taraftan ya da müdafilerden diplomasi ile alakalı bir girişim gelmemişti. Haçlıların niyetleri zaten belli idi. Müslümanlar ise daha geliş amaçlarını dahi bilmedikleri bu yabancılarla pazarlığa oturma'nın gereksizliğine inanıyorlardı. Böylece yağma ve katliam kaçınılmaz hale gelmişti. Fulcherius'un son cümlesinden de anlaşılacağı üzere şövalyeler, *vendetta*'nın (öç almak)

389 Mastnak, s.125-127.

390 Fulcherius Carnotensis, s.99.

sistematik uygulayıcıları olmuşlardı. Antakya'da yaşananlar kilisenin uzun süreden beri Hristiyan ahalinin zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı düşmanlığın ve muhatabını bütünüyle ortadan kaldırmak düşüncesinin bir ürünüydü. Nitekim bir diğer görgü şahidi *kutsal intikam* olarak tarif ettiği olayların faillerinin ağızlarından düşmeyen ilahileriyle hiçbir ayırım yapmadan önlerine çıkan katlettiklerini yazmıştır³⁹¹. Kudüs'te de benzer sahneler yaşanmıştır. Nitekim Haçlılar şehre girişlerinin ertesi günü mabetler mahallesine giden yolda dizlerine kadar ulaşan kan birikintilerinin içinden geçmek zorunda kalmışlardır³⁹². Modern araştırmacılar bazılarını I. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların ele geçirdikleri şehirlerde gösterdikleri şiddetin abartıldığı görüşündedir. Onlara göre buralarda yaşananlar güç kullanılarak ele geçirilen şehirlerdekilere farklı olmayıp yapılanlar mübalağa ile aktarılmıştır³⁹³. Elbette kılıçla ele geçirilen şehirlerin yağmalanması ve ahalisinin kaderinin galiplerin insafına bırakılması iki tarafın da kabul etmiş olduğu bir gerçeklikti. Gerek Avrupa'da ve gerekse Doğu'da bununla alakalı birçok örnek bulmak da mümkündür. Ancak burada görüş sahiplerinin dikkatinden kaçan nokta yukarıda verilen örneklerde kendisini gösteren dinî duyguların yoğunluğuyla daha güçlü şekilde tezahür eden nefret ve sistematik bir katliamdır.

Diğer taraftan Antakya ve Kudüs'te yaşananlardan kurtulan az sayıdaki insanın varlığı da bilinmektedir. Her iki şehrin iç kalesine sığınan müdafiler Haçlılarla yaptıkları teslim anlaşması sayesinde memleketlerine dönebilmek şansını yakalayabilmişlerdir. Bunların tek şansı zaptın sonrasındaki taassubun körüklediği ilk şiddet saatlerinden sığındıkları yer itibarıyla

391 Robertus Monochus, s.147-148.

392 Raymondus Aguilers, s.127-128.

393 John France, *Victory in the East, A Military History of the First Crusade*, Cambridge 1994, s.355; David Hay, "Gender Bias and Religious Intolerance in Accounts of the 'Massacres' of the First Crusade", *Tolerance and Intolerance, Social Conflict in the Age of the Crusades*, ed. Michael Gervais-James M. Powell, New York 2001, s.3-10.

uzak kalabilmiş olmalarıydı. Ayrıca alt rütbelerde bütün şiddetiyle kendisini gösteren dinî bağınazlığa rağmen liderlerin herbirinin seferle ilgili ayrı düşünceleri vardı. Bu da aralarında şiddetli bir rekabeti beraberinde getirmişti. Örneğin, Antakya'daki teslim anlaşması diğer Haçlı liderlerine üstünlük kurmak isteyen Bohemund'un çabalarıyla gerçekleşmişti. Burada iç kalenin teslimini ilginç kılan olay ise müdafilerden kale kumandanının da içlerinde yer aldığı bir grubun gitmek yerine Hristiyanlığı kabul ederek Haçlılara katılmalıdır³⁹⁴. Dinden dönenlerin, istediklerini yapabilmek hakkına sahip iken kullandıkları tercih siyasî istikbal kaygısının bir sonucuymuş ve ilerleyen dönemlerde benzer olaylar sıkça yaşanacaktı³⁹⁵.

Aynı şekilde Kudüs iç kalesine sığınan İftaharüddeve ve maiyeti, Haçlı reisleri arasındaki ihtilaflar sayesinde bütün şehir ahalisinden kurtulabilen yegâne insanlar olmuşlardı. Ayrıca iç kalenin hele de Mısır Veziri el-Efdal'in güçlü bir orduyla yaklaştığı dedikodularının arttığı sırada direnmeyi sürdürmesi Haçlılar için bir felaket senaryosunun ortaya çıkışına sebebiyet verebilirdi. Dolayısıyla buraya sığınanların bir şekilde tahliye edilip oluşturabilecekleri tehdidin önünün alınması elbetteki daha akılcı bir hareketti.

Haçlılara direnen Kaysariyye'de kazığa oturtulan insanların, yakılan cesetlerin çıkardığı koku bu işi yapanları bile rahatsız etmişti³⁹⁶. Sadece köle pazarında satılmak üzere ayrılan genç erkek ve kızlar kendilerini diğerlerine göre daha talihli sayabilmişlerdi. Willermus yapılan yağma ve katliamı; şehirli-lerin altınlarını ve sahip oldukları değerli taşları yuttuğunu gören Hristiyanların açgözlülükle onları ikiye bölüp içlerinde-

394 Robertus Monochus, s.174-175; *Gesta Francorum*, s.69-71; Guibertus Novigenti, s.111-112.

395 Bkz. Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları" *Belle-ten*, LXXV, sayı:274, Aralık 2011, s.700-707.

396 Fulcherius Carnotensis, s.154-155.

ki hazineleri aradıklarını yazmıştır³⁹⁷. Bölgeye yerleşmelerinden itibaren Müslümanlara ve yerli Hristiyan unsurlara karşı daha ılımlı davranan Haçlıların bu tavrı I. Haçlı Seferi'ndekilere nazaran daha kabul edilebilir ve savaş kuralları içerisinde kalmaktadır. Zira teslim talebini reddeden bir şehrin ele geçirilmesini müteakip yağmalanması her iki tarafta da kabul görmüş bir kuraldı. Fakat burada da dini farklılığın şiddetin dozajını etkilemiş olabileceği de gayet makul bir düşüncedir.

Kılıç zoruyla ele geçirilen kalelerde gösterilen şiddetin yağma hakkı dolayısıyla saldırı güçlerinin motivasyonu kadar karşı tarafı direnişten vazgeçirebilecek psikolojik bir etkisi olduğu muhakkaktır. Ancak kimi zaman bunun tersine işlediği durumlar da yaşanmıştır. Haçlılar Avrupa'dan gelen Flandre Kontu idaresindeki kuvvetlerin de desteği ile Mısır üzerine yürümüş ve Kasım 1168'de Bilbis şehrini kuşatmışlardı. Şehri ele geçirmelerinin sonrasında gösterdikleri şiddet bölgedeki diğer yerlerin ahalisini korkutmuştu. Dolayısıyla da Kahire önlerine geldiklerinde karşılarında dirençli bir savunma bulmuşlardı. Nihayetinde Nureddin'in gönderdiği Şirkuh'un da yetişmesiyle Haçlılar Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. İbn el-Esir bu olayın anlatımı sırasında durumla ilgili *Haçlılar eğer Bilbis halkına iyi davranmış olsalardı şüphesiz Mısır ve Kahire'yi ele geçirirlerdi*, tespitini yapmıştır³⁹⁸.

Müslüman-Haçlı mücadelelerinde gerçekleştirilen kuşatmalarda elbetteki yağma ile alakalı uygulamanın dahi göz ardı edildiği durumlarda yaşanmıştır. İmâdeddin Zengi 31 Aralık 1144'de kılıç zoruyla ele geçirdiği Urfa'da kısa bir zaman diliminin sonrasında askerine yağmayı yasaklamıştı. Hatta alınan mallar da sahiplerine geriye iade edilmişti³⁹⁹. Onun bu kararında şehir nüfusunun çoğunluğunu meydana getiren yerli Hiris-

397 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, I, 436-437.

398 *el-Kâmil fi'l-târîh*, XI,336.

399 İbn el-Esir, XI, 99.

tiyan ahalinin, Müslümanlarla eskiye dayanan hukuku ve bir arada yaşam tecrübesinin etkili olduğu söylenebilir. Zengi'nin verdiği emrin nasıl kesin bir itaatle yerine getirildiğine dair İbn el-Esir'de şöyle bir olay hikâye edilmektedir. *Atabek Zengi'nin Musul kalesindeki naibi Zeyneddin Ali'ye, Urfa'nın (yeniden) fet-hi münasebetiyle Nûreddin tarafından hediyeler gönderilmişti. Bunlar arasında bir de cariyeye vardı. Zeyneddin bu cariyenin oda-sına girdi ve gusletmiş vaziyette dışarı çıktı, sonra yanındaki-lere: Bu gün başımdan geçenleri biliyor musunuz? diye sordu, Hayır cevabını verdiler. Bunun üzerine Zeyneddin: Atabeg Zengî ile Urfa'yı fethettiğimiz zaman benim elime çok güzel bir cariyeye geçti. Güzelliğiyle beni büyüledi ve gönlümü aldı, fakat kısa bir süre sonra Atabek, esir alınan kadınların ve yağmalanan mal-ların iadesini emretti. Kendisi heybetli ve korkulan bir zat idi, bu yüzden bu emri duyar duymaz cariyeyi geri gönderdim, fakat gönlüm ona bağlandı kaldı. Şimdi Nûreddin bana bazı hediyeler gönderdi. Bunlar arasında o güzel cariyeye de vardı⁴⁰⁰.*

Haçlılar tarafından Beyrut şehrinin zapt edilmesi sırasında yaşananlar da İmâdeddin'in tavrıyla benzerlikler içermektedir. Şehir kılıç yoluyla ele geçirildikten sonra yapılan katliamın şid-detini kralı dehşete düşürmüş ve verdiği bir emirle bütün bunla-ra bir son vermişti⁴⁰¹.

Selahaddin, Beytül-Ahzan Kalesi'ni ele geçirdiğinde esir düşenler arasında çarh ile ok atanları, mürtedleri ve tarikat şö-valyelerinin derhal idamını emretmişti. Onun rakiplerine karşı bilinen bağışlayıcılık ve cömertliğine karşın burada gösterdiği şiddet savaşın genel kaideleri içerisinde gerçekleşen bir fiil ola-rak değerlendirilmelidir. Yapılan seçimin ise özel bazı nedenlere dayandığı açıktır. Çarhlar attıkları büyük oklarla karşı tarafta ağır kayıplara neden olabilen anti-personel bir silahtı. Darbesi, etki sahası içinde giren birçok insanı yaralayıp öldürebiliyordu.

400 *el-Kâmil fi'l-târîh*, XI, 114-115.

401 Fulcherius Carnotensis, s.196-197; Willermus Tyrensis, I, 485.

Muhtemelen yol açtığı tahribatın büyüklüğü kullanıcılarının, Selahaddin tarafından kara listeye alınmasına sebebiyet vermişti. Dinden dönmek ise devletlerin dayandığı dinî temele verdiği zarar dolayısıyla çok fazla müsamaha gösterilmeyen bir durumdu⁴⁰². Böyle bir şeyin Nureddin'den sonra Haçlılara karşı cihadın en büyük temsilcisi Selahaddin tarafından hoş karşılanması düşünülemezdi. Tarikat şövalyelerinin hedef alınması da aynı dinî nedenler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Diğer taraftan din değiştirmek saldırı yoluyla ele geçirilen kalelerde özellikle de küçük yaştaki çocuklar için kaçınılmazdı. Dimyat'ın 1219 senesinde Haçlılar tarafından zaptı sırasında ele geçirilen esirler arasındaki çocuklar vaftiz edilip kilise hizmetine alınmıştı⁴⁰³.

1291'de Akka'da, Kral II. Henri'nin elçilerinden şehrin anahtarını talep eden Sultan el-Melik eş-Eşref Halil, isteğinin kabul edilmemesinin ardından zapt edilen şehrin ahalisine pek de insafli davranmamıştı. Panik halinde limandan kaçmaya çalışan halktan bazıları bindikleri teknelerin ağırlık dolayısıyla batması üzerine boğulmuşlardı. Kurtulabilenler ise bunun için gemi kaptanlarına çok yüksek meblağlar ödemeye mecbur kalmışlardı. Ancak yine de şehirlilerden 30.000 kişi ya esarete sürüklenmiş ya da öldürülmüştü⁴⁰⁴. Böyle durumlarda geçmişte yaşananların intikamını almak isteği de sıklıkla ortaya konulurdu. Nitekim sığındıkları kulelerinde iki gün daha direnişi sürdüren Templier şövalyelerinin birçoğu 1191'de Kral Richard tarafından arada mevcut anlaşmaya rağmen öldürülen Müslüman esirlere karşılık infaz edilmişti⁴⁰⁵.

402 Bkz., Usta, “Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları”, s.697-699.

403 Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, ing. trc. John Gillingham, Suffolk 1972, s.214; Usta, s.710.

404 *The Templar of Tyre*, s.116-120; Baybars el-Mansurî, s.278-280. Ayrıca bkz., Runciman, III, 354-356; David Nicolle, *Acre 1291, The Bloody Sunset of the Crusader State*, s.83-85.

405 Baybars el-Mansurî, s.280.

Görüldüğü üzere esaret ya da ölüm kılıçla ele geçirilen şehirlerin ahalisinin kaçınılmaz kaderiydi. Ancak yüksek rütbeli bir kumandan, emîr ya da tüccarlar daha açık bir ifadeyle fidye elde edilebilecek kimseler kurtuluş için ciddi umutlar besleyebilirlerdi. Nitekim Haçlılar tarafından 1191’de Akka’da esir düşen Bahaeddin Karakuş, Seyfeddin Ali b. el-Meştub ve bazı büyük rütbeli subaylar fidye karşılığında esaretten kurtulabilmişlerdi. Daha önce anlatıldığı üzere garnizondan geriye kalan 2.700 kişi ise Akka çayırında Haçlılar tarafından öldürülmüştü. Bu olayın değerlendirmesi aşağıda yapılacaktır.

Son olarak savaşlarda ele geçirilen yüksek rütbeli esirlerin kendilerine uygun görülen fidye yerine ellerindeki şehir ya da kaleleri teslimi istenebilmekteydi. Böyle durumlarda genelde muhasara ordusuyla birlikte şehir önlerine getirilen esirden müdafilere teslim olmaları konusunda ikna etmesi istenirdi. Selahaddin Eyyubi 1187’de Sur önlerine geldiğinde şehir kısa süre önce buraya gelmiş olan Konrad de Montferrat’ın idaresine girmişti. Sultan muhatabının Hittin Savaşı’nda esir ettiği babası Guillaume’yi şehrin surlarının önüne getirerek ondan teslim olmasını istemişti. Ancak Konrad babasını kurtaracak bu teklifi reddettiği gibi kaleden o sırada zincirlenmiş durumdaki babasına ok atarak savunmadaki kararlığını göstermişti⁴⁰⁶. Konuyla ilgili çok daha ilginç bir olay ise yine Hittin sonrasındaki gelişmeler sırasında yaşanmıştır. Maverayıürdün Hakimesi Etienne’nin kocası Renauld de Chatillion’un öldürüldüğü Hittin Savaşı’nda oğlu Onfroi’i de esir düşmüştü. Etienne kendisine ait Moab Kerek ve Şevbek kalelerinin teslimine karşılık oğlunun serbest bırakılması için Selahaddin ile anlaşmıştı. Sultan bunun üzerine Onfroi’yi derhal serbest bırakmıştı. Ancak adı geçen kalelerin muhafızları buraları teslim etmek istemeyince Etienne oğlunu yeniden sultanın yanına hapse göndermiş-

406 Ernoul, s.183; *Itinerarium Pregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.39-40; Runciman, II, 395-396; Friedman, s.89.

ti. Etienne'nin şövalyevarı bu tavrı üzerine Selahaddin de aynı şekilde mukabele ederek Onfro'i'yi karşılıksız annesine yollamıştı⁴⁰⁷. Sayda Hâkimi Renauld da konuyla alakalı elimizdeki bir diğer ilgi çekici örnektir. Haçlı liderlerinden biri olan Renauld çok iyi derecede Arapça bilen, şiir ve edebiyata vakıf bir kimseydi. Sultan Selahaddin, Hittin sonrası ona ait Şakif Arnun Kalesi'ni kuşattığında Haçlı lideri Müslüman olmak istediğini ve kaleyi teslim edeceğini belirtmişti. Bu nedenle de sultandan üç aylık bir süre istemişti. Renauld kendisine tanınan bu süre zarfında Müslüman ordugâhına gelip Selahaddin ile yemek yiyerek ordu çarşısından silah satın almak iznine dahi sahipti. Ancak ilerleyen zaman içerisinde muhatabının kendisini oyalandığını anlayan sultan, onu kale önlerine getirip müdafilerle konuşmasını istemişti. Kaledakilere Latince seslenen Renauld'ın isteklerinin tam aksini söylediği anlaşılınca tevkif edilip Dımaşk'a gönderilmişti. Şakif Arnun ise bir senelik bir kuşatmanın neticesinde 24 Mart 1190'da Renauld'un serbest kalması ve müdafilere istedikleri yere gitmekte serbestlik tanınması koşuluyla teslim olmuştu⁴⁰⁸.

Anlaşmayla El Değiştiren Şehir ve Kaleler

Ortadoğu'ya yerleşmelerinin ardından Haçlılar kısa sürede çevreye uyum sağlamaları gerektiğinin farkına varmışlardı. Sayısal zafiyetleri onlar için Müslümanlarla ilişki ve diplomasiyi zorunlu hale getirmişti. Bu ise uzun sürecek bir arada yaşam tecrübesi için atılmış ilk ve önemli adımdı. Yakından tanımaya başladıkları muhataplarıyla aralarındaki benzerlikleri keşfetmeleri muhteme-

407 Ernoul, aynı yer; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.205-207. İbn el-Esîr (X, 550-551) ise kalelerin müdafilerinin teslim olmaması üzerine Onfro'i'yi geri göndermediğini yazmıştır. Krş., Runciman, II, 392-393; Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, s. 137-138; Aydın Usta, "Haçlı Seferlerinde Kadın", *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.314.

408 İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.285-288; İbn el-Esîr, XII, 27-28; İbn Şeddâd, s.97-98, 117-118. Ayrıca bkz. Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, s.138-140; Runciman, II, 393-395.

len onlara çok ilginç gelmişti. Haçlılar istemeyerek de olsa Müslümanların savaşçılık hususunda kendilerinden aşağı kalır yanı olmadığını kabullenmişlerdi. Bu gönülsüz beğeni ve rakiplerin cesaretine duydukları saygı onların savaş kurallarını ve adetlerini değiştirmelerine sebebiyet vermişti⁴⁰⁹. Ortaya çıkan yakınlık karşılıklı dostlukların yanında yeri geldiğinde siyasî ittifakları da beraberinde getirmişti. Öyle ki Haçlıların yaşadıkları bu değişim kendilerini bile hayretler içinde bırakmıştı⁴¹⁰. I. Haçlı Seferi sırasındaki bağnazlık ve ön yargılar geride kalmış gibi görünüyordu.

Böyle bir ortam haliyle savaş ve kuşatmalardaki diplomasiyi de etkilemişti. Kudüs Kralı I. Baudouin, Akka'yı teslim alırken Müslümanlarla yaptığı anlaşmada isteyenlerin aileleri ve taşınabilir mallarıyla birlikte şehirden ayrılmasını kabul etmişti. Kalmak isteyenler ise Haçlı devletinin tebaası olarak vergi vermek kaydıyla yerlerini muhafaza edebileceklerdi⁴¹¹. Hatta Kral bir adım daha ileri giderek değişimin en açık ispatını da göstermiş ve şehirdeki Müslüman tebaasının ibadetlerini yerine getirebilmesi için bir caminin varlığına müsaade etmişti⁴¹². Mamafih müttefikleri olan Pisalılar ve Cenevizliler, onun yaptığı anlaşmaya uymak konusunda çok istekli değildiler. İtalyanlar yukarıda da belirtildiği üzere kıyı şehirlerinin ele geçirilmesi konusunda Haçlılara deniz desteği sağlamışlardı. Bunun karşılığında önemli ticarî imtiyazlar kazanmalarının yanında ele geçirilen her şehirde iç işlerinde tamamen bağımsız birer mahalleye sahip olmuşlardı. Akka ahalisinin bütün zenginlikleri ile şehirden çıkışlarını izlemek onlara anlamsız gelmişti. Bu nedenle kör bir açgözlülükle kralın yaptığı barışı unutarak bir anda şehri yağmalamaya ve önlerine çıkanı öldürmeye başlamışlardı. Haçlılar şehre girene kadar 4.000 kişi öldürülmüş-

409 Yvonne Friedmann, *Encounter Between Enemies, Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden 2002, s.33.

410 Fulcherius Carnotensis, s.271.

411 Albertus Aquensis, s.675; Willermus Tyrensis, I, 455.

412 Runciman, II, 72-73.

tü. Duruma çok içerleyen I. Baudouin'in, İtalyanları cezalandırmak düşüncesi patrik tarafından güçlükle engellenmişti⁴¹³.

Bunun öncesinde Akka müdafilerinin teslim tekliflerinin görüşüldüğü toplantıda yaşananlar da değişen düşüncelerin bir ispatı niteliğindedir. Patrik Evramar, Akkalıların teklifinin kabul edilmediği takdirde onların ümitsizlik içinde yapacakları savunmanın Haçlılara ciddi kayıplar verdireceğini ifade ile şehrin amanla teslim alınmasının doğru olacağını ifade etmişti. İtalyanlar ise bu şekilde şehirden yağma ve ganimet elde edemeyeceklerini düşünerek itirazda bulunmuşlardı. Ancak kral ve diğer liderler bunun Hristiyanların iyiliğine olduğunda ısrar etmeleri neticesinde şehirlilerin teklifi kabul edilmişti⁴¹⁴. Aslında bu türden teslim anlaşmalarına karşı çıkanlar sadece İtalyanlar değildi. Örneğin İznik'te, Haçlı liderleri şehri kendilerinden habersiz teslim alan Bizans imparatoruna kendilerini bu kadar çabanın sonrasında yağmadan mahrum ettiği için oldukça kızmışlardı. İmparator Aleksios, onların kızgınlıklarını zengin hediyeler vererek teskin etmek yoluna gitmişti. Yine Sur şehrinin teslimi için yapılan görüşmeler esnasında da ordudaki alt sınıftan askerler aynı sebeplerle kumandanlarına büyük tepki göstermişlerdi⁴¹⁵.

Kudüs kralının Akka önlerindeki toplantıda savunduğu fikir ve İtalyanların bunun aksine fiillerine gösterdiği tepki Haçlıların bölgeye adaptasyonu ile alakalı güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kral kurduğu devletin yolunun komşuları tarafından korku ama aynı zamanda saygıyla bakılan bir güç merkezi olmasından geçtiğini idrak etmişti. Mevcut imkânlarıyla Haçlıların başka türlü bölgede tutunmaları pek mümkün görünmüyordu. Bunun için ise uygun bir diplomasi ve verilen söze sadakat öncelikli şarttı. Artık karşı tarafın nefretini çekecek ve kendilerine

413 Albertus Aquensis, aynı yer.

414 Albertus Aquensis, s. 673-675.

415 Willermus Tyrensis, II, 19.

karşı ortak bir cephe oluşturabilecek gereksiz vahşet gösterilerinin de hiçbir anlamı yoktu. Müslümanların *cihad* konusunda kayıtsız kaldıkları ve bölgedeki Haçlı varlığını kabullendikleri düşünüldüğünde bu son derece gerekli bir hamle idi. Benzer anlaşmalar Arsuf, Trablus, Sayda ve Sur sakinleriyle de yapılmıştı.

Akka'nın 1191'de Haçlılara teslimi sırasında yaşanan diplomasi de oldukça dikkat çekicidir. İngiltere ve Fransa krallarının gelişi üzerine şiddetlenen muhasarada, durumun kötüye gittiğini gören Akka kumandanı Seyfeddin Ali b. el-Meştub, Fransa Kralı ile teslim konusunda görüşme yapmak üzere Haçlı karargâhına gitmişti. Kendilerine aman verildiği takdirde şehri teslim edeceklerini bildirmesine karşın kralın kayıtsız şartsız teslim isteği üzerine görüşmeler kesilmişti. Akka müdafileri ile Fransa Kralı arasında bunlar yaşanırken Sultan Selahaddin'in görevlendirdiği kardeşi el-Melik el-Adil de Ortadoğu'lu Haçlılarla anlaşmaya çalışmaktaydı. Fakat karşı tarafın Akka garnizonunun serbestçe çıkıp gitmesi karşılığında bütün Kudüs Haçlı Krallığı topraklarını, esirlerinin iadesini ve Gerçek Haç'ın teslimini istedikleri için herhangi bir anlaşma sağlanamamıştı. Muhtemelen Haçlılar sayısal güçlerinin ve Avrupa kralların oradaki mevcudiyetinin verdiği öz güvenle bu kadar yüksek perdeden teklifleri öne sürebilmişlerdi. Herşeye rağmen, uzayan görüşmelerin nihayetinde taraflar Sur Hâkimi Konrad de Montferrad'ın aracılığı ile bir anlaşmaya varmışlardı. Buna göre; Akka garnizonu, 1500 sıradan 100 yüksek rütbeli esirin serbest bırakılması, Gerçek Haç'ın iadesi ve 200.000 dinar fidye karşılığında serbest kalabileceklerdi. Ayrıca şehir içindeki silahlar, limandaki gemiler ve diğer taşınamaz mallar ise yine Haçlılara bırakılacaktı. Daha da önemlisi bu şartlar iki ay içinde yerine getirilmediği takdirde Akka müdafileri esir kabul edileceklerdi⁴¹⁶. Teslimin gerçekleşmesinin akabinde Haçlılar

416 İbn Şeddâd, s.170-171; İbn el-Esir, XII, 66-67; *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.218-219; Ambroise, s.217-218.

yeni şartlar ileri sürmüşlerdi. Kararlaştırılan fidyenin yarısını, esirleri ve Gerçek Haç'ın bir ay içinde teslimini şart koştuklarında bu istekleri de Eyyubî Sultanı tarafından kabul görmüştü. Ancak sonrasında görüşmeler tıkanmış ve neticede yeniden harekete geçmek isteyen İngiltere Kralı 2.700 esiri Akka Çayırında öldürmüştü.

İki taraf arasında varılan anlaşmaya rağmen esirlerin katledilmesi olayında Kral Richard'ın tutumu I. Haçlı Seferi'nin katılımcılarının tavırlarıyla benzeşmektedir. Öyle ki Avrupa'dan Ortadoğu'ya yeni gelen Haçlıların bu türden davranışları seferlerin bütün tarihi içerisinde bir genelleme halini almıştı. Çünkü bölgeye yerleşen Haçlılar ile Batı'dan yeni gelen dindaşları arasında anlayış, yaşayış ve siyaset bakımından zamanla belirgin farklılıklar oluşmuştu. 1148'deki Dımaşk kuşatmasının tam bir fiyasko ile neticelenmesi bunun bir neticesiydi. Doğuluların, batıdan gelen dindaşlarına hangi gözle baktığını Üsame b. Munkiz'in, Templier şövalyelerinin karargâhında kıldığı namaz sırasında başından geçenlerden de anlayabiliriz. Üsame, Kudüs ile diplomatik ilişkiler içindeki Dımaşk elçilik heyetinin azalarından biri olarak burada kendine yakın dostluklar edinmeyi başarmıştı. Hatta bu sayede Templier karargâhında ibadet etmek gibi bir ayrıcalığı dahi elde edebilmişti. Ancak bir şövalyenin kendisini sürekli rahatsız etmesi nedeniyle ibadetini yarıda kesmek zorunda kalmıştı. Bu arada Templier dostu gelip diğerini uzaklaştırmış ve Üsame'ye özrünü ifade ederken şövalyenin *Frenk ülkesinden yeni gelmiş ve şimdiye kadar doğudan başka hiçbir yöne ibadet eden kimseyi görmemiş bir yabancı olduğunu* belirtmişti⁴¹⁷.

Anlaşılabacağı üzere Batı'dan bölgeye yeni gelenler tamamıyla kendi amaçlarına motive olup, savaş ve mücadele taraftarıydılar. Richard da her ne kadar Akka'da karaya ayak bastığın-

417 Üsame b. Munkiz, *Kitâbü'l-İtibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992, s.182-183.

dan itibaren Selahaddin ile diplomatik ilişki kurmaya çalışsa da kendisinin ve fikirlerinin üstünlüğüne sonuna kadar inanmaktaydı. Gerçekleştirdiği katliam biraz da bu güvenden kaynaklanmıştı. Olayı aktaran Latin kaynakları da, Selahaddin'in anlaşma şartlarını yerine getirmek hususunda ayak sürümelerini bahane göstermek ve İngiliz Kralının yaptıklarını haklı bir nedene (*jus in bello*) dayandırmak gayretindedir⁴¹⁸. Bunun dışında *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* müellifi haber gönderildiği halde anlaşmanın garantörü Konrad de Montferrad'ın, Fransa Kralının kendisine emanet ettiği esirleri Akka'ya getirmediğini belirtir⁴¹⁹. Modern araştırmacıların birçoğu olayı sadece aktarıp herhangi bir yorum getirmemek taraftarı görünmektedir. Runciman, Haçlı yazarlarının söylediklerini takip etmek taraftarı görünürken Richard'ın bu vesile ile onlardan kurtulmak için bir bahane bulduğuna sevindiğini belirtir⁴²⁰. Oldenburg, Richard'ın yaptığını Doğulu Haçlı liderlerini dahi kızdıran bir barbarlık olarak nitelemektedir. Ancak gerekçeler konusunda o da Runciman ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Onlara göre; Richard, ordusunun düşen moralini yükseltmek istiyordu. Ayrıca esirleri öldürmeyip muhafızlar tayin ettiği takdirde ordusunun gücünü azaltmak zorunda kalacaktı. Dolayısıyla bütün bunlardan kaçınmak adına katliamı tercih etmişti⁴²¹. Friedman yorum yapmasa da aynı nedenlere kitabında yer vermiştir⁴²². Şeşen ise Oldenburg ile aynı görüşü paylaşmasının yanında batılının bu konudaki kayıtsızlığından şikâyetçidir⁴²³.

Özet olarak baktığımızda Akka'daki Müslüman garnizonunun teslim şartları aşağıda anlatılacak olan Selahaddin'in

418 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.227-231; Ambroise, s.226-228. 419 s.229-230.

420 *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 46-47.

421 *The Crusades*, s.457-458.

422 *Encounter Between Enemies, Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, s.92-93.

423 *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, s.178-180.

Kudüs'ü fethinde yaptığı anlaşma ile benzerlikler içermektedir. Her iki anlaşmada da şehirlerin *kılıç hükmünde aman* ile teslim alındığı ve savunucuların belirlenen fidyeyi ödemeleri kaydıyla serbest kalacakları karara bağlanmıştır. İyi bir asker ama kaba bir politikacı olarak bilinen İngiltere Kralı belki de gerçekten yukarıda aktarılan askerî nedenlerle böyle bir harekete girişmiştir. Diploması ise ona sadece aradığı mazereti bulmasını sağlamıştır. Ayrıca yeni geldiği bölgede Müslümanlara karşı sürdürmek isteği mücadelede karşıındakilere bir güç gösterisinde bulunmanın faydasını da hesaba katmış olmalıdır.

Selahaddin'in, Kudüs'te yaptığı anlaşma ise biraz daha farklı şartlar içinde değerlendirebilir. Sultan başlangıçta şehri 1099'da Haçlıların yaptığı gibi kılıç zoruyla ele geçirmeye almaya yemin etmişti. Ancak Balian de İbelin ile yaptığı görüşmelerin ardından Kudüs'ü kılıç hükmünde aman ile almayı kabul etmişti. Buna göre şehirdeki erkeklerden onar, kadınlardan beşer, çocuklardan ise ikişer dinar fidye alınacaktı. Ayrıca paranın 40 gün içinde ödenmesi şartı getirilmişti⁴²⁴. Ancak Selahaddin, çevresindekilerin hatta Balian de İbelin ve Kudüs Patriği'nin ricaları neticesinde pek çok kişiyi fidye almadan serbest bırakmıştı. Onun Kudüs'te gösterdiği alicenaplık ile Arslan Yürekli Richard'ın Akka'da yaptıkları tarihçiler arasında genelde bir karşılaştırma konusu olmuştur. Eyyubi sultanının hareket tarzı ona bugün bile adının saygıyla ve hayranlıkla anılmasını sağlayan bir şöhret kazandırmıştır. Hatta kimi zaman bu alicenaplığı nedeniyle çağdaşı müelliflerin tenkidine dahi uğramıştır. Nitekim Hittin Savaşı sonrasında ele geçirdiği kalelerin müdafilerini anlaşma şartlarına göre affederek istedikleri yere gitmelerine müsaade etmesi onu, İbn el-Esir'in ciddi eleştirisine maruz bırakmıştır⁴²⁵.

424 İbn el-Esir, XI, 549; İbn Şeddâd, s.82; el-Bundarî, s.396-397.

425 *el-Kâmil fi'l-târih* (XI, 555-556), Sur'un ele geçirilememesinin sorumluluğunu Selahaddin'e yüklemektedir. Yazara göre; Frank ordusunu oraya gönderen, burasını Akka, Askalan, Kudüs ve diğer şehirlerden gönderdiği ahalî ve mallarla destek-

Bir şehrin kısa süreli direnişinin akabinde gerçekleştirilen diploması neticesinde teslim olması da sıkça yaşanan bir durumdu. Bu gibi hallerde müdafilerin yanlarına taşıyabilecekleri kadar eşya almalarına ve istedikleri yere gitmelerine müsaade edilirdi. Selahaddin döneminde Hittin sonrası fetih hareketindeki aman anlaşmaları genelde bu şekilde düzenlenmişti. Yine Sultan Baybars dönemi Memluk fetihlerinde ele geçirilen Arsuf, Hayfa, Şakif Arnun, Kureyn gibi kaleler de aynı şartlarda teslim alınmıştı. Ancak zaman zaman anlaşma şartlarının ihlali dolayısıyla müdafilerin esir alındığı ya da öldürüldüğü de görülmektedir. Baybars 1266 senesinde ele geçirdiği Safed'teki Templier Şövalyeleri ile yanlarında silah ve değerli eşyalarından hiçbir şey götürmemek şartlarıyla anlaşmıştı. Ancak şövalyeler, kaleden çıkarken yapılan kontrolde anlaşmaya aykırı olarak bazı eşyalarını beraberlerine aldıkları tespit edilince sultanın emriyle tutuklanmışlardı. Bunlar daha sonra boyunları vurulmak suretiyle idam edilmişlerdi⁴²⁶. Benzer şekilde 1291'deki Akka kuşatması'nda kendilerine ait kulelerinde direnişlerini sürdüren Templier Şövalyeleri teslim olmaları na rağmen idamdan kurtulamamışlardı⁴²⁷.

Yine Memluklar dönemdeki kale kuşatmaları ile alakalı ilginç bir husus ise teslim olan müdafilere garanti vermek ve koruma sağlamak üzere mendil gönderilmesidir. Safed kuşatmasında görüşmelerin ardından kaleye dönen elçilerin kumandanının yanında Atabek Aktay ve candarların kumandanı Akkuş'un mendilleri bulunuyordu⁴²⁸.

leyen odur. Selahaddin onlara aman verip Sur şehrine gönderiyordu. Böylece sahildeki Frank süvarilerinden kurtulanlar gerek kendi mallarıyla ve gerekse tüccarın ve diğerlerinin mallarıyla orada toplandılar. Sur'ı muhafaza edip sahil şeridindeki Franklar'a haber göndererek onlardan yardım istediler. Franklar da yardım vaadinde bulundular. Ayrıca Sur'da toplananlara şehri kendileri için muhafaza etmelerini istediler. Bu teşvik ve vaatler de onların muhafaza ve müdafaa hırslarını artırmıştı.

426 İbn Abdüzzahir, s.261-262.

427 *The Templar of Tyre*, s.116-117.

428 İbn Abdüzzahir, s.260-261.

Kimi zamanda iki taraf aracilar vasitasiyla birbirleriyle anlasma saglayabilmekteydi. 1191'de Akka mudafilari ile Hacilar arasındaki anlasma Sur Hâkimi Konrad de Montferrad'ın yardımıyla imzalanmıştı. Yine Haçlılar tarafından savunulan Lazkiye, Cebele kadısının aracılığı ile Selahaddin'e teslim olmuştu.

Haçlı Seferleri döneminde yaşanan en ilginç diplomasi girişimlerinden biri de Dimyat kuşatması sırasında gerçekleşmiştir. Dimyat'ın Haçlıların eline geçmesinin Mısır'daki hâkimiye-tini tehlikeye atacağını düşünen el-Melik el-Kamil, Haçlılara burası karşılığında Kudüs'ü vermeyi teklif etmişti. Şehir düş-tükten sonra yinelenen teklif ise olayı çok daha ilginç hale getirmişti. Buna göre; Eyyubî hükümdarı, Mısır'ı terk etmelerine karşılık Haçlılara Kudüs, Nazereth, Bethelem, Celile şehirleri-nin yanında Kutsal Haçı vermeyi taahhüt etmişti. Diğer taraf-tan Müslümanların elinde kalacak Maverayıürdün bölgesi için de haraç ödenecekti. Haçlıların olumsuz tavrı üzerine yukarı-dakilere ek olarak Askalan, Taberiyye, Sayda, Cebele ve Lazkiye şehirleri ile 30 yıllık bir barış anlaşması teklife eklenmişti⁴²⁹. Ancak el-Kamil'in sunduğu hiçbir teklif Haçlılar tarafından kabul görmemişti. Diplomasinin başarısızlığına karşı Haçlı Se-ferlerinin temel motivasyon unsuru durumundaki Kudüs'ün pazarlık konusu yapılması ve kuşatmacılar tarafından reddi ol-dukça dikkat çekicidir. Burada muhtemelen Mısır'ın ekonomik cazibesi, Kudüs'ün verimsiz topraklarına üstün gelmiştir.

SİVİL HALKIN SOSYO-PSİKOLOJİK DURUMU

Dünyanın yaradılışından günümüze kadar yeryüzünde ger-çekleşen bütün savaşların bir kazanan yada kaybedeni olmuştur. Fakat siviller her halükarda bütün savaşlardan olumsuz etkile-nen yegâne unsurlardır. Bu gerek galipler gerekse mağluplar tarafı için değişmeyen bir durumdur. Zira siviller karşı tarafın lojistik imkânlarının yok edilmesi amacıyla gerçekleştirilen

429 İbn el-Esîr, XII, 329; İbn Vâsıl, IV, 95; el-Makrizî, I, 244.

akın-yağma faaliyetinin başlıca hedefi idiler. Silahsız olmaları nedeniyle gerçekleştirilen yağmalarda daima bütün birikimlerini, emeklerini hatta hayatlarını dahi kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktaydılar. Bununla birlikte siviller, devletlerin askerî birimlerin yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasında vazgeçilemez unsurlardı. Dolayısıyla sivil yerleşimlerin askerî bir garnizonun himayesinde eğer mümkün ise surlarla çevrili bir güvenlik sahası dahilinde olmasına özen gösterilmiştir. Bu şekilde siviller istemeseler de kendilerini direkt olarak mücadeleden içinde bulmuşlar ve savaş teorisyenlerinin bütün diktelerine karşın şiddetten paylarını almışlardır.

Ortadoğu'nun Sakinleri

Haçlı Seferleri sivil unsurların sürekli şekilde mücadelenin içinde yer aldıkları bir dönem olmuştur. Onların kuşatmalara katılımı müdafayı organize edenler için çoğu yerde hayati önem taşımıştır. Bu durum özellikle Ortadoğu'da her zaman nüfus sıkıntısı çeken Haçlılar için önemli bir gerekliliktir. Bölgedeki sivil Latin nüfusunun ağırlıklı kısmı şehirlerde oturmaktaydı. İtalyan tüccarlar, yerli Hristiyanlar, hatta ilerleyen zamanlarda Müslümanlar ve Yahudiler Haçlı şehirlerinin sakinlerini arasına katılmışlardı. Bunlar ticaret ve zanaat erbabıydı. Tamamıyla gayri askerî unsurlardan müteşekkildiler. Öte yandan haliyle şehirlerdeki bu nüfusun ve askerî gücün beslenmesi zarurietini ortaya çıkmaktaydı. Dolayısıyla iskân faaliyetlerinin, kırsal alanlara yayılması elzem hale geliyordu. Ancak böyle bir gereklilik bölgenin siyasî durumu dikkate alındığında haliyle güvenlik problemlerini ortaya çıkarmaktaydı. Zira kırsala yerleşecek nüfusun korunması kadar sahip olunan arazinin de sadece şehirlerden kontrolü mümkün değildi.

Birbirine zincirleme reaksiyon gösterecek şekilde bağlı bütün bu etkenler Haçlıların bölgede yeni bir savunma-yerleşim düzeni oluşturmalarını sağlamıştı. Böylece sınırlardaki stratejik

noktalarda dıştan gelebilecek saldırıları engelleyerek hâkimiyet sahasını koruyacak bir kaleler zincirinin inşasına başlanmıştı. Kırsal yerleşimlerin de bu kalelerin çevresinde oluşturulması uygun görülmüştü. Ancak genel nüfusa oranı çok fazla bir rakam teşkil etmese de yeni yerleşimlerin ahalisinin sadece tarımla uğraşması olası saldırılara açık durumları nedeniyle pek mümkün görünmüyordu. Dolayısıyla kırsalda iskân edilecek nüfusun ya bölgeyi çok iyi tanıyan ya da tam aksine bir konumda olması gerekmektedir. Bu nedenle Avrupa'dan yeni bir yaşam umuduyla bölgeye gelen kolonizatörler sınırlarda inşa edilen kalelerin çevresine yerleştirildiler. Onlara yerli Hristiyanlar ve kısa süre sonra bir kısım Müslüman nüfus da katılacaktı.

Haçlıların bu yerleşimlerden başlıca beklentisi savunmaya destek sağlamak ve kendi tarımsal kaynaklarını oluşturabilmektir. Böylece kalelerin çevresindeki sahalarda birçok yerleşim meydana getirilmişti. Bunlar her zaman Müslümanlar tarafından gelebilecek saldırılara açık olup bazıları zaman içinde sakinlerinin gayretleriyle bir surla çevrilmişti⁴³⁰. Ancak bütün çabalarının sayısal üstünlük karşısında yetersiz kaldığını görmek talihsizliğini yaşamak zorunda kalacaklardı.

Ortadoğu'da önemli bir nüfusa sahip yerli Hristiyanlar, Antakya Prinkepsliği ve Urfa Haçlı Kontluğu dâhilindeki ekonomik ve sosyal faaliyetler için ana unsur durumunda idiler. Bunlar şehirlerde olduğu kadar kırsalda da ikamet ediyorlardı. Ayrıca kendilerinden askerî anlamda da istifade edilmekteydi. Haçlılar için üstlendikleri vazgeçilmez tamamlayıcı rollerine karşılık ciddi olumsuz ön yargılardan muzdarip idiler. Zira Haçlılar gelmeden evvel çok uzun süre Müslümanlarla bir arada yaşamışlardı. Bu sırada iki taraf arasında adet, gelenek ve görenekler açısından birçok ortak nokta teşekkül etmişti. Ancak yerli Hristiyanların, Müslümanlarla ortak yaşam tecrübesi, Haçlılar için çok fazla müsamaha gösterilecek bir özellik değil-

430 Joshua Prawer, *Crusader Institutions*, Oxford 1998, s.102-107; Ellenblum, s. 85-101.

di. Bu nedenle onlara her zaman şüpheli gözle yaklaşmışlardı. Karşı taraftaki Müslümanlar da benzer şekilde bunların, Haçlılarla ittifak ederek kendilerine ihanet ettiklerini düşünüyordu. Dolayısıyla yerli Hristiyanlar, Müslüman-Haçlı mücadelesinin en çok zarar gören sivil unsurlarından biri olmuşlardı⁴³¹.

Haçlıların, Ortadoğu'ya geldiklerinde bölgenin Müslüman ahalisiyle ilk tanışmaları gayet kanlı şekilde cereyan etmişti. Bunun meydana getirdiği korku Müslüman halkı bir süre Haçlıların egemenliğindeki sahalardan uzak tutmuştu. Ancak karşı tarafın, onların varlığına ihtiyaç duyduğunu anlaması çok uzun sürmeyecekti. Ortadoğu'nun Müslüman ahalisi şehirlerde ve kırsalda meskûndü. Gerekliğinde eli silah tutabilecek beceri ve donanımına sahiptiler. Özellikle de büyük şehirlerin ahdas adı verilen ve sivillerden oluşan milis kuvvetleri mevcuttu. Bunlar Haçlı topraklarına karşı akın ve yağma faaliyetlerinde bulunabildikleri gibi kuşatmalarda da önemli bir yardımcı unsur durumundaydılar. Sınır bölgelerindeki köy ve kasabalarda meskûn Müslüman ahali ise en ciddi tehlikeleri göğüslemek mecburiyetinde kalmıştı. Haleb-Antakya arasındaki sahada yaşayan sivil unsurlar bunun en canlı örneğini teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi Haçlı Seferleri dönemi Ortadoğu'sunun üç önemli sivil unsuru da gönüllü ya da gönülsüz bu mücadele sahnesinde yerlerini almışlardı. Dolayısıyla gelişmelerden etkilenmeleri ve zarar görmeleri de kaçınılmazdı.

Kuşatma Altında Yaşam

Müslüman-Haçlı mücadelelerinde sivil halkın en fazla mağduriyet yaşadığı saha konumuzun da içeriğini teşkil eden kuşatma savaşlarıydı. Zira gerçekleşen muhasaralarda sivillerin yaşam alanları direkt olarak saldırgan güçlerin tehdidine maruz kalmaktaydı. Daha da kötüsü kendileri de saldırganların ağır ku-

431 Konuyla alakalı tfs. için bkz. Aydın Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, LXXVII, sayı:279, Ağustos 2013, Ankara, s.365-402.

şatma silahları için hedef haline geliyorlardı. Gayri askeri unsurlar olarak istemedikleri bir silahlı mücadelenin içinde yer almanın onların halet-i ruhiyelerini olumsuz etkilemesi kaçınılmazdı. İmâdeddin Zengi'nin 1137 senesindeki Montferrad kuşatması sivillerin içinde bulunduğu psikolojiyi bize en iyi yansıtan nadir örneklerden biridir. Willermus'un aktardığı şu satırlar müdafilerin durumunu son derece iyi şekilde aktarmaktadır. *Kalenin surları ağır mancınık bombardımanının etkisiyle sarsılmaya başlamıştı. İçeriye düşen mancınıklardan atılan ağır taşlar evleri paramparça ediyordu. Bu nedenle kalenin içinde sığınılacak, gizlenilecek hiçbir yer kalmamıştı. Her yer tehlikeli, riskli ve gözlerin önünde korkutucu ölümün hayaletinin gezindiği bir hale gelmişti. Ani bir yıkım endişesi, hissedilen felaketin uğursuzluğu insanları sarmıştı*⁴³².

Öte yandan siviller kuşatma sırasında çekilen açlık sıkıntısı ve salgın hastalıkların da birebir muhatabı durumundaydılar. Ancak kaynaklar az önce aktarılan örnekte de görüleceği üzere asker-sivil ayrımı konusunda pek hassas davranmadıklarından ötürü anlatımımız kuşatma altındaki şehrin bütün sakinlerini genellemek suretiyle yapılacaktır. Aslında kaynakların bu yaklaşımı ayrımı zorlaştırması kadar asker-sivil şehrin bütün unsurlarının savunmaya katıldığı şeklinde bir algıya da neden olmaktadır.

Muhasaraya maruz kalan bir şehrin başlıca endişesi erzak stoklarının ve su kaynaklarının yeterliliği meselesiydi. Zira savunmayı yürütecek askerî garnizonun dışında şehirdeki sivil nüfusunun ve çevreden gelen sığınmacıların da beslenmesi gerekmektedir. Özellikle uzun süreli kuşatmalarda bu durum ciddi sıkıntılara neden olabilmekteydi. Olası bir saldırının istihbaratı alındığı takdirde erzak konusunda önceden hazırlıklar yapılabilmekteydi. Nitekim Haçlıların gelişini haber alan Antakya Hâkimi Yağısıyan ve sonrasında Kudüs Hâkimi İftaharüddeve askerî savunma tedbirlerinin yanında erzak konusunda hazırlıklarını yapmak imkânına sahip olabilmişlerdi.

432 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, I, 89.

Yağısıyan bu amaçla çevrede kuşatma aletlerini yapmakta kullanılan demir, çelik ve diğer malzemeyi toplatmıştı⁴³³. Kudüs'ü savunan İftaharüddeve de benzer şekilde Haçlılara karşı müdafaya hazırlanmıştı. Öyle ki Willermus Kudüs garnizonunun Haçlılarla aynı fakat daha iyi kalitede kuşatma aletlerine sahip olduğunu yazmıştır. Ayrıca yaptığı bir duyuru ile şehirde kalan herkesin müdafaya katılmasını da şart koşmuştu⁴³⁴. Müdafilerin kendi hazırlıklarının dışında saldırganların lojistik imkânlarını elden geldiğince kısıtlamaları da önemli bir husustu. Öyle ki İftaharüddeve'nin faaliyetleri neticesinde Haçlı ordusu Kudüs önlerinde ciddi bir erzak ve su sıkıntısı içine girmişti.

Haçlıların 1160 sonrasında inşasına giriştikleri yeni nesil kalelerin en önemli özelliklerinden biri de erzak stoklamak için daha geniş depoların mevcudiyeti idi. Dolayısıyla kale sakinleri saldırganlara uzun süre direnmek imkânını elde edebiliyorlardı. Bunlardan biri olan Safed'in müdafileri 1188'deki Müslüman kuşatmasında yiyecek stokları tükenene kadar dayanmışlardı⁴³⁵. 1240'da tekrardan Haçlıların eline geçen kale yeniden düzenlenmiş ve ikmal hususunda çok daha ciddi tedbirler alınmıştı. Nitekim kalenin erzak ihtiyacını karşılamak üzere buraya yılda 12.000 eşek yükü arpa ve mısır nakliyesi yapılmaktaydı. Müdafilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kale içinde bir fırın ve yel değirmenleri inşa edilmişti. Ayrıca yenileme çalışmaları sırasında eski bir kaynağın yerinin bulunmasıyla su problemi de çözülmüştü⁴³⁶. Aynı şekilde Kerek des Chevaliers'de kalenin ihtiyaçları için üç fırın, büyük yağ kapları, kulelerinden birinde yel değirmeni ve on kadar sarnıç bulunuyordu. Markab'ta ise iki büyük fırının dışında olası bir kuşatmada beş sene dayanabilecek erzakın istiflenebileceği depolar mevcuttu⁴³⁷.

433 Willermus Tyrensis, I, 205.

434 *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, I, 354.

435 İbn el-Esîr, XII, 21-22; İbn Şeddâd, s.95; Ellenblum, s. s.239-257.

436 Kennedy, s.99.

437 Kennedy, aynı yer.

Markab Kalesi

Erzakın azalması kuşatmadaki bir şehir için ciddi fiziksel ve psikolojik sıkıntıları da beraberinde getirmekteydi. Günümüzde uzun süreli açlığa maruz kalan ya da yetersiz beslenen insanlarda ortaya çıkan fizikî ve psikolojik sorunlarla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Buna göre uzun süreli açlık çeken bireylerde ilk başta vücut devamlı yağ ve kas kaybına uğrar. Kas gücü gittikçe azalır ve hareket yeteneği kısıtlanır. İlerleyen safhalarda ise aşırı protein ve vitamin kaybının vücutta ağır yıkımlara, özellikle beyin ile alakalı bazı aksaklıklara ve hatta ölümlere yol açtığını anlaşılmıştır⁴³⁸. Savaşan bir insanın enerjiye ve kas gücüne duyduğu ihtiyaç göz önüne alındığında açlığın ortaya çıkardığı sonuçlar daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca açlık, baskın bir güç tarafından sıkıştırılmanın verdiği olumsuz psikoloji ile birleştiğinde insanların moral anlamında çok daha zor durumda kalacağı aşikârdır.

438 Tıpta Wernicke-Korsakoff Sendromu olarak bilinen alkol alımı ya da açlığa maruz kalmakla gelişen bir hastalık tanımlaması da mevcuttur. Bu hastalık mağdurlarında hafıza kaybı ve bedensel işlevlerde düzensizliğe sebebiyet vermektedir. Bkz. Dan Lango-Anthony Fauci v.d., *Harrisons Principles of Internal Medicine*, New York 1977, s.146.152-153, 1916-1917, 1839.

Diğer taraftan yetersiz beslenmenin dışında sağlıksız yaşam şartlarının yol açtığı hastalıklar kuşatma altındaki bir insanın üzerine fazladan güçlükler yüklemekteydi. 1124'de Haçlı-Müslüman birleşik kuvvetlerinin gerçekleştirdiği Haleb kuşatması bunun en açık örneğidir. Kedi, köpekler ile birlikte ölüleri yiyecek kadar zor durumda kalan müdafiler arasında kısa sürede hastalıklar baş göstermişti. Açlık ve hastalığın etkisiyle insanlar bitkin bir şekilde yatıyorlardı. Haçlılar saldırıya geçtiğini haber veren tehlike borusu çaldığında bağlarından çözülmüş gibi yerlerinden kalkıp onların üzerine yürüyor, saldırı püskürtüldükten sonra yeniden yataklarına dönüyorlardı⁴³⁹. Burada kedi ve köpek eti yenmesinin İslam dininde haram sayılmasına⁴⁴⁰ rağmen insanların içine düştükleri mecburiyet onların psikolojik durumlarını da daha iyi açıklamaktadır. Yine insanların açlık nedeniyle yamyamlık derecesine düşmeleri ciddi bir psikolojik çöküntünün ifadesidir. Bu sadece Haleb'de değil, Haçlıların Antakya ve Maarratü'l-numan kuşatmalarında da yaşanmış bir durumdur.

Açlığın insan üzerindeki etkileri ve bunun psikolojik yansımaları her zaman bir şehir ve müdafileri üzerinde kesin etkiye sahip olmuştur. Örneklerimizden Haleb şehri içine düştüğü durumdan Aksungur el-Porsukî'nin gelişiyile kuşatmadan kurtulabilmiştir. Ancak birçok şehir ve kale müstahkem savunma sistemlerine ve müdafilerinin cesaretine karşın açlık karşısında çaresiz kalmıştır. Selahaddin'in Hittin sonrası fetihlerinde, Baybars döneminde yapılan fetihlerde Haçlılar tarafından savunulan birçok kale ve şehir genelde erzakın tükenmesini müteakip teslim olmuşlardır. Haçlılar 1219 senesi Kasım'ında Dimyat'a girdiklerinde şehirlileri açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle kendilerine karşı mukavemet edemeyecek kadar bitkin bir halde bulmuşlardı. Yine İznik müdafileri, gölden ikmal

439 İbn el-Adim, II, 226-227.

440 Bkz., *İlmihal, II, İslam ve Toplum*, red., Hayrettin Karaman-Ali Bardakçıoğlu-Yunus Apaydın, İstanbul 1999, s.39.

Yeni nesil Haçlı kalelerinden Moab Kerak, Ürdün

Kuşatma savaşlarında psikolojik savaş unsurlarının kullanılması sıkça karşılaşılan bir durumdu. Haçlılar 1097'deki İznik kuşatmasında şehri kurtarmaya gelen Türk ordusuyla yaptıkları savaşta şehit düşen askerlerin kafalarını kesip mancınıklarla şehre atmışlardı. Anna Komnena'da aynı olayla ilgili savaşın hemen sonrasında Haçlıların müdafilerin moralini bozmak için şehitlerin kafalarını mızraklarının ucuna takmışlardı⁴⁴². Benzer bir durum yine Haçlılar tarafından 1098 Antakya kuşatmasında da tekrarlanmıştı. Türklerde yaptıkları çıkışlar sırasında yakaladıkları bir erkek ve kadının kafalarını kesip Haçlıların kampına atmışlardı⁴⁴³. Hatta aynı kuşatma sırasında Haçlıların, Müslüman mezarlarını açıp taze ölülerin kafalarını kesmelerinin müdafiler arasında ortaya çıkardığı psikolojiyi Latin kroniği Robertus Monochus şu şekilde aktarmaktadır; *ölülerinin kafalarının kesilip vücutlarının gömülmeden vahşi hayvanlara ve kuşlara terkedildiğini gören Türkler acı acı ağlayıp gözyaşı döktüler. Saçlarını yolup peygamberleri Hz. Muhammed'e yalvarmaya başladılar*⁴⁴⁴. Selahaddin Eyyubî de Akka kuşatması sırasında 1189 yılı Ekim ayının başlarında ger-

441 Ernoul, s.187.

442 Alexiad, s.326.

443 Willermus Tyrensis, I, 209-211.

444 Historia Iherosolimitana, s.134-135.

çekleşen bir çarpışmada öldürülen 7.000 Haçlının cesetlerini muhataplarına korku salmak amacıyla nehre attırmıştı. Sultan ayrıca akıntı yoluyla Haçlı karargâhına ulaşacak cesetler sayesinde onların içme suyu konusunda zorluk yaşamalarını amaçlamıştı⁴⁴⁵.

Muhataplarının kutsallarına yönelik Haçlılar tarafından gerçekleştirilen bu türden uygulamalar müdafilerde üzüntü meydana getirmesinin yanında aksi yönde bir tepki de doğurabilmekteydi. 1124 Haleb kuşatması sırasında muhasara kuvvetlerinin yaptığı taşkınlıklar, müdafilere maruz kaldıkları zorluklara dayanmaları için kuvvet aşılamıştı. I. Haçlı Seferi'nin sonrasında çok daha kuralına uygun gerçekleşmeye başlayan mücadeleler ve oluşmaya başlayan hoşgörü ortamı burada yaşananlar nedeniyle ciddi bir darbe yemişti. Halebli tarihçi İbn el-Adim muhasarada yaşananları eserinde bütün tafsilatıyla aktarmaktadır. Buna göre; *Müslüman müttefikleriyle birlikte şehir önlerine gelen Haçlılar ağaçları keserek türbeleri tahrip ettiler. Müslüman mezarlarını yağmaladılar. Tabutları alarak çadırlarında yemek masası olarak kullandılar. Kefenleri soyup mafsalları ayrılmamış ölülerin ayaklarına ip bağladılar. Onları Müslümanların karşısında yerlerde sürüklediler. Ölülere işaretle "İşte sizin Peygamberiniz Muhammed" ve sonra işte sizin Ali'niz diyorlardı. Haleb'in dışındaki türbelerden bir Kur'an alarak "Ey Müslümanlar kitabınızı görünüz" dediler. Bir Frenk, Kur'an'ı deldi ve ipe bağladı. Daha sonra ipi atının arkasına bağladı. At kitabın üzerine pisledikçe bu adam ellerini şaklatıp kahkahalar atıyordu. Dışarıda yakaladıkları Müslümanların ellerini ve cinsel organlarını kesip şehre gönderiyorlardı. Halebliler de, Haçlılardan aldıkları esirlere aynısını yaptılar*⁴⁴⁶.

Haçlıların 1099'daki Kudüs kuşatmasının başlarında gerçekleşen bir diğer olay ise Müslümanların karşı tarafın dinî duygularıyla alay ettiğine dair elimizdeki yegâne örnektir. Buna

445 İbn Şeddâd, s.112-113; *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.81.

446 İbn el-Adim, II, 224-225.

göre şehrin önüne gelip karargâh kuran Haçlılar saldırıdan önce ilahiler ve dualar eşliğinde ellerindeki haçlarla yalın ayak şehri tavaf etmişler ve Zeytin Dağı'nda bir düzenlemişlerdi. Bu sırada onlara karşı şehrin surlarında toplanmış Müslümanlar tarafından alayla karışık sataşmalar olmuştu⁴⁴⁷. 1153'deki As-kalan kuşatmasında ise şehirdeki Müslümanlar kuşatmacıların moralini bozmak amacıyla öldürdükleri Haçlıların cesetlerini iplere bağlayıp surlardan sarkıtmışlardı⁴⁴⁸.

Savaşın dehşetinin sivillerde ortaya çıkardığı psikolojik çöküntünün yansımasını Willermus Tyrensis'in Antakya kuşatmasını anlatan şu cümlelerinden daha rahat anlamak mümkündür: *Kale garnizonunun yaptığı başarısız bir çıkış hareketinin sonrasında olayları yukarıdan izleyen anneler, kızlar ve yaşlılar aşağıdaki katliama bakıp gözyaşı döktüler. "Mutlu zamanlar geçti" diyorlardı. İlerideki olabilecekleri düşündüklerinde aşağıda çıkış sırasında öldürülenleri mutlu sayıyorlardı. Şans onları tamamıyla terk etmişti. Kısır kadınlar annelerden çok daha şanslıydılar*⁴⁴⁹. Kudüs'te ise müdafileri cesaretlendirmek üzere surlara çıkan kadınlar mancınıklardan atılan bir taşın altında ezilerek ölmüşlerdi⁴⁵⁰.

Ortadoğu'daki mücadelelerin en fazla etkilediği unsurlardan biri de yerli Hristiyanlardı. Bunlar uzun yıllardır Müslümanlarla birlikte aynı coğrafyayı paylaşmışlardı. Fakat aynı inancı paylaştıkları Haçlıların gelişi onları zor durumda bırakmışlardı. Yeni dönemle birlikte dinî kimlikleri nedeniyle Müslümanların, geçmişleri dolayısıyla Haçlıların şüpheyle yaklaştıkları insanlar haline gelmişlerdi. Öyle ki Antakya ve Kudüs kuşatmalarının hemen öncesinde Müslümanlar tarafından güvenlik gerekçesiyle adı geçen şehirlerden çıkarılmışlardı.

447 Willermus Tyrensis, I, 359-360.

448 Willermus Tyrensis, II, 227-228.

449 Willermus Tyrensis, I, 233.

450 Raymondus Aguilers, s.126; Willermus Tyrensis (I,365-366) bu kadınları Haçlıların kuşatma makinalarını büyülemeye çalışan cadılar olarak tasvir etmiştir.

Yerli Hristiyanların kuşatmalarda katlanmak zorunda kaldıkları en büyük trajedi II. Joscelin'in 1146 yılında Urfa'yı yeniden ele geçirmek teşebbüsü sırasında yaşanmıştı. Sabık Urfa Kontu içerideki bir grup Ermeni'nin yardımıyla şehre girmeyi başarsa da iç kale garnizonu direnmeyi sürdürmüştü. Daha sonrasında Nureddin Mahmud b. Zengi beş gün içerisinde birlikleriyle Urfa önlerine gelmişti. Bu defa II. Joscelin, iç kaledeki Türk garnizonu ile Nureddin'in kuvvetleri arasında sıkışıp kalmıştı. Düşükleri zor durumdan çıkış yolu arayan Haçlılar geceleyin şehirdeki yerli Hristiyanlarla birlikte ani bir huruç yapmışlardı. Bu noktada kaynaklar sivillerin, onlara katılmasıyla alakalı iki farklı görüşü aktarmaktadır. Bunlardan ilki ihanetleri nedeniyle Nureddin Mahmud tarafından cezalandırılmaktan korktukları için, diğeri ise canlı kalkan olarak kullanılmak üzere çıkış sırasında zorla Haçlılara katıldıklarıdır⁴⁵¹. Sebep ne olursa olsun yerli Hristiyanlar başarısızlığın getirdiği bütün olumsuzluklarla yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Sonuç onlar için tam bir kıyım olmuş ve kaynağın ifadesiyle *kılıç, başakları ve fundalıkları sarmış ateş gibi Hristiyanların üzerine gelmişti. Halkın cesetleri öteye beriye serpilmiş duruyordu. Bunlar feci bir ölümle karşılaşılsalar da sağ kalanlar kadar acı çekmemişlerdi*⁴⁵²....

İmâdeddin Zengi'nin 1144 yılındaki fethi sırasında affedilmelerine karşın Haçlıları yeniden şehre davet etmeleri psikolojik anlamda içine düştükleri ikilemi açık şekilde yansıtmaktadır. İmâdeddin fetih sırasında şehri kılıç zoruyla ele geçirmesine rağmen yerli Hristiyanları bağışlaması tamamıyla iki taraf arasındaki bir arada yaşama tecrübesiyle alakalıydı. Fakat dinî duygularının tesiriyle yeniden Haçlılardan yana tavır takın-

451 Anonim *Süryani Vekayinamesi*, ing. trc., A.S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s.294; Süryani Mikhael, s.134-136. Ayrıca bkz., Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (1118-1146)*, II, Ankara 1994, s.152-154.

452 Süryani Mikhael, s. 136.

maları onların felaketini hazırlamıştı. Birçoğu öldürülmüş ve kalanlarda esarete sürüklenmişti. Bu ise siviller için bir diğer kötü akıbet idi. Esaret ailelerin parçalanmasını da beraberinde getirmekteydi. İbn el-Esir'in, Selahaddin'in kardeşi el-Adil'in Yafa'yı zaptı ile ilgili bilgi verdikten sonra aktardığı şu satırlar durumun en açık ifadesidir. Buna göre; müellif, Halep'te bulunduğu bir sırada kucağında küçük bir çocuk taşıyan Yafalı bir cariyeye ile karşılaşmıştı. Çocuk elinden düşüp yüzü soyulunca kadın buna çok ağlamıştı. İbn el-Esir, onu teskin etmeye çalışmış ve çocuk senin değil ki niçin ağlıyorsun dediğinde; *ben ona değil başımıza gelenlere ağlıyorum. Altı kardeşim vardı hepsi öldüler. Kocam ve iki kız kardeşimden de hiçbir haber alamadım* cevabıyla karşılaşmıştı⁴⁵³. Müellifin verdiği diğer bir örnekte ise birbirinden ayrı olarak esarete sürüklenen iki kız kardeşin karşılaşmasını aktarmaktadır⁴⁵⁴.

Din hele de Haçlı seferleri gibi bir mücadelede askerler kadar siviller için önemli bir motivasyon unsuru olmuştur. Zira muhasara sırasında düşmanın yoğun baskısı karşısında psikolojik çöküntünün engellenmesi, morallerin yüksek tutulması önemliydi. İşte bu noktada dinî motivasyon ön plana çıkmaktaydı. Haçlıların 1148'de sürpriz bir kararla başlattıkları Dimaşk kuşatmasında siviller arasında paniğin engellenmesi ve onların da savunmaya katılımını sağlamak üzere Hz. Osman'ın *Kur'an-ı Kerim*'i teşhir edilmişti⁴⁵⁵. Şehirde yaşayan ünlü âlimlerden Hüccedüddin Yusuf el-Fendelavî ilerlemiş yaşına rağmen müdafaaya katılmıştı. Ayrıca el-Fendelavî'nin yaşı dolayısıyla mücadeleden geri durması konusundaki istekleri *Kur'an*'da Tevbe Suresi'nin cihad ile ilgili 111. ayetine⁴⁵⁶ işaret-

453 *el-Kâmil fi'l-târîh*, XI, 541.

454 İbn el-Esir, aynı yer.

455 Sibt b. el-Cevzî, *Miratü'l-zamân fi tevârihi'l-ayân*, XX, thk. İbrahim el-Zeybek, Beyrut 2011, s.382.

456 Şüphesiz ki Allah mü'minlerin canlarını ve mallarını onlara verilecek cennet karşılığında, satın almıştır. Artık onlar, Allah yolunda savaşsınlar, öldürsünler ve ölürlersin. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vaat etmiştir.

le ret etmesi diğer ahalinin de heyecana kapılmasına sebebiyet vermişti⁴⁵⁷. Böylece ilk gün şehrin batısındaki bahçelerin bulunduğu yerde yapılan mücadelelerde sivil halk, Haçlılara karşı ciddi mukavemet göstermişti.

Benzer şekilde 1098 Haziran'ında Antakya'yı ele geçirmelerinin hemen sonrasında Kürboğa tarafından bu şehirde sıkıştırılan Haçlılar da Kutsal Mızrak Hikâyesi sayesinde motivasyonlarını arttırmışlardı⁴⁵⁸.

Öte yandan siviller sahip olduklarını ve hayatlarını koruyabilmek endişesi ile çok değişik tepkiler de göstermişlerdir. Haçlıların Trablus kuşatması sırasında şehir halkı, teslim olmamak için ellerindeki bütün zenginlikleri bu uğurda harcamışlardı. Daha sonra muhasaranın uzaması dolayısıyla içeride erzak sıkıntısı baş gösterince şehirdekiler kendilerinin ve çocuklarının akıbetinden korkup besleyemeyeceklerini düşündükleri fakirleri dışarı çıkarmışlardı. Fakat kısa zaman sonra durumdan sıkılan ve zenginliklerini yitirmek endişesindeki iki ileri gelen eşraf Haçlı kampına kaçmıştı. Bunlar mallarının müsadere edildiğini söyleyip Haçlılara sığınmışlar ve dışarıdan şehre gönderilen erzak nakliyatı ile alakalı bilgi vermişlerdi. Duruma sinirlenen Fahrülmülk, Haçlılara para karşılığında kaçakların kendisine teslimi için bir teklif yapmış ise de başarılı olamamıştı⁴⁵⁹. Benzer bir örnek de Bizans imparatoru Ioannes Komnenos'un 1138'deki Suriye seferi sırasındaki Buzaa kuşatmasında yaşanmıştır. Kılıç zoruyla ele geçirilen şehirde kadı ve ileri gelenlerinden 400 kişi Hristiyan olmak suretiyle kendilerini kurtarmışlardır⁴⁶⁰.

Allah'tan daha çok ahdine vefa eden kimdir? O halde yaptığınız alış-veriş ah-dinden dolayı size müjdelersin. Ve işte o, en büyük kurtuluş budur. Bkz., Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, İstanbul 1992, s.407-412.

457 İbn el-Esîr, XI, 129-130. Fendelavî daha sonra yapılan mücadelede hayatını kaybetmişti (Sıbt b. el-Cevzî, XX, 386-387).

458 Raimundus Aguilers, s.51-58; *Gesta Francorum*, s.57-60; Albertus Aquensis, s.316-317; Willermus Tyrensis, I, 280-282.

459 İbn el-Esîr, X, 412-413.

460 İbn el-Esîr, XI, 52.

Haçlı seferleri tarihinin en uzun soluklu mücadelesi olan Akka kuşatması esnasında müdafiler bir yandan şehri canla başla savunurken diğer taraftan ilginç reaksiyonlar göstermişlerdir. Bunlar bir gece Haçlı ordugâhındaki hayat kadınlarının ve meyhanelerin olduğu yere baskın yaparak oradaki kadınlardan on iki tanesini yakalayıp Akka'ya götürmüşlerdi. Bir başka grup ise Avrupa'dan 300 hayat kadınının geldiği haberini alınca Haçlıların tarafına kaçmışlardı⁴⁶¹.

Kimi zaman müdafiler Askalan örneğinde olduğu gibi saldırganların dışında kendi aralarında da ihtilafa düşebilmekteydiler. Öyle ki Askalan ahalisi, Haçlılara karşı yaptıkları bir çıkış hareketinin neticesinde onların kuşatma makinalarını yakıp ciddi kayıplar verdirmişlerdi. Fakat geri döndükten hemen sonra başarının kime ait olduğu konusunda yaşanan tartışma şehirlileri ikiye bölmüş ve olay kan dökülmesine kadar gitmişti. Haçlılar dışarıda ümitsizlik içinde kuşatmayı kaldırmayı düşünürken içerideki gelişmeleri öğrenmişler ve yeniden baskılarını arttırarak Askalan'ı ele geçirmişlerdi⁴⁶².

KUŞATMA SAVAŞLARININ EKONOMİK YÖNÜ

Haçlı Seferlerinin finansmanına dair kaynaklarda çok fazla bir kayıt bulunmamaktadır. Bu konuda özellikle seferlerin hemen öncesinde toplanan vergilerin yanında yapılan bağışlar giderlerin karşılanması için ana kaynağı oluşturmaktaydı. Ayrıca seferin yüksek rütbeli katılımcılarının yanlarında getirdikleri özel hazineleri de kendilerinin ve maiyetlerinin masrafları için sarf edilmekteydi. Ancak sefer harcamaları ile alakalı verilen genel rakamlar dışında konumuzun içeriğini oluşturan kuşatma savaşlarının ve bunlarla ilgili enstrümanların maliyetiyle alakalı bilgiler ise daha kısıtlıdır. Müslümanlar içinde benzer bir durum söz konusudur. Öte yandan rakamsal değerler konusundaki be-

461 İbn Şeddâd, s. 155; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 347-348.

462 İbn el-Esîr, XI, 188-189; Willermus Tyrensis, II, 228-234.

lirsizliğe rağmen bir mekânın kuşatmada yaşadığı sıkıntıların aktarılması münasebetiyle ekonomik gelişmelerle ilgili bazı bilgilere de ulaşılabilir.

Muhasaralarda mücadelenin tarafları için karşılımları gereken ikmal giderleri, asker maaşları ve kuşatma silahlarının inşasına ayrılan meblağ olmak üzere üç temel harcama kalemi bulunmaktaydı. Ordudaki disiplin ve savaş azminin canlı tutulması maaşlarının düzenli şekilde verilmesine bağlıydı. Hatta zaman zaman yapılan fazladan ödemelere garanti altına alınır-
dı. Nitekim Trablus Haçlılar tarafından kuşatıldığında şehrin Emîri Fahrülmülk, yardım istemek üzere Bağdat'a giderken askerlerin altı aylık maaşını peşin ödemişti⁴⁶³.

Diğer yandan profesyonel askerlerin dışında sefer ya da kuşatmalara özellikle ganimet elde etmek amacıyla katılan gönüllü savaşçıların varlığı kimi zaman düzensizliklere ve yağma konusunda aşırılıklara neden olabilmekteydi. Bilhassa seferlerin başlangıcında Haçlı ordusunda hiçbir askerî lidere bağlılığı olmayan önemli sayıda katılımcı mevcuttu. Bunlar ellerindeki kısıtlı imkânlarla sefer masraflarını zorlukla denkleştirebilmiş kimselerdi. İhtiyaçlarının giderilmesini yolculukları sırasında elde edecekleri ganimet ve yağmalara bağlamışlardı. Dolayısıyla uzun süren kuşatmalar nedeniyle sefer süresinin uzaması maddi olarak zaten uçurumun kıyısında yer alan bu unsurların felaketi anlamına geliyordu. Öte yandan Antakya kuşatması sırasında yaşanan açlık ve salgın hastalıklar da bunları ciddi şekilde zorlamıştı. Ayrıca bahsi geçen grupların yaşadıkları ekonomik sıkıntılar I. Haçlı Seferi sırasında Haçlılar safında görülen bağnazlık ve katliam dürtüsünün ana sebeplerinden biriydi.

Zira kuşatmalarda bir şehrin ele geçirilmesi sırasında yaşanan taşkınlıklar daha çok askerlerin yağma ve ganimet elde etmek dürtüsünün bir sonucuydu. Diğer yandan savaş kuralları yukarıda da değinildiği üzere bir şehir kılıç zoruyla ele

463 İbn el-Esîr, X, 452.

geçirildiği takdirde buna müsaade etmekteydi. Zira seferlerde olduğu gibi kuşatmalarda da yağma, asker için en önemli gelir ve ciddi bir motivasyon kaynağı idi. Haçlıların 1101 senesinde Kaysariyye'yi zaptı sırasında her askerin payına 48 su gümüş ve yaklaşık bir kilogram biber düşmüştü⁴⁶⁴. 1104'de Akka şehri anlaşıma yoluyla ele geçiren Haçlılar buna rağmen zengin bir yağmadan mahrum kalmak istemeyen müttefikleri Cenevizlilerin giriştiği katliamı güçlkle durdurabilmişlerdi⁴⁶⁵. Selahaddin 1192 senesindeki Yafa kuşatmasını Memluklar ile askerleri arasındaki ganimet anlaşmazlığı nedeniyle bırakmak zorunda kalmıştı⁴⁶⁶. Yine Eyyubî hükümdarı bunun önce-
sindeki Akka kuşatması sırasında halifeye yazdığı mektuplarında Haçlıların savaşma azmini övdükten sonra *Müslümanlar ise sızlanıp sabırsızlanıyorlar. Bölük bölük olup toplanamıyorlar. Kaçıp giderek dönmüyorlar. Ancak para verilince kalıyorlar* şeklindeki cümleleriyle askerlerin para konusundaki tamahından şikâyet etmekteydi⁴⁶⁷.

Bununla birlikte konuyla alakalı farklı örneklerde mevcuttur. 1267 yılında Sultan Baybars tarafından kuşatılan Yafa şehri, son hücumdan hemen önce teslim olmuştu. Fakat durumdan habersiz olan asker saldırıya geçmiş ve şehri yağmalamaya başlamıştı. Olayı öğrenen sultan derhal şehre girerek yağmayı yasakladığı gibi emrinden evvel yağmalanan mallar için 40.000 dirhem tazminat ödemişti⁴⁶⁸. 1266'daki Safed kuşatmasında askerlerinden kaleden bir taş söküp getirene para ödülü vaat etmişti⁴⁶⁹. İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard Akka kuşatması sırasında askerlerini cesaretlendirmek için kaleden taş sökenlere iki altın verileceğini duyurmuştu. Sonradan bu rakam dört

464 Heyd, a.g.e., s.149.

465 Albertus Aquensis, s.675.

466 İbn el-Esîr, XII, 84-85.

467 Ebû Şâme, IV, 92-93; İbn Vâsıl, II, 332-333.

468 İbn Abdüzzahir, s.291-292.

469 el-Makrizî, I, 546; İbn Abdüzzahir, s.258.

altına çıkarılmıştı⁴⁷⁰. Akka kuşatması sırasında el-Adil tarafından Hayfa'da hazırlanan yedi gemi müdafiler için erzak dışında maaşlarının ödenmesi ve diğer masraflar için para da taşımaktaydı. Ancak bunlar şehrin limanına ulaşmadan fırtınalı havada kayalara çarparak batmıştı⁴⁷¹. Yine Selahaddin Eyyubi 1179'daki Beyt el-Ahzan kuşatmasında açılan lağımlardan birinin ateşini söndürmek için askere 300 dinar dağıtmıştı⁴⁷². Sultan Akka kuşatmasında ise Haçlıların inşa ettirdiği hücum kulelerini yakabilecek naftçılara çok miktarda para ve büyük hediyeler vaat etmişti. Kaynakta bu işin başarıyla yerine getirilmesinin ardından Müslüman tarafında en ciddi ve ağır başlı adamların dahi büyük bir neşeyle eğlendiklerini aktarılmıştır⁴⁷³.

Kalelerin tamiri, tahkimi, ikmali ve savunulması da oldukça masraflı bir işti. Nitekim 1169'da Haçlı-Bizans kuvvetlerinin ortak saldırısına uğrayan Dimyat'ın savunulması için 1.000.000 dirhem harcanmıştı⁴⁷⁴. Yine Akka kuşatması sırasında Sultan Selahaddin askere 18.000 at ve katır dağıtmıştı. Develer bu rakamın dışındaydı. Harcanan altın, elbise ve silahın ise tespiti mümkün değildi⁴⁷⁵. Ayrıca Selahaddin bu kuşatma sırasında tüccarlardan cihat yolunda harcanmak üzere halife tarafından üstlenilecek 20.000 dinarlık borç almayı reddetmişti⁴⁷⁶. Templier Şövalyeleri Safed Kalesi'nin tahkimini 1.100.000 dirhem harçayarak bitirmişlerdi. Buna geliştirme ve kale muhafızlarının giderleri dâhil değildi. Nitekim bunlar için günlük 1700-2200 dirhemlik yemek masrafı, diğer giderler için ise senelik 40.000 dirhemlik bir meblağ harcanmaktaydı⁴⁷⁷. 1252'de Yafa şehrinin surlarından biri ve üzerindeki kapının tamiri için Pa-

470 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.214.

471 İbn Şeddâd, s.153.

472 el-Bundarî, *Sena'l-Barki'l-Şâmî*, s.212-213; İbn el-Esîr, XI, 456-457.

473 İbn Şeddâd, s.120-121.

474 İbn el-Esîr, XI, 352.

475 İbn el-Esîr, XII, 96.

476 İbn Şeddâd, s.118-119.

477 Bkz. 351n.

palık Legatı tarafından 30.000 livre harcanmıştı. Kalenin kalan kısımlarının tahkimi ise bizzat Kral IX. Louis tarafından üstlenilmişti⁴⁷⁸. Sultan Baybars zamanında önemli noktadaki kalelerin ikmali için 508.000 dirhemlik bir meblağ ayrılmıştı⁴⁷⁹. Böylesine ağır masraflar, korunma ve nitelikli asker ihtiacının yanında ekonomik anlamda da bölgenin Haçlı hâkimlerini, tarikat şövalyelerine mecbur bırakmaktaydı. Diğer bir yol ise Avrupa'dan gelecek yardımlar ve sefere çıkan batılı hükümdarların maddi desteğinin sağlanmasıydı. Bu durum Haçlıların özellikle savunmaya çekildikleri II. Krallık Dönemi'nden itibaren bir genelleme halini almıştı. Nitekim krallığın merkezi Akka'nın surları savunma ve bakımı için Hospitalier, Templier ve Teuton şövalye tarikatlarına bırakılmıştı. Nitekim şehrin doğu surları Alman Teuton şövalyelerinin sorumluluğuna verilmişti. Montmusard ve çevresi ise Hospitalierler ile Templelerin korumasındaydı. Yukarıda da değinildiği üzere Kaysariyye Kalesinin istihkâmları Fransa Kralı IX. Louis tarafından yenilenmişti. Yine aynı kral 1250-1253 yılları arasında Doğu Akdeniz sahil şeridindeki Haçlı kalelerinin bakım ve onarımı için 95.839 livre harcamıştı. Bu rakam bu dönemde Haçlı kaleleri için harcanan meblağın %9'una tekabül etmekteydi⁴⁸⁰. 1240 senesinde Ortadoğu'ya gelen Navarre Kralı bölgeden ayrılmadan önce Askalan'ın surları ve kulelerini onarmış ve şehrin önündeki hendeği de yeniden kazmıştı⁴⁸¹. Ancak kimi zaman verilen sözlerin tutulmadığı da olurdu. 1241 yılında Navarre Kralı, Champagne Kontu, Burgundy Dükası'nın da içine yer aldığı Haçlı liderleri Ortadoğu'ya düzenledikleri Haçlı Seferinin sonuçsuz kalmasının ardından Templier Büyük Üstadı'na Safed Kalesinin yeniden inşasında yardımda bulunmaya söz ver-

478 Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıratı*, trk. trc. Cüneyt Kanat, İstanbul 2014, s.240.

479 İbn Abdüzzahir, s.83.

480 Joinville, a.g.e., s.246; Pringle, a.g.m., s.98-99.

481 *Crusader Syria in the Thirteenth Century, The Rothelin Continuation of the History of William of Tyre with part of the Eracles or Acre Text*, ed. Janet Shirley, Aldershot 1999, s.56,128.

mişlerdi. Buna göre 7.000 mark paranın dışında iki ay süreyle bölgede kalarak inşaatın hızlı ve güvenli şekilde ilerlemesini sağlayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Ancak Akka'ya döndükten sonra verdikleri sözü unutan Haçlı liderleri Müslümanlarla barış yaptıktan sonra geri dönmüşlerdi (1241)⁴⁸².

Müdafilerin yaptığı harcamalar kadar saldırganlarda başlatacakları bir kuşatma için büyük meblağları gözden çıkartmaktaydılar. I. Haçlı Seferi sırasında gerçekleştirilen kuşatmalarda Haçlı reislerin her biri kendi maddi imkânları ölçüsünde kuşatma silahları inşa ettirmişlerdi. Bu konuda seferin en varlıklı katılımcısı Raymond St. Gilles diğerlerine karşı belirgin bir üstünlük sağladığı bilinmektedir. Silahların yapımı için kendi sanatkârlarını beraberinde getiren kont, Kudüs kuşatmasında Cenevizlilerin hizmeti sayesinde çok güçlü bir hücum kulesi inşa ettirmişti. Ayrıca Haçlı liderlerinin zaman zaman kendilerine hizmet eden ustalara ödenecek paralar için ortak bir fon kurdukları görülmektedir⁴⁸³. Akka kuşatması sırasında Henri de Champagne tek başına büyük ve güçlü bir mancınık inşası için 1500 dinar ödemişti⁴⁸⁴. Yine Akka kuşatması sırasında saldırganlar tarafından inşa edilen *Tanrı Tuzağı* ya da *Tanrı Mancınığı* adlı mancınının maliyeti ortak bütçeden karşılanmıştı. Bunun yanında bekleyen bir rahip sürekli dua edip mancınının masrafları için para toplamaktaydı. Zira mancınık için taş toplamak üzere özel adamlar kiralanmıştı⁴⁸⁵.

Selahaddin, Sur kuşatmasını şehrin tahkimatlarının muh-kemliği yanında maddi açıdan hazinesinin tükenmesi nedeniyle bırakmak zorunda kalmıştı. İbn el-Esir'e göre ordusundaki bazı varlıklı emîrler *askerlere dağıtmak için kendilerinden borç para istemesinden korkuyorlardı. Çünkü sultan kendisine gönde-*

482 Kennedy, (*De Constructione Castris Saphet*)den naklen, s.191.

483 Albertus Aquensis, s.123; Willermus Tyrensis, I, 164.

484 İbn Şeddâd, s.134; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s.416.

485 *Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.209.

*rilen her şeyi harcıyordu*⁴⁸⁶. Bu kişiler bahsedilen kaygıları nedeniyle muhasaradaki görevlerini aksatmaya başlayınca kuşatma sonlanmıştı. 1124'de Sur'u kuşatmaya hazırlanan Haçlılar askerlere ödenecek para bulmakta zorluk yaşadıkları için Kudüs Kilisesi'ne ait bazı değerli eşyaları ödünç para almak için rehine vermek zorunda kalmışlardı⁴⁸⁷.

Kuşatma savaşlarının ekonomik anlamda yegâne mağdu ru ise çiftçiler ve şehir ahalisiydi. Zira bu tür mücadelelerdeki genel hareket tarzlarından biri de abluka altına alınan şehrin çevresindeki arazilerin saldırganlar tarafından tahrip edilmeydi. Kimi zaman karşı tarafa ikmal-iaşe imkânı vermek istemeyen müdafiler de aynı şekilde hareket edebilmekteydi. Dolayısıyla çiftçiler bir anda bütün emeklerinin boşa gitmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalırlardı. Haçlıların elindeki Kerak Kalesi çevresine yerleşen Avrupalı çiftçiler, Sultan Selahaddin'in 1184 yılındaki kuşatmasında bütün birikimlerini kaybettikleri gibi hayatlarını da son anda kurtarabilmişlerdi⁴⁸⁸. Haçlıların 1148'deki Dımaşk kuşatmasında şehrin çevresindeki bağ ve bahçeler büyük bir tahribat yaşamıştı⁴⁸⁹. 1144 yılında Kral III. Baudouin tarafından kuşatılan Maverayıürdün'deki Musa Vadi'si'nin ahalisi korunmak için bir kaleye sığınmışlardı. Burası mancınık ve ok atışından etkilenmeyecek bir mevkide yer almaktaydı. Haçlılar kaleyi ele geçirmeyeceklerini anlayınca çevredeki orman gibi sık zeytin ağaçlarını kesmeye başlamışlardı. Durumu gören kaledekiler ellerindeki en önemli zenginliğin elden gittiğini görünce teslim olmayı kabul etmişlerdi⁴⁹⁰.

Şehirli de aynı durumdan muzdaripti. Özellikle uzun süren kuşatmalar onlar için gayet zorlayıcı olmaktaydı. Akdeniz sahil şeridinin en önemli liman şehirlerinden biri olan Trablus

486 *el-Kâmil fi'l-târîh*, XI, 555-556.

487 Fulcherius Carnotensis, s.255.

488 Willermus Tyrensis, II, 500.

489 İbn Kalânisî, s.464.

490 Willermus Tyrensis, II, 144-145.

halkının zenginlikleri uzun süren Haçlı kuşatması nedeniyle ellerindeki bütün ziynet eşyalarını ve para edebilecek her şeylerini satmışlardı. Şehir ele geçirildiğinde de birçoğu kalan zenginliklerinin yanında hayatlarını da kaybetmişti⁴⁹¹.

Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerinde gerçekleştirilen kuşatma savaşlarının ekonomik yönünü asıl ortaya çıkaranlar ise denizci İtalyan şehir devletleri olmuştu. Zira Haçlılar 1101 seferleri sonrasında Avrupa ile bağlantı kurmak endişesini güçlü şekilde hissetmişlerdi. Bunu yapmadıkları takdirde düşmanlarla çevrili bölgede uzun ömürlü bir gelecek bekleyemeyeceklerinin farkında idiler. Anavatanları ile teması sağlamak için en kısa yol ise Doğu Akdeniz sahil şeridinin zap- tından geçmekteydi. Ancak bunun için deniz gücüne duyduk- ları ihtiyaç farklı bir ortaklığın kurulmasına yol açmıştı. Aynı dönemlerde İtalyanlar, Batı Akdeniz üzerinde gün geçtikçe ar- tan güçlerini doğu tarafına doğru yaymak arayışında idiler. An- takya ve Kudüs kuşatmalarında küçük ölçekli de olsa bunun ilk denemeleri yapılmıştı. Fakat arayışları bütünüyle ticarî mak- satlara dayanmaktaydı. Haçlıların Suriye sahilindeki şehirlerin zaptı için destek teklifleri onlar için bir fırsat teşkil etmişti.

Kral I. Baudouin, Arsuf üzerine hareketinden önce bölgeye gelen Cenevizlilerle yaptığı anlaşmaya göre; Arsuf ve ele geçiri- lecek diğer sahil şehirlerinde yapacakları yardıma karşılık Ce- nevizliler ganimetin 1/3'ünü alacaklardı. Ayrıca buralarda birer mahalle kendilerine bırakılacaktı⁴⁹². Daha da önemlisi Akka'da liman gelirlerinin 1/3'ü de Cenevizlilere verilecekti⁴⁹³. İki taraf arasında benzer bir anlaşma da Trablus için yapılmıştı⁴⁹⁴.

1124'de Sur'u kuşatan Haçlıların Venediklilere verdikleri imtiyazlar ise daha evvelkilerin çok daha üzerindeydi. Buna

491 İbn Kalânisî, s.262; İbn el-Esîr, X,475-476.

492 Fulcherius Carnotensis, s.152; Willermus Tyrensis, I, 434.

493 Heyd, s.150.

494 İbn Kalânisî, aynı yer.

göre; Venedikliler, krallığın sahip olduğu her şehirde bir kilise, kendilerine ait bir mahalle, gelirleri vergiden tamamıyla muaf tutulacak, yine veraset haklarının ellerinde bulunacağı birer pazar yeri, hamam ve fırına sahip olacaklardı. Sur ve Askalan şehirlerinin ise 1/3'ü Venediklilere bırakılmıştı. Ayrıca Akka'daki mahallelerinde şarap, zeytinyağı ve bal ölçümlerinde kendi ağırlık birimlerini kullanabileceklerdi. Yine Sur'un vergi gelirlerinden 300 dinar da Venediklilere bırakılmıştı. Yargılama hususunda da kendi aralarındaki meselelerde Venedik kanunlarına göre hüküm verilecekti⁴⁹⁵. Sahildeki şehirlerin ele geçirilmesinde sağlayacakları deniz gücüne karşılık Haçlılardan talep ettikleri bu imtiyazlar bütün seferler tarihi boyunca Ortadoğu'da devam edecek ticarî hegemonyalarının da başlangıcı olacaktı. Elbetteki bu devletler gibi davranmayanlar da mevcuttu. 1110'da Doğu Akdeniz sahillerine gelen Norveç ve Danimarkalılardan müteşekkil bir İskandinav donanması Sayda'nın ele geçirilmesi için yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasının dışında bir şey talep etmemişlerdi⁴⁹⁶.

495 Willermus Tyrensis, I, 552-556.

496 Willermus Tyrensis, I, 486-487.

SONUÇ

Haçlı seferleri sırasında meydana gelen kuşatma savaşları aslında bu dönemin genel karakterini yansıtmaktadır. İznik, Antakya ve Kudüs gibi üç önemli kuşatma ile başlayan seferlerin tarihi Akka'da Müslümanların gerçekleştirdiği büyük bir kuşatma ile son bulmuştur. Yine II. ve III. Haçlı seferlerinin nedenlerine bakıldığında Urfa ve Kudüs'ün gerçekleşen kuşatmalar neticesinde el değiştirmesi olduğu görülecektir. V. Haçlı Seferi'nin başlıca hikâyesi ise Dimyat kuşatmasıdır. Bütün bunlar kuşatma savaşlarının Haçlı seferleri için belirleyici rolüne işaret etmektedir.

Öte yandan muhasaralarda tarafların pozisyonları döneme göre belirlenmiştir. Örneğin seferlerin başlangıcından 1191'deki Akka kuşatmasına kadar taarruz eden taraf genelde Haçlılar olduğu için Müslümanlar daha çok savunan tarafta yer almışlardır. İlerleyen dönemlerde Haçlıların saldırı gücünün tükenmesinin ardından bu kez roller değişmiş ve Müslümanlar bu kez muhataplarının yerini almıştır. Anlaşılacağı üzere seferlerin ilk dönemlerindeki durum Müslümanların kuşatma savaşlarındaki bilgi ve beceri eksikliğinden değil, o sıralardaki siyasî-askerî durumdan kaynaklanmaktaydı. Nitekim Müslümanlar, İmadeddin Zengi'nin döneminden itibaren Motferand kuşatması'nda, Selahaddin devrindeki Beytü'l-Ahzan ve Kerak kuşatmalarında, Kudüs'ün ele geçirilmesinin akabindeki

hızlı fetih hareketinde bu konudaki ustalıklarını sergilemeye başlamışlardır.

Konuyla alakalı dikkat çekici bir diğer husus ise tarafların kuşatmalarda belli silahlar üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Nitekim Haçlılar hücum kulelerini tercih ederken Müslümanlar ise lağım kazmak metodunu benimsemişlerdi. Trebushet denilen çekişli ve karşıt ağırlıklı mancınıklar ve koçbaşları ise iki tarafta da sıklıkla kullanılmaktaydı. Özellikle mancınıklar kuşatmaların vazgeçilmez silahı haline gelmişlerdir. Kuşatmalarda tarafların birbirlerine karşı rekabetleri silah teknolojisinde hızlı bir gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Nitekim silahlar konusunda devrim niteliğinde bir gelişme yaşanmamasına ve ayrı bir silahın ortaya çıkarılmamış olmasına karşın çalışmamız sırasında da aktarıldığı üzere kuşatma silahları güç ve etkinlik açısından sürekli olarak geliştirilmiştir. Karşıt ağırlıklı trebushetlerin durumu buna en güzel örneği teşkil etmektedir. Yine Haçlılar tarafından 1168 yılı sonrasında inşasına girişilen yeni nesil kalelerin mimarisi dönemi ve sonrasında Avrupa'da da etkili olmuştur.

İkmal ve lojistik konularında ise Müslümanların muhataplarına karşı üstünlüğü tartışılmazdı. Bununla birlikte Haçlılar denizlerde muhataplarına büyük bir üstünlük kurmuşlardı. Nitekim Akdeniz sahilindeki şehirlerin ele geçirilmesi ve bilhassa 1189-1191 yılları arasında Akka'da cereyan eden muhasarada donanmalarının denizde sağladığı hegomonya onlar için en önemli destek unsuru olmuştu. Bu sayede ikmal-iaşe tedarikini sağladıkları gibi deniz tarafından da rahatsız edilen Akka müdafilerin dikkatini ve savunmasını dağıtmak imkânını yakalamışlardı. Memluklar döneminde Sultan Baybars'ın Haçlıların bu üstünlüğüne son vermek amacıyla başlattığı donanma inşa çalışması da yeterli neticeyi verememiştir. Ancak Müslümanların kara tarafındaki askerî ve lojistik açıdan ezici üstünlüğünün de buna gerek bırakmadığını da ifade etmek gerekmektedir.

Diğer taraftan Haçlıların taarruzda bulundukları dönem içinde gerçekleştirdikleri kuşatmaların, en temel askerî, siyasî ve ekonomik gereklilikler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Nitekim I. Haçlı Seferi'nin sonrasında Doğu Akdeniz sahilineki şehirlere karşı başlatılan saldırı ve kuşatmalar, onların anavatanlarıyla bağlantı kurabilmeleri için bir zorunluluktur. Aynı şekilde Akka'nın seferler tarihinin en fazla rağbet gören hedeflerinden birini teşkil etmesi de bununla alakalıydı. 1191'de Haçlılar adına burada elde edilen başarı ikinci krallık döneminin de kapılarını açmıştır.

Ortadoğu'da taraflar arasında cereyan eden mücadelenin ağırlıklı kale savaşları şeklinde geçmesinde sosyal gerekliliklerin de önemli vardır. Zira Haçlılar bölgedeki mevcudiyetleri süresince her dönem müzdarip oldukları insan kaynağı sıkıntısını gidermek için farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Bunun askerî alandaki mahzurlarını en aza indirmek adına eski ya da yeni inşa ettirdikleri kalelerden istifade etmişlerdir. Ayrıca kaleler, onların biraz farklı da olsa Avrupa'daki feodal genenekle-ri Ortadoğu'da uygulamaları için de zemin hazırlamıştır.

Kuşatmaların askerî yönünün dışında sivil halk için ifade ettiği mananın diğer coğrafya ve dönemlerden çok belirgin bir farkının olmadığı görülmektedir. Ancak seferlerin en önemli hareket motivasyonunu oluşturan din unsurunun şiddeti biraz daha üst seviyelere çektiği de aşıkardır. Bununla birlikte seferlerin ilk dönemlerinde kuşatmalar sonrasındaki vahşet tabloları ile tarafların birbirini tanımaya başladıkları süreç ve sonrası arasında belirgin farklılıklar olduğu da göze çarpmaktadır. Sosyal ve ekonomik gereklilikler bölgede tutunmak isteyen Haçlıları, savaş kuralları ve kuşatma sonrası anlaşmalar konusunda daha ılımlı bir tutum sergilemeye yönlendirmiştir. Fakat yine de I. Baudouin'in Kaysariyye'de, Arslan Yürekli Richard'ın onayı ile Akka'daki gibi I. Haçlı Seferi'ndekine benzer olumsuz tablolar da yaşanmaya devam etmiştir. Öte yandan kuşatmalar

sırasında hayatlarını ve zenginliklerini kurtarmak uğruna şehirleri teslim edenlere rastlanıldığı gibi bütün zenginliklerini muhasaraya dayanmak uğruna feda edenlere rastlanması bütünüyle müdafilerin baskı altındaki psikolojileriyle alakalı bir durumdur.

Netice itibarıyla bakıldığında kuşatma savaşları Haçlı seferleri boyunca her dönem için kilit roller üstlenmiştir. Ortadoğu'da Haçlı devletlerinin kuruluşu, II. Krallık Döneminin başlangıcı, Latinlerin anavatanlarıyla bağlantılarının sağlanması, Müslümanlar tarafından bakıldığında da bölgedeki Haçlı varlığının sonlandırılması gerçekleştirilen kuşatmaların neticesidir. Dolayısıyla bu kuşatmaların gelişiminin, şartlarının bilinmesi seferler tarihinin incelenmesi adına önem arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

KAYNAKLAR

- Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, ing. trc., Susan B. Edgington, *Historia Ierosolimitana, History of Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.
- Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert, New York 1941.
- Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1995.
- Anonim *Süryani Vekayinâmesi*, ing. trc., A.S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s.63-101; 273-305.
- Ariannos, *The Anabasis of Alexander*, ing. trc., E.J. Chinnock, Londra 1885; trk. trc., Hayrullah Örs, *İskender Anabasisi*, II, İstanbul 1945.
- el-Aynî, Ebû Muhammed b. Musa, *İkd el-cümân fî târîhî ehli'l-zamân*, I, thk.M. Muhammed Emin, Kahire 1982.
- Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-fikre fî târîhî'l-hicre*, thk. D. S. Richards, Beyrut 1998.
- el-Bundarî, Kıvamüddin el-Feth b. Ali, *Sena'l-Barki'l-Şâmî*, ed. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004.
- Crusader Syria in the Thirteenth Century, The Rothelin Continuation of the History of William of Tyre with part of the Eracles or Acre Text*, ed. Janet Shirley, Aldershot 1999.
- Ebû Şâme, Abdurrahman el-Makdisî, *Kitabü'l-ravzateyn fî ahhbârî'l-devleyteyn*, II, thk.İbrahim el-Zeybek, Beyrut 1997.

- Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, II, thk. Muhammed Zeynuhum v.d., Kahire t.y.
- Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iharusalem Peregrantium*, ing. trc., Frances Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969.
- Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*, ing. trc. ve ed. Rosalind Hill, *The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 2002.
- Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, I, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999.
- Gregory of Tours, *History of Franks*, thk. Earnest Brehaut, Londra 1916.
- Guibertus Novigenti, *Historia Hierosolymitana*, *Gesta Dei Per Francos*, ing. trc., Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997.
- İbn Abdüzzahir, *el-Ravzû'l-zâhir fî sîreti'l-Melik el-Zâhir*, thk. Abdülaziz Havaytır, Riyad 1986.
- İbn el-Adim, *Zübdetü'l-Haleb fî târîhi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk 1954.
- İbn el-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, II, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, II, trk. trc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1991.
- İbn Kalânîsî, *Târih-i Dımaşk*, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983.
- İbn Şeddâd, Bahaeddin b. Yusuf b. Rafi, *el-Nevâdirü'l-Sultânîyye fî'l-mehâsini'l-Yûsufiyye*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed b. Salim, *Müferric el-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, II, yay. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953.
- İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-kussî fî'l-feth el-Kudsî*, thk. Muhammed Mahmud Subh, Dımaşk t.y.
- Itinerarum Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Aldershot 1997.
- Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıratı*, trk. trc. Cüneyt Kanat, İstanbul 2014.
- John of Nikiu, *The Chronicle*, ing. trc., R.H. Charles-D. Litt, Oxford 1916.
- el-Makrizî, *Kitâb el-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk*, I, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire 1957.
- Nerşahî, *Târîh-i Buhara*, arp. trc. Emin Abdülmecid Bedevi-Nasrullah Mübeşşir el-Tarazî, Kahire 1965.
- Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*, IV, ing. trc., Jonh C. Yardley, Londra 2004.
- Oliverius Scholasticus, "The Fifth Crusade, Capture of Damietta" *Christian Society and the Crusades 1198-1229*, ed. Edward Peters, Pennsylvania 1971.

- Petrus Tudebodus, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, ing. trc., J.H. Hill-L.L. Hill, Philadelphia 1974.
- Procopius, *History of the Wars*, book: I- II, V-VI, ing. trc., H.B. Dewing, Londra 1914-1919.
- Robertus Monochus, *Historia Iherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade*, Burlington 2005.
- Radolphus Cadomensis, *Gesta Tancredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana*, ing. trc., Bernard S. Bachrach-David S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Cean*, Burlington 2005.
- Raymondus Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, ing. trc., J. H. Hill-L.L. Hill, Philadelphiya 1968.
- Severus b. Mukaffa, *History of the Patriarchs of the Egyptian Church*, IV/1, ing. trc., Antonie Khater-O.H.E. Burmester, Kahire 1974.
- Sıbt b. el-Cevzî, *Miratü'l-zamân fi vefeyât el-fuzalâ ve'l-ayân*, XX, thk. İbrahim el-Zeybek, Beyrut 2011.
- Simocatta, Theophylact, *The History of Theophylact Simocatta*, ing. trc., Michael Whitby-Mary Whitby, Oxford 1987.
- Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, TTK Kütüphanesi. *The Templar of Tyre, Part III of the Deeds of the Cypriots*, ing. trc. Paul Crawford, Hampshire 2003.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, trk. trc., H.D. Andresyan, Ankara 2000.
- Üsame b. Munkiz, *Kitâbü'l-İtibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.
- Vegetius, *De re Militari*, Londra 1940.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, ing. trc., A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, II, New York 1943.
- el-Yununî, Ebu'l-Feth Kutbeddin b. Abdullah, *Zeylû Mirati'l-zamân*, II, Haydarabad 1954.
- el-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-alâm*, XLIX, thk. A. Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1999.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

- Altan, Ebru, *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.
-, "Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124)", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e 75. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 2013, s.299-303.

-, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, LXVI/245, Ankara 2002, s.87-94.
- Aydın, Mehmet, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Konya 1991.
- Bachrach, Bernard S., "Military Technology and Garrison Organization, Some Observation on Anglo-Sakson Military Thinking in the Light of the Burghal Hidage", *Technology and Culture*, vol.31, no.1 (Jan 1990), s.1-17.
-, "The Angevin Strategy of Castle Building in the Reign of Fulk Nerra, 987-1040", *American Historical Review* sayı; 88, no.3, Washington 1983, 533-560.
- Bahadır, Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *AÜDTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt. 28, sayı: 46, Ankara 2009, s.163-178.
- Barber, Malcom, "Frontier Warfare in the Latin Kingdom of Jerusalem: The Campaign of Jakob's Forts, 1178-79", *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, Ashgate 1998, s.9-22.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, Ankara 1990.
- Beeler, John, *Warfare in Feudal Europe 730-1200*, New York 1971.
- Bennett, Mathew - Bradbury, Jim - DeVries, Kelly - Dickie, Iain - Jestice, Phyllis, *Fighting Techniques of the Medieval World, AD. 500-AD. 1500, Equipment, Combat, Skills and Tactics*, Londra 2007.
- Benvenisti, Meron, *The Crusaders in the Holy Land*, Kudüs 1970.
- Bradbury, Jim, *The Medieval Siege*, Londra 1992.
- Brundage, James A., "Holy War and Medieval Lawyers", *The Holy War*, ed. Thomas Patrick Murphy, Ohio 1976, s.99-140.
- The Cambridge Medieval History, II, Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, ed. H.M. Gwatkin-J.P. Whitney, Newyork 1913.
- Cate, C.L., "The Crusade of 1101", *A History of the Crusades, I, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, 177-219.
- Chevedden, Paul E., "The Fortifications and the Development of Defensive Planning During the Crusader Period", *The Circle of War in the Middle Ages; Essay on Medieval Military and Naval History*, Suffolk 1999, s.33-44.
-, "Black Camels and Blazing Bolts; The Bolt-Projecting Trebuchet in the Memluk Army", *Mamluk Studies Review*, sayı:8/1, 2004, s.227-277.
-, "The Invention of Counterweight Trebuchet: A Study in Cultural Diffusion", *Dumbarton Oaks Papers*, ed. Alice-Mary Talbot, no:54, Washington 2000, s.71-116.

-- Eigenbrod, Les – Foley, Vernard - Soedel, Werner, “The Trebushet” *Scientific American Special Online Issue*, Şubat 2002, s.66-71.
- Van Cleve, Thomas C., “The Fifth Crusade”, *A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311*, ed. Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard, Medison 1969, s.377-428.
- Costick, Conor, *The Siege of Jerusalem, Crusade and Conquest in 1099*, New York 2009.
- Dearey, Paul, “Catholicism and The Just War Tradition; Experience of Moral Value in Warfare”, *Just War in Comperative Perspective*, ed. Paul F. Robinson, Hampshire 2003, s.24-39.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi,(1118-1146)*, II, Ankara 1994.
-“1101 Haçlı Seferleri “Prof. Dr. Fikret Işılta’n 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, s.17-56.
- Denis, Jean - Lepage, G.G.,*Castles and Fortified Cities of Medieval Europe, An İllustrated History*, Londra 2002.
- DeVries, Kelly, *Medieval Military Technology*, Peterborough 1992.
-*A Cumulative Bibliography of Medieval Military History and Technology*, Leiden 2002.
-, - Smith, Robert D.,*Medieval Weapons, An Illustrated History of Their İmpact*, California 2007.
- Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi: İznik’tan İkinci Vatikan’a*, trk. trc., Mehmet Aydın, Ankara 1990.
- Dodgeon, Michael E., - Lieu, Samuel N.C., *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars A.D. 226-363, A Documentary History*, I, Londra 1994.
- Edbury,Peter, “Warfare in the Latin East”, *Medieval Warfare A History*, ed. Maurice Keen, Oxford 1999, s.89-112.
- Elisséeff, Nikita, “Fiziki Plan”, *İslam Şehri*, ed. R.B. Serjant, trk. trc. Elif Topçugil, İstanbul 1992, s.121-140.
- Ellenblum, Ronnie,*Crusades Castles and Modern Histories*, Cambridge 2007.
- Elmahlı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, İstanbul 1992.
- Forey, Alan, “Emerge of the Military Orders in the Twelfth Century”, *Military Orders and Crusades*, Norfolk 1994, s.175-195.
- France, John, *Victory in the East, A Military History of the First Crusade*, Cambridge 1994.
-*Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300*, Londra 1999.

-, "Siege Conventions in Western Europe and the Latin East", *War and Peace in the Ancient and Medieval History*, ed. Philip de Souza - John France, Cambridge 2008, s.158-172.
- Friedmann, Yvonne, *Encounter Between Enemies, Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden 2002.
- Gravett, Christopher, *Medieval Siege Warfare*, Oxford 2000.
- Greatrex, Geoffrey - Lieu, Samuel N.C., *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, II. Kısım, 363-630*, Londra 2005.
- Halsall, Guy, *Barbarian Migrations and Roman West 376-568*, Cambridge 2007.
- Hamblin, William, "The Fatimid Navy During the Early Crusades: 1099-1124)", *Medieval Ships and Warfare*, ed. Susan Rose, Aldershot 2008, s.215-221.
- Hay, David, "Gender Bias and Religious Intolerance in Accounts of the 'Massacres' of the First Crusade", *Tolerance and Intolerance, Social Conflict in the Age of the Crusades*, ed. Michael Gervais - James M. Powell, New York 2001, s.3-10.
- Haywood, John, *The Penguin Historical Atlas of the Vikings*, Londra 1995.
- Heyd, W., *Yakın-doğu Ticaret Tarihi*, trk. trc. Enver Ziyi Karal, Ankara 2000.
- Hill, David, "The Burghal Hidage: The Establishment of a Text", *Medieval Archeology*, vol.13, 1969, s.84-92.
- Hindley, Geoffrey, *Medieval Siege and Siege Craft*, New York 2009.
- Hinz, Walter, *İslamda Ölçü Sistemleri*, trk. trc. Acar Sevim, İstanbul 1990.
- The History of Leon the Deacon, Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, ing. trc., Alice-Mary Talbot - Denis F. Sullivan, Washington 2005.
- Hoch, Martin, "The Crusaders' Strategy Against Fatimid "Ascalon Project" of the Second Crusade", *The Second Crusade and Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s.119-128.
- Hooper, Nicholas - Bennett, Matthew, *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare; The Middle Ages, 768-1487*, Londra 1996.
- İlmihal, II, İslam ve Toplum*, red., Hayrettin Karaman-Ali Bardakçioğlu-Yunus Apaydın, İstanbul 1999.
- Jones, Edgar - Fear, T. Nicola - Wessely, Simon, "Shell Shock and Mild Traumatic Brain Injury: A Historical Review", *Am J. Psychiatry*, sayı: 164, 2007, s.1641-1645.
- Jones, R.L., "Fortifications and Sieges in Western Europe, c.800-1450", *Medieval Warfare, A History*, ed. Maurice Keen, Oxford 1999, s.163-185.

- Khoduri, Majid, *İslam'da Savaş ve Barış*, trk. trc., Necdet Özbek, İstanbul 1998.
- Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, trk. trc. Füsun Doruker, İstanbul 1993.
- Kennedy, Hugh, *Crusader Castles*, Cambridge 2008.
- Lamb, Harold, *The Crusades, Iron Men and Saints & The Flame of İslam*, New York 1956.
- Lango, Dan - Fauci Anthony v.d., *Harrisons Principles of Internal Medicine*, New York 1977.
- Letters from the East, Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, ing. trc., Malcom Barber-Keith Bate, Burlington 2010.
- Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslam*, trk. trc. Neziha Uzel, İstanbul 1983.
- Mastnak, Tomaz, *Crusading Peace Christendom, the Muslim World and the Western Political Order*, Londra 2002.
- Mason, David, *Ölüm Denizaltıları U-Boatlar*, trk. trc. Bülent Sözer, İstanbul 1982.
- Murray, John, *Crusader Castles*, Londra 1957.
- Molin, Kristian, *Unknown Crusader Castles*, Londra 2001.
- Nardo, Don, *The Vikings*, Connecticut 2011.
- Niall, Christie - Yazigi, Maya, *Noble Ideals and Bloody Realities*, Brill 2006.
- Nicholson, Helen J., *Medieval Warfare, Theory and Practice of War in Europe 300-1500*, New York 2004.
-, *The Knights Templar, A New History*, Sparkford 2002.
-, *The Knights Hospitaller*, Suffolk 2001.
- Nicole, David, *Medieval Siege Weapons, I, Western Europe AD. 585-1385*, Oxford 2002.
-, *The Medieval Siege Weapons, II, Byzantium, The Islamic World and India, A.D.476-1526*, Oxford 2003.
-, *İkinci Haçlı Seferi, 1148*, trk. trc., L. Ece Sakar, İstanbul 2010.
-, *Crusader Castles in the Holy Land 1097-1192*, Oxford 2004.
-, *Acre 1291, The Bloody Sunset of the Crusader State*, Oxford 2005.
-, *Crusader Castles in the Holy Land, 1192-1302*, Oxford 2005.
- Noli, Jean, *Amiralın Kurtları*, trk. trc. İtaç Eroğlu, İstanbul 1974.
- Oldenburg, Zoe, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, Newyork 1966.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

- Patteden, Phillip, "The Byzantine Early Warning System", *Byzantion*, LIII, Brüksel 1983, s.258-299.
- Powell, James M., *Anatomy of A Crusade 1213-1221*, New York 1986.
- Praver, Joshua, *Crusader Institutions*, Oxford 1998.
- Pringle, Dennis, "Town Defences in the Crusader Kingdom of Jerusalem", *The Medieval City Under Siege*, ed., Ivy A. Corfis-Michael Wolfe, Suffolk 1995, s.69-122.
- Purton, Peter, *A History of the Early Medieval Siege, c.450-1200*, Suffolk 2009.
- Riley-Smith, Jonathan *The Crusades, A History*, Londra 2005.
- Rogers, R., *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century*, Oxford 1997.
- Rose, Susan, *Medieval Naval Warfare, 1000-1500*, Londra 2002.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, trk. trc. Fikret İşıltan, Ankara 1986-
- Russel, Frederich H., *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge 1975.
- Stockstad, Marilyn, *Medieval Castles*, Londra 2005.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devri*, İstanbul 2005.
- John Sheehan, "The Longphort in Viking Age Ireland", *Acta Archaeologica*, v.79, 2008, s.282-295.
-, "Ireland's Viking Age Hoards; Sources and Contacts", *The Vikings in Ireland*, Roskilde 2001, s.51-59.
- Thorau, Peter, *The Lion of the Egypt, Sultan I and the Near East in the Thirteenth Century*, Londra 1992.
- Tsangadas, Byron C.P., *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York 1980.
- Turnbull, Stefen, *The Walls of Constantinople A.D. 324-1453*, Oxford 2004.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İstanbul 2008.
-, "Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hıristiyan Kaynaklarında Artuklular", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, 25-27 Ekim 2007, Mardin 2008, s.57-71.
-, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar -1098-1124)", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı:32, İstanbul 2002, s.357-374.
- "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları" *Belle-ten*, LXXV, sayı:274, Aralık 2011, s.691-717.
-, "Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belle-ten*, LXXVII, sayı:279, Ağustos 2013, Ankara, s.365-402.

-,“Haçlı Seferlerinde Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.283-323.
- Valante, Mary A.,*The Vikings in Ireland, Settlement, Trade and Urbanization*, Dublin 2008.
- Watt, W. Montgomery, “Islamic Conceptions of the Holy War”, *The Holy War*, ed. Thomas Patrick Murphy, Ohio 1976, s.141-156.
- Wycherley, R. E.,*Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, trk. trc. Nur Nirven-Nezih Başgelen, İstanbul 1993.
- Yaman, Ahmet, *İslam Devlet Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Hukukunda Savaş*, trk. trc. İsmail Bayer, İstanbul 1996.

DİZİN

A

- Abbâsiler 14-16, 31, 60
Akdeniz 13, 57- 59, 118-119, 127,
136-137, 140-141, 150,
169, 173, 177, 226, 272,
274-276, 278-279
Akka 8, 13, 63, 122-124, 130,
137, 145-146, 154-171,
173, 186, 196, 200-201,
207, 217-218, 222-224,
226-228, 230-233, 244-
245, 247-254, 262, 268,
270-273, 275-279
Akkar Ovası 58
Aksungur el-Porsukî 143, 261
Alamut 60
Aleksios Komnenos 55, 61, 63,
72, 79, 236
Alman İmparatoru III. Konrad
145
Amalfi 59
Amid 45
Amorium 54-55
Anadolu 29, 51, 60-61, 65, 77, 79,
83, 114, 117, 145
Anglo-Saksonlar 25
Anjou Kontu III. Foulque 34-35,
44
Antakya 8, 31, 62, 77-85, 87-93,
95-96, 98-99, 101-102,
105, 112, 114, 116, 128,
139, 142, 181-184, 204-
205, 223-224, 232, 239-
241, 256-258, 261-262,
264, 267, 269, 275, 277
Antartus 204
Arabistan 30, 50, 189
Arap 15, 191
Arka 95, 101-102
Arsuf 117-120, 122, 190, 206,
210-211, 213-217, 221,
249, 253, 275
Asi Nehri 78, 80, 84
Askalan 120, 124, 126, 137, 150-
153, 185, 197, 204, 206,
252, 254, 264, 268, 272,
276
Asvan 58
Atabek 128, 132-134, 138-140,
187, 236, 243, 253
Atabek Tuğtekin 128, 132, 134,
138-140
Avarlar 29, 37, 45, 47-49
Avasım 31
Avignon 40
Avrupa 8, 14-15, 19-27, 31-32,
34-36, 39, 41, 43, 47-48,
59, 61-63, 79, 103, 116,
118, 121, 140, 145, 150,
155-157, 164, 189, 208-
209, 216, 238-240, 242,

249-250, 256, 268, 272,
275, 278-279

B

Ba'alebek 227, 236
Bağdat 16, 60, 129, 269
Bagras Kalesi 204
Balian de İbelin 198, 252
balista 47, 124, 166, 229
Balkan 28-29
Banyas Kalesi 144
Barada Nehri 13, 147
Basra 15
Baybars 209-211, 213-217, 219,
221-225, 232, 244, 253,
261, 270, 272, 278, 281
Belatü'l-şüheda 20
Belek Gazi 136, 140, 185
Belih Çayı Savaşı 62, 235
Bereketli Hilal 38, 58
Berkyaruk 61
Bernard de Tremelay 152
Bertrand 129
Berzeye 205
Bethlehem 106, 254
Bethgibelin 150
Beyrut 13, 51, 124-126, 156,
163, 197, 206, 209, 220,
224-225, 232, 243, 266,
281-283
Beytül-Ahzan 190-193, 243, 277
Bilbis 242
Bizans 11, 13-15, 27-32, 34, 37,
45-48, 50-55, 57-61, 63-67,
69, 74, 76-78, 83, 88, 114,
128, 133, 137, 165, 174,
182, 186, 236, 248, 267,
271, 284, 287
Blancegarde 150

Bohemund 67, 69-70, 80, 84, 86-
87, 89-90, 92, 96, 98-99,
224, 236, 241
Bradbury 24-27, 32, 34-36, 43,
47, 73, 79, 237-238, 284
Buhara 11, 54, 122, 282
Burc-i Zebban (Sinekler Kulesi)
166, 169
Burgundlar 41
Burh 25-26
Büyük İskender 13, 78, 131
Büyük Selçuklu Devleti 55, 61
Büyük Theodoric 40

C,Ç

carroccio 179
Castellum 19, 33
Çatalhöyük 9
Cebel-i Tarık 20
Cebelü 58
Cenahüddевle 127
Ceneviz 59, 90, 107, 119, 123,
126-127, 129, 227
Charlemagne döneminde 20
Charles Martel 20
Çiçekler Kapısı 103
Çin 11, 39, 48, 68
Çin Seddi 11
Clermont 63
Comminges 41
Cübeyl 127, 197

D

Dara 28, 46-47
Daşilu Savaşı 61
Davud Kulesi 103-104, 112-113
Dazlak Karl 24
debbabe 169
Dicle 9-10

Dimyat 58, 63, 173-174, 176-180,
244, 254, 261, 271, 277
Diyarbakır 27, 45-47
Dımaşk 12-13, 15, 51, 58, 61, 80-
81, 88-90, 93, 99, 127-129,
132-135, 138, 142, 144-
149, 153, 160, 170, 188,
190, 196, 216-218, 222,
224-225, 246, 250, 266,
274, 282
Dımaşk Meliki Dukak 80, 88, 127
doç 137
Doğu Akdeniz 57, 59, 118-119,
127, 136-137, 140-141,
272, 275-276, 279
Dübeys b. Sadaka 142
Dublin 23, 289
Dürziler 60

E

Ebedi Barış Anlaşması 29, 46
el-Adiliyye 174, 176, 178
el-Askar 58
el-Ezrak Kanalı 177
el-Faiz 178
Ellenblum 74, 184, 186, 190, 201,
205, 217, 256, 259, 285
el-Mansuri 225, 227-228, 232,
244, 281
el-Melik el-Adil 176, 249
el-Melik el-Eşref Halil 209, 228,
232
el-Melik el-Kamil 174, 177-180,
254
el-Melik eş-Eşref Halil 226, 244
el-Muazzam 178-179
Emevîler 15, 31, 52-53
Enbar 16
Ensariyye 58
Eriha 9-10

Erzurum 27-28, 31
Eski Mısır 11
Eyyubiler 57

F

Fahrülmülk b. Ammar 101, 127,
129
Fariskur 179
Fâtımîler 15-16, 60
Fenikeliler 13
Ferruḥşah 191, 194
Fırat 9-10, 58
Flandre Kontu Robert 67, 80, 84,
89, 96, 104, 110
Frank Kralı Clovis 40
Fransa Kralı St. Louis 210
Fransa Kralı VII. Louis 145
Fustat 15, 58

G

gayrimüslim 16
Gaza 150
Gedofroi de Boullion 64
Gerard de Ridfort 197
Gerçek Haç 172, 249-250
Germanler 20, 39
Godefroi de Bouillion 65, 67, 72,
80, 104
Gonatas Kulesi 73, 75-76
Gundobar 40
Guy de Lusignan 155-157, 197

H

Habibi Neccar Dağı 78, 93
Haccac 15, 53
Haçlı 7, 8, 12, 43, 47, 55, 57, 59-
60, 62-67, 70-80, 82, 84-92,
94, 100, 102-103, 105-107,
109-111, 113-115, 117,

- 120, 122-123, 125-128,
132, 134, 136-138, 141-
142, 144-148, 150-152,
154-155, 158, 160-164,
170-174, 176-177, 179-
183, 190-191, 193, 196,
200-201, 204-209, 211,
213, 216, 218, 220, 223-
225, 227, 235-236, 238,
240-242, 244, 246-251,
254-257, 259, 261-263,
265-269, 271-273, 275,
277, 279-280, 283, 285,
287-289
- Haçlılar 8, 16, 62-64, 66-67,
69-71, 73, 76-83, 85, 87,
89-91, 93-96, 98-99, 101-
103, 105-106, 108-114,
116, 119-128, 130-135,
137-140, 142-143, 145-
151, 153, 155, 157-169,
171-182, 187-191, 195-
199, 204, 207, 213, 216,
221, 224- 226, 228-229,
231-232, 236, 239-247,
249-250, 254-257, 261-
265, 267-270, 274-275,
277-279, 288
- Haçlı Seferleri 8, 43, 55, 59, 62-
64, 66, 76, 82, 102, 115,
117, 122, 132, 144-145,
155, 235, 241, 244, 251,
254-255, 257, 285, 288
- Haleb 12, 89, 145, 170, 183-185,
257, 261, 263, 282
- Halep 60-61, 80, 88-90, 136, 142-
144, 186, 266
- Halep Meliki Rıdvan 80, 88-89
- Halid b. Velid 51
- Harameyn 194
- Haşîşiler 60
- Hayfa 13, 213, 253, 271
- Helenistik 13
- Heleopolis 48
- Hendek 11
- Hendek Savaşı 11
- Henri de Champagne 165, 273
- Heraklius 29-30, 49-50
- Hindistan 10
- Hind Okyanusu 57
- Hittin Savaşı 62
- Hıms 51, 127
- Hısnü'l-Ekrad 99, 223, 227-228
- Hittin 155, 190, 196, 198, 204,
224, 226, 245-246, 252-
253, 261
- Hospitalier 140, 214-217, 223-
224, 228, 272, 284
- Höyük 35-36
- Hücceddüdin Yusuf el-Fendelavî
266
- Hüsameddin Lü'lü 158, 163
- Hüsrev Anuşirevan 46
- ## I, İ
- I. Anuşirevan 29
- I. Baudouin 62, 117-118, 122-
123, 128-129, 132, 136,
187, 247-248, 275, 279
- İbelin 150, 198, 252
- İbn el-Adim 89, 93, 95, 142-143,
178, 183-187, 197, 261,
263, 282
- İbn el-Esir 99, 130, 132, 242-243,
252, 266, 273
- İbn Haldun 9, 12, 282
- İç Kale 16
- İftaharüddevle 104, 109, 112,
241, 258-259
- İhşidiler 57
- II. Baudouin 136, 142, 181, 185

III. Baudouin 145-146, 274
III. Foulque 34-35, 44, 128, 140, 150
II. Krallık Dönemi 272
II. Mehmed 38
II. Theodosius 37
II. Urbanus 61-62, 239
I. Iustinianus 28-29
I. Konstantinus 64
İmâdeddin İsmail 222
İmparator 19, 41, 49-50, 63-64, 67, 72, 76, 79, 248
İmparator Heraklius 49-50
İndus Vadisi 10
İngiltere Kralı Richard 171, 208
Ioannes Komnenos 267
İpek Yolu 57
Irak 15
İskenderiyye 52, 58
İslam Devleti 15, 27, 30-32, 34, 55, 57, 59-60
İslamiyet 15, 236-237
İsmailiyye 60
İspanya 20
İstanbul 2, 8, 10-11, 13-14, 29-30, 37-38, 50-52, 55, 63-65, 67, 76-77, 117, 137, 144, 148, 154, 168, 170, 176, 182, 193, 237, 250, 261, 267, 272, 281-283, 285-289
İtalya 41
I. Theodosius 28
İzmit 65
İznik 8, 64-72, 74-78, 83, 89, 92, 114, 180, 236, 248, 261-262, 277, 285
İzzülmülk 132

K

Kafkasya 11

Kahire 15, 54, 58, 156, 158, 173, 175, 180, 210, 212, 227, 242, 281-283
kale 7-8, 14-16, 27, 31-36, 41, 53, 55, 62-63, 80, 84, 90, 92-94, 99, 124, 127-128, 150, 182, 189, 191, 193-194, 196-197, 201, 207, 216, 218, 222, 230, 237, 241, 246, 253, 259, 261, 265, 271, 279
Kale 16, 33, 93, 107, 125, 191, 193-194, 211, 239, 264
Kara Arslan 187
Karolenj Hanedanı 20
katapult 38
Katayi 58
Kavad 45-46
Kavimler Göçü 20
Kaysariyye 52, 120-122, 210-213, 216-217, 241, 270, 272, 279
Kaysariyye Kalesi 211, 212
Kerak 99-101, 188-190, 193-196, 201, 203, 223, 262, 274, 277
Kerak des Chavaliers 99
Kevkeb (Belvoir) Kalesi 201, 203
Kilikya 55, 60, 204
Kilikya Ermeni Hâkimi Leon 204
Kisra 46
Kıbrıs 88, 128, 224, 227, 231
Kıbrıs Kralı II. Henri 227, 231
Kıptlar 60
Kızıldeniz 57
koçbaşı 36, 38, 43-44, 68, 97, 112, 169
Konnetabl Guillaume de Bures 136
Konrad de Montferrad 160, 200, 245, 249, 251, 254

Kontes Eschiva 196
Köpek Kapısı Köprüsü 78
Kral Alfred 25-26
Kral III. Baudouin 274
Kral IV. Baudouin 191, 195
Kral Lothair 43-44
Kral Şişman Charles 43
Kral Stephan 36
Kudüs 8, 51, 59, 62, 64, 76, 88,
95, 99, 103-117, 119-120,
128, 134, 136-137, 142,
144-145, 147, 150-151,
155-156, 170, 178-179,
181, 185-187, 191, 193,
196, 198-199, 206, 209,
239-241, 247-250, 252,
254, 258-259, 263-264,
273-275, 277, 284
Kudüs Kraliçesi Sibylle 170
Kudüs Kralı Jean de Brienne 178
Kudüs Patriği Symeon 88
Kufe 15-16
kuhendiz 16, 32
Kureyn (Montfort) Kalesi 223,
253
Kus 58
Kuveyk Nehri 12

L

lağım 36, 46-47, 54, 68-69, 73,
97, 102, 107, 120, 168,
172-174, 182, 184-185,
187, 191-193, 206, 208,
210-211, 230-231, 278
Lazkiye 204, 254
Lefke 65, 67
Le Puy Piskoposu Ahdemar 80,
86
Litani Nehri 222
Longphuirt 22

M

Maarratü'l-numan 95- 97, 99,
112, 114, 239, 261
Macar 26, 31, 83
Macarlar 26-27, 36
Malatya 27, 31, 66, 69
Malazgirt Zaferi 55
Malregad 90-91
mancınık 38, 43, 47-48, 52-53,
68, 74-75, 83, 102, 109-
112, 124-125, 139, 147,
151-152, 161, 174, 182,
184, 186, 191, 195, 197,
199, 207-208, 210, 215-
216, 227-229, 232-233,
258, 273-274
mangana 42, 68
Manuel Butimes 70, 76
Markab Kalesi 260
Maurice Lombard 14, 58
Maverayırdün 188, 245, 254,
274
Mecdelyaba 196
Medine 11
Melikşah 61, 82
Menbiç 185
Menzile Gölü 173
Merc-i Uyun 191, 193
Merovenj Hanedanı 20
Moab Kerak 188, 201, 262
monofizit 59
Montreal (Şevbek) Kalesi 188-
189, 201
Muhammed Tapar 61, 129
Müslüman 12, 14, 20, 30-31, 50-
52, 54, 59, 62, 84, 90, 92,
95, 99, 106, 116, 126-127,
133-134, 136, 142, 144,

157-158, 163-164, 166-168, 172-173, 179, 181, 183-184, 187, 190, 196-197, 199-201, 204-205, 207-208, 214, 231, 233, 237, 242, 244, 246-247, 251, 256-257, 259, 261-263, 271, 275, 288

Müslümanlar 14, 16, 20, 27, 30-31, 48, 51-53, 59, 62-63, 79, 85, 116, 128, 130, 136, 155-157, 164, 168, 177, 179, 182, 188, 196-197, 200, 204, 208, 211-213, 217, 227, 231-232, 238-239, 255-257, 263-264, 268, 270, 277-278, 280

Musul 62, 80-81, 89, 92-93, 143-145, 182-183, 186, 235, 243

Musul Emîri Kürboğa 80, 89, 92-93

Musul Valisi Mevdud 183

Mutasım 54

N

Nasireddin Mahmud b. Şirkuh 192

Navarre Kralı 272

Nil Nehri 58, 173-174, 177, 180

Nureddin Mahmud 146, 149, 153, 182, 186, 201, 265

Nusayriyye 58

O

ordugâh 14-16

Orta Asya 34

Ortadoğu 8, 12, 16, 34, 55, 57, 59-62, 76-77, 95, 99-100, 114, 116, 140-141, 144-

145, 155, 173, 181-182, 186, 189, 201, 209, 216, 223-224, 227, 232, 239, 246, 249-250, 255-257, 264, 272, 275-276, 279-280

Osmanlı Devleti 38

Ostrogotlar 41

P

Palekanon 67, 70, 72

Papa 61, 63, 117, 156, 216, 239

Papa II. Pascalis 117

Paris 42-43

Part 14, 27, 220-221, 283

Patrik Evramar 248

Patrik Gormond 136

Pierre L'Hermitte 86

Pisalılar 167, 228-229, 233, 247

Pitres 23-24, 42

Pitres Fermanı 42

Pons 102, 139

R

Ravenna 40

Raymond St. Gilles 66-67, 70, 73, 79-80, 83, 85, 91, 96-97, 101-102, 104, 107, 110-112, 127, 129, 273

Renauld de Chatillion 193-194, 245

Roma 11, 13-15, 19, 21, 27-28, 30, 32-34, 36-41, 45, 54, 57, 65, 68, 94, 238

rum ateşi 80

Runciman 66, 76, 82, 96, 102, 104, 117, 122, 132, 148, 174, 227, 231, 244-247, 251, 288

Rus Çarlığı 34

Rusya 11

S,Ş

Safed Kalesi 202, 217, 219, 271
şahmerdan 38
Sahyun 205
Sâsânî 14, 27, 45-47, 50, 165
Sayda 13, 126, 130, 135, 151, 197,
232, 246, 249, 254, 276
Selahaddin 63, 155-158, 160-161,
163, 168, 171-172, 174,
186, 190-199, 201, 203-
204, 206-208, 210, 217,
221-222, 226, 243-246,
249, 251-254, 261-262,
266, 270-271, 273-274,
277, 288
Selahaddin Eyyubî 155, 186, 208,
262
Selanik 47
Semerkand 11, 122
Seyfeddin Ali b. el-Maştub 172
Seyfeddin Gazi 146
Şii 15
Sion Tepesi 104
Slav 26, 29, 48, 50
şövalye 23, 73, 84, 106, 140, 179,
216, 224, 272
Sparta 11
St. George Kapısı 91-92
St. Gilles Kalesi 225
St. Paulus Kapısı 80
St. Symeon Limanı 88, 90-91
Sultan I. Kılıç Arslan 66
Sultan Kalavun 224-225
Sultan Şah 142
Sümer 9-10, 12
Sur 10, 13, 126, 130-140, 155,
160, 170, 172, 184-186,
196, 199-200, 217, 224,
232, 245, 248-249, 252-
254, 273-276

Sur Hâkimi Konrad 172, 249, 254
Suriye 12-15, 29-30, 50-51, 55,
57-61, 80, 89, 100, 119,
134, 141-142, 145, 147,
149, 153, 170, 173, 186,
188-189, 197, 267, 275
Sütunlar Kapısı 104

T

Taberiye Savaşı 62
Tahkimli Kapı 90
Tahkimli Köprü 78
Tankred 65-67, 80, 86, 91, 101,
104, 106, 109-110
Tarsus 27, 31
Tatikios 78
Tavaifü'l-müluk 15
Tell-Afrin 62, 181, 183-184
Tell-Başir 183
Tell-Fukkar 228
Templier 140, 152-153, 178, 191,
193, 197, 216-217, 220,
222, 224, 228, 232, 244,
250, 253, 271-272, 284
testudo 68, 73, 97, 169, 171-172,
195
Teuton 272
Theodosius Duvarı 11
Timurtaş 142-143, 185
Tolunoğulları 57
Toron 194, 196-197, 228
Tours 20, 23, 40-41, 282
Trablus 13, 52, 101-103, 127-130,
136, 139, 184, 224-226,
249, 267, 269, 274-275
Trakya 11
Trebushet 38-39, 278, 285
Tuğrul Arslan 142

Türkiye 9, 64-65, 69, 72, 77, 83,
142, 145, 236
Türkmen 61-62, 103, 191
Tutuş 61

U

Üner 145, 147-149
Ürdün 9, 51, 103, 188, 201, 262
Ürdün Vadisi 201
Urfa 27, 62, 85, 92, 145, 183, 185,
187, 197, 242-243, 256,
265, 277, 285
Urfa Kontu Joscelin 185, 197
Üsâme b. Munkiz 250, 283

V

Vandallar 41
Vasıt 16
Venedik 59, 137-138, 276, 283
Verdun 20, 43-44
VII. Mikhael 61
Vikingler 23-27, 42-43
Viyana 40
Vizigot Kralı Alaric 40

W

William de Bures 139
William-Jourdain 128-129

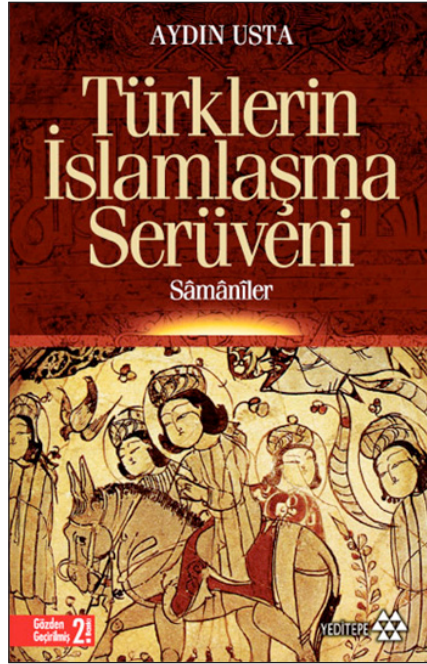
Y

Yafa 104, 107, 119, 185-186, 196,
206, 208, 222, 266, 270-
271
Yafa Kapısı 104
Yafa Limanı 107, 119
Yağısıyan 80-82, 84, 88-89, 92,
258-259
Yahudiler 16, 104, 255

Yenişehir 65, 67, 70
Yenişehir Kapısı 67, 70
Yermük 51
Yunan 10

Z

Zahirüddeve el-Cüyuşî 123
Zengiler 57, 149

Türklerin daha Dört Halife ve Emevîler döneminde başlayan İslamiyet serüveni, Abbasîlerle birlikte hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulleri tarihin, günümüze kadarki seyri içinde yer alan en önemli olaylardan biridir. Böylece Orta Asya'dan, Doğu Avrupa'ya, Ortadoğu'ya ve nihayetinde Anadolu'ya uzanan Türk tarihinin seyri bambaşka bir gidişat kazanacaktır. Tarihe yön veren bu uzun hakimiyet zincirinin, İslamiyet'e geçiş sürecinde bağlantıyı sağlayan halkası ise Sâmânîler Devleti'dir.

Araştırmacılar tarafından İran asıllı oldukları kabul edilen Sâmânîler hakkında, kaynaklar dikkatle incelendiğinde onların İlk Müslüman Türk devleti olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Sâmânîler, varoldukları coğrafya sayesinde İslamiyet'in, İslam kültürünün ve devlet sisteminin, İdil Bulgarları, Karahanlılar ve Selçuklulara aktarılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Gazneliler ise, bizzat bu devletin bünyesinden çıkmıştır. Dolayısıyla Sâmânîlerin siyasi tarihini, hakim oldukları sahalarda meydana getirdikleri sosyal, kültürel ve ekonomik mirası öğrenmek, Türk-İslam tarihinin bu geçiş sürecini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Doğu ile Batı, Haçlı Seferleri'nden önce de pek çok kereler karşı karşıya gelmişti. Ancak bu kez bu çatışmanın taraflarından Batı, Hristiyanlığı, Doğu ise Müslümanlığı temsil ediyordu. Yani  at şmanın görünen boyutunda "inanç" belirleyici bir görünüm arz ediyor gibiydi. Fakat acaba durum gerçekten böyle miydi?

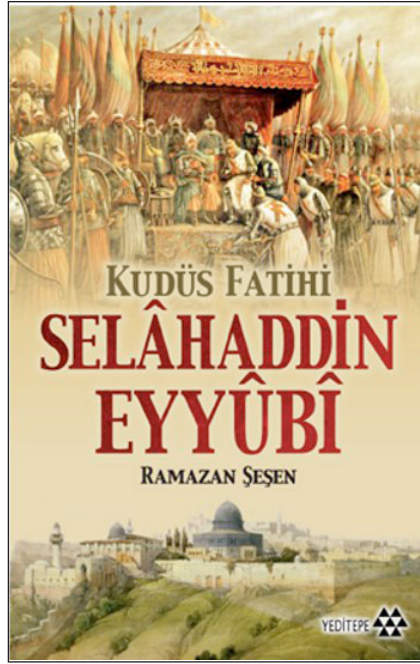
Bugüne dek özellikle Batı'da yapılan Haçlı Seferleri ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğunda "inanç" faktörü neden hep ön planda tutulmaya çalışıldı? Özellikle batılı tarihçiler niye bunu tercih ettiler? Bu tercih bazı gerçekleri gizleme çabasıyla mı ilgiliydi? Yoksa gerçekten işin aslı böyle miydi? Diğer taraftan Haçlı Seferleri'nin günümüze dek uzanan etkileri ve bir argüman olarak hala kullanılmasının sebepleri nelerdi? Hepsinden önemlisi ise, günümüz Orta Doğusu'nda yaşanan savaşlar ve buna bağlı olarak her gün ölen pek çok insan sebebiyle ortaya çıkan kaos ortamının, artık tarihin derinliklerinde kaldığını zannettiğimiz Haçlı Seferleri ile bir ilişkisi var mıydı? Ayrıca Türklerin ve Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin bu seferler ile ilişkisi neydi?

Elinizdeki eserde Haçlı Seferleri ile ilgili bunlar gibi birçok sorunun cevabını bulabilirsiniz.

Türkler üzerine düzenlenen VII. Haçlı seferine katılan Joinville, Memlûk Devleti ve bu devleti kuran Türkler ve buna bağlı olarak Türk kültürü ile ilgili değerli bilgiler vermektedir. Ayrıca yazar, bir bölümü esir olmak kaydıyla altı yıl boyunca kaldığı bu topraklardaki sosyal yaşamı da çok iyi gözlemlemiş ve Ortaçağ Yakın Doğusu ile bölgenin yaşam tarzı hakkında kıymetli bilgileri kendisinden sonraki nesillere aktarmıştır. Kitapta; Haşîşiler, Kumanlar, Fransa Kralı XI Louis, Moğollar, Cengiz Han, Norveçli Şövalyeler haklarında yer alan ilginç bilgi ve hikâyeler bunlardan sadece bazılarıdır.

Bütün bunlar Joinville'in seyahati esnasında bizzat şahit olduğu veya görgü şahitleri tarafından kendisine anlatılan ilginç ve orijinal bilgilerdir. Yazar, adeta bir savaş muhabiri gibi yaşadıklarını anlatmaktadır. O, bunların dışında, içinde bulunduğu savaş cehennemine bağlı olarak kendisinin ya da çevresindeki yakın dostlarının düşüncelerini, duygularını, bazen korkularını hiç gizlemeden açık kalplilikle ifade etmektedir. Bu sebeple Haçlı Seferleri sırasında yaşanan trajediyi belki de farkında olmadan böylesine açık olarak anlatabilmektedir! İyi bir asker ve komutan olması sebebiyle, ortaçağ savaş usulleri, savunma ve hücum tekniklerinin yanı sıra, o dönemde kullanılan silahlar ve savaş aletleri ile ilgili de çok değerli bilgiler vermektedir.

Selâhaddin Eyyûbî bütün hayatını Ortadoğu'da kuvvetli bir Müslüman siyasi birliği tesis etmek, Haçlılar'ın elindeki İslâm topraklarını kurtarmak için mücadele ile geçirmiştir. Bunun yanında imara, çeşitli müesseselerin tesisine, ilim ve edebiyyata da değer vermiştir. Devri, İslâm tarihinin en verimli çağlarından biridir. Bunun yanında şatafattan uzak, sade, temiz, mütevazî bir hayat sürmüştür. Devrindeki ve daha sonraki insanların sevgi ve takdirini kazanmış, tarihin ölmeyen şahsiyetleri arasına girmiştir. Elinizdeki kitap Haçlı Seferleri karşısında İslâm dünyasının en ünlü kahramanı, Kudüs'ün fatihi, örnek insan ve hükümdar Selâhaddin Eyyûbî'nin hayatının ve mücadelesinin kronolojik tarihidir.